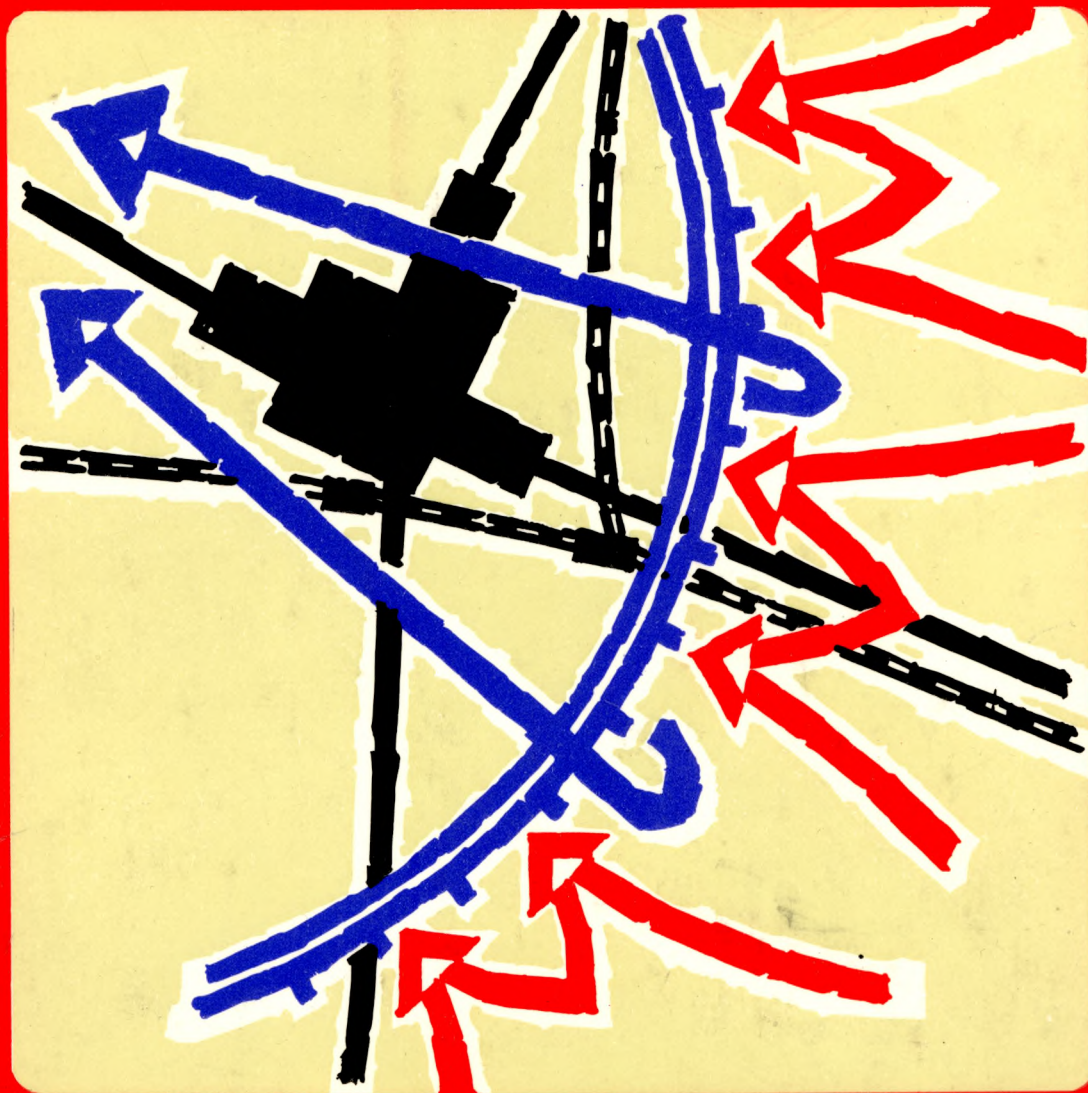

SAVO VELAGIĆ

VIROVITICA

U NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI
I SOCIJALISTIČKOJ REVOLUCIJI

Republičkom odboru SUBNOR-a Hrvatske u znak pažnje

Predsjednik
Općinskog odbora SUBNOR-a
Virovitica
Vlado Latinović

Predsjednik
Uređivačkog odbora
dipl. upr. pravnik
Milan Aleksić

SAVO VELAGIĆ

VIROVITICA U
NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI
I SOCIJALISTIČKOJ REVOLUCIJI

**U povodu proslave 60. godišnjice osnivanja Saveza komunista
Jugoslavije, SKOJ-a i revolucionarnih sindikata Jugoslavije 1919—1979.**

Virovitica, 1979.

VIROVITICA U NOB I SOCIJALISTIČKOJ REVOLUCIJI

Glavni i odgovorni urednik

Ivan Samboliček Slavko

Priređivački odbor: Milan Aleksić (predsjednik) Josip Bakov, Milan Buha,
Danica Draganić, Ivan Filipović, Zvonko Laškarin, Boro Mrđen (tajnik)
Milan Mrmoš, Ilija Radijevac, Grozdana Solar i Mladen Škorić

35. obljetnica oslobođenja Virovitice
5. 10. 1944 — 5. 10. 1979.

Vrhovni komandant NOV i POJ,
maršal Josip Broz Tito

TITO:

Naš narodnooslobodilački pokret, od početka oružanog ustanka 1941. godine do pobjede, bio je izvanredno organiziran, pod vodstvom Komunističke partije i radničke klase i imao je revolucionarni karakter. Zahvaljujući svemu tome, mi smo u narodnooslobodilačkom ratu, vlastitim snagama, pobijedili strane osvajače i domaće izdajnike. Naše oslobođenje je naše djelo.

(Iz referata u Centru visokih vojnih škola u Beogradu 21. 12. 1976.)

Savo Velagić / Virovitica u NOB i socijalističkoj revoluciji

Tehnički urednik

MILAN NEF

Vojnostručni konzultant

DRAGAN VOLNER, pukovnik

Lektor i korektor

prof. EDUARD ŠPOLJAR

Likovna oprema

SLAVOLJUB LACKOVIĆ

Izdavač:

Skupština općine Virovitica i SUBNOR općine Virovitice

Tisak:

TIRO »Ognjen Priča« Virovitica 1979.

U V O D

Područje današnje virovitičke općine, unekoliko razlikuje se od područja prijašnjeg kotara Virovitice u doba rata. Kotar je obuhvaćao 83 naseljena mjesta (prema popisu sastavljenom u Okružnom komitetu KPH Virovitica u listopadu 1944) Današnja općina obuhvaća 72 naseljena mjesta. Prema popisu, od 31. ožujka 1948. imala je 50 691 stanovnika. Od toga, oko 85 posto bavilo se poljoprivredom i oko 15 posto ostalim djelatnostima. Među ovima bilo je šumskih, drvoprerađivačkih i građevinskih radnika, privatnih obrtnika, prosvjetnih i zdravstvenih radnika, službenika, željezničara, trgovaca i drugih.

Narodnooslobodilačka borba i socijalistička revolucija na općini bila je dinamična, u intenzitetu vrlo oštra, a po svojim dimenzijama često je prelazila lokalne i regionalne okvire. Na to je utjecalo više faktora. Na prvom mjestu bili su geostrateški i geopolitički interesi zaraćenih strana koje su ondje željele zadobiti dominirajuće pozicije. Dakako, ne manje značajna bila je akciona sposobnost Komunističke partije da borbu organizira i spremnost naroda da u njoj sudjeluje. U tom pogledu virovitička općina, neosporno je prednjačila u sjevernom graničnom pojasu Jugoslavije.

Premda njeno područje, zbog velikih ravničarskih površina, izuzev obronke Bilogore i Papuka, nije u početku ustanka ljeti 1941. pogodovalo stvaranju i razvoju oružanih jedinica NOV, Partija je intenzivno radila na organiziranju borbe. Ona je, naime, u početku, stvarala na terenu ilegalne vojno-političke baze i punktove preko kojih je u kasnijem razdoblju mogla uspješno ostvarivati program razvoja ustanka. Dobrovoljce sa svog područja, prije svega komuniste, skojevce i njihove suradnike, upućivala je u vojne jedinice koje su djelovale u brdskim predjelima Bilogore i Papuka na susjednim općinama. To je bio, u to vrijeme, najispravniji put da se pomogne razvoj NOB-e. Odanle su vojne jedinice, uz pomoć ilegalnih vojno-političkih baza i punktova i ilegalnih radnika na terenu, uspješno napadale i redovito iznenadivale, najprije manje, a kasnije i veće neprijateljske straže, posade i objekte oko Virovitice. Najčešća meta bile su im željezničke komunikacije i vlakovi, a kasnije i samo uporište u Virovitici.

Razumije se, napori virovitičke partijske organizacije, na razvijanju oružane borbe, nisu ostali nezapaženi na protivnoj strani. Okupatorske i

kvislinške snage poduzele su sve što su mogle da bi oslobodilačku borbu naroda iskorijenile. Već u ljetu 1941. pao je prvi sekretar Kotarskog komiteta KPH u Virovitici. Početkom slijedeće godine pao je i drugi. Poginulo je još mnogo komunista, skojevaca i suradnika, a više ih je odvedeno u logore. Međutim, oslobodilački pokret rastao je takvom snagom da mu se protivnik nije mogao oduprijeti. Nije mogao zadržati ni za nj vitalne komunikacije u Podravini pa ni samu Viroviticu, kao značajno strateško uporište u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji.

Kako su jačale jedinice NOV, tako je rasla masovna baza NOP-a na terenu, stvarane su političke organizacije i organi narodnih vlasti. U listopadu 1944. bila je oslobođena Virovitica. Neprijatelj je uskoro prikupio jače snage i pokušao ju je na svaki način povratiti. U borbama, od 10. prosinca 1944. do 10. veljače 1945. na virovitičkom mostobranu u tome je uspio, i jedinice NOV morale su se privremeno povući. Nakon dva i pol mjeseca uslijedile su operacije za konačno oslobođenje. Virovitičku općinu oslobodile su jedinice Treće armije Jugoslavenske armije, uz sudjelovanje jednog puka Bugarske armije. Operacije su vođene od 22. do 29. travnja 1945.

U ovoj knjizi dan je u prvom dijelu cjelovit pregled nastanka i razvoja političkih organizacija, narodnooslobodilačkih odbora i Narodnooslobodilačke vojske od 1941. do 1945. na općini. Dani su i sumarni podaci o političkim organizacijama i organima narodnih vlasti za područje ondašnjeg kotara. To je učinjeno zato da bi izložena građa bila preglednija i da se ne bi diralo u autentičnost izvornih podataka iz sačuvanih dokumenata koji su ovdje korišteni.

U drugom dijelu dan je pregled ratnih operacija na općini. Dakako, njega nije bilo moguće promatrati izolirano od operacija na susjednim područjima. Zbog toga dano je nešto podataka za šire područje Podravine, Bilogore i Papuka. Time je izložena građa postala cjelovitija. Krupnije vojne operacije ilustrirane su skicama. U obrađivanju ovog dijela korišteni su izvorni dokumenti vojnih jedinica i memoarski zapisi sudionika u operacijama.

U trećem dijelu dan je kronološki prikaz svih važnijih događaja od 1941. do 1945. i njime se upotpunjuju prva dva dijela. Koncipiran je tako da omogućuje ne samo uvid u redoslijed zbivanja nego i u njihovu logičnost i međusobnu zavisnost. Donosi niz detalja i činjenica koje su, dosad, bile nedovoljno ili potpuno nepoznate i koje će pridonijeti boljem rasvjetljavanju cjelokupne ratne prošlosti na ovom području. Priređen je na osnovi izvornih dokumenata i brojnih provjerenih podataka i zapisa od sudionika u revoluciji.

U četvrtom dijelu dane su kraće biografije i slike nosilaca »Partizanske spomenice 1941.« s područja virovitičke općine. U biografijama navedeno je mnogo podataka koji omogućuju spoznaju ne samo o ličnostima koje su sudjelovale u organiziranju ustanka nego i o načinu i uvjetima u kojima su djelovale.

Izložena građa daje realnu predodžbu o naporima Komunističke partije u organiziranju narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije i o sudjelovanju naroda virovitičke općine u njoj. Razumije se, moguće je da je bilo stanovitih događaja o kojima nema dokumenata ili memoarskih za-

pisa. To, međutim, ne umanjuje njenu vrijednost i doprinos u njegovanju i produbljavanju tradicija narodnooslobodilačke borbe i odgajanju novih generacija na tekovinama revolucije.

Smatram ugodnom dužnošću da se drugarski i toplo zahvalim svom suradniku Milanu Nefu na pomoći u prikupljanju i provjeravanju podataka i na uređivanju knjige. Zahvaljujem se drugaricama Agnezi Amanović, Grozdani Solar i drugovima: Milanu Aleksiću, Benediktu Audiu, Ivanu Filipoviću, Zvonku Lokmeru, Mati Mariću, Bori Mrđenu, Iliji Radijevcu, Ivanu Sambo-
ličeku, Zdravku Uskokoviću, Draganu Volneru i Miroslavu Vostrelu koji su dali na korištenje svoje memoarske zabilješke i savjetovali u obrađivanju građe. Zahvaljujem se, također, svima drugaricama i drugovima koji su pomagali da knjiga bude predana na korištenje čitaocima.

A u t o r

I DIO

Stvaranje i razvoj političkih organizacija,
organa narodnih vlasti i jedinica
Narodnooslobodilačke vojske
na području općine Virovitice

STVARANJE I RAZVOJ POLITIČKIH ORGANIZACIJA I ORGANA NARODNIH VLASTI

KOMUNISTIČKA PARTIJA

U Virovitici je 1913. formirana mjesna organizacija Socijaldemokratske stranke koja je djelovala na području cijelog ondašnjeg kotara. Sačinjavali su je, mahom, članovi strukovnih saveza građevinskih i drvodjelskih radnika, dosta privatnih obrtnika i stanovit broj uglednih zemljoradnika. Procjenjuje se da je imala oko 225 članova.¹⁾

Stranka je u travnju 1919. uputila u Beograd dva delegata koji su prisustvovali Prvom kongresu ujedinjenja i formiranju Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) Oni su prihvatili rezoluciju kongresa i, po povratku, sazvali 26. travnja 1919. izvanrednu godišnju skupštinu na kojoj je stranka reorganizirana u mjesnu organizaciju SRPJ (k)

Skupština je održana u dvorani današnjeg kina »Zvijezda« i prisustvovalo joj je oko 100 članova. Svi su, osim dvojice, usvojili načela i politički program nove Partije. Izabran je upravni odbor od deset i nadzorni od tri člana. Time je ozvaničeno djelovanje komunista u Virovitici i okolici i ono ulazi u red prvih u Jugoslaviji.²⁾

U lipnju 1920. održan je Drugi kongres Partije u Vukovaru na kome je SRPJ (k) promijenila naziv u Komunističku partiju Jugoslavije. Na tom kongresu prisustvovao je iz Virovitice jedan delegat. Nakon njegova povratka održana je godišnja skupština na kojoj je mjesna organizacija reorganizirana i ustrojena u skladu s novim partijskim statutom. Tom prilikom iz Partije otpao je stanovit broj članova koji nisu prihvatili novi program i statut. To su, uglavnom, bili desničari, odnosno centrumaši, koji su zagovarali tezu iz prevladanog programa socijaldemokracije -o tzv. mirnom preuzimanju vlasti u zemlji. Oni su se organizirali u novu Socijaldemokratsku stran-

1. Prema izjavi Franje Bendaka iz Virovitice u Zbirci memoarske građe u Gradskom muzeju u Virovitici.
2. Zbirka memoarske građe i dokumenata u Gradskom muzeju u Virovitici i Historijski arhiv Bjelovar, Pregled raz.vitka radničkog pokreta i NOB na okrugu Virovitici 1941—1945, Bjelovar, 1967, 222—224 (dalje- Pregled)

leu. U mjesnoj organizaciji Komunističke partije ostala je apsolutna većina od oko 180 članova. Oni su djelovali do objavljivanja tzv. Obznane 30. 12. 1920. kada je zabranjen rad KPJ.

Prije toga komunisti u Virovitici odnijeli su dvije značajne izborne pobjede. Na lokalnim izborima za gradsku upravu u ožujku 1920. od ukupno 24, dobili su 13 mjesta, među kojima i mjesto načelnika općine.

Na izborima za ustavotvornu skupštinu, održanim u studenom 1920. na izbornom okrugu Virovitici, od ukupno 7092, dobili su 6465 glasova.³⁾

Nakon zabrane prestala je radom mjesna organizacija KPJ u Virovitici. U ilegalnosti nastavilo je djelovati osam članova koji su se organizirali u ilegalnoj partijskoj ćeliji. Oni su u lipnju 1923. legalizirali svoje djelovanje formiranjem mjesne organizacije Nezavisne radničke partije Jugoslavije. Za godinu dana okupili su u Partiju gotovo sve prijašnje članove.

U lipnju 1924. formiran je Kotarski odbor NRPJ u Virovitici od pet članova. Mjesne organizacije postojale su još u Budrovcu, Lozanu i špišić Bukovici. Zajedno s virovitičkom imale su više od 300 članova. Međutim, ondašnja vlast zabranila je u srpnju 1924. rad Nezavisnoj radničkoj partiji, pa je Kotarski odbor, svega mjesec dana od formiranja, bio raspušten. Istovremeno, raspuštene su sve mjesne organizacije na kotaru. U Virovitici je opet ostalo osam članova i oni su nastavili djelovati u ilegalnoj partijskoj ćeliji. Razvili su zapaženu političku aktivnost u Nezavisnim sindikatima. No, uvođenjem Šestojanuarske diktature 1929. bila je zabranjena djelatnost sindikatima i onemogućena takva aktivnost.

Otad, do početka drugog svjetskog rata, partijska organizacija u Virovitici djelovala je ilegalno i od 1937. brojno je ojačala. U toku 1940. reorganizirala se u pet uličnih ćelija. Te godine u ljetu formiran je Mjesni komitet KPH od pet članova i Kotarski komitet KPH od jedanaest članova. Na početku rata 6. 4. 1941. u Virovitici bilo je 5 partijskih ćelija sa 17 članova i 18 kandidata KPH.⁴⁾

U špišić Bukovici formirana je u jesen 1919. mjesna sekcija virovitičke organizacije SRPJ (k) imala je 52 člana, od kojih 45 iz špišić Bukovice, 4 iz Bušetine i 3 iz Vukosavljevice. U srpnju 1920. u skladu sa statutom donesenim na Vukovarskom kongresu, reorganizirala se u mjesnu organizaciju KPJ. Nakon objavljivanja Obznane, 30. 12. 1920. bila je raspuštena. Ilegalno nastavilo je djelovati šest članova. Oni su 1923. legalizirali aktivnost formiranjem mjesne organizacije NRPJ u kojoj su okupili prijašnje članove.

U srpnju 1924. vlast je zabranila rad mjesnoj organizaciji. Nekoliko članova nastavilo je ilegalno djelovati. Pridružili su im se preostali članovi iz Lozana i formirana je zajednička partijska ćelija od pet članova, koja je djelovala do drugog svjetskog rata. U travnju 1941. imala je šest članova i tri kandidata KP.⁵⁾

3. Vitomir korač, Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, knj. I, Zagreb, 1929, 74. i Pregled, 224—228. U lokalnom listu »Proletarac« od 14. 3. 1920. navodi se da su izbori za gradsku upravu održani 13. 3. 1920. i da je kandidatska lista mjesne organizacije SRPJ (k) dobila 13 mandata, lista Hrvatske zajednice 6, i vanstranačka lista 5 mandata.

4. Pregled, 228—240. i Historijski institut Slavonije, Prilog građi za historiju NOP Slavonije 1941, Slavonski Brod, 1965, 168—170.

5. Isto.

Početkom 1920. u Lozanu formirana je sekcija SRPJ (k) u sklopu mjesne organizacije SRPJ (k) u Virovitici.

Organizacija je imala 25 članova. U srpnju 1920. reorganizirala se u mjesnu organizaciju KPJ.

Poslije Obznane bila je raspuštena. Ilegalno nastavilo je djelovati pet članova. Oni su 1923. legalizirali rad formiranjem mjesne organizacije NRPJ u kojoj su okupili prijašnje članstvo.

U srpnju 1924. vlast im je zabranila rad. Ostatak članova priključio se partijskoj čeliji u špišić Bukovici, s kojom je djelovao do drugog svjetskog rata.⁶⁾

U Budrovcu sekcija SRPJ (k) formirana je početkom 1920. u sklopu virovitičke mjesne organizacije. Imala je dvadesetak članova iz Budrovca i okolice. U srpnju 1920. reorganizirala se u mjesnu organizaciju KPJ. Poslije Obznane ostala je sa svega nekoliko članova koji su 1923. obnovili rad formiranjem mjesne organizacije NRPJ. U srpnju 1924. vlast im je zabranila rad. Nakon toga ostala je ilegalna partijska čelija od tri člana, koja je djelovala do drugog svjetskog rata, i brojno se povećala.

U travnju 1941. imala je 14 članova i 19 kandidata. Obuhvaćala je sela Adu, Bačevac, Budrovac, Dijelku, Dugo Selo, Lukač, Rit, Terezino Polje i Turanovac.⁷⁾

Od 1937. došlo je do intenzivnije političke i organizacione djelatnosti u svim čelijama, kao i do njihova omasovljavanja. Godine 1938. formirane su partijske ćelije u Borovi i Cabuni a 1940. u Čemernici, i sve su djelovale ilegalno do početka drugog svjetskog rata.

Partijska organizacija u Borovi imala je osamnaest članova i sedam kandidata KP i obuhvaćala je sela: Borovu, Bukovu, Pčelić, Rezovac, Suhopolje i Trapinsku. U Cabuni imala je četiri člana i jedanaest kandidata KP i obuhvaćala je sela: Budanicu, Cabunu, Jugovo Polje, Levinovac i Žubricu. Ovoj organizaciji pripadala su:, u ono vrijeme, četiri člana i osam kandidata KP iz Bistrice, s područja općine Podravska Slatina. Organizacija u Čemernici imala je osam članova i obuhvaćala je Čemernicu i Ovčaru.⁸⁾

U travnju 1941. imala je Komunistička partija na virovitičkoj općini Kotarski komitet KPH od 11 članova, Mjesni komitet KPH od 5 članova i 10 partijskih organizacija sa 67 članova i 58 kandidata KPH.⁹⁾

Osim toga, pod rukovodstvom Kotarskog i Mjesnog komiteta KPH u Virovitici, bila je jedna skojevska organizacija koja je formirana 1939. u gimnaziji u Virovitici, od tri člana. Do travnja 1941. porasla je na deset članova.

Nadalje, Partija je imala utjecaj u odborima Stranke radnog naroda koji su od 1938. postojali u desetak mjesta na općini i imali oko 60 članova. Komunisti su djelovali u čehoslovačkoj besedi u Virovitici, u Radničkoj

6. Isto.

7. Isto.

8. Isto.

9. Pregled, 237—240, Prilog grafi za historiju NOP Slavonije 1941, 168—170, Savo Velagić, Druga konferencija Okružnog komiteta KPH Bjelovar 5. juna 1941. na Kalniku, Historijski arhiv Bjelovar, 1969, 17. i Ivan Jelić, Komunistička partija Hrvatske 1937—1941, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1972, 323.

knjižnici i čitaonici u Virovitici (osnovana 18. 7. 1929) u više kulturnoprosvjernih društava i ogranaka Seljačke sloge i Seljačkog kola u selima, u Radničkom nogometnom klubu »Jadran« u Virovitici, u Kreditnoj zadruzi u Virovitici, u mjesnom odboru Crvene pomoći u Virovitici, u više dobrovoljnih vatrogasnih društava te u nekoliko odbora Hrvatske seljačke stranke i Samostalne demokratske stranke u gradu i na općini. Razumije se, najveći utjecaj imala je Partija u bivšem Ujedinjenom radničkom savezu kojeg je režim zabranio 1940. U strukovnim asocijacijama URS-a bilo je učlanjeno oko 200 virovitičkih radnika.¹⁰⁾

Iz navedenog vidi se da je Partija, premda nije bila brojna, imala značajan politički utjecaj među stanovništvom. Ona je dobrim rasporedom svojih kadrova bila uključena u gotovo sve oblasti društvenog i političkog života do rata i u mnogome utjecala na sveukupna društvena kretanja na općini.

Međutim, borbu za utjecaj u masama vodile su i druge političke snage. Na prvom mjestu je Hrvatska seljačka stranka koja je bila najraširenija, brojno najjača, dobro organizirana, ali ne i tako politički koheziona. Poslije potpisivanja nepopularnog sporazuma Cvetković — Maček izgubila je mnogo od svog prestiža. Dobar broj njenih lijevo orijentiranih prvaka udaljio se od centra, a stanovit dio počeo je surađivati s komunistima i aktivirao se u odborima Stranke radnog naroda.

Iza Hrvatske seljačke stranke dolazila je režimska stranka Jugoslavenska radikalna zajednica (JRZ) Po broju bila je daleko slabija, ali zato mnogo ratobornija. Nije imala dublji politički oslonac kod naroda. Slije-deća bila je Samostalna demokratska stranka (SDS) Politički bila je umjerena, i često djelovala je u koaliciji s ljevičarima iz HSS-a. Komunisti su u njoj imali utjecaj, i dosta članova pridobili su u odbore Stranke radnog naroda, a kasnije dio članstva sudjelovao je u NOP-u.

Osim navedenih stranaka bilo je u gradu, i na kotaru, još nekoliko skupina s različitim političkim opredjeljenjima i obilježjima. Neke od njih bile su ležijske, kao na primjer Jugoslavenska nacionalna stranka. Neke su se nadograđivale na postojeće političke strukture kao Hrvatska seljačka zaštita, koja je bila udarna snaga HSS-a ili, nasuprot njoj, četnička organizacija, koja je bila udarna snaga JNS-e. Bilo je još nekoliko klerikalnih i križarskih družina, zatim nešto borbaša, frankovaca i mađarskih strelastih križeva. U mjestima naseljenim Nijemcima postojale su njemačke kulturne organizacije koje su, uglavnom, služile kao paravan za djelovanje fašističke špijunaže. Svima navedenim skupinama, bez obzira na međusobno rivalstvo, bilo je zajedničko služenje interesima vladajuće buržoazije, kako domaće tako i strane.¹¹⁾

Prvih mjeseci nakon okupacije Kotarski i Mjesni komitet KPH održali su više sjednica i savjetovanja s partijskim članstvom, na kojima je raspravljano o političkim i organizacionim pitanjima, o pripremanju ustanka i o potrebi intenzivnije propagandno-političke aktivnosti u cilju podizanja morala među stanovništvom, kao i razobličavanja fašističke propagande. Na zajedničkoj sjednici oba komiteta, održanoj 18. svibnja 1941. u Virovitici,

10. Prilog gradi za historiju NOP Slavonije 1941, 170—172. i Pregled, 235—237. i 256.

11. Pregled, 300—314.

bilo je govora o novonastaloj političkoj situaciji poslije okupiranja Jugoslavije i uspostavljanja kvislinške tzv. »NDH«. Razmatrano je stanje u bivšim građanskim političkim strankama i konstatirano da su se raspale ili stavile u službu okupatora. U suštini i jedne i druge izdale su interese naroda. Razumije se, pri tome došlo je do političke diferencijacije u njihovim redovima i pasiviziranja dobrog dijela članstva, koje se klonilo suradnje s okupatorskim i kvislinškim vlastima.

Za komuniste ova činjenica bila je vrlo značajna, jer su ocijenili da dio tog članstva mogu pridobiti za sebe. To se naročito odnosilo na ljevičare u HSS-a i većinu u SDS-u. Kasnije se potvrdilo da je ova ocjena bila ispravna, jer je dala pozitivne rezultate. Dakako, s članstvom nekih stranaka, koje su se ranije kompromitirale raspirivanjem šovinizma ili suradnjom s okupatorom, nisu željeli nikakvu suradnju. To je bilo sasvim ispravno jer se nije radilo o brojnijoj snazi koja bi imala bilo kakav značajniji oslonac u narodu.

U stvari, pred komunistima, neposredno poslije okupacije, postavljao se u prvom redu zadatak da u pripremnom periodu za oružanu borbu organiziraju, u gradu i na terenu, čvrstu političku bazu, formiraju odgovarajući broj ilegalnih vojno-političkih punktova, prihvatilišta i opskrbnih mjesta, koja će, kad otpočne oružane akcije, moći zadovoljiti potrebama ustaničkih snaga. Drugim riječima, trebalo je stvoriti najosnovnije vojno-političke uvjete na terenu da bi se oružanom borbom moglo otpočeti. Pri tom nije se smjelo ništa prepustiti spontanosti i stihiji jer bi svaki promašaj ili neuspjeh imao ne samo trenutne negativne posljedice nego bi se nepovoljno reperkusirao i u kasnijim fazama narodnooslobodilačke borbe.

Zbog toga, odlučeno je da se u pripreme za ustanak uključe komunisti, skojevci i njihovi predratni suradnici, u koje je Partija imala puno povjerenje da će biti ustrajni i nepokolebljivi pred klasnim neprijateljem. Iz razumljivih razloga brinulo se o konspiraciji priprema ustanka i o oblicima ilegalnog djelovanja. Kadrovima dane su instrukcije da svojom aktivnošću ne daju policiji povoda za hapšenje ili, ako budu ugroženi, da se sklonе.

Sjednici Kotarskog i Mjesnog komiteta KPH 18. svibnja 1941. u kući Valenta Gazdeka, prisustvovao je član CK KPH dr Pavle Gregorić.

Komunisti, kandidati Partije, skojevci i predratni suradnici imali su uza se dosta političkih istomišljenika, pristalica i sljedbenika. Svi zajedno činili su značajnu potencijalnu revolucionarnu snagu koja će kasnije, kad se oružana borba rasplamsa, doći do izražaja na općini. S tom snagom Partija je računala, i nije pogriješila. Zajedničkom sjednicom Kotarskog i Mjesnog komiteta KPH, održanom 18. svibnja 1941. označen je početak priprema narodnog ustanka na virovitičkoj općini.¹²⁾

Nakon što je na Kalniku, 5. lipnja 1941. održana konferencija Okružnog komiteta KPH Bjelovar, na kojoj je definiran program priprema ustanka na okrugu, u Virovitici prišlo se realiziranju onog dijela koji se odnosio na kotar Viroviticu i dio kotara Podravska Slatina.¹³⁾

12. Više o sjednici dano je u knjizi dr Pavla Gregorića, Sjećanja, Historijski institut Slavonije, Slavonski Brod, 1969, 76—78.

13. Detaljnije o tome vidi u knjizi Druga konferencija Okružnog komiteta KPH Bjelovar 5. juna 1941. na Kalniku. U Podravskoj Slatini nije u to doba postojao Kotarski komitet KPH pa je partijskim organizacijama na tom području rukovodio virovitički komitet.

Početkom srpnja 1941. formirane su dvije skojevske grupe, jedna u gradskom predjelu Petrovcu u Virovitici, a druga u čemernici. Prikupljeno je nešto oružja i vojne opreme i pripremani su dobrovoljci za odlazak u prve partizanske jedinice. Rašireni su proglasi CK KPJ i CK KPH s pozivima na sveopći narodni ustanak.

Takva i slična aktivnost nije ostala nezapažena na protivnoj strani. Početkom kolovoza 1941. ustaše su uhapsile sekretara Kotarskog komiteta KPH Josipa Bendaka i člana Mjesnog komiteta KPH Valenta Gazdeka. Za njih se znalo da ih je predratna policija imala na popisu kao komuniste. Ustaše su se nadale da će iznuditi priznanje o tome kakve se akcije spremaju protiv »novog poretka«, ali nisu uspjele, pa su ih pogubile. Zbog toga su oba komiteta morala pojačati budnost na čuvanje kadrova. Za novog sekretara Kotarskog komiteta KPH imenovan je Václav Vostrel Vaso iz čemernice.

Početkom listopada 1941. održana je u Čemernici sjednica Kotarskog komiteta KPH, na kojoj je raspravljano o ostvarivanju zaključaka Kotarskog i Mjesnog komiteta KPH, od 18. svibnja 1941. i programa Okružnog komiteta KPH, donijetog na Kalničkoj konferenciji o pripremanju ustanka, o političkoj situaciji i o organizacionom stanju u partijskim i skojevskim organizacijama. Konstatirano je da su postignuti stanoviti rezultati, ali ne takvi da bi zadovoljili. Zbog toga odlučeno je da se bez obzira na pojačane represalije ustaša, smjelije i upornije radi na ostvarivanju zadataka. Pri tome morale su se mijenjati metode rada i prenositi aktivnost u mjesta u kojima ustaše nisu imale kontrolu. Odlučeno je da stanoviti broj poznatijih komunista prijeđe u ilegalnost ili da se na neki drugi način osigura od hapšenja. Zaključeno je da se, zajedno s partijskim organizacijama s područja Našica, Podravske Slatine i Orahovice, sudjeluje u formiranju Papučko-krndijskog partizanskog odreda.

Odluku o formiranju odreda donijelo je partijsko rukovodstvo u Slavoniji. Spomenute organizacije imale su u nj slati dobrovoljce, prikupljeno oružje i opremu. Odred je formiran 22. listopada 1941. u Kokočaku, općina Orahovica. Virovitička partijska organizacija dala mu je puškomitraljez, pištolj, dva sanduka municije i deset bombi.¹⁴⁾

Na kraju 1941. Komunistička partija na kotaru imala je Kotarski komitet od osam članova, Mjesni komitet od četiri člana i sedam partijskih organizacija, s oko 50 članova i 50 kandidata. Do smanjenja broja partijskih organizacija došlo je radi toga što su četvrta i peta ulična ćelija u Virovitici ukinute, a ostatak njihovih članova raspoređen je u ostale ćelije. Dvije organizacije, u Borovi i špišić Bukovici, prestale su djelovati jer im je prijetila opasnost od provale i hapšenja. Do smanjenja broja članova Komunističke partije i kandidata došlo je uslijed hapšenja, pogibije, odlaska u NOV ili skrivanja komunista izvan mjesta boravka. Nekoliko članova i kandidata pasiviziralo se iz straha od represalija.¹⁵⁾

Neosporno je da je to bilo razdoblje u kojem je cjelokupna partijska organizacija prolazila kroz stanovitu krizu. To se može shvatiti jer su, u to

14. Frilog gradi za historiju NOP Slavonije 1941, 78, 175. i 290, Sjećanja, 197—198, i Savo Velagić, Novinska i radio-informativna ustanova Virovitica i Historijski arhiv Bjelovar, Bilogorski partizanski odred, Virovitica, 1969, 14.

15. Pregled, 238—240.

doba, trupe fašističke Njemačke bile pred Moskvom i Lenjingradom. Fašistička propaganda grmjela je svom snagom o skoroj pobjedi. Represalije su bile sve oštrije. Razumljivo je, da je u takvim uvjetima moglo doći do pojedinačne kolebljivosti. Međutim, karakteristično je da do provale nije došlo, i Partija je sačuvala kadrove, da bi, kad nastanu povoljniji uvjeti, pojačala aktivnost.

Zimsko razdoblje između 1941. i 1942. iskorišteno je da bi se na terenu, naročito u brdskim predjelima Bilogore i Papuka, organizirale dobre baze kao uvjet za pojačanu aktivnost. U tome postignuti su zadovoljavajući rezultati. Kvislinške vlasti bile su se uspavale, i nisu znale što se na terenu događa.

Obavljajući poslove u vezi s organiziranjem borbe na području Orahovice, pao je 4. veljače 1942. u ustaške ruke sekretar Kotarskog komiteta KPH Virovitice Vlastislav Vostrel Vaso iz Čemernice. Pogubljen je dva dana kasnije, 6. veljače, u šumi iznad sela Kokočaka. Izdao ga je jedan neproverjeni vodič. Za virovitičku partijsku organizaciju bio je to veliki gubitak. Za novog sekretara imenovan je Audi Benedikt Grga, stolarski radnik iz Borove, i¹⁶⁾

Kotarski komitet odlučio je tada da se ukine Mjesni komitet KPH Virovitica. Jednog njegovog člana premjestio je na politički rad na terenu, a jednog je ostavio na ilegalnom radu u gradu. Dvojicu članova zadužio je da u gradu pripreme grupu komunista i skojevaca za odlazak u NOV. Ovi su to učinili, i iz grada je od travnja do kolovoza 1942. otišlo u Bilogoru i Papuk desetak članova KPH i SKO.T-a.¹⁷⁾

U to doba postojao je u Slavoniji Prvi slavonski narodnooslobodilački partizanski odred koji je imao tri bataljona. Treći bataljon tog odreda operirao je na području današnjih općina Grubišno Polje, Virovitica i na sjevernom dijelu općine Daruvar. Dobrovoljci s virovitičke općine upućivani su u taj bataljon.

Nastupom proljeća 1942. razvila se jaka operativna aktivnost trećeg bataljona na njegovom operativnom sektoru. Posljedica toga bila je pojačana politička aktivnost partijskih organizacija. Težište je usmjereno na formiranje akcionih odbora Narodnooslobodilačkog fronta, i u njihovom sklopu vojno-političkih baza i punktova na terenu, s ciljem da se omogući organizirano odlazanje dobrovoljaca u NOV i prikupljanje vojnoobavještajnih podataka za potrebe trećeg bataljona Prvog slavonskog NOP odreda. Međutim, akcioni odbori NOV-a, odnosno baze i punktovi, imali su i druge funkcije. Služili su kao prihvatilišta terenskih vojnih i političkih radnika, kao opskrba mjesta, kao sabirna mjesta za prikupljanje oružja, vojne opreme, odjeće, lijekova, hrane i kao releji za prenošenje pošte i održava-

16. Iste. Audi Benedikt Grga živi kao umirovljenik u Virovitici.

17. U izvještaju Ispostave ustaške nadzorne službe (UNS-e) od 15. rujna 1942. navodi se da je u partizane otišlo iz Virovitice 9 osoba. To su Ivan Samholiček, Audi Benedikt Grga, Marija Audi, Ivan Benjak, Julio Vuković, Edo Lipšić, Rudolf Rajh, Dragan Volner i Zdenko Volner. Izvještaj je točan. Prva dvojica bila su politički radnici Kotarskog komiteta KPH, a ostali otišli su u NOV. Otišlo je još nekoliko skojevaca, ali UNS-a o tome nije imala podatke odnosno nisu nađeni dokumenti iz kojih bi se moglo vidjeti da li je znala za sve dobrovoljce koji su otišli u NOV. Kopija navedenog izvještaja nalazi se u zbirci dokumenata o NOB u Gradskom muzeju u Virovitici.

nje veza itd. Odbori, odnosno baze i punktovi, postojali su u Borovi, Budrovcu, Čemernici, Rezovcu, Slavonskoj Pivnici, Starom Gracu, Trapinskoj i drugdje. Osim toga postojale su veze u svim onim mjestima u kojima je bilo članova KPH i suradnika narodnooslobodilačkog pokreta. Posebno značajna bila je za virovitički kotar baza u Jasenašu, bez obzira što je to mjesto u ono doba pripadalo grubišnopoljskom kotaru. Preko nje odvijale su se od početka 1942. sve veze sa slobodnim teritorijem. Partijska organizacija u Jasenašu formirana je 24. travnja 1942. U svibnju 1942. formirana je partijska organizacija u Trapinskoj, od četiri člana.

Nakon odlaska grupe komunista i skojevaca iz Virovitice u NOB-u, Kotarski komitet reorganizirao je preostale tri ulične ćelije i fuzionirao ih u jednu gradsku organizaciju u Virovitici. To je učinio zbog toga da bi djelovanje komunista bilo efikasnije, ali, istovremeno, i manje uočljivo za policiju. Naime, treba imati u vidu da je već tada Virovitica bila pretvorena u zatvoreno uporište s uvedenim policijskim satom. Praćeno je kretanje građana i svaka sumnjiva osoba bila je hapšena. Partija je zbog toga morala prilagoditi svoje djelovanje postojećim uvjetima i čuvati kadrove od provale i hapšenja.

Djelovanje fuzionirane partijske organizacije u gradu bilo je od izuzetnog vojnog i političkog značaja. Ona je prikupljala i dostavljala na teren vojnoobavještajne podatke, upućivala dobrovoljce u NOV, slala lijekove i drugi materijal neophodan partizanima. I, razumije se, posredstvom suradnika obavještavala je građane o vojno-političkim prilikama u zemlji i u svijetu. Djelovala je do kraja ožujka 1943. i u prosjeku imala četiri člana i dosta suradnika. Ustaška policija nije ju otkrila mada je ponekad, nasumce, uhapsila nekog člana, ali bez posljedica.

Vojno i političko rukovodstvo Slavonije pripremalo je potkraj 1942. formiranje divizije, pa je od svih komiteta zatražilo da upute što više dobrovoljaca u NOV. Virovitički komitet poslao je sa svog područja najmanje 80 članova KPH, kandidata, skojevaca i antifašista. Prije toga u NOV grupno ili pojedinačno, otišlo je oko 30 članova i suradnika.¹⁸⁾

Zbog toga, i zbog nekoliko manjih hapšenja članova u gradu i na terenu, smanjilo se osjetno članstvo na kotaru. Ukinute su organizacije u Cabuni i Čemernici. Kasnije su obnovljene. Istovremeno, pripremljeno je obnavljanje ranijih i formiranje novih partijskih organizacija. Do kraja 1942. obnovljena je organizacija u Borovi.

Organizaciono stanje partijske organizacije krajem 1942. na ondašnjem virovitičkom kotaru, bilo je sljedeće:¹⁹⁾ Kotarski komitet KPH imao je tri

18. Procjena je napravljena na osnovi rekonstruirane memoarske građe koju su 1965. i 1966. prikupili, na terenu, Historijski arhiv u Bjelovaru i Komisija za historiju pri Općinskom komitetu SKH Virovitica. Građa se čuva u arhivskom odjelu Gradskog muzeja u Virovitici. Procjenom nisu obuhvaćena sela koja u ono doba nisu pripadala Virovitičkom kotaru ili ne pripadaju današnjoj općini. Tu, dakako, treba spomenuti Jasenaš. U memoarskim bilješkama Grozdane Solar iz Virovitice navodi se da je iz Jasenaša do kraja 1942. otišlo u NOV 75 dobrovoljaca. Osim partijske organizacije postojala je ondje od 10. srpnja 1942. skojevska organizacija, zatim mjesni odbor Saveza mlade generacije i mjesni NOO. Ukupno do kraja rata borilo se u NOV oko 150 dobrovoljaca, od kojih je 35 poginulo. Okupatorska i kvislinška vojska usmrtila je 108 civilnih osoba. Bilogorski partizanski odred, 232.
19. Prema izvještaju Povjerenstva KPH za Slavoniju i Srijem od 8. siječnja 1943. Historijski institut Slavonije, Građa za historiju NOP-a u Slavoniji, Slavonski Brod, 1965, knjiga IV, dok. 16 (u daljnjem tekstu: Građa)

člana i četiri partijske organizacije sa dvanaest članova. Organizacije su postojale u Borovi, Budrovcu, Trapinskoj i Virovitici. Na terenu bilo je još nekoliko članova KPH koji privremeno nisu bili povezani s Kotarskim komitetom KPH.

U odnosu na stanje iz prethodne godine broj organizacija i članstva osjetno se smanjio. Do toga došlo je zbog odlaska u NOV, dok je samo nekoliko članova bilo uhapšeno ili se sklonilo izvan mjesta boravka.

Krajem prosinca 1942. održano je u Slavoniji vojno-političko savjetovanje s predstavnicima partijskih komiteta i vojnih jedinica, s područja Slavonije i dijela sjeverozapadne Hrvatske. Ono je imalo dalekosežne pozitivne posljedice na sveukupan daljnji razvoj NOP-a i NOB-a u ovom dijelu zemlje.

Na području virovitičkog kotara intenzivirana je politička aktivnost u svim oblicima. Pristupljeno je formiranju partijskih i skojevskih organizacija, mjesnih odbora AFŽ-a i NOO-a.

12. veljače 1943. jedinice Četvrte slavonske divizije NOV prvi put napale su uporište u Virovitici. Dotad izvele su jedinice NOV više od 20 manjih i većih akcija na uporišta, straže i vojne objekte u okolici grada. Sada je i na Viroviticu došao red. Bila je to u punom smislu demonstracija snage NOV. Cilj napada bio je da se vojnički i politički uzdrmaju pozicije protivnika u gradu i na terenu. Dakako, težilo se doći do što većih količina oružja i opreme, jer su se jedinice NOV, u to doba, isključivo snabdijevale onim što su zaplijenile od protivnika. I u jednom i drugom, mada uporište nije bilo u cijelosti likvidirano, postignuti su zadovoljavajući rezultati.

Poslije napada na Viroviticu došlo je do bitnih kvalitativnih i kvantitativnih političkih promjena na terenu u korist NOP-a. Sve skrivene potencijalne antifašističke snage, koje su od početka rata postojale na kotaru, sada su se počele otkrivati i organizirati u mehanizam političkih organizacija i organa narodnih vlasti, koje je Komunistička partija izgrađivala na terenu. To je imalo za posljedicu veći i ubrzaniji priliv dobrovoljaca u NOV. Istodobno, protivnoj strani smanjivane su mogućnosti za mobilizaciju ljudstva u kvislinške vojne formacije. Do ožujka 1943. obnovljena je partijska organizacija u špišić Bukovici i formirane su nove u Lozanu, Starom Gracu i Turanovcu. Formirane su kandidatske grupe KPH u Pčeliću i Trapinskoj.²⁰⁾

U prvoj polovici svibnja 1943. (najvjerojatnije 9. svibnja 1943) održano je u Jasenašu kotarsko partijsko savjetovanje na kojem je analizirana politička i vojna situacija na terenu, organizaciono stanje u partijskoj i ostalim političkim organizacijama i organima narodnih vlasti i donijeti su zaključci o daljnjoj aktivnosti. Konstatirano je da su sazreli uvjeti za formiranje političkih rukovodstava u ondašnjim općinama na kotaru.²¹⁾ Odlučeno je da se pripremi formiranje Kotarskog NOO-a. Kotarski komitet KPH popunjen je sa tri nova člana i imao je ukupno šest članova.²²⁾ Za ostvarivanje svojih aktivnosti na terenu Komitet je formirao gerilsku grupu od 15

20. Građa, knjiga IV, dok. 133.

21. Ondašnji virovitički kotar imao je 7 općina: Cabuna, Gradina, Lukač, Slavonska Pivnica, Suhopolje, Špišić-Bukovica i grad Virovitica.

22. U izvještaju Oblasnog komiteta KPH za Slavoniju od 22. svibnja navodi se da je KK KPH Virovitica imao 6 članova i na kotaru 54 člana KPH i kandidata. Građa, knj. V, dok. 150.

članova koja je osiguravala kretanje političkih radnika, održavanje sastanaka i povremeno izvodila manje vojne akcije.

U razdoblju od ožujka do lipnja 1943. formirane su partijske organizacije u Koriji i Vodicama te kandidatske grupe KPH u Borovi, Bukovi, Cabuni, Koriji, Lozanu, Starom Gracu, Starogradačkom Marofu i špišić Bukovici.²³⁾ Većina ih je uskoro kompletno otišla u NOV.

U bilogorskom selu Gakovu (općina Grubišno Polje) održana je 29. kolovoza 1943. prva partijska konferencija općine špišić Bukovice. Formiran je Općinski komitet KPH, od pet članova.²⁴⁾

Petnaestog rujna 1943. održana je u Jasenašu partijska konferencija za općinu Suhopolje i formiran Općinski komitet KPH Suhopolje, od šest članova.²⁵⁾

U razdoblju od lipnja do listopada 1943. formirane su partijske organizacije u Budanici, Dugom Selu, Golom Brdu, Levinovcu, Pčeliću, Rogovcu i pri straži Komande Bilogorskog vojnog područja u Bukovi.²⁶⁾

U kolovozu 1943. vraćena su virovitičkom kotaru sela Gvozdanska, Mala Babina Gora, Mala Klisa, Nova Krivaja, Removac, Stara Krivaja, Velika Babina Gora i Velika Klisa, koja su privremeno bila u sastavu daruvarskog kotara. Istovremeno, priključena je Sedlarica iz sastava đurđevačkog kotara i Jasenaš iz sastava grubišnopoljskog kotara.²⁷⁾ Tom prilikom priključena je virovitičkom komitetu KPH partijska organizacija u Jasenašu, od tri člana, koja je formirana u travnju 1942. i do kolovoza 1943. bila u sastavu Kotarskog komiteta KPH Grubišno Polje. Priključene su i organizacije iz ostalih sela.²⁸⁾

6. studenog 1943. jedinice 12. divizije NOV izvele su drugi veliki napad na uporište u Virovitici. Dotad bila je cijela okolica pod kontrolom NOV i smatrala se poluoslobođenom teritorijom. Brdska mjesta u Bilogori i Papuku pripadala su oslobođenoj teritoriji. Drugi napad na Viroviticu²⁹⁾ trajao je, s povremenim prekidima, do 14. studenog 1943. Neprijatelj je bio katastrofalno poražen. Domobranski dio posade dobrovoljno se predao i s kompletnim naoružanjem prešao na stranu NOV. Nijemci su teško iskrvarili.

Njemačka je vojna komanda naredila svojim snagama na području Osijeka da se pod svaku cijenu dovedu pojačanja i obrane uporište, jer je Virovitica za Nijemce bila strateški važna zbog komunikacija koje su preko nje vodile iz Slavonije i Bilogore u Mađarsku. Naime, istovremeno kad je napadnuta Virovitica, napadnuta je i Koprivnica koja je u vojnostrateškom smislu bila od jednake važnosti. No, pošto su jedinice NOV osvojile Koprivnicu i zadržale je u svojim rukama tri mjeseca, čime su spriječile neprijatelju komuniciranje u smjeru Mađarske, neprijatelj je bio prisiljen braniti Viroviticu da bi zadržao barem jedno strateško, komunikativno čvorište u svojim rukama. Iz tih razloga jedinice 12. divizije NOV dobile su instruk-

Grada, knj. V, dok. 187. i knj. VI, dok. 71.
Pregled, 245—248. i Grada, knj. VII, dok. 37. i 128.
Isto.
Grada, knj. VIII, dok. 120. i 143.
Grada, knj. VII, dok. 37.
Pregled, 241.

cije da se ne iscrpljuju previše u borbama u Virovitici, jer od toga, ionako, ne bi bilo osobite koristi. Zbog toga su nakon osam dana obustavljene borbe i jedinice 12. divizije NOV povukle su se iz grada.

Razumije se, drugi veliki napad na virovitičko uporište, osim što je donio dobre rezultate u vojničkom pogledu, daleko više reperkusirao se u političkom smislu. On je, u stvari, označavao da je politička bitka za mase na virovitičkom području dobivena. Neprijatelj, koliko god se trudio, više ništa ondje nije mogao učiniti ni postići. Apsolutna većina stanovništva opredijelila se, definitivno, za narodnooslobodilački pokret. Za partijsku organizaciju bio je to veliki politički dobitak jer su se uvjeti za njeno djelovanje bitno poboljšali.

Nastavljeno je izgrađivanjem mehanizma narodnih vlasti na terenu, i do kraja 1943. taj je posao u većini mjesta bio obavljen. U Slavonskoj Pivnici formiran je Općinski komitet KPH, od pet članova.³⁰⁾

Krajem 1943. Kotarski komitet KPH Virovitica imao je pet članova. Općinski komiteti postojali su u četiri općine: Lukač, Slavonska Pivnica, Suhopolje i špišić Bukovica i imali su 22 člana. Na njihovu području djelovalo je 17 partijskih organizacija sa 100 članova.³¹⁾ Organizacije postojale su u Budanici, Budrovcu, Bukovi, Dugom Selu, Golom Brdu, Jasenašu, Koriji, Levinovcu, Lozanu, Pčeliću, Rogovcu, Starom Gracu, Trapinskoj, Turanovcu i Vodicama te pri straži Komande Bilogorskog vojnog područja u Bukovi. Pri Kotarskom komitetu KPH postojala je jedna organizacija za tehničko osoblje (kuriri i nabavljači)

U odnosu na stanje iz prethodne godine broj organizacija i članova KPH višestruko se povećao. Tome treba dodati da je dosta članova i kandidata otišlo tokom godine u jedinice NOV. Dakle, napredak je očigledan. Kad bi mu se pribrojili podaci o stanju u ostalim političkim organizacijama i organima narodnih vlasti, onda bi se, donekle, moglo sagledati kolike je opsežne poslove obavila cjelokupna partijska organizacija u toku 1943. na području virovitičkog kotara.

Sličnom aktivnošću nastavljeno je i u 1944. Slobodna teritorija sve se više povećavala, pa je u listopadu 1944. oslobođen cijeli kotar. To je omogućilo Kotarskom komitetu KPH razvijanje svestrane političke djelatnosti na terenu. Obnovljene su prijašnje i formirane nove partijske organizacije u Antunovcu, Bačevcu, Cabuni, Jugovom Polju, Naudovcu i Slavonskoj Pivnici. U srpnju 1944. formiran je Općinski komitet KPH u Cabuni, od četiri člana³²⁾ i u listopadu 1944. obnovljen je Mjesni komitet KPH u Virovitici, od šest članova.³³⁾

Na kraju 1944. Komunistička partija na kotaru imala je Kotarski komitet KPH od 7 članova, Mjesni komitet KPH u Virovitici od 6 članova, 5 općinskih komiteta KPH sa 23 člana i 29 partijskih organizacija sa 156 čla-

29. Pod izrazom »drugi napad« podrazumijeva se napad velikih razmjera. Inače je dotad izvedeno više manjih napada na uporište.

30. Pregled, 248.

31. Podaci su rekonstruirani pomoću izvještaja Okružnog komiteta KPH Virovitica od 13. listopada 1943. i 4. studenog 1943. i izvještaja Kotarskog komiteta KPH Virovitica od 31. listopada 1943. — Arhiv IHRPH Zagreb, kut. 125—138. i podataka iz Pregleda, 240—249.

32. Pregled, 249—250.

33. Isto.

nova (od kojih 51 žena) i 39 kandidata KPH. Općinski komitet i KPH postojali su u Cabuni, Lukaću (obuhvaćao je općinu Gradinu) Slavonskoj Pivnici, Suhopclju i špišić Bukovici. Partijske organizacije postojale su u Antunovcu, Bačevcu, Budanici (obuhvaćala je Budanicu, Trnavu i Zubricu) Budrovcu (obuhvaćala je Budrovac, Brezovo Polje, Dijelku, Gornje Bazje, Lukač i Rit) Bukovi (obuhvaćala je Borovu i Bukovu) Cabuni (obuhvaćala je Cabunu i Žiroslavlje) čemernici, Dugom Selu, Jasenašu, Jugovom Polju, Levinovcu, Lozanu (obuhvaćala je Lozan i Rogovac) Maloj Babinoj Gori (sada općina Daruvar) Naudovcu (obuhvaćala je Budakovac, Gacište, Naudovac, Obilićvo i Orešac) Novoj Krivaji (sada općina Daruvar) Pčeliću, Pepelanama (obuhvaćala je Pepelane i Vodice) u Slavonskoj Pivnici (obuhvaćala je Pivnicu i Gvozdansku) Starom Gracu (sada općina Đurđevac) Staroj Krivaji (sada općina Daruvar) špišić Bukovici (obuhvaćala je Bukovačke vinograde, špišić Bukovicu i Vukosavljevicu) Trapinskoj, Turanovcu (obuhvaćala je Neteću i Turanovac) Velikoj Babinoj Gori (sada općina Daruvar) Velikoj Klisi (sada općina Daruvar) pri straži Komande Virovitičkog vojnog područja u Cabuni, pri Straži Komande virovitičkog vojnog područja u Bušetini i partijska organizacija pri Kotarskom komitetu SKOJ-a u Virovitici.³⁴⁾

U odnosu na stanje iz prethodne godine broj organizacija i članova uveliko se povećao. Pri tom treba imati na umu da navedeni podaci ne pružaju sasvim realnu predodžbu jer je dosta članova tokom godine otišlo u NOV ili je premješteno na dužnosti izvan kotara.

4. listopada 1944. jedinice 12. divizije NOV izvele su treći veliki napad na uporište u Virovitici. Nakon 37 sati borbi neprijatelj je likvidiran. Peti listopada Virovitica je oslobođena. Neprijateljska je posada potučena, a dijelom zarobljena ili protjerana u Osijek. Otad, pa do 9. veljače 1945. cijelo područje današnje virovitičke općine bilo je slobodno i činilo sastavni dio slobodne teritorije u Slavoniji i sjeverozapadnoj Hrvatskoj.

Od 10. prosinca 1944. do 10. veljače 1945. vođene su dvomjesečne borbe između NOV i neprijateljskih snaga na virovitičkom mostobranu. Neprijatelj je napadao od Koprivnice, Bjelovara, Garešnice* i Osijeka želeći pod svaku cijenu ovladati slobodnim teritorijem u širem rajonu Virovitice. To mu je bilo potrebno da bi mogao uspostaviti frontalnu liniju na dijagonali od rijeke Drave preko Virovitice, Grubišnjog Polja, Garešnice i Banove Jaruge do rijeke Save i dalje dolinom rijeke Une u smjeru Jadranskog mora. Na toj fronti nadao se da će moći zadržati snage Jugoslavenske armije kada otpočinu završnim operacijama za oslobođenje zemlje.

Jedinice NOV pokušale su obraniti virovitički mostobran, ali je neprijatelj bio nadmoćniji i potisnuo ih dijelom preko Drave u Mađarsku, a dijelom u brdsko područje Slavonije, Bilogore i Moslavine. Na taj način ponovno okupirao je Viroviticu i okolicu i zadržao je puna dva i pol mjeseca. Slobodna su bila samo neka mjesta u brdskim dijelovima Bilogore i Papuka.

Potkraj siječnja i prvih dana veljače 1945. evakuiran je s virovitičkog područja veliki zbjeg naroda preko Mađarske u Baranju i Vojvodinu. To je učinjeno da bi se narod spasio od zlostavljanja okupatora i kvislinške vojske.

34. Podaci su rekonstruirani pomoću pregleda članova Kotarskog i općinskog komiteta i osnovnih organizacija na kotaru Virovitici sastavljenog u Okružnom komitetu KPH Virovitica krajem listopada 1944. i iz tabelarnog pregleda Kotarskog komiteta KPH Virovitica o organizacionom stanju za prosinac 1944. — Arhiv IHRPH Zagreb, kut. 125—138.

Sa zbjegom otišla je polovica članova Kotarskog komiteta KPH, cijeli Mjesni komitet, tri općinska komiteta i 16 partijskih organizacija. U brdskim mjestima ostala su četiri člana Kotarskog komiteta, dva općinska komiteta (Slavonska Pivnica i Suhopolje) sa 7 članova i 6 partijskih organizacija sa 32 člana i 1 kandidatom KPH. Oni su ostvarivali političke i druge zadatke i brinuli se o preostalom narodu onoliko koliko su dopuštali uvjeti na okupiranoj teritoriji.

U toku siječnja 1945. nije bilo bitnih promjena u partijskim organizacijama u odnosu na stanje od prosinca 1944. Slično je bilo i slijedećih mjeseci odnosno do oslobođenja Virovitice.

Razumije se, točne podatke o stanju partijskih organizacija u momentu oslobođenja nije bilo moguće utvrditi jer se većina organizacija i članstva nalazila sa zbjegom u Vojvodini. To je bilo moguće nakon njihova povratka u svibnju 1945. Tada je utvrđeno da se organizaciono stanje nije bitno promijenilo u odnosu na izvještaj od siječnja 1945. odnosno povećalo se za nekoliko novoprimljenih članova i kandidata KPH.

Tokom rata poginulo je s općine u jedinicama NOV i na političkom radu na terenu više članova KPH.³⁵⁾ Od njih bila su šestorica članovi Kotarskog i Mjesnog komiteta KPH Virovitica. Ostali bili su članovi partijskih organizacija na općini ili u vojnim jedinicama. Pri tom treba napomenuti da nije bilo moguće prikupiti podatke o svim poginulim članovima koji su primljeni u KPH u vojnim jedinicama.

Kao članovi Kotarskog i Mjesnog komiteta KPH poginuli su na političkom radu na terenu i u jedinicama NOV: Josip Bendak iz Virovitice, Ivan Benjak Ježek iz Virovitice, Mato Brozović iz Bačevca, Valent Gazdek iz Virovitice, Vaclav Vostrel Vaso iz čemernice i Julio Vuković šimšir iz Virovitice. Kao članovi KPH u partijskim organizacijama, na terenu ili u vojnim jedinicama, poginuli su: Dmitar Acketa iz Rezovca, Živko Acketa iz Rezovca, Jovo Bijelić iz Borove, Pero Borotić Boro iz Cabune, Bogdan Bosanac iz Cabune, Savo Carević iz Slavonske Pivnice, Milan Cetinja Bager iz Borove, Nikola Čorić iz Pčelića, Andrija Feketija iz Turanovca, Mile Gvoić iz Naudovca, Savo Janić iz Slavonske Pivnice, Mato Jurišić iz Bačevca, Dmitar Knežević iz Borove, Vlado Knežević iz Borove, Đuro Karalija iz Vodica, Nikola Kukić Din iz Borove, Tonči Lipohar Zoro iz Levinovca, Edo Lipšić Ero iz Virovitice, Luka Marić iz Budrovca, Petar Milašinović iz Jasenaša, Kazimir Murat Jazavac iz Lozana, Đuro Ribić iz Dugog Sela, Stjepan Salopek iz Bačevca, Đuro Skender iz Jugovog Polja, Vladimir Trifunović iz Miljanovićeve, Pero Valanović iz Gvozdanske, Ranko Vuković Krndija iz Borove, Dušan Uskoković Dabetić iz Slavonske Pivnice i Milan Uskoković iz Slavonske Pivnice.

Iz izloženog vidi se da je cjelokupna partijska organizacija na općini imala u početku rata nešto sporiji, a kasnije znatno brži kvantitativni uspon. Na svršetku rata imala je gotovo trostruko više organizacija, članova i kandidata. Ostvarila je uspješno zadatke u revoluciji. Pri tom ispoljila se akciona sposobnost njenih članova i odlučnost da se istraje do konačnog cilja.

35. Prikupljeni su podaci za 34 poginula člana. Vjeruje se da je poginulo još toliko, ako ne i više članova koji su u KPH primljeni u jedinicama NOV. Popis svih poginulih boraca s općine objavljen je u knjizi Bilogorski partizanski odred, 228—240.

SAVEZ KOMUNISTIČKE OMLADINE JUGOSLAVIJE

Na početku rata, 6. travnja 1941. na području virovitičkog kotara postojala je jedna organizacija SKOJ-a, od deset članova. Djelovala je u virovitičkoj gimnaziji. Formirana je u jesen 1939. godine.³⁶⁾

U toku rata 1941. i kasnije, ta organizacija s uspjehom je ostvarivala zadatke koje joj je postavljala Komunistička partija. U početku skojevci su raznosili ietke, proglase i partijsku štampu, održavali su veze s komunistima i prikupljali vojnu opremu i sanitetski pribor, a kasnije se organizacija pretežno angažirala na upućivanju omladine u jedinice NOV i prikupljanju vojnoobavještajnih podataka o neprijateljskoj vojsci u uporištu. Početkom 1942. organizacija je uputila u jedinice NOV dio svojih članova kojima je prijetila opasnost od hapšenja. Kasnije, većina starijih članova otišla je u NOV. Na njihova mjesta došli su mlađi.

Krajem 1942. organizacija se podijelila na tri manja aktiva koja su imala dvanaest članova.³⁷⁾ Iz njih je većina do kraja travnja 1943. otišla u NOV; ostao je samo jedan aktiv sa četiri člana SKOJ-a.³⁸⁾

Mjesec dana kasnije, u svibnju 1943. u gimnaziji formirano je pet skojevskih aktiva s oko 20 članova. Odmah, potom, otišlo je dosta skojevaca u NOV pa su sredinom lipnja 1943. u gimnaziji ostala 4 aktiva sa 14 članova. Nedugo iza toga, kad je završena školska godina, većina skojevaca otišla je u NOV ili su raspoređeni na politički rad na terenu. Na početku nove školske godine, u jesen 1943. formirana su tri nova aktiva sa 13 članova. Poslije drugog napada jedinica NOV na virovitičko uporište, u studenom 1943. većina skojevaca otišla je u NOV. Njihovim odlaskom prestalo je postojanje skojevske organizacije u gimnaziji. Organizacija je obnovljena poslije rata.⁴⁰⁾

Početkom srpnja 1941. formirane su dvije skojevske organizacije na kotaru; jedna u Čemernici, od pet članova, i jedna u gradskom naselju Petrovcu (sjeverni dio Ulice Matije Gupca od kasarne prema Breziku) u Virovitici, od šest članova.⁴¹⁾

Krajem prosinca 1941. imao je SKOJ na kotaru tri organizacije s oko 25 članova. Organizacije su postojale u čemernici, Petrovcu i u virovitičkoj gimnaziji.

Proljeća i ljeta 1942. iz svih organizacija otišlo je dosta članova u NOV. Zbog toga je organizacija u čemernici ukinuta krajem kolovoza 1942. i nije obnovljena do svršetka rata. Iz organizacije u Petrovcu otišla su tri člana, ali se njeno brojno stanje nije smanjilo jer su primljeni novi.

Tokom 1942. formirane su skojevske organizacije u Budrovcu, Lozanu, Starom Rezovcu, špišić Bukovici i Trapinskoj. Iz svake otišlo je po nekoliko članova u NOV, ali su na njihova mjesta primani novi. Skojevska or-

36. Prilog gradi za historiju NOP Slavonije 1941, 170. i Pregled, 256.

37. Grada, knj. IV, dok. 133. i Pregled, 261.

*8. Grada, knj. V, dok. 106.

39. ibto, dok. 187.

40. Isto, knj. VI, dok. 71. i knj. VIII, dok. 124.

41. Pregled, 259—261 i Centar za kulturnu djelatnost omladine, Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1941—1948, Zagreb, 1972, 198—200.

ganizacija u Jasenašu, koja je formirana 10. srpnja 1942. pripadala je do kolovoza 1943. grubišnopoljskom kotaru.

Krajem prosinca 1942. imao je SKOJ na kotaru sedam organizacija s oko 30 članova. Organizacije su postojale u Budrovcu, Lozanu, Petrovcu, Starom Rezovcu, špišić Bukovici, Trapinskoj i u gimnaziji u Virovitici.⁴²⁾ U odnosu na stanje iz prethodne godine postignut je vidan napredak, pogotovo ako se ima u vidu da je još najmanje 20 članova otišlo u NOV.

21. siječnja 1943. formiran je u Djakovcu Okružni komitet SKOJ-a Virovitica, od tri člana⁴³⁾ Komitet je inicirao živu političku i mobilizatorsku aktivnost kako na okrugu tako i na virovitičkom kotaru. Formirane su nove organizacije u Borovi, Slavonskoj Pivnici i Rogovcu.

9. ožujka 1943. formiran je u Jasenašu Kotarski komitet SKOJ-a Virovitica, od četiri člana.⁴⁴⁾ U to doba postojalo je na kotaru 10 skojevskih organizacija sa 76 članova.

U travnju 1943. formirane su tri nove organizacije, ali se broj članova nije vidno povećao jer ih je dosta otišlo u NOV⁴⁵⁾ Također, u svibnju 1943. formirane su tri nove organizacije, ali, zbog odlaska dvadesetak skojevaca u NOV, nije se broj članova na terenu bitnije povećao.⁴⁶⁾

U lipnju 1943. otišlo je u NOV sedam kompletnih skojevskih grupa.⁴⁷⁾ Tokom srpnja i kolovoza 1943. formirana je jedna, a u NOV otišle su četiri kompletne skojevske organizacije sa 34 člana.⁴⁸⁾

U prvoj polovici rujna 1943. formirani su općinski komiteti SKOJ-a u Suhopolju i špišić Bukovici. Tokom listopada općinski komiteti SKOJ-a formirani su u Cabuni, Lukaču i Slavonskoj Pivnici. Istodobno, formirano je više skojevskih organizacija na terenu.⁴⁹⁾

Krajem 1943. na virovitičkom kotaru imao je SKOJ Kotarski komitet, od tri člana, pet općinskih komiteta (Cabuna, Lukač, Slavonska Pivnica, Suhopolje i špišić Bukovica) sa 16 članova i 19 skojevskih organizacija sa 89 članova, od kojih 39 ženskih.⁵⁰⁾

U odnosu na stanje iz prethodne godine broj organizacija i članova višestruko se povećao.

Od početka 1944. sve organizacije djelovale su na svom omasovljavanju i istodobno su upućivale skojevce i članove USAOH-a u NOV. U siječnju 1944. Kotarski komitet SKOJ-a donio je odluku ^da se u Virovitici formira Gradski komitet SKOJ-a od četiri člana, iz organizacije u Petrovcu.⁵¹⁾ Međutim, taj komitet nije mogao u gradu opstati. Neki članovi otišli su u

42. Arhiv IHRPH Zagreb, kut. 125. (bilješka sa sjednice Okružnog komiteta KPH Virovitica od studenog 1942) Zbirka obrađene građe u HAB, svezak 65, str. 65. i Pregled, 258—261.

43. Arhiv IHRPH Zagreb, kut. 125. (pismo Okružnog komiteta KPH Virovitica od 23. 1. 1943) Zbirka obrađene građe u HAB, svezak 65, str. 66 i Pregled, 32.

44. Građa, knj. IV, dok. 133. i Pregled, 256—261.

45. Isto i Građa V, dok. 106.

46. Isto i knj. V, dok. 167.

47. Prema izvještaju Okružnog komiteta KPH, Građa, knj. VI, dok. 71.

48> Prema izvještaju Kotarskog komiteta KPH, Građa, knj. VII, dok. 37.

49. Građa, knj. VII, dok. 128. i knj. VIII, dok. 124.

50. Građa, knj. VIII, dok. 124. i Pregled, 256—261.

51. Podatak o Gradskom komitetu SKOJ-a nađen je u tabelarnom izvještaju Oblasnog komiteta SKOJ-a za Slavoniju za ožujak 1944. Arhiv IHRPH Zagreb.

NOV, a bilo je i manjih hapšenja koja su svršila bez posljedica. Proljeća 1944. ukinut je Gradski komitet i organizacija u Petrovcu. Otad su u Petrovcu i ostalim dijelovima grada djelovali ilegalci koji su održavali veze s odgovarajućim vojno-političkim organima na terenu sve do oslobođenja grada

5. listopada 1944.

Tokom godine formirano je više skojevskih organizacija na kotaru. U Gradini formiran je Općinski komitet SKOJ-a. Nakon oslobođenja Virovitice, u listopadu 1944. formiran je Mjesni komitet SKOJ-a, od šest članova, u Virovitici.⁵²⁾

Krajem prosinca 1944. SKOJ virovitičkog kotara imao je Kotarski komitet, od šest članova, Mjesni komitet u Virovitici, od šest članova, 6 općinskih komiteta: Cabuna, Gradina, Lukač, Slavonska Pivnica, Suhopolje i špišić Buke vica, s ukupno 50 članova i 52 skojevske organizacije sa 420 članova, među kojima je bilo 385 djevojaka.⁵³⁾

U odnosu na stanja iz prethodnih godina broj organizacija i članova višestruko se povećao. Pri tom je bitno uočiti da je organizaciju sačinjavala, uglavnom, ženska omladina. To je i logično, jer su odrasli i omladinci otišli u NOV. Dakako, u NOV otišlo je i dosta skojevki, ali ih je daleko više ostalo na političkom radu na terenu.

U razdoblju od siječnja do svibnja 1945. organizaciono stanje SKOJ-a nije se bitno izmijenilo. Početkom veljače 1945. većina rukovodstva i članova otišlo je sa zbjegom u Vojvodinu. U brdskim predjelima ostala su tri člana Kotarskog komiteta SKOJ-a, Općinski komitet Slavonska Pivnica sa pet članova i pet skojevskih organizacija sa 23 člana.⁵⁴⁾ Oni su ostvarivali zadatke u onoliko mjeri koliko su dopuštali uvjeti na okupiranoj teritoriji.

U Vojvodini je dosta skojevki završilo tečajeve prve pomoći i stupilo u sanitetsku službu Jugoslavenske armije. Nekolicina ih je sudjelovala u završnim operacijama za oslobođenje virovitičkog područja, krajem travnja 1945.

U svibnju 1945. svi članovi SKOJ-a vratili su se iz Vojvodine u svoj kraj.

TJ toku rata poginulo je dosta članova u jedinicama NOV i na političkom radu na terenu. Gotovo da nije bilo ni jedne organizacije iz koje nije poginuo po jedan ili više skojevaca. Iz organizacije u Lozanu poginulo je devet članova. Slično je bilo i u više drugih mjesta.

UJEDINJENI SAVEZ ANTIFAŠISTIČKE OMLADINE

Prvi odbori Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Hrvatske (USAOH) na virovitičkom području, javljaju se u lipnju 1943. U odnosu na susjedna područja u Bilogori i Papuku, na kojima su takvi odbori nastali u toku 1942. osnivanje ovih organizacija na virovitičkom području je

52. Pregled, 256—261.

53. Utvrđeno pomoću tabelarnih izvještaja Okružnog komiteta SKOJ-a za prosinac 1944. i siječanj 1945. U sumarnim podacima iskazano je 6 organizacija sa 25 članova koje danas pripadaju općinama Daruvar i Đurđevac. To su: Nova Krivaja, Stara Krivaja, Velika Babina Gora, Velika Kliša, Starogndački Marof i Stari Gradac. Arhiv IHRPH Zagreb, kut. 14.

54. Prema izvještajima Okružnog komiteta SKOJ-a Virovitica za veljaču, ožujak i travanj 1945. Arhiv IHRPH Zagreb, kut. 14.

za,ostajalo. Zato postoji više razloga. Prvi i osnovni je u tome što je do kraja 1942. cijeli virovitički kotar bio, uglavnom, pod kontrolom neprijatelja, pa su uvjeti za okupljanje omladine bili teški. Dapače, svaki takav pokušaj mogao je imati nesagledive posljedice. Drugi je uzrok bio u samoj činjenici da je omladina radije odlazila u NOV negoli ostajala na ilegalnom radu na terenu. To je potvrdilo više primjera.

Razumije se, bilo je i drugih razloga, počev od konzervatizma okoline prema emancipaciji mladih i negativnog odnosa jednog dijela vođa Hrvatske seljačke stranke prema NOP-u, do svakodnevne vrlo snažne prijetee fašističke propagande. Tome treba dodati činjenicu da politički aktivisti Partije i SKOJ-a nisu mogli, u to doba, bez opasnosti dolaziti u sela i objavljivati ciljeve NOP-a i NOB-a i na toj osnovi okupljati antifašističku omladinu. Na svakom koraku vrebale su ih neprijateljske patrole, zasjede ili doušnici. Čak i kasnije, kad su se uvjeti poboljšali, bilo je slučajeva pogibije omladinskih aktivista na terenu.⁵⁵⁾ Osim toga bilo je i niz drugih otežavajućih okolnosti. Sve zajedno, te su okolnosti utjecale da Kotarski komitet KPH nije ispočetka inzistirao na formiranju USAOH-a. Prednost je dao pojedinačnom i kolektivnom odlasku mladih u NOV.

Međutim, u proljeće 1943. uvjeti su se bitno poboljšali. Tada su otpočela masovna okupljanja omladine u odbore i organizacije USAOH-a, kao i masovni odlasci mladića i djevojaka u NOV.

Prvi mjesni odbori formirani su od 1. do 15. lipnja 1943. u čemernici, Pčeliću, Rezovcu i špišić Bukovici. Imali su 68 članova.⁵⁶⁾

Ukupno, u razdoblju od lipnja do rujna 1943. formirano je na kotaru 27 mjesnih odbora USAOH-a sa 481 članom i 184 pionira. Između 25. i 31. kolovoza 1943. formiran je Kotarski odbor USAOH-a, od osam članova i dva općinska odbora — u Suhopolju i špišić Bukovici⁵⁷⁾

Između 18. rujna i 1. studenog 1943. formirano je 15 novih odbora pa ih je, u to doba, bilo ukupno 42 sa 717 članova. Među njima bilo je 297 djevojaka i 210 pionira.⁵⁸⁾

Istovremeno, nastavljeno je daljnje upućivanje omladine u jedinice NOV; od lipnja do studenog 1943. otišlo je najmanje 250 članova.⁵⁹⁾

U toku studenog i prosinca 1943. i siječnja 1944. formirano je još 18 mjesnih odbora USAOH-a i 10 odbora pionira.

U spomenutom vremenu formiran je Općinski odbor USAOH-a u Slavonskoj Pivnici.

•' Prvog veljače 1944. USAOH je imao na kotaru Kotarski odbor od 5 članova, 3 općinska odbora, 59 mjesnih odbora i 10 odbora pionira. Omladina je organizirala 11 radnih četa, 7 kulturnoprosvjetnih društava, 5 folklornih družina, 9 pjevačkih zborova i 4 tečaja za opismenjavanje odraslih članova. Imala je na raspolaganju 13 omladinskih domova.⁶⁰⁾

55. Na primjer, prilikom formiranja Mjesnog odbora USAOH-a u Gradini, 5. rujna 1943. poginuo je član Kotarskog odbora USAOH-a Josip Konečni iz Virovitice.

56. Prema izvještaju Kotarskog komiteta KPH Virovitica od 15. 6. 1943, Arhiv IHRPH Zagreb, kut. 125—138. i izvještaja Okružnog komiteta KPH od 19. 6. 1943. Građa, knj. VI, dok. 71.

57. Prema izvještaju Kotarskog komiteta KPH od 18. 9. 1943, Građa, knj. VII, dok. 128.

58. Građa, knj. VIII, dok. 124.

59. Procjena je napravljena pomoću naprijed citiranih izvještaja Okružnog komiteta KPH, Kotarskog komiteta KPH i Okružnog komiteta SKOJ-a Virovitica.

60. Prema izvještaju Kotarskog komiteta SKOJ-a Virovitica od 1. 2. 1944, Arhiv IHRPH Zagreb, kut. 14.

Godinu dana kasnije, 1. veljače 1945. USAOH je na području kotara imao Kotarski odbor, Mjesni odbor u Virovitici, 6 općinskih odbora i 76 mjesnih odbora s ukupno 3000 članova, većinom djevojaka i pionira.⁶¹⁾

Takvo organizaciono stanje bilo je približno i na kraju rata u svibnju 1945.

USAOH je na virovitičkom kotaru dao izuzetno velik doprinos narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji. Sadržaj njegova rada bio je svestran. Kada se ima u vidu da se odvijao u surovim uvjetima rata, onda u mnogo čemu može decenij ama služiti kao uzor budućim generacijama.

Omladina se istakla na upućivanju dobrovoljaca u NOV, na prikupljanju odjevnih predmeta, lijekova i hrane za vojsku, na obrađivanju napuštenog zemljišta, u žetvi i vršidbi⁶²⁾ itd. U više slučajeva pomagala je jedinicama NOV rušiti pruge, prekopavati ceste i sjeći telefonske žice da bi se neprijatelju spriječio željeznički i cestovni promet i održavanje telefonskih veza. Bilo je slučajeva sudjelovanja u vojnim akcijama, u razoružavanju protivničkih izviđača i stražara. Gotovo u svim napadima na uporišta ili teretne vlakove omladina je pomagala u izvlačenju ratnog plijena. Za vrijeme borbi na virovitičkom mostobranu pomagala je našoj i sovjetskoj vojsci kopati rovove i dopremati hranu na front.

Nakon oslobođenja Virovitice, 5. listopada 1944. omladina je pomagala popravljati željezničke pruge, ceste i mostove da bi se uspostavio promet za potrebe vojske i naroda. U popaljenim mjestima pomagala je podizati i obnavljati domove. Posebno se brinula o starijim roditeljima i djeci poginulih i ranjenih boraca NOV. Obrađivala im je zemljište, hranila stoku i preko zime opskrbljivala ih ogrjevom.

Za vojnu bolnicu u Bilogori redovito prikupljala je voće, povrće, mast, meso i druge prehrambene proizvode; kuhinjsko posuđe, jastuke, plahte, pokrivače i drugo. Omladinke su prale rublje i posteljinu.

Vodila je brigu o svom obrazovanju i idejnom uzdizanju. Za nepismene članove osnivala je tečajeve za opismenjavanje. Za ostale organizirala je idejno-obrazovne kružoke na kojima je proučavala marksističku literaturu prilagođenu njenom obrazovnom nivou. Čitane su redovne vijesti, bilteni i druge štampane stvari koje su publicirali propagandni odjeli okružnih, oblasnih i drugih ustanova i vojnih jedinica. Na primjer, Agitprop Okružnog komiteta KPH Virovitica, u razdoblju od 16. lipnja do 9. rujna 1943. umnožio je i raširio na terenu 39 014 primjeraka raznih publikacija na 97 535 stranica. Među njima bile su redovne radio-vijesti, Nedjeljni pregled, Slobodni dom, Izvanredne vijesti, razni proglassi, plakati, leci i slično. Omladina je brinula o odgoju pionira.

Partijske organizacije tokom rata poklanjale su maksimalno moguću pažnju mladima. To je bio, uz ostale, njihov stalan zadatak. Omladina je

61. Rekonstruirano prema izvještaju Okružnog komiteta SKOJ-a od 1. 2. 1945. Među 76 mjesnih odbora bilo je više od 10 odbora pionira. Arhiv IHRPH Zagreb, kut. 14.

62. Okružni odbor USAOH-a Virovitica organizirao je u srpnju i kolovozu 1943. dvomjesečno omladinsko natjecanje u žetvi, vršidbi i prikupljanju žita za NOV pod parolom: »Ni zrna žita okupatoru«. Omladina virovitičkog kotara dobila je dobru ocjenu. Slična je akcija ponovljena u srpnju i kolovozu 1944.

ponijela najteže breme revolucije. Znalo se da će ona i poslije rata ponijeti najveće napore u obnovi i izgradnji zemlje. U tome se nije Partija prevasila. Omladina joj je ostala naj privrženi ja snaga u izgrađivanju samoupravnog socijalističkog društva.

Omladina u ratu organizirala je za sebe i odrasle, a često i za vojsku na položajima, kulturnozabavni život. Imala je tamburaška društva, pjevačke zborove i kulturnoprosvjetna društva. U više mjesta u kojima je bilo napuštenih kuća imala je svoje domove u kojima se okupljala.

Početkom veljače 1945. veći dio omladinskog rukovodstva i članstva s kotara evakuiran je sa zbjegom naroda u Vojvodinu. Odanle se vratio po svršetku rata u svibnju 1945.

U jedinicama NOV poginulo je mnogo mladića i djevojaka. Procjenjuje se da je od ukupno 834 poginulih boraca s virovitičke općine više od polovice pripadalo omladini. Bilo je dosta ranjenih. Neosporno, omladina je dala veliki doprinos u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji.

ANTIFAŠISTIČKI FRONT ŽENA

Antifašistički front žena (AFŽ) na virovitičkom području ima organizirane začetke djelatnosti od veljače 1942. Tada su partijske aktivistkinje održale prve ilegalne sastanke sa ženama u Lozanu, Rezovcu i špišić Bukovici.⁶³⁾ Otad su žene, razumije se, u strogoj ilegalnosti, pomagale jedinicama NOV hranom i odjećom, brinule se o ranjenicima, održavale veze i pomagale terenskim političkim radnicima i vojnim obavještajcima. Kasnije se opseg aktivnosti uveliko proširio i obogatio sadržajem vezanim uz razvoj NOP-a i NOB-a. Kroz svoju aktivnost žene su dale značajan doprinos borbi za slobodu, afirmirajući se kao ravnopravne s muškarcima.

U sjedištu Okružnog komiteta KPH u Djačkovcu formiran je 21. siječnja 1943. Kotarski odbor AFŽ-a Virovitica, od sedam članica.⁶⁴⁾ Istodobno, formiran je Okružni odbor AFŽ-a Virovitica, od osam članica. Otad je, kako, na okrugu tako i na ondašnjem virovitičkom kotaru, intenzivirana aktivnost na organiziranju odbora AFŽ-a.

Od 21. siječnja do 13. ožujka 1943. formirano je na kotaru 11 mjesnih odbora AFŽ-a sa 89 odbojnika i 300 članica.⁶⁵⁾

U razdoblju od ožujka do rujna 1943. formirano je 14 novih mjesnih i jedan općinski odbor AFŽ-a (špišić Bukovica). Ukupno je na području kotara, u to doba, bilo 25 mjesnih odbora.⁶⁶⁾ Godinu dana kasije, u rujnu 1944. bilo je 6 općinskih i 29 mjesnih odbora. Općinski odbori postojali su u Cabuni, Gradini, Lukaču, Slavonskoj Pivnici, Suhopolju i špišić Bukovici.

63. Piegl, 267—274. Prve sastanke održavala je Ivka Jankes Maja aktiviskinja Okružnog komiteta KPH Bjelovar. Kasnije pomagala je u formiranju organizacija Milka Zorić Dunja članica Okružnog komiteta KPH Virovitica.

64. isto i Grada, knj. IV, dok. 39.

65. Grada, knj. IV, dok. 133.

66. Grada, knj VII, dok. 128.

Tokom srpnja i kolovoza 1944. organizacije AFŽ-a u ondašnjim općinama Cabuni, Slavonskoj Pivnici, Suhopolju i špišić Bukovici razvile su raznoliku aktivnost i u vrijeme žetve i vršidbe dale su oko 1000 dobrovoljnih radnih dana na spremanju žita za NOV. Žene s područja Slavonske Pivnice i Suhopolja organizirale su prikupljanje i davanje stalne pomoći vojnoj bolnici u Bilogori i njenim ambulantama u lijekovima, hrani, posudu, posteljini i rublju.⁶⁷⁾

U sječnju 1945. imala je organizacija AFŽ-a na kotaru — Kotarski odbor (izvršni odbor i plenum) od 29 članica, Gradski odbor u Virovitici, 4 općinska odbora i 29 mjesnih odbora sa 1200 članica.⁶⁸⁾

Početkom veljače 1945. većina članica Kotarskog, Gradskog i općinskih odbora i dosta članica iz mjesnih odbora otišla je sa zbjegom naroda u Vojvodinu, odakle su se vratile u svibnju 1945.

U NOV s virovitičkog kotara borilo se dosta žena i djevojaka. Trideset dvije su pognule i više ih je ranjeno.⁶⁹⁾

JEDINSTVENA NARODNOOSLOBODILACKA FRONTA

Jedinstvena narodnooslobodilačka fronta (JNOF) na virovitičkom kotaru, i cijelom ondašnjem okrugu, nastala je sredinom 1944. Komunistička je partija težila da pomoću JNOF-a uključi u narodnooslobodilački pokret cjelokupno stanovništvo. Istodobno, nastojala je omogućiti nekompromitiranim članovima bivših političkih partija, naročito Hrvatske seljačke stranke, da se reafirmiraju i uključe u svenarodnu antifašističku borbu. Dotad je dosta uglednih prvaka tih stranaka aktivno sudjelovalo u NOP-u ili se borilo u jedinicama NOV. Međutim, od osnivanja JNOF-a vodila se široka politička akcija da cjelokupno članstvo bivših političkih stranaka, posebno HSS-a krene tim putem.

Do rata imala je Hrvatska seljačka stranka na kotaru Kotarski odbor, Gradski odbor u Virovitici, 6 općinskih odbora (Cabuna, Gradina, Lukač, Slavonska Pivnica, Suhopolje i špišić Bukovica) i oko 50 mjesnih odbora i bila je najbrojnija politička stranka.⁷⁰⁾ Formirala je poluvojnu organizaciju Hrvatsku seljačku zaštitu koja je imala zapovjedništvo u kotaru, tabore u općinama i skupine »zaštitara« u svim selima u kojima su postojali mjesni odbori. Pomoću njih stranka je preuzela vlast u travnju 1941. ali ju je u toku ljeta 1941. više dobrovoljno nego prinudno predala ustašama. Dapače, dosta »zaštitara« prešlo je u ustašku službu. Čak je i Kotarski odbor, mada u manjini, izglasao lojalnost i podršku »novom ustaškom poretku«. To je učinila i većina zastupnika stranke.

»Zaštitari« su u travnju 1941. razoružavali bivšu jugoslavensku vojsku i predavali je Nijemcima u zarobljeništvo. Stanovit broj muškaraca odveli su u koncentracioni logor »Danicu« u Koprivnici. U toku ljeta 1941. organizirali su iseljavanje oko 1000 srpskih porodica u Srbiju.

67. Prema izvještaju Okružnog komiteta KPH od 6. 8. 1944, Arhiv IHRPH Zagreb, kut. 125—138.

68. Rekonstruirano prema izvještajima Okružnog komiteta KPH od 7. 9. 1944. i Kotarskog komiteta KPH od 31. 1. 1945. Arhiv IHRPH Zagreb, kut. 125—138.

69. Podatak o poginulima odnosi se na današnju virovitičku općinu. Vidi Bilogorski partizanski odred, 228—240.

70. Pregled, 300—310.

Tim i drugim nedjelima »zaštita«, i cijela Hrvatska seljačka stranka, kompromitirala se u narodu i njene su pozicije naglo oslabile. Istodobno, političkom akcijom Komunističke partije, raslo je neraspoloženje naroda prema kvislinzima i mržnja protiv fašizma. To je dovelo do podvojenosti u stranci, premda u njoj ni ranije nije bilo homogenosti. To se najbolje moglo vidjeti 1941. prilikom potpisivanja izjave o lojalnosti i podršci ustaškom poretku. Tu izjavu potpisao je samo 21 odbornik u ime kotarskog, općinskih i oko dvadesetak mjesnih odbora. To je, svakako, bio poražavajući odnos stranke prema ustaškom poretku. Čak su i neki potpisnici otkazali kasnije poslušnost ustašama i tražili suradnju s NOP-om. Općenito uzevši, od oko 80 viđenijih prvaka i vođa HSS-a s područja današnje virovičke općine, opredijelilo se oko 45 za NOP. Dvadesetak ih je aktivno surađivalo sa ustašama i Nijemcima. Od njih su devetorica osuđena od vojnih sudova NOV na smrt. Nekoliko ih je emigriralo, a nekoliko bilo je osuđeno na vremenske kazne. Oko 15 ih se nije opredijelilo ni za jednu stranu, opravdavajući se poodmaklim godinama.

Jugoslavenska radikalna zajednica (JRZ) bila je režimska stranka. Nastala je 1935. raspadom Jugoslavenske nacionalne stranke. Na kotaru, do rata, imala je Kotarski i Gradski odbor u Virovitici, šest općinskih odbora i dvadesetak mjesnih odbora.⁷¹⁾ U odnosu na HSS bila je znatno slabija. Međutim, budući da je imala podršku režima, u političkom životu jače se ispoljavala. U njoj bili su državni činovnici, trgovci, gostioničari, imućniji zemljoradnici i poklonici predratnog režima. U redovima radničke klase nije imala podršku. Kompromitirala se raspirivanjem šovinizma, pozivanjem: »Srbi na okup« u cilju odcijepljenja od Banovine Hrvatske 1940. i negativnim odnosom prema komunistima, antifašistima i drugim naprednim snagama u zemlji.

Početkom rata 1941. nešto stranačkih vođa i članova emigriralo je, nešto je pogubljeno ili odvedeno u ustaške koncentracione logore, a najveći dio interniran je u Srbiju. Nekolicina ih je surađivala s okupatorskim i kvislinškim vlastima, a ostali su se pasivizirali. Uglavnom, do ljeta 1941. JRZ se kompletno raspala. U toku rata nije na virovitičkom kotaru imala nikakav utjecaj.

Jugoslavenska nacionalna stranka (JNS) nalazila se u rukama velikosrpske hegemonističke buržoazije i posredstvom činovničkog aparata spuštala se od vrha do baze u općinama. Nastala je 1934. podjelom bivše režimske stranke Jugoslavenske radikalnoseljačke demokracije. U Virovitici imala je Kotarski odbor kojeg su sačinjavali kotarski i općinski načelnici i poneki imućniji zemljoradnik i trgovac. Raspala se poslije parlamentarnih izbora u svibnju 1935, ali je iza sebe ostavila tragove s negativnim posljedicama.

Jugoslavenska narodna stranka (borbaška) nalazila se u rukama eksponenata velikosrpskih krugova. Nastala je 1934. kao manjinska struja, iz prijašnje Jugoslavenske radikalnoseljačke demokracije i imala je profašistički karakter. Nije se na kotaru uspjela afirmirati, i kao stranka bila je beznačajna. No, kasnije eksponirala se formiranjem četničkih zborova u svim općinama, osim špišić Bukovice. Poslije okupacije 1941. ostaci stranke i njeni četnički zborovi raspali su se. Nekoliko vođa i članova emigriralo je, nešto su ustaše uhapsile i pogubile, a većinu internirale u Srbiju.⁷²⁾ U doba

71. Pregled, 310—312.

72. Isto, 313.

rata zabilježeno je na kotaru nekoliko pokušaja pojedinačne četničke aktivnosti, ali bezuspješno. Suzbile su ih poltičke organizacije i jedinice NOV.

Samostalna demokratska stranka (SDS) bila je u opoziciji prema pred-ratnom režimu i politički bila je umjerena. Obično djelovala je u koaliciji s ljevičarima iz HSS-a. Komunisti u njoj imali su zapažen utjecaj i često pod njenim okriljem ostvarivali su svoje revolucionarne zadatke. Naročito korisna aktivnost ostvarivana je putem kulturnoprosvjetnih društava Seljačkog kola u kojima se okupljala napredna seljačka omladina i dosta seoskih učitelja.

Na području današnje virovitičke općine imala je Kotarski odbor i dosta članova u više mjesta.⁷³⁾

Na početku rata 1941. kompletno se raspala. Nešto njenih članova odvedeno je u koncentracione logore, nešto više internirano je u Srbiju, a većina se odmah, ili kasnije, opredijelila za suradnju s NOP-om.

Dosta ih je primljeno u Komunističku partiju i djelovalo u političkim organizacijama i organima narodnih vlasti, a dosta ih je otišlo u NOV.

Ostale manje političke i druge skupine koje su do rata postojale na području sadašnje općine, stavile su se u službu okupatora ili su se raspale u početku rata.

Nasuprot njima, među radnicima, naročito drvodjelicima i građevinarima, jak utjecaj imao je Ujedinjeni radnički savez (URS) u kojemu je Komunistička partija imala vodeću ulogu. Premda je krajem 1940. bio službeno zabranjen od režima, URS je i dalje organizirano djelovao. Partija je kasnije uspjela najveći dio njegovih članova uključiti u NOP i NOV.

Iz navedenih podataka vidi se da je Komunistička partija u vrijeme formiranja Jedinствene narodnooslobodilačke fronte morala težište svoje političke akcije usmjeriti na bivšu Hrvatsku seljačku stranku, jer drugih političkih struktura gotovo i nije bilo.

Pripreme za formiranje odbora Jedinствene narodnooslobodilačke fronte započele su krajem proljeća 1944. Do 20. kolovoza 1944. formirano je 25 mjesnih odbora i to na području ondašnje općine Cabune 5, Lukača 1, Slavonske Pivnice 13, Suhopolja 5 i špišić Bukovice 1 odbor.⁷⁴⁾

Sredinom kolovoza 1944. održan je u šumi kod Pčelića zbor političkih organizacija, narodnooslobodilačkih odbora i naroda virovitičkog kotara na kojem je izabran plenum Kotarskog odbora JNOF-a.

U Jasenašu 20. kolovoza 1944. održana je prva sjednica plenuma na kojoj je izabran izvršni odbor Kotarskog odbora JNOF-a, od 11 članova. Sjednici je prisustvovalo 26 članova plenuma. U izvršni odbor izabrana su dva predstavnika KPH, jedan predstavnik SKOJ-a i USAOH-a, jedna predstavnica AFŽ-a, četiri predstavnika bivše HSS, jedan predstavnik bivše SDS, jedan predstavnik njemačke i jedan predstavnik mađarske narodne skupine s kotara.⁷⁵⁾ Očigledno Partija je željela stvoriti uvjete svim potencijalnim snagama da se ujedine u sklopu općenarodne antifašističke organizacije — JNOF-a i dadu svoj udio u zajedničkoj borbi za slobodu i nezavisnost, za bratstvo i jedinstvo i socijalističko društveno uređenje. U tome je i uspjela.

73. Isto, 313—314.

74. Iz knjige zapisnika Kotarskog odbora JNOF-a, Zbirka dokumenata o NOB u Gradskom muzeju u Virovitici i iz memoarskih bilježaka Grozdane Solar iz Virovitice.

75. Isto. ; .

Od kolovoza do listopada 1944. formirani su općinski odbori JNOF-a u Cabuni, Gradini, Lukaču, Slavonskoj Pivnici, Suhopolju i špišić Bukovici. Formirano je i više mjesnih odbora.

Poslije oslobođenja Virovitice, u listopadu 1944. formiran je Gradski odbor JNOF-a.)

Kao što je bio slučaj s drugim političkim organizacijama, tako je dosta odbora, odbornika i članova, početkom veljače 1945. otišlo sa zbjegom u Vojvodinu, odakle su se vratili nakon oslobođenja u svibnju 1945.

NARODNOOSLOBODILAČKI ODBORI

Narodnooslobodilački odbori (NOO-i) imaju na virovitičkom kotaru začetak u akcionim odborima Narodnooslobodilačke fronte. Ovi odbori imali su ispočetka široke funkcije u vojno-političkom i organizaciono-upravnom smislu. Djelovali su, uglavnom, ilegalno. U selima sačinjavali su ih članovi i kandidati KPH i bliski suradnici-antifašisti. Činili su materijalnu i političku bazu narodnog ustanka.

S vremenom, kako su se na jednoj strani razvijale vojne jedinice i na drugoj političke organizacije — SKOJ, USAOH, AFŽ — odbori Narodnooslobodilačke fronte oslobađali su se vojno-političkih funkcija i svoje djelovanje usmjeravali na izgrađivanje nove narodne vlasti. Do potpunog razgraničenja ovih funkcija na virovitičkom kotaru došlo je u drugoj polovici 1942.

Prvi akcioni odbori NOF-a formirani su početkom 1942. u onim mjestima u kojima su postojale partijske organizacije ili njima bliske grupe suradnika. Obavili su značajne vojno-političke poslove. Odbor NOF-a u Rezovcu pomogao je Bilogorskoj partizanskoj četi u pripremanju akcije na virovitičkom strelištu, koja je s uspjehom izvedena noću, 23/24. svibnja 1942. Odbor NOF-a u Trapinskoj pomogao je trećem bataljonu Prvog slavonskog NOP odreda u pripremanju akcije na domobransku stražu u Trapinskoj, koja je s uspjehom izvedena 9. kolovoza 1942. I druge vojne akcije izvođene su u to vrijeme uz pomoć akcionih odbora NOF-a.⁷⁶⁾

U drugoj polovici 1942. akcioni odbori NOF-a transformirali su se u mjesne NOO-e. Istovremeno, na masovnim zborovima birani su novi narodnooslobodilački odbori. Razumije se, to je rađeno samo na oslobođenom teritoriju, u mjestima u koja neprijatelj nije često zalazio i koja su bila pod kontrolom NOV. U mjestima koja je neprijatelj povremeno kontrolirao, održavani su uži sastanci sa suradnicima NOP-a i birani mjesni NOO-i. Takvi odbori imali su status polulegalnih organa vlasti. Bilo ih je dosta u selima ravničarskog dijela kotara. Na neoslobođenom području (to su uporišta i ona mjesta koja je neprijatelj držao pod kontrolom, obično uz glavne komunikacije) imenovani su uži odbori od povjerljivih suradnika NOP-a. Takvi odbori djelovali su ilegalno.

76. Kao u primjedbi 70.

77. U bilješkama sa sjednice Okružnog komiteta KPH Virovitica od studenog 1942. navedeno je da na virovitičkom kotaru ima nekoliko akcionih odbora NOF-e i da u njima djeluje više suradnika Partije i lijevog krila HSS-a. Arhiv IHRPH Zagreb, kut. 125.

Od prosinca 1942. do ožujka 1943. formirano je na kotaru pet mjesnih NOO-a.⁷⁸⁾ Od ožujka do svibnja 1943. formirano je trinaest i od svibnja do lipnja tri nova mjesna i jedan općinski NOO (Suhopolje) U svima bila su izabrana 93 odbornika.⁷⁹⁾

U lipnju 1943. imenovan je inicijativni odbor koji je imao zadatak da pripremi održavanje osnivačke skupštine Kotarskog NOO-a. Odbor je obavio pripreme i 3. kolovoza 1943. u selu Gakovu održana je osnivačka skupština. Izabran je izvršni odbor Kotarskog NOO-a, od 7 i plenum od 18 članova. U to doba na kotaru postojala su 3 općinska NOO-a u Cabuni, Suhopolju i špišić Bukovici sa 28 odbornika i 29 mjesnih NOO-a sa 138 odbornika.⁸⁰⁾ Od kolovoza 1943. nastavljeno je sistematskim izgrađivanjem organa narodnih vlasti na terenu. To je omogućeno zahvaljujući uspješnim akcijama NOV koja je proširivala slobodnu teritoriju. Još u srpnju 1943. Podravski NOP odred, iz sastava 6. korpusa NOV, razoružao je stražu u Levinovcu. U kolovozu protjerao je žandarmerijske straže iz Detkovca i Gradine. Istodobno, 16. omladinska NO brigada dva puta je napadala stražu u Suhopolju. Terenska partizanska grupa iz Budrovca protjerala je iz Terezinog Polja stražu carinarnice. U rujnu 1943. Dvanaesta NO brigada likvidirala je uporište u Miokovićevu, oslobodivši tako dolinu uz komunikacije između Suhopolja i Daruvara. Tada je neprijatelj povukao iz Suhopolja svoju stalnu stražu. U listopadu 1943. Bilogorski NOP odred protjerao je njemačke stražare (folksdojčere) iz Brezika. Tako je veći dio virovitičkog kotara bio pod kontrolom NOV, i smatran je slobodnim ili posluslobodnim teritorijem. Neprijatelj je kontrolirao samo naselja uz komunikacije.

Na kraju 1943. narodnooslobodilački odbori postojali su u više od polovice mjesta na kotaru. U preostalom dijelu formirani su do listopada 1944. Napokon, u samoj Virovitici, nakon što je oslobođena, formiran je 8. listopada 1944. izvršni odbor Gradskog NOO-a, od 10 članova. Prije njega u gradu je od 1942. djelovao ilegalni NOO.⁸¹⁾

29. listopada 1944. na virovitičkom kotaru postojao je Kotarski NOO, Gradski NOO u Virovitici, šest općinskih NOO-a (u Cabuni, Gradini, Lukaču, Slavonskoj Pivnici, Suhopolju i špišić Bukovici) i 81 mjesni NOO. Kotar je u to vrijeme u svom sastavu imao 83 mjesta.⁸²⁾ To su: Ada, Bačevac, Bjeljevina, Borova, Brezik, Brezovo Polje, Budanica, Budrovac, Bukova, Bušetina, Cabuna, Crni Zatonj, Detkovac, Dijelka, Dugo Selo, Dvorska, Elimir, Gačište, Gornje Bazije, Gvozdanska, Jasenaš, Jugovo Polje, Kapan, Kapela-Dvor, Karađorđevo, Katinka, Kori ja, Lanka-Leševo, Levino vac, Lozan, Lug-Lukač, Maj kovač, Mala Babina Gora (sada pripada općini Daruvar) Mala Klisa (sada pripada općini Daruvar) Mala Trapinska, Međugorje, Miljano-

78. Građa, knj. IV, dok. 133.

79. Građa, knj. V, dok. 150 i 187 i knj. VI, dok. 71. U to vrijeme na oslobođenim područjima susjednih kotareva provedeni su prvi izbori za mjesne, općinske i kotarske NOO-e. Budući da virovitički kotar još uvijek nije svojim većim dijelom bio slobodan, na njemu takvi izbori nisu provedeni. Dakako, izuzetak je Jasenaš koji je pripadao grubišnopoljskom kotaru. Ondje su 21. ožujka 1943. održani prvi redovni izbori i izabran je mjesni NOO od sedam članova i delegati za općinski i kotarski NOO

80. Arhv, IHRPH Zagreb, kut. 71. Građa, knj. VII, dok. 37. i Pregled, 279.

81. Pregled, 281—282.

82. Rekonstruirano prema zapisniku sa sjednice Okružnog NOO-a Virovitica od 29. listopada 1944. Arhiv IHRPH Zagreb, kut. 71. i prema podacima iz Pregleda, 279—293.

vićevo, Mitrovica, Naudovac, Neteča, Nova Brezovica, Nova Cabuna, Nova Gradina, Nova Krivaja (sada pripada općini Daruvar) Novi Bogdanovac, Novi Budakovac, Novi Gradac, Okrugljača, Orešac, Ovčara, Pčelić, Pepelana, Slavonska Pivnica, Removac (sada pripada općini Daruvar) Rezovac, Rit, Rodin Potok, Rogovac, Rušani, Sedlarica (sada pripada općini Đurđevac) Sokolovac, Stara Brezovica, Stara Gradina, Stara Krivaja (sada pripada općini Daruvar) Stari Budakovac, Stari Gradac (sada pripada općini Đurđevac), Starogradački Marof (sada pripada općini Đurđevac) Suhopolje, špišić Bukovica, Terezino Polje, Trnava, Turanovac, Turnašica (sada pripada općini Đurđevac) Velika Babina Gora (sada pripada općini Daruvar) Velika Klisa (sada pripada općini Daruvar) Virovitica, Vukosavljevica, Žlebina, Žiroslavlje i Žubrica.

Kotarski NOO imao je tajništvo i osam odjela: gospodarski, prometni, prosvjetni, zdravstveni, socijalni, prehrambeni, propagandni i upravno-sudski. Gradski NOO Virovitica imao je tajništvo i sedam odjela: trgovinu, opskrbu, financije, industriju i obrt, socijalno staranje, prosvjetu i odjel unutrašnjih poslova. U općinskim i mjesnim NOO-ima postojale su slične službe, odnosno odsjeci i referade.⁸³⁾

Kao što je bio slučaj s političkim organizacijama, tako su i organi narodne vlasti početkom veljače 1945. najvećim dijelom otišli u Vojvodinu, odakle su se vratili u svibnju 1945. i nastavili rad na obnovi i izgradnji.

FORMIRANJE I RAZVOJ JEDINICA NOV

TERENSKE PARTIZANSKE GRUPE

Komunistička je partija ocijenila da područje virovitičkog kotara nije pogodno za formiranje i razvoj jedinica NOV u početku narodnog ustanka 1941. i prvoj polovici 1942. Tu ocjenu zasnivala je na činjenici da se apsolutno najveći dio kotara prostire u ravnici, između rijeke Drave i sjevernih obronaka Bilogore i Papuka. Taj je dio gusto naseljen i povezan željezničkim i cestovnim komunikacijama. Preko njega vodi podravska magistralna pruga i cesta od Zagreba za Osijek. Uz magistrale nalaze se veća naselja kao što su: Stari Gradac, špišić Bukovica, Suhopolje, Cabuna i grad Virovitica.

Magistrale su povezane vertikalnom prugom i cestom od Barča iz Mađarske preko Terezinog Polja, Virovitice, Suhopolja, Pčelića i Slavonske Pivnice u smjeru Daruvara i Pakraca do Banove Jaruge gdje se spajaju s glavnim magistralama između Beograda i Zagreba. Ove vertikalne komunikacije bile su kasnije strateški vrlo značajne, naročito za Nijemce, i oni su ih svakako željeli zadržati pod svojom kontrolom. Kvislinšce su snage pak željele utvrđivanjem ovih komunikacija spriječiti komuniciranje ustaničkim snagama iz Slavonije s Bilogorom i Moslavinom, odnosno sjeverozapadnom Hrvatskom. Uz ove komunikacije leži petnaestak naselja na obroncima Pa-

83. Isto.

puka, s jedne, i Bilogore, s druge strane. Podrazumijevaju se naselja na ondašnjem virovitičkom kotaru.

Sa sjevernih obronaka Bilogore spušta se šest manjih naselja u dolinu prema Virovitici i ona su ispočetka, također, bila pod kontrolom neprijatelja. Pošumljeni dio Bilogore i Papuka, koji je pripadao virovitičkom kotaru, bio je relativno malen i na njemu nije bilo uvjeta za stvaranje i razvoj jedinica NOV.

U nizinskim predjelima, prema Dravi, nema većih pošumljenih površina. Naselja su dosta gusta i povezana prohodnim putovima. U njima je živjelo dosta pripadnika njemačke narodnosti koji su se odmah na početku rata, obavezno, morali organizirati u borbene odrede »Einsatzstaffel Deutschen Mannschaft«, i boriti se protiv narodnooslobodilačke vojske u Jugoslaviji. U selima imali su straže za obranu od partizana. Jedinice NOV rasprišile su ih kasnije. Tada se većina njihovih porodica iselila s virovitičkog kotara.

Prema tome, na takvim predjelima u početku ustanka nisu postojali uvjeti za formiranje i razvoj partizanskih jedinica. Bilo je i drugih razloga koji su išli u prilog ocjeni Komunističke partije da područje virovitičkog kotara nije pogodno za stvaranje i razvoj jedinica NOV.

Zbog toga Partija je odlučila da u početku ustanka pomaže razvijanju vojnih jedinica na susjednim kotarevima u brdskim predjelima Bilogore i Papuka. Onamo je sa svog područja upućivala dobrovoljce, slala vojnu opremu i materijalnu pomoć. Čim su stvoreni odgovarajući vojno-politički uvjeti na virovitičkom području, a to je bilo krajem 1942. i početkom 1943. Partija je počela formiranjem oružanih jedinica na ovom terenu. To su u početku bile, uglavnom, terenske partizanske grupe, koje su se uključivale u regularne snage. Kasnije su formirane krupnije jedinice NOV.

Prva terenska jedinica na području današnje virovitičke općine formirana je u Lozanu 25. prosinca 1942. To je bila omladinska udarna grupa. Imala je šest članova od kojih su petorica bila iz Lozana i jedan iz Starog Graca. Svi su bili članovi SKOJ-a. Odluku o formiranju ove grupe donijeli su komunisti iz Lozana, Starog Graca i špišić Bukovice, uz suglasnost Kotarskog komiteta KPH Virovitica. 1)

Grupa je imala zadatak da okuplja u svoje redove omladinu i priprema je za odlazak u NOV i da pomaže operativnim jedinicama u izvođenju akcija u Lozanu i okolici. Tako je 31. prosinca 1942. pomogla jednom vodu, iz sastava Samostalne bilogorske partizanske čete, u hvatanju ustaša u Lozanu. Tom je prilikom uhapšen jedan ustaša i jedan ustaški doušnik, a u bijegu ranjen jedan ustaša. Nešto kasnije uhapšen je još jedan ustaša. Time je, uglavnom, likvidiran ustaški pokret u Lozanu.

Grupa je tada uputila u NOV svoja tri člana. Redove je obnavljala novoprimitljenim omladincima. Do proljeća 1943. povećala se na deset članova. Tada je sudjelovala u akciji u Bušetini. Tom prilikom jedan je član poginuo, jedan ranjen i jedan zarobljen. Nakon te akcije svi su preostali članovi otišli u NOV.

1. Bilogorski partizanski odred, 103. i Pregled, 25. i 295.

Druga oružana jedinica formirana je u proljeće 1943. u Budrovcu. To je bila terenska partizanska grupa. Imala je desetak članova KPH i SKOJ-a iz Budrovca i okolice. Bila je dobro naoružana. Formirana je odlukom partijske i skojevske organizacije u Budrovcu, uz suglasnost Kotarskog komiteta KPH Virovitica.²⁾ Imala je zadatak da prikuplja oružje i opremu, razoružava manje protivničke straže, izvodi diverzije na vojnim objektima, osigurava kretanje političkih radnika na terenu i upućuje dobrovoljce u NOV.

Prvu akciju izvela je 30. travnja 1943. u Terezinom Polju, razoružavši financijsku stražu. Nešto kasnije razoružala je financijsku stražu u Novom Gracu. Zaplijenila je nešto oružja i opreme od domobrana koji su bili na dopustu. Brojno se povećala. Noću, 29/30. srpnja 1943. napala je carinsku stražu na dravskom mostu u Terezinom Polju, ali nije postigla značajniji uspjeh jer je ovoj stigao u pomoć oklopni vlak iz Virovitice. Da bi izbjegla ponovni napad, preselila se straža sljedećih dana u Neteču.

Do rujna 1943. terenska partizanska grupa narasla je na 22 člana. Tada je uključena u Virovitičku partizansku četvu. Prije toga nekoliko njenih članova otišlo je na političke funkcije u kotarske i okružne ustanove.

Pored navedenih terenskih jedinica, u toku ljeta 1943. formirano je još nekoliko lokalnih grupa od pet do deset članova. Sve su imale zajednički cilj da okupe u svoje redove što više dobrovoljaca, i potom se uključe u NOV. Naime, proljeća 1943. u Kotarskom komitetu KPH smatrali su da bi bilo korisno, u prvom redu s političkog gledišta, formirati jednu krupniju operativnu jedinicu NOV na virovitičkom području, pomoću koje bi se u neposrednoj okolici Virovitice mogli postići znatno bolji vojnički i politički uspjesi. Ideja je prihvaćena od strane nadležnih vojno-političkih rukovodstava. U tom cilju Kotarski komitet KPH pokrenuo je odgovarajuću aktivnost.

Uz redovnu mobilizaciju omladinaca, koji su upućivani na vojnu obuku u Slavoniju, formirano je više terenskih i lokalnih grupa koje su bile predviđene za krupniju operativnu jedinicu na virovitičkom području. Tako je došlo do formiranja lokalnih grupa u Golom Brdu i Detkovcu.³⁾ Osim njih Formirana je ranije (15. siječnja 1943) u Starom Gracu, koji je pripadao ondašnjem virovitičkom kotaru, jaka gerilska grupa koja je do ljeta 1943. povećana na 18 članova. Bila je dobro naoružana.⁴⁾ Sve grupe zajedno imale su u rujnu 1943. oko 50 članova i svi su bili dobro naoružani.

VIROVITIČKA CETA, BATALJON I BRIGADA

U sporazumu sa štabom Bilogorskog NOP odreda, Kotarski je komitet organizirao, 21. rujna 1943. u Koriji formiranje Virovitičke (podravske) partizanske čete. U četvu je ušlo 15 boraca iz odreda i 48 članova iz terenskih grupa Budrovca, Detkovca, Korije, Golog Brda i Starog Graca.⁵⁾ četa se nalazila u sastavu Bilogorskog NOP odreda i djelovala u blizini Virovitice na mobilizaciji vojnih obveznika u NOV i prikupljanju oružja. Do 6. prosinca 1943. povećala se na 108 boraca.⁶⁾

2. Bilogorski partizanski odred, 104. i Pregled, 25. i 295—296.

3. Isto.

4. isto.

5. Isto.

6. Bilogorski partizanski odred, 137.

u

17 prosinca 1943. Virovitička partizanska četa reorganizirana je u Lozanu i Starom Gracu u Virovitički partizanski bataljon. To je bio treći bataljon Bilogorskog NOP odreda i imao je oko 150 boraca.⁷⁾

Nakon toga Virovitički je partizanski bataljon, uglavnom, operirao na sektoru Virovitice. To je uostalom činio i cijeli Bilogorski NOP odred. Brojno stanje u odredu povećalo se dobrovoljcima i mobiliziranim ljudstvom s virovitičkog područja.

U srpnju 1944. u štabu 6. korpusa NOV došli su do zaključka da zbog većeg priliva novih boraca s virovitičkog kotara postoje uvjeti za preraštanje Bilogorskog NOP odreda u Virovitičku NO brigadu. U tom cilju štabu odreda dane su upute da započne s pripremama za reorganizaciju.

Naredbom štaba 6. korpusa NOV od 19. kolovoza 1944. Bilogorski NOP odred uključen je u četrdesetu diviziju NOV s tim da se reorganizira u brigadu. Na prijedlog Kotarskog i Okružnog komiteta KPH Virovitica odlučeno je da se brigada nazove Virovitičkom. Formiranje brigade obavljeno je 27. kolovoza 1944. u Vukosavljevici. U brigadu uključen je Bilogorski NOP odred i prvi bataljon 16. omladinske NO brigade »Joža Vlahović«. Brigada je imala 737 boraca i starješina.⁸⁾ Formiranjem brigade odano je priznanje narodu virovitičkog kotara za njegov doprinos narodnooslobodilačkoj borbi.

Virovitička NO brigada u maršu kroz Bilogoru jeseni 1944. godine

7. Isto, 140.

8. Bilogorski partizanski odred, 179—181, SUBNOR-a Virovitica, 1964, Virovitička udarna brigada, 1S—21, i Vojnohistorijski institut JNA Beograd, reg. br. 21/61, kut. 476.

U slijedećem razdoblju brigada je provela opsežnu mobilizaciju vojnih obaveznika na virovitičkom području i povećala svoje redove za 579 boraca. 30. rujna 1944. imala je ukupno 1316 boraca i starješina.⁹⁾

Naredbom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske Virovitička NO brigada proglašena je udarnom 31. siječnja 1945.¹⁰⁾ Istovremeno, cijela 40. divizija NOV, koju su sačinjavale šesnaesta, osamnaesta, i Virovitička brigada, proglašena je udarnom.

KOMANDA BILOGORSKOG ODNOSNO VIROVITIČKOG PODRUČJA

Osim navedenih terenskih i operativnih jedinica na području virovitičke općine postojale su teritorijalne vojne vlasti u sastavu Komande Bilogorskog vojnog područja, kasnije Virovitičkog vojnog područja.

Komanda Bilogorskog vojnog područja formirana je 19. travnja 1943. u Maloj Dapčevici, općina Grubišno Polje. U Jasenašu imala je stalnu stražu od oko 20 vojnika.^{U)} Straža se kasnije pojačala.

1. svibnja 1944. Komanda Bilogorskog vojnog područja promijenila je naziv u Komandu Virovitičkog vojnog područja. U to doba imala je na sadašnjoj virovitičkoj općini komande mjesta u Suhopolju i špišić Bukovici. Ukupno brojala je 684 vojnika i pomoćnog osoblja.¹²⁾

30. rujna 1944. imala je Komanda područja na virovitičkoj općini Komandu grada Virovitice od 80 vojnika (privremeno sa sjedištem izvan grada) Komandu mjesta u Suhopolju, sa stražama u Gradini, Lukaču, Slavonskoj Pivnici, Terezinom Polju i Suhopolju, s ukupno 140 vojnika, i Komandu mjesta u špišić Bukovici, sa stražama u Bušetini i špišić Bukovici, s ukupno 50 vojnika.¹³⁾ Svega u Komandi bilo je 1153 vojnika i pomoćnog osoblja.

Poslije oslobođenja Virovitice, u listopadu 1944. reorganizirane su sve komande mjesta i straže u sklopu Komande područja. Na virovitičkoj općini ukinute su komande mjesta u Suhopolju i špišić Bukovici i formirana je jedinstvena Komanda grada u Virovitici. Ona je, otada, imala straže u Bušetini, Gačištu, Lukaču, Starom Gracu, Suhopolju i Virovitici. Sve zajedno imale su oko 300 vojnika. Ukupno u Komandi područja bilo je tada 2027 vojnika i pomoćnog osoblja.¹⁴⁾

Početkom veljače 1945. Komanda grada Virovitice, sa svim svojim stražama i osobljem, otpratila je zbjeg naroda u Vojvodinu. Istovremeno, iz bolnice evakuirani su svi teži ranjenici i bolničko osoblje.¹⁵⁾

Iz izloženog daje se steći predodžba o formiranju i razvoju jedinica NOV na bivšem kotaru, odnosno sadašnjoj općini. Pri tom valja imati na umu da to nije sve, ili, točnije, da je to manji dio onoga što je narod dao u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji. Naime, najveći dio boraca s općine upućivan je u jedinice koje su formirane na područjima susjednih općina u Bilogori i Slavoniji. O djelovanju tih jedinica bit će riječi u slijedećim poglavljima.

9. Bilogorski partizanski odred, 182.
10. Vojnohistorijski institut JNA, Zbornik dokumenata i podataka o NOR jugoslavenskih naroda, Beograd, tom V, knj. 37, dok. 124. (dalje: Zbornik)
11. Grada, knj. V, dok. 60. i 64 i Bilogorski partizanski odred 109.
12. Vojnohistorijski institut JNA Beograd, kut. 1752—3.
13. Isto.
14. Isto.
15. Isto.

MOBILIZACIJA

U toku prve i druge godine rata Komunistička partija upućivala je u NOV one članove i kandidate KPH i SKOJ-a, i njihove suradnike, kojima je prijetila opasnost od hapšenja i pogubljenja. Na terenu ostajali su oni koji nisu bili kod kvislinških i okupatorskih vlasti osumnjičeni kao komunisti, ili njihovi suradnici, i koji su s manje rizika mogli politički djelovati i pripremati dobrovoljce za masovniji odlazak u NOV. To je bilo ispravno, jer jača mobilizacija, u početku rata, ne bi bila od osobite koristi budući da jedinice NOV nisu imale dovoljno oružja za sve one koji su se željeli boriti. Osim toga, ni politički uvjeti nisu bili takvi da bi omogućili postizanje većih vojničkih uspjeha. Naime, treba imati na umu da oslobodilačka borba nije vođena stihijski i neplanski, nego, naprotiv, bila je vrlo dobro organizirana u političkom i vojnom smislu. Pri tom se vodilo računa i o specifičnostima pojedinih krajeva. Intenzitet borbe zavisio je o tim specifičnostima.

Narodnooslobodilačka borba bila je, istodobno, i socijalistička revolucija. Svijest o tome prodirala je među široke narodne mase onakvim intenzitetom kakvim su se NOB i NOP razvijali u svojoj sveukupnosti. Drugim riječima, da bi revolucija u vojnom smislu bila uspješnija, trebalo joj je istodobno, stvoriti odgovarajuću političku bazu na terenu. To znači da je narodu trebalo politički objasniti ciljeve i smisao oslobodilačke borbe i socijalističke revolucije. Bez toga narod je ne bi shvatio, ne bi je smatrao svojom i ne bi u njoj sudjelovao.

Komunistička je partija u početku ustanka najprije organizirala na terenu odgovarajući broj vojno-političkih punktova i baza koje su imale poslužiti kao politička i materijalna osnova za stvaranje i djelovanje vojnih jedinica. Takvi punktovi i baze postojali su u svim mjestima u kojima su bile partijske i skojevske organizacije i akcioni odbori Narodnooslobodilačkog fronta. Kasnije, kada su partizanske jedinice na širem području Bilogore, Papuka i Podravine počele prerastati u regularnu vojsku, u brigade i divizije, a to je bilo krajem 1942. i početkom 1943. Partija je ocijenila da su na terenu stvoreni kvalitativno novi vojno-politički odnosi koji su revoluciju, u njejoj sveukupnosti, doveli na viši stupanj. Tada je intenzivirana aktivnost na izgrađivanju mehanizma političkih organizacija i organa narodnih vlasti pomoću kojih je organizirano masovno upućivanje dobrovoljaca u jedinice NOV.

Zbog toga bilo je sasvim ispravno što je Komunistička partija na virovitičkom području, tokom 1941. i do potkraj 1942. zadržala na političkom radu na terenu sve one kadrove za koje se smatralo da nisu neposredno ugroženi od hapšenja. Rezultati njihova djelovanja pokazali su se kasnije. Razumljivo, izuzetak su mjesta u brdskim predjelima Bilogore i Papuka koja neprijatelj nije mogao kontrolirati i iz kojih je gotovo sve sposobno ljudstvo do kraja 1942. otišlo u NOV.

Kada su u pitanju specifičnosti pojedinih krajeva, onda se, bez sumnje, mora konstatirati da je virovitičko područje njima obilovalo. Bez ulaženja u detaljnije analize i usporedbe, dovoljno je navesti nekoliko eklatantnih primjera. Neki su od njih već spomenuti.

Osim što je to područje bilo strateški važno za okupatora i kvislinge ono je za ondašnje prilike bilo dobro komunikativno razvijeno. Bilo je bo-

gato i imalo je velike rezerve ljudstva sposobnog za vojsku. Tradicionalno bilo je pod utjecajem Hrvatske seljačke stranke čije se vodstvo, mada u manjini, od početka rata opredijelilo za suradnju s okupatorskim i kvislinškim vlastima. Izuzetno je značajan uspjeh komunista što se većina vodstva i članstva nije, tada, politički opredjeljivala za tzv. »novi poredak« i ostala je, uglavnom, neutralna. Kasnije se ta većina, upornim političkim radom Partije, uz očigledno jačanje snaga NOV, i još očiglednijih poraza fašista na ratištima u svijetu i u zemlji, relativno lako opredijelila za suradnju s narodnooslobodilačkim pokretom.

Kad se kaže relativno lako, onda se pod tim podrazumijeva da su neka mjesta na općini prije, organiziranije i masovnije prilazila oslobodilačkom pokretu, a neka sporije, nedovoljno organizirano i manje masovno. U ovim potonjim bila je potrebna jača politička agitacija, a kadikad i vojna intervencija. To su diktirali različiti vojno-politički uvjeti. Neka je mjesta držao neprijatelj i, razumije se, u njima nije ni bilo moguće postići zapaženije rezultate, premda i tu ima razlika. Neka su, pak, mjesta bila pod jačim političkim utjecajem reakcionarnog dijela HSS-a. U njima je bilo potrebno više i dulje agitirati, da bi se reakcionari razobličili i narod istrkao iz njihovog zagrljaja. Neka su mjesta bila pod jakim strahom od represalija, pa je Partija vodila brigu da ih ne izlaže teroru dok im jedinice NOV ne budu mogle osigurati zaštitu. U pitanju su bila, uglavnom, mjesta u ravničarskom dijelu općine u kojima je živjelo dosta srpskog stanovništva. Dakako, ondje je bilo pojedinačnih ostataka četništva koje je trebalo raskrinkati, što je doista lako učinjeno.

Napokon, u stanovitom broju mjesta živjelo je dosta pripadnika njemačke narodnosti, a bilo je i drugih, prije svega Mađara. Nijemci su morali raditi onako kako su im zapovijedali gospodari Trećeg raj ha. U protivnom, bili bi izloženi okrutnostima okupatora. Doduše, većina ih je to dobrovoljno radila, ali bilo je i takvih koji nisu podržavali fašizam mada se nisu usuđivali to ispoljiti. Ipak, nekoliko ih se našlo koji su se borili protiv fašizma. Iz Cabune dvojica Nijemaca bila su još prije rata članovi Komunističke partije i obojica su u ratu obavljali partijske funkcije. Još u nekim mjestima bilo je u toku rata Nijemaca u partijskim organizacijama. U Virovitičkoj NO brigadi bilo je u rujnu 1944. godine trinaest boraca njemačke narodnosti, većinom s područja virovitičke općine.

Od mađarskog stanovništva tražila se, također, bezrezervna poslušnost i odanost fašizmu. No, tu je bilo još više onih koji su se tome protivili. Kasnije, bilo je dosta Mađara u partijskim organizacijama i organima narodnih vlasti. U rujnu 1944. u Virovitičkoj NO brigadi nalazilo se devetnaest boraca mađarske nacionalnosti. 16)

Iz izloženih primjera, mada to nije sve, dade se, u osnovnim konturama, sagledati sve ono što je u ondašnjim prilikama bilo politički najaktualnije i što je Komunistička partija morala premostiti i svladati da bi pridobila narod za NOB i socijalističku revoluciju. Ako se tome doda činjenica da je glavni dio toga posla obavila do početka proljeća 1943. onda se bez

16. Poznato je da su u toku rata u sklopu 6. korpusa NOVJ u Slavoniji djelovale vojne jedinice koje su formirane od dobrovoljaca mađarske i njemačke narodnosti. To su mađarski bataljon »šandor Petefi« i njemačka četa »Ernest Telman«. U ovim jedinicama bilo je dosta dobrovoljaca mađarske i njemačke nacionalnosti s područja virovitičke općine.

sumnje mora konstatirati da je postigla zadovoljavajuće rezultate. Kada se to kaže, onda uvijek treba imati na umu da je neprijatelj, u ono vrijeme, bio vrlo jak, da je u svojim rukama imao sva raspoloživa sredstva za političku agitaciju i propagandu, da ih je obilato koristio i da, napokon, ni njegovi politički aktiviti nisu sjedili skrštenih ruku.

Dakako, pridobili su reakcionarne elemente i zaveli dio neupućenog naroda. U tome služili su se svim sredstvima od prisile do najlaskavijih obećanja. Ustašama nudili su neograničenu pljačku i naseljavali ih na imanja interniranih Srba i zatočenih ili pogubljenih Židova. Reakcionarnim političarima nudili su unosne funkcije u državnoj službi itd. Obećavali su razne nagrade i slično. Porodicama vojnih obveznika, koji su se dobrovoljno javljali u kvislinške vojne jedinice, davali su novčane potpore i osiguravali im snabdijevanje hranom, odjećom i ogrjevom. Međutim, brzo su se uvjerali da »kupovanje patriotizma« ne donosi koristi. Naprotiv, zbog pljačke i terora, zbog uvođenja totalitarnog policijskog režima, svih oblika brutalnosti i ograničavanja ljudskih sloboda, zbog ekonomske i političke besperspektivnosti itd. stvarao se i produbljivao jaz između naroda, s jedne, i upravljača u službi okupatora — s druge strane.

Od početka rata narod je pokazivao nezadovoljstvo s okupatorskim i kvislinškim vlastima jer su mu one bile tuđe i nametnute. Međutim, bilo je nešto zanesenjaka koji su zbog političke zaslijepljenosti povjerovali raznim obećanjima fašističke propagande o nacionalnoj, ekonomskoj i kulturnoj emancipaciji i državnosti Hrvatske, ali su se i oni brzo uvjerali u suprotno.

Nije ni potrebno govoriti o tome da je odmah po okupaciji došlo do raseljavanja, interniranja, deportiranja i istrebljivanja drugih naroda i narodnosti, što je kod najvećeg dijela hrvatskog naroda izazvalo ogorčenje.¹⁷⁾

Postupno, kako je Komunistička partija razvijala svoju političku aktivnost na terenu i obavještavala narod o zločdelima okupatorskih i kvislinških vlasti, rasla je politička svijest u narodu i stvarao bunt protiv njih. Taj bunt ispoljio se u oružanoj borbi.

Da bi stvorili vojnu silu, kvislinzi su proveli redovnu mobilizaciju vojnih obveznika u domobranstvo. Naoružanje imali su u magazinima bivše jugoslavenske vojske. Kad im je nedostajalo oružja, dobivali su ga od Nijemaca. Međutim, domobranske regularne trupe bile su neprijatelju vrlo nepouzidane. Često su se kompletne predavaie jedinicama NOV. Na virovitičkom području bilo je dosta takvih primjera. Naročito je bilo mnogo dezertera iz domobranstva koji su s oružjem odlazili u NOV. Nema sumnje da je na takvo ponašanje vojnih obveznika u najvećoj mjeri utjecala politička klima koja je stvorena na terenu. Takvu klimu stvorila je Komunistička partija, uz svestranu podršku borbenih političkih organizacija i organa narodnih vlasti i izdašnu pomoć jedinica NOV.

Od 1941. do kraja 1943. jedinice NOV nisu na virovitičkom području mobilizirale vojne obveznike u smislu prinude, nego su u svoje redove primale dobrovoljce koje su im upućivale političke organizacije ili organi na-

17. Na primjer, s virovitičke općine deportirano je 1941. više od 165 Židova, koji su pogubljeni u koncentracionim logorima. U Srbiju internirano je oko 4000 Srba. Više o tome vidi u knjizi Bi-logorski partizanski odred, 220—221.

rodnih vlasti. Od početka 1944. do kraja rata provedena je redovna mobilizacija svih muškaraca sposobnih za vojsku. Mobilizaciju su provodili vojno teritorijalni organi Komande Bilogorsko odnosno Virovitičkog vojnog područja. U tome pomagali su im ponekad Bilogorski NOP odred i terenske partizanske grupe, a kasnije Virovitička NO brigada. Pomagale su i druge brigade. Političke organizacije i organi narodnih vlasti pružali su im političku i organizacionu pomoć. Žene su primane u NOV samo na dobrovoljnoj osnovi.

U organiziranju ustanka 1941. na općini sudjelovalo je 29 članova Kotarskog i Mjesnog komiteta KPH Virovitica, članova partijskih i skojevskih organizacija i kandidata i suradnika KPH. To su:¹⁸⁾

Dmitar Acketa iz Rezovca, kandidat KPH u partijskoj organizaciji u Borovi, uhapšen u kolovozu 1942. i odveden u koncentracijski logor u Jasenovcu. Ondje je kasnije pogubljen.

Živko Acketa iz Rezovca, član skojevske organizacije u čemernici. Poginuo u studenom 1942. u NOV.

Agneza Amanović Darinka (rođena Vostrel) iz Čemer nice, član skojevske organizacije u gimnaziji u Virovitici (Živi u Zagrebu)

Benedikt Audi Grga iz Borove, član Kotarskog komiteta KPH u Virovitici i sekretar partijske organizacije u Borovi (Živi u Virovitici)

Josip Bendak iz Virovitice, član Okružnog komiteta KPH Bjelovar i sekretar Kotarskog komiteta KPH u Virovitici. Pogubljen 13. 8. 1941. u Zagrebu.

Ivan Benjak Ježek iz Virovitice, član Kotarskog i Mjesnog komiteta KPH i sekretar prve ulične partijske organizacije u Virovitici. Poginuo je krajem ožujka 1943. u Slavoniji.

Pero Borotić iz Cabune, kandidat KPH u partijskoj organizaciji u Cabuni. Stupio je u listopadu 1941. u antifašističku oružanu grupu u Lisičinama i poginuo 15. 1. 1942. u Kometniku kod Vočina.

Mato Brozović iz Bačevca, član Kotarskog komiteta KPH u Virovitici i član partijske organizacije u Budrovcu. Radio je kao politički radnik na terenu. Uhapšen je i pogubljen 21. 11. 1943. u Bačevcu.

Milan Cetinja Bager iz Borove, kandidat KPH u partijskoj organizaciji u Borovi. Stupio je u listopadu 1941. u Papučko-krndijski partizanski odred. Poginuo je 29. 3. 1942. u Vilić Selu.

Mirko Fiket Mesarić iz Levinovca, član partijske organizacije u Cabuni. Stupio je u studenom 1941. u antifašističku oružanu grupu u Lisičinama. Proglašen je narodnim herojem. Umro je 7. 4. 1976. u Virovitici.

Valent Gazdek iz Virovitice, član Mjesnog komiteta KPH i sekretar četvrte ulične partijske organizacije u Virovitici. Pogubljen je 9. 8. 1941. u šumi kod Šarenih mostova.

18. Podatke o tome prikupila je 1965. Komisija za historiju pri Općinskom komitetu SKH u Virovitici u zajednici s Općinskim odborom SUBNOR-a u Virovitici i Historijskim arhivom u Bjelovaru. Dopunjeni su 1979. u Općinskom odboru SUBNOR-a.

Savo Janić iz Slavonske Pivnice, suradnik partijske organizacije u Borovi. Stupio krajem 1941. u Papučko-krndijski partizanski odred. Umro je u proljeću 1943. od tifusa.

Nikola Kukić Đin iz Borove, kandidat KPH u partijskoj organizaciji u Borovi. Stupio je u listopadu 1941. u Papučko-krndijski partizanski odred i poginuo 29. 3. 1942. u Vilić Selu.

Edo Lipšić Ero iz Virovitice, kandidat KPH u partijskoj organizaciji u Virovitici. Poginuo je krajem ožujka 1943. u zapadnoj Slavoniji.

Srđan Miljanović Rasko iz Jasenaša, suradnik Kotarskog komiteta KPH u Virovitici (Živi u Beogradu)

Rudi Rajh (Top) iz Virovitice, član skojevske organizacije u Virovitici (Živi u Zagrebu)

Dragan Roller iz Virovitice, sekretar skojevske organizacije u Virovitici (Sada u diplomatskoj službi SFRJ)

Ivan Samboliček Slavko iz Virovitice, član Kotarskog i Mjesnog komiteta KPH u Virovitici (Živi u Virovitici)

Đuro Skender iz Jugovog Polja, član skojevske organizacije u Čemernici i kandidat KPH u partijskoj organizaciji u Cabuni. Poginuo je 2. 3. 1942. kod Levinovca.

Stevo Tarbuk iz Borove, kandidat KPH u partijskoj organizaciji u Borovi. Umro je 23. 5. 1972.

Vladimir Trifunović, učitelj iz Hadžićeva (sada Miljanovićeve) član KPH u partijskoj organizaciji u Čemernici i aktivist Kotarskog komiteta KPH u Virovitici. Stupio je u NOV krajem 1941. Poginuo je kao član štaba Drugog s'avonskog NOP odreda u ljetu 1942. kod sela Duboke, općina Slavonska Požega.

Zdravko Uskoković Heroj iz Slavonske Pivnice, suradnik partijske organizacije u Borovi (Živi u Voćinu)

Dušan Uskoković Dabetić iz Slavonske Pivnice, suradnik partijske organizacije u Borovi. Poginuo je kao komandir treće čete četvrtog bataljona 12. NO brigade krajem ožujka 1943. kod Starog Zveče va.

Dragan Volner Baćuška iz Virovitice sekretar skojevske organizacije u Virovitici (Živi u Zagrebu)

Zdenko Volner Sanjo iz Virovitice, član skojevske organizacije u Virovitici (Živi u Zagrebu)

Miroslav Vostrel iz Čemernice, član skojevske organizacije u Čemernici (Živi u Zagrebu)

Vaclav Vostrel Vaso iz Čemernice, član Okružnog komiteta KPH Bjelovar, sekretar Kotarskog Komiteta KPH Virovitica i sekretar partijske organizacije u Čemernici. Poginuo je 6. 2. 1942. u Kokočaku kod Orahovice. Proglašen je narodnim herojem.

Julio Vuković šimšir iz Virovitice, član Kotarskog komiteta KPH i sekretar Mjesnog komiteta KPH u Virovitici. Poginuo je krajem ožujka 1943. u zapadnoj Slavoniji.

Ranko Vuković Krndija iz Borove, član KPH u partijskoj organizaciji u Borovi. Umro je u proljeću 1943. od tifusa kao komesar vojne bolnice kod Slatinskog Drenovca.

Odlukom Centralnog komiteta KPH i Okružnog komiteta KPH Bjelovar u organiziranju ustanka na virovitičkoj općini sudjelovali su iz drugih krajeva:

Antun Biber Tehek iz Zagreba, u svojstvu sekretara Okružnog komiteta KPH Bjelovar i od srpnja 1942. u svojstvu sekretara novoformiranog Okružnog komiteta KPH Virovitica. Proglašen je narodnim herojem (živi u Zagrebu)

Zvonko Brkić Dorat iz Gornje Vrbe, općina Slavonski Brod, u svojstvu člana Okružnog komiteta KPH Bjelovar i od srpnja 1942. u svojstvu orgsektara novoformiranog Okružnog komiteta KPH Virovitica. Proglašen je narodnim herojem. Umro je 28. 8. 1977.

Kasim Čehaić Turčin iz Bjelovara, u svojstvu sekretara Okružnog komiteta KPH Bjelovar. Poginuo je 19. 12. 1941. u Bjelovaru.

Pavle Gregorić Brzi iz Zagreba, u svojstvu člana Centralnog komiteta KPH i organizatora ustanka na okruzima Bjelovaru, Čazmi, Novoj Gradiški i Virovitici. Proglašen je narodnim herojem (živi u Zagrebu)

Slobodan Ilić čiča iz Orahovice, u svojstvu člana Kotarskog komiteta KPH u Virovitici i sekretara partijske organizacije u Orahovici, koja je od ljeta 1941. djelovala u sastavu Kotarskog komiteta KPH u Virovitici (živi u Orahovici)

Ivka Jankes Maja (rođena Komar) iz Zagreba, u svojstvu političke radnice Okružnog komiteta KPH Bjelovar upućene da djeluje na virovitičkom području (živi u Beogradu)

Franjo Stjepanovski iz Bjelovara, u svojstvu člana Okružnog komiteta KPH Bjelovar zaduženog za održavanje veza s Kotarskim komitetom KPH u Virovitici i za organiziranje ustanka na kotaru Podravskoj Slatini. Poginuo je 28. 5. 1942. u Podravskoj Slatini.

Milka Zorić Dunja (udana Jovanović) iz Zagreba, u svojstvu sekretara Kotarskog komiteta KPH Grubišno Polje i od srpnja 1942. u svojstvu člana novoformiranog Okružnog komiteta KPH Virovitica (živi u Beogradu)

S virovitičke općine sudjelovali su u ustanku 1941. u drugim krajevima:

Zdravko Arapović iz Okrugljače, sudjelovao je u srpnju 1941. u ustanku u SR Bosni i Hercegovini. Kasnije, bio je komandir čete u sedmoj krajiškoj NO brigadi. Poginuo je u ljeto 1943. prilikom napada na željezničku stanicu u Bradini, na pruzi između Sarajeva i Konjica.

Boško Buha iz Gradine, sudjelovao je u srpnju 1941. u ustanku u SR Srbiji. Poginuo je 27. 9. 1943. kao pripadnik Druge proleterske NO udarne brigade. Proglašen je narodnim herojem.

Bogdan Govedarica iz Neteče, sudjelovao je u srpnju 1941. u ustanku u SR Srbiji. Poginuo je 29. studenog 1941. na Kadinjači kod Titovog Užica, u borbi s Nijemcima.

Mijo Kovačević iz Luga, sekretar rajonskog komiteta KPJ u Beogradu. Poginuo je kao politički radnik u Beogradu 1942.

Marko Mađerčić iz Bušetine, sudjelovao je u srpnju 1941. u ustanku u SR Srbiji. Borio se od 23. 7. 1941. u Pomoravskom NOP odredu i od 1. 3. 1942. u drugoj proleterskoj NO udarnoj brigadi. Poginuo je 21. 3. 1943. u Obiju na Neretvi kod Kalinovika.

Nedeljko Mrđen iz Neteče, sudjelovao je u srpnju 1941. u ustanku u SR Bosni i Hercegovini (živi u Beogradu)

Jakša Rebić iz Gradine, sudjelovao je u srpnju 1941. u ustanku u SR Srbiji. Umro je 1955.

Organizatorima ustanka na virovitičkoj općini pomagali su:

Mato Abalić iz Bačevca, član KPH u partijskoj organizaciji u Budrovcu. Umro je poslije rata.

Vlado Acketa iz Rezovca, član skojevske organizacije u Čemernici (Živi u Vršcu)

Marija Audi iz Borove suradnik partijske organizacije u Borovi (Živi u Virovitici)

Adam Bergman iz Virovitice, sekretar pete ulične partijske organizacije u Virovitici. Zbog odlaska u domobranstvo od jeseni 1942. do 15. 9. 1944. prestao je surađivati. Nastavio je poslije povratka 1944. Umro 1979.

Savo Carević iz Slavonske Pivnice, suradnik partijske organizacije u Borovi. Poginuo u NOB.

Velimir Eterović iz Virovitice, član skojevske organizacije u gimnaziji u Virovitici. Poginuo u NOV.

Ivan Farkaš iz Virovitice, član skojevske organizacije u Virovitici. Umro je u veljači 1972.

Đuro Feketija iz špišić Bukovice član partijske organizacije u špišić Bukovici. Umro 1965.

Vjekoslav Flajnek iz Čemernice, član skojevske organizacije u Čemernici (Živi u Novom Vinodolskom)

Martin Flajnek iz Čemernice, član skojevske organizacije u čemernici. Pogubljen u koncentracionom logoru u Jasenovcu 1942.

Ivan Gregor iz Virovitice, sekretar treće ulične partijske organizacije u Virovitici. Umro je 1973. u Virovitici.

Marko Gibanica iz Jasenaša, suradnik Kotarskog komiteta KPH u Virovitici. Umro je poslije rata.

Ivan Hercigonja Braco iz Trapinske, suradnik partijske organizacije u Borovi (Živi u Zagrebu)

Đuro Konečni iz Virovitice, član skojevske organizacije u Virovitici. Poginuo je 12. 2. 1943. u Virovitici.

Josip Konečni iz Virovitice, član skojevske organizacije u Virovitici. Poginuo je 5. 9. 1943. u Gradini.

Miško Kovačević iz Budrovca, sekretar partijske organizacije u Budrovcu. Od studenog 1942. do travnja 1944. prestao je surađivati jer je bio u domobranstvu. Nastavio je poslije povratka (Živi u Virovitici)

Albert Landsman iz Cabune, sekretar partijske organizacije u Cabuni. Umro je 1963. u Vočinu.

Ivan Landsman iz Cabune, član partijske organizacije u Cabuni (Živi u Bjelovaru)

Tonči Lipohar Zoro iz Levinovca, suradnik partijske organizacije u Cabuni. Poginuo je u lipnju 1942. u NOV.

Josip Louvar Placko iz Virovitice, član skojevske organizacije u Petrovcu (Živi u Virovitici)

Dragutin Mađarević iz Virovitice, član Kotarskog i Mjesnog komiteta KPH i sekretar druge ulične partijske organizacije u Virovitici. Zbog odlaska u domobranstvo u studenom 1942. do travnja 1944. prestao je surađivati. Nastavio je poslije povratka 1944. (Živi u Virovitici)

Luka Marić iz Budrovca, kandidat KPH u partijskoj organizaciji u Budrovcu. Poginuo je 17. 2. 1945. u NOV.

Mato Marić iz Budrovca, član KPH u partijskoj organizaciji u Budrovcu (Živi u Virovitici)

Duško Milić iz Slavonske Pivnice, suradnik partijske organizacije u Borovi. Početkom 1942. stupio je u Prvi slavonski NOP bataljon. Umro je u proljeću 1943. od tifusa.

Josip Murat iz Lozana, član KPH u partijskoj organizaciji u špišić Bukovici. Umro je poslije rata.

Mirko Obrić iz Pepelane, suradnik partijske organizacije u Borovi. Umro je 19. 11. 1974. u Zadru.

Milan Posavac Ivan iz špišić Bukovice, suradnik partijske organizacije u špišić Bukovici (Živi u Zemunu)

Jelka Radovanović (rođena Koržinek) iz Virovitice, član skojevske organizacije u Virovitici (Živi u Beogradu)

Milan Uskoković iz Slavonske Pivnice, suradnik partijske organizacije u Borovi. Poginuo 1943. u NOV.

Pero Valanović iz Gvozdanske, suradnik partijske organizacije u Borovi. Stupio je početkom 1942. u Prvi slavonski NOP bataljon. Kasnije bio je komandant trećeg bataljona 21. NO brigade. Poginuo je 2. srpnja 1944. u Prkosu kod Koprivnice.

Ružica Vostrel iz Čemernice, član skojevske organizacije u Čemernici (Živi u Beogradu)

Mato Vrekalić iz Budrovca, član KPH u partijskoj organizaciji u Budrovcu. Umro je 1964.

Emil Žada iz Virovitice, sekretar skojevske organizacije u Petrovcu u Virovitici (Živi u Zagrebu)

Franjo Žada iz Virovitice, član skojevske organizacije u Petrovcu u Virovitici. Umro je poslije rata.

U toku 1942. otišlo je u NOV oko 300 dobrovoljaca. Od toga bilo je oko 80 članova KPH i SKOJ-a, kandidata i suradnika Partije iz Virovitice i ostalih mjesta u ravničarskom dijelu općine i oko 220 iz naselja u brdskim predjelima Bilogore i Papuka. Istodobno, u političkim organizacijama, akcionim odborima NOF-a i mjesnim NOO-ima djelovalo je oko 150 odbornika i članova.¹⁹⁾

Od početka 1943. naročito poslije prvog napada na uporište u Virovitici, dolazi do masovnog i kontinuiranog odlaska dobrovoljaca u NOV. Dvanaestog ožujka 1943. uputila je partijska i skojevska organizacija iz Trapske skupinu od 25 omladinaca. Iz ostalih mjesta otišlo je od 1. do 12. ožujka 1943. još 27 omladinaca. Među njima bile su dvije omladinke. Skupni odlazak omladine u NOV organizirali su Partija i SKOJ da bi demonstrirali raspoloženje i privrženost mladih prema NOV i NOP.²⁰⁾

Od 18. 4. do 5. 5. 1943. otišla su u NOV 83 dobrovoljca. Među njima bilo je najviše mladih.²¹⁾

Od 5. 6. do 15. 6. 1943. otišlo je u NOV 155 dobrovoljaca. Među njima bilo je 18 djevojaka.²²⁾

Od 1. 8. do 15. 8. 1943. otišlo je u NOV 50 dobrovoljaca, mahom omladinaca.²³⁾

Od 31. 8. do 14. 9. 1943. otišlo je u NOV 105 dobrovoljaca, mahom omladinaca i omladinki.²⁴⁾

Od 15. 9. do 30. 9. 1943. otišlo je u NOV oko 100 dobrovoljaca, većim dijelom omladinaca.²⁵⁾

Od 1. 10. do 31. 10. 1943. otišlo je u NOV 75 dobrovoljaca, većim dijelom omladinaca.²⁶⁾

Od 1. 12. do 10. 12. 1943. otišao je u NOV 41 dobrovoljac.²⁷⁾

Ukupno tokom 1943. evidentiran je odlazak 660 dobrovoljaca.

Budući da za određena vremenska razdoblja nisu nađeni izvještaji, prednja brojka ne može se uzeti za realnu. Smatra se da nedostaje evidencija za još najmanje 440 osoba. Prema tome realna je procjena da je tokom 1943. otišlo s virovitičke općine oko 1000 dobrovoljaca u NOV. Među njima bilo je članova i kandidata KPH, članova SKOJ-a i USAOH-a, članica AFŽ-a i suradnika NOP-a i drugih antifašista.²⁸⁾

Od početka 1944. obavljena je redovna mobilizacija vojnih obveznika u NOV.

19. Isto

20. Nisu nađeni svi izvještaji o upućivanju dobrovoljaca i općenito o mobilizaciji, pa su navedeni podaci fragmentarni.

21. Građa, knj. V, dok. 187.

22. Građa, knj. VI, dok. 71.

23. Izvještaj OK KPH od 19. 8. 1943. Arhiv IHRPH Zagreb, kut. 125—138.

24. Izvještaj OK SKOJ-a od 14. 9. 1943. Arhiv IHRPH Zagreb, kut. 14.

25. U izvještaju Okružnog komiteta KPH od 13. 10. 1943. navodi se da je u navedenom razdoblju s okruga stupilo u NOV 200 dobrovoljaca i da polovica od toga otpada na virovitički kotar. Arhiv IHRPH Zareb, kut. 125—138.

26. Izvještaj OK SKOJ-a od 1. 11. 1943. Arhiv IHRPH Zagreb, kut. 14.

27. Pregled, 30.

28. Procjena o tome da je tokom 1943. otišlo u NOV oko 1000 dobrovoljaca odgovara podacima kojima raspolaže Općinski odbor SUBNOR-a o učesnicima NOR-a na općini.

Od 10. 1. do 25. 2. 1944. mobilizirala je Komanda Bilogorskog vojnog područja 313 vojnih obveznika na svom području. Većina mobiliziranih bila je s virovitičkog kotara.²⁹⁾

Od 1. 6. do 30. 6. 1944. mobiliziran je na virovitičkom okrugu 171 vojni obveznik. Od toga oko 100 bilo je s virovitičkog kotara.³⁰⁾

Od 1. 7. do 31. 7. 1944. mobilizirano je na virovitičkom kotaru 426 vojnih obveznika.³¹⁾

Od 1. 8. do 31. 8. 1944. mobilizirana su na virovitičkom okrugu 1323 vojna obveznika. Dosta ih je bilo iz Ivanovog Sela (kotar Grubišno Polje) Tur-našice i Vukosavljevice (kotar Virovitica) Procjenjuje se da je na virovitički kotar otpalo oko 600 mobiliziranih.³²⁾

Od 1. 9. do 30. 9. 1944. mobilizirano je u Virovitičku NO brigadu 578 vojnih obveznika, uglavnom, s virovitičkog kotara.³³⁾

Dobiva se podatak da je s virovitičkog kotara do listopada 1944. mobilizirano u NOV oko 2000 vojnih obveznika. Kako i ovdje za određena vremenska razdoblja nema podataka, može se sasvim sigurno zaključiti da je stvarna brojka bila veća.³⁴⁾

U razdoblju od listopada 1944. do veljače 1945. kad je cijeli virovitički kotar bio oslobođen, provedena je mobilizacija svih vojnih obveznika u gradu i onim mjestima gdje to ranije nije bilo moguće. Političke organizacije i NOO-i uputili su dio svog članstva u vojne jedinice. Brojne porodice, iz kojih su vojni obveznici služili u domobranstvu, pozivale su ih da pobjegnu i prijeđu u NOV. Znatno broj odazvao se pozivima.³⁵⁾

Ukupno se s virovitičke općine aktivno borilo u NOV oko 5500 boraca.³⁶⁾ U bojama s neprijateljem poginula su 834 borca i nešto više ih je ranjeno, dok je u zatvorima, logorima i na drugim stratištima pogubljeno 1005 rodoljuba. Bilo je 950 ličnih i porodičnih ratnih vojnih invalida.³⁷⁾

U političkim organizacijama i organima narodnih vlasti djelovalo je više od 10 000 osoba.

29. Izvještaj Komande Bilogorskog vojnog područja od 28. 2. 1944. Vojnohistorijski institut JNA Beograd, kut. 1752—3.

30. Prema izvještaju Okružnog komiteta KPH Virovitica. Arhiv IHRPH Zagreb, kut. 125—138.

31. Isto.

32. Isto.

33. Izvještaj štaba Virovitičke NO brigade. Vojnohistorijski institut JNA Beograd, kut. 1304.

34. Procjenjuje se da je od siječnja do listopada 1944. mobilizirano u NOV ukupno oko 3000 vojnih obveznika.

35. Procjenjuje se da je u navedenom razdoblju mobilizirano, pobjeglo iz domobranstva ili na drugi način uključeno u NOV oko 1400 vojnih obveznika.

36. Preraa podacima u Općinskom odboru SUBNOR-a Virovitica.

37. Bilogorski partizanski odred, 228—240.

II DIO

Ratne operacije na području općine Virovitice

PRIPREME ZA BORBU

U toku rata na području virovitičke općine bilo je vrlo mnogo oružanih sukoba, raznih akcija i diverzija na objektima vojnog i drugog značaja. U početku sukobi su bili rjeđi i manji, a kasnije češći i veći. U pravilu jedinice NOV imale su uvijek operativnu inicijativu i bile su u ofanzivi, dok je protivnička strana bila u defanzivi. Samo ponekad poduzimala je ofanzivne akcije; na početku rata manje, a pred svršetak rata — veće.

Od početka ustanka 1941. do proljeća 1942. jedinice NOV nisu izvodile akcije na virovitičkoj općini. Neprijatelj je, u to doba, bio jak, i izgledi za uspjeh bili su minimalni. Osim toga, prve partizanske jedinice, koje su formirane 1941. u Bilogori i Papuku, bile su brojno slabe i ne osobito naoružane. Dabome, nisu imale nikakvog borbenog iskustva. Zbog toga nisu se mogle upuštati u akcije koje bi im mogle više štetiti nego koristiti.

Međutim, na perifernim dijelovima općine, u Bilogori i Papuku, bilo je oružanih akcija. Izvodile su ih antifašističke grupe koje, u to doba, nisu bile pod rukovodstvom Komunističke partije. Tako je u srpnju 1941. Bilogorska antifašistička oružana grupa izvela manju akciju u šumi Uskočkoj kod Jase-naša. U rujnu i listopadu 1941. sukobila se u dva navrata, kod Stare Krivaje, antifašistička oružana grupa iz Lisičina sa ustašama iz Virovitice. (Više o tim akcijama vidi u Kronologiji događaja)

Početkom 1942. obje grupe priključile su se Prvom Slavonskom NOP bataljunu i djelovale pod rukovodstvom Komunističke partije. Od proljeća 1942. otpočele su operirati na širem području virovitičke općine. Dakako, do tada, prerasle su u krupnije oružane formacije i stekle stanovita borbena iskustva. Kasnije, dolazile su operativne jedinice iz drugih krajeva. S vremenom postajale su operacije češće i žešće, i po opsegu krupnije, sve do 5. listopada 1944. kada je cijelo virovitičko područje bilo oslobođeno. Zadržano je više od četiri mjeseca. Krajem prosinca 1944. pokušao ga je neprijatelj ponovno okupirati. Uspio je poslije dugotrajnih iscrpljujućih borbi tek u prvoj polovici veljače 1945. Jedinice Jugoslavenske armije protjerale su ga definitivno krajem travnja 1945.

OPERACIJE 1942.

Prvu veću i značajniju akciju na virovitičkom području izvela je Bilogorska partizanska četa noću, 9/10. svibnja 1942. na željezničkoj stanici u špišić Bukovici. Razoružala je stražu i demolirala zgradu stanice. ¹⁾

Drugu akciju izvela je Bilogorska partizanska četa (koja je formacijski bila četvrta četa trećeg bataljona 1. slavonskog NOP odreda) noću, 23/24. svibnja 1942. na virovitičkom vojnom strelištu. U toj borbi četa je zarobila domobransku stražu i zaplijenila puškomitraljez, 12 pušaka i ostalu opremu. ²⁾

U lipnju i srpnju 1942. izvele su druga i četvrta četa, trećeg bataljona 1. slavonskog NOP odreda, više diverzija na željezničkim, cestovnim i PTT komunikacijama. Pohvatale su nekoliko ustaša i zaplijenile nešto oružja i opreme. ³⁾

9. kolovoza 1942. obje čete napale su i razoružale 22 domobranska stražara koji su osiguravali u Trapinskoj vršidbu za vojne potrebe. Noću, 13/14. kolovoza 1942. Bilogorska partizanska četa dočekala je na željezničkoj stanici u Vukosavljevici putnički vlak iz Zagreba. Uhapsila je jednog visokog civilnog funkcionara iz Osijeka, jednog njemačkog natporučnika, osam ustaša-čarkara i žandarme koji su pratili vlak. Zaplijenila je nešto oružja i druge opreme. ⁴⁾

Poslije ovih akcija organizirala je 28. ustaška satnija iz Virovitice dvodnevnu ofanzivu u bilogorskim selima južno od špišić Bukovice i Vukosavljevice (od 15. do 17. 8), ali bez uspjeha, jer se Bilogorska partizanska četa, pravodobno, povukla sa sektora zahvaćenog ofanzivom. Za odmazdu ustaše su uhapsile 80 muškaraca taoca iz Cremušine i Šibenika i, nešto kasnije, većinu pogubile. ⁵⁾

Tokom rujna 1942. jače snage NOV izvele su više napada na uporišta i vojne objekte u susjednim općinama Đurđevcu i Grubišnom Polju. Noću, 17/18. rujna 1942. napale su uporište u Pitomači, rudnik ugljena u Velikoj Cerešnjevici i stražu na željezničkoj stanici u Podravskom Kloštru. Razoružale su ustaške i žandarmerijske stražare. demolirale postrojenja rudnika ugljena, željezničke stanice i druge objekte i zaplijenile dosta razne opreme. ⁶⁾ Noću, 27/28. rujna 1942. napale su uporište u Grubišnom Polju i razoružale oko 150 domobrana, žandarma i ustaša, uništile više objekata i zaplijenile dosta razne opreme. ⁷⁾

Na ovakvu aktivnost jedinica NOV reagirao je neprijatelj protuofanzivom koja je izvedena od 30. rujna do 4. listopada 1942. u istočnoj Bilogori. U ofanzivi sudjelovale su snage prve gorske domobranske divizije, koja je

1. Grada, knj. II, dok. 87.

2. Šrilogorski partizanski odred, 45—46.

3. Detaljnije o tome u slijedećem dijelu'— Kronologiji događaja.

4. Bilgorski partizanski odred, 52—55.

5. Isto.

6 Savo Velagić, Kronologija događaja na području općine Đurđevac 1941—1945, Općinski odbor

SUBNOR Đurđevac 1972, 19—20.

7. U akcijama na đurđevačkoj i grubišnopoljskoj općini sudjelovao je Banijski NOP odred, Moslavački NOP bataljon, prvi bataljon Prvog slavonskog NOP odreda i krajiška četa Iz sastava prvog krajiškog proleterskog NOP bataljona — sveukupno oko 1000 vojnika. Bilogorski partizanski odred, 57—58.

imala sjedište u Daruvaru, jedna domobranska bojna iz sastava slavonskog zdruge, jedan bataljon folksdojčera iz Miokovičeva (treći bataljon »Maks Emanuel fon Bajern«), ustaška pripremna bojna iz Bjelovara i 28. ustaška satnija iz Virovitice — sveukupno oko 7600 vojnika i ustaša. Cilj je bio da se prodorom, od Velikog Grđevca, Velike Pisanice, Virovitice, Miokovičeva, Velikih Bastaja i Grubišnog Polja u unutrašnjost Bilogore, stegne obruč oko jedinica NOV i da ih se uništi.

Međutim, snage NOV uočile su namjere protivnika i povukle se, pravodobno, iz obruča i prešle na Papuk, odnosno Psunj. Neprijateljska ofanziva svršila se bezuspješno. Za odmazdu, ustaška pripremna bojna iz Bjelovara i 28. ustaška satnija iz Virovitice pogubile su u bilogorskim selima 718 civilnih osoba. U koncentracioni logor u Jasenovac odveli su oko 5113 osoba i većinu ondje usmrtili. Među pogubljenima bilo je dosta interniraca s Kozare koje je neprijatelj poslije treće ofanzive doveo odanle u Bilogoru i Moslavinu. 8)

Za vrijeme trajanja ofanzive u istočnoj Bilogori jedinice NOV likvidirale su ustaško uporište u Španovici (današnjem Novom Selu) i potom se reorganizirale. Formirale su prvu slavonsku NO brigadu kojoj je kasnije promijenjen naziv u 12. NO brigadu. Formirano je više partizanskih odreda i samostalnih četa.

U prolazu preko Bilogore za Kalnik, Kalnički NOP odred napao je noću, 13/14. listopada 1942. domobransku stražu na željezničkoj stanici u špišić Bukovici i razoružao je. Zaplijenio je 16 pušaka i nešto opreme. 9)

Istovremeno, iz Slavonije došli su prvi bataljon (bilogorski) iz sastava prve slavonske NO brigade i Moslavački NOP odred i u Bilogori napali uporište u Velikoj Pisanici, 21/22. listopada, i Velikom Grđevcu, 23/24. listopada 1942. 10) Nakon toga moslavački NOP odred otišao je u Moslavinu, a Bilogorski bataljon operirao je u istočnoj Bilogori i Podravini. Noću, 3/4 studenog 1942. bataljon je uputio jednu četu u špišić Bukovicu, koja je napala domobransku stražu na željezničkoj stanici i zaplijenila pet pušaka. Istodobno, jedan vod uhvatio je u Borovi tri ustaše-čarkara i zaplijenio tri puške. Vojni sud osudio je ustaše na smrt. 11)

Zbog ovih napada pokušala je 28. ustaška satnija iz Virovitice napasti 5. studenog 1942. partizane u Jasenašu, ali je na putu kod Krčevina naišla na zasjedu i povukla se. 12)

Nešto kasnije, 18. studenog 1942. bataljon je zaustavio teretni vlak u Vukosavljevici i razoružao tri domobrana iz njegove pratnje te uputio kućama vojne obveznike regrutirane za domobranstvo. Zaplijenio je vagon tovljenih svinja i nešto brašna i, zatim, zapalio cijelu kompoziciju. 13)

Šestog prosinca 1942. manji dijelovi prve slavonske NO brigade napali su sjedište općine u Cabuni, u kojem se nalazila manja ustaška posada i noćna domobranska straža iz Virovitice. Cabuna je osvojena, ustaše i domobrani su se razbježali. Demolirane su zgrade općine, pošte, trgovine i že-

8. Bilogorski partizanski odred, 63.

9. Zbornik, tom V, knj. 8, dok. 128. i 157.

10. Bilogorski partizanski odred, 66—67.

11. Građa, knj. III, dok. 114 i 151.

12. Isto.

13. Zbornik, tom V, knj. 9, dok. 169.

ljezničke stanice. Minirane su skretnice i presječene PTT veze. U obranu Cabunc, iz Virovitice upućeni su dijelovi konjičkog sklopa i iz Miokovićeve bataljon folksdojčera. Poslije kraće borbe partizani su se povukli na Papu*?. U stvari, glavnina slavonske brigade napadala je, u to doba, uporište u Podravskoj Slatini u kojoj je razoružala domobransku posadu. Manji dijelovi brigade napali su Cabunu i minirali skretnice kako bi spriječili dovođenje pomoći vlakovima iz Virovitice i Miokovićeve. Kad je napad u Podravskoj Slatini završen, partizani su se povukli iz Cabune.¹⁴⁾

Do kraja prosinca 1942. dijelovi Slavonske brigade izveli su još dvije diverzije na željezničkoj stanici u Vusavljevici, a potom, otišli na Papuk gdje je posljednjih dana prosinca 1942. formirana slavonska divizija. Ispočetka bila je označavana kao četvrta, a kasnije kao dvanaesta divizija NOV. U svom sastavu imala je tri brigade: dvanaestu, šesnaestu i sedamnaestu.

Ukupno u toku 1942. evidentirana su 23 sukoba, napada ili diverzije na području virovitičke općine. U njima su jedinice NOV zaplijenile dosta oružja, municije i opreme. Oštetile su dosta objekata koje je neprijatelj koristio u vojne svrhe. Na udaru najčešće bile su željezničke stanice i PTT komunikacije. Pohvatano je i pogubljeno dosta ustaša-čarkara koji su pripadali 28. satniji u Virovitici. Poginulo je ili ranjeno nekoliko domobrana. U svim akcijama jedinice NOV imale su samo dva lakše ranjena borca.¹⁵⁾

OPERACIJE 1943.

Nakon formiranja, četvrta slavonska divizija NOV operirala je tokom siječnja 1943. u Slavoniji, a početkom veljače prešla je u istočnu Bilogoru i pripremila se za napad na uporište u Virovitici. U međuvremenu su Okružni i Kotarski komitet KPH prikupili vojnoobavještajne podatke o rasporedu neprijateljskih snaga u gradu.

PRVI NAPAD NA VIROVITICU

Štab četvrte slavonske divizije NOV izdao je 10. veljače 1943. naredbu, podređenim jedinicama, za napad na uporište u Virovitici. Naredbom je određeno da se uporište napadne noću, 11/12. veljače 1943. u 24 sata. Istodobno, naređeno je da se likvidiraju manje neprijateljske posade i straže u Spišić-Bukovici, Lukaču i Suhopolju.

Za napad na uporište određeno je šest bataljona. Na osiguranja određena su četiri bataljona. Bataljoni na osiguranjima imali su istovremeno likvidirati posade i straže oko uporišta. Posadu u Virovitici sačinjavao je nepotpuni drugi konjički sklop s 250 domobrana, 50 naoružanih članova kulturbunda (Nijemci), vod žandarma, 100 ustaša-čarkara i ustaška policija (UNS-a).

U špišić Bukovici nalazio se vod domobrana i nekoliko žandarma. U Lukaču je bilo oko 15 stražara. U Suhopolju i Borovi nalazilo se nekoliko ustaša-čarkara.

14. Građa, knj. III, dok. 203.

15. Detaljnije o tome u slijedećem dijelu — Kronologiji događaja.

Procjenjivalo se da je u svim uporištima neprijatelj ukupno imao oko 550 vojnika. Kasnije se potvrdilo da je procjena bila približno točna.

Budući da je 4. slavonska divizija bila daleko nadmoćnija, postojale su realne mogućnosti da napad uspije.

Bataljom su uvedeni u napad na Viroviticu u slijedećem rasporedu: prvi bataljon 17. NO brigade napadao je cestom od Koriје, sa zadatkom da likvidira bunker kod ciglane i ovlada sjeverozapadnim dijelom grada. Drugi bataljon 17. NO brigade napadao je zaobilaznim poljskim putom od Koriје u sjeverni dio grada, sa zadatkom da razoruža domobranski konjički sklop u kasarnama i osvoji vojno skladište. Drugi bataljon 16. NO brigade napadao je cestom i prugom od Čemernice, i imao je osvojiti veliku željezničku stanicu i ovladati istočnim dijelom grada. Četvrti bataljon 12. NO brigade napadao je cestom od Milanovca, sa zadatkom da razoruža straže kod Drahove pilane, groblja i na maloj željezničkoj stanici i ovlada južnim dijelom grada. Treći bataljon 12. NO brigade napadao je poljskim putom do Đurđa u smjeru centra, i imao je likvidirati ustaški tabor i ustašku policiju. Drugi bataljon 12. NO brigade napadao je poljskim putom od Kozje Glave (sadašnje Podgorje) Ovaj bataljon trebao je razoružati straže na salašu Antunovac i na mostu u jugozapadnom dijelu grada i, zatim, osvojiti žandarmerijsku stanicu i zgradu kulturbunda, zapadno od parka u centru.

Bataljoni na osiguranjima bili su u slijedećem rasporedu: treći bataljon 17. NO brigade ušao je od Bukovačkih vinograda u špišić Bukovicu, sa zadatkom da glavninom zaposjedne željezničku prugu i cestu prema Pitomači kako bi spriječio dovođenje pomoći u Viroviticu, a s ostatkom imao je razoružati domobranski vod i žandarme u špišić Bukovici. Prvi bataljon 16. omladinske NO brigade ušao je od istočne Bilogore u Lukač gdje je s glavninom imao zaposjesti prugu i cestu prema Barču kako bi spriječio dovođenje pomoći u Viroviticu, a s ostatkom imao je razoružati stražu u Lukaču. Treći bataljon 16. omladinske NO brigade ušao je od istočne Bilogore u Suhopolje i imao je s glavninom zaposjesti prugu i cestu prema Podravskoj Slatini i Miokovićevu kako bi spriječio dolazak pomoći u Viroviticu. S ostatkom, imao je razoružati ustaše-čarkare u Borovi i Suhopolju. Prvi bataljon 12. NO brigade ušao je od Jasenaša u Rezovačke Krčevine, Križ i Trojstvo da bi dijelom snaga razoružao u njima straže, a dijelom kontrolirao putove preko Bilogore u smjeru Grubišnog Polja.

Bataljoni na osiguranjima imali su stići na svoja odredišta i stupiti u akciju, istodobno, s početkom napada na uporište u Virovatici.

Štab 4. slavonske divizije NOV ocijenio je da će bataljoni na osiguranjima moći ispuniti svoje zadatke i spriječiti dovođenje pomoći iz nekog od većih neprijateljskih uporišta u Slavoniji i sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Ocjenu je zasnivao na nekoliko bitnih činjenica. Prva i osnovna bila je da neprijatelj u to doba, ni u jednom većem uporištu u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji nije imao dovoljno snaga za bilo kakvu značajnu intervenciju, jer su mu one bile angažirane u četvrtoj ofanzivi na bojištima u Bosni i Lici. Zbog toga je i posada u Virovatici bila znatno oslabljena.

Druga značajna činjenica bila je da je neprijatelj s postojećim snagama Prve gorske divizije iz Daruvara i Prve pješačke divizije iz Bjelovara (uku-

pno pet bojni) otpočeo 11. i 12. veljače 1943. dvodnevnu ofanzivu u Moslavini, s ciljem da ondje uništi Moslavački NOP odred. Razumije se da te snage nisu bile za potcjenjivanje, ali, budući da su već krenule u smjeru Moslavačke gore, neprijatelj ih nije mogao brzo povući i uputiti u Viroviticu da bi ondje mogle obraniti uporište.

Treća važna činjenica sastojala se u tome što je neprijatelj s postojećim snagama u Koprivnici, Varaždinu i Križevcima pripremio ofanzivu na Kalnički NOP odred u Kalniku, koja je trebala početi 13. veljače 1943. U toj ofanzivi, osim ustaško-domobranskih snaga trebao je sudjelovati i jedan bataljon Nijemaca. To je bio prvi bataljon 135. grenadirkog puka iz sastava njemačke 187. rezervne divizije koja je nedavno stigla iz Austrije. Ta je divizija bila teritorijalno nadležna nad dijelovima sjeverne Hrvatske i Slavonije. Međutim, u to doba imala je ondje svega jedan bataljon.

Štabu 4. slavonske divizije NOV ovi podaci, koje je prikupila obavještajna služba, bili su vrlo značajni tim više što se vidjelo da ne prijeti opasnost od prvog bataljona njemačkog 135. grenadirskog puka, jer je otišao u smjeru Kalnika. Odatle se nije mogao brzo vratiti da bi intervenirao u Virovitici. To se potvrdilo, premda je ofanziva na Kalniku odgođena do 27. 2. 1943. i bataljon upućen prema Virovitici. Stigao je 22. veljače 1943. i sljedećeg dana vlakom vratio se u Bjelovar.

U Podravskoj Slatini, Našicama i Osijeku neprijatelj nije raspolagao snagama s kojima bi mogao jače intervenirati. To se vidjelo po tome što je tzv. slavonski zdruk svakodnevno upućivao molbe njemačkoj 187. rezervnoj diviziji za pomoć, ne znajući da je i ona oslabljena. U štabu 4. divizije NOV procjenjivali su da bi neprijatelj, s te strane, uz maksimalna naprezanja, mogao prikupiti najviše do jedne bojne domobrana i to, uglavnom, regruta. Smatralo se da od njih ne prijeti osobita opasnost.

Jedino se nešto jača i relativno brža intervencija mogla očekivati od dijelova njemačkog trećeg bataljona »Maks Emanuel Bajern« (folksdojčeri) iz Miokovičeva (ondašnji naziv je Đulaves ili Đulovac) No, kako je prilikom prijelaza divizije s Papuka u Bilogoru na više mjesta porušena pruga i kako je bataljonu na osiguranju kod Suhopolja naređeno da ispred svojih položaja ponovno poruši prugu i minira skretnice, smatralo se da ni s te strane neprijatelj neće uspjeti dovesti pomoć, bar ne do jutra, a to bi bilo dovoljno snagama u napadu da osvoje grad.

Tako je bilo predviđeno i operativnim planom. Zbog toga u napad je uvedeno dovoljno bataljona da bi mogli svladati neprijateljsku posadu. Naime, štab 4. divizije NOV planirao je da akcija bude brza i efikasna i da bataljoni, čim razoružaju posadu i izvuku ratni plijen, odmah napuste grad. To s razloga što je tih dana bilo vedro pa je prijetila opasnost od jače intervencije neprijateljskog zrakoplovstva. U tom cilju zatraženo je od mjernih NOO-a bilogorskih sela da mobiliziraju sve raspoložive konjske zaprege i da ih poslije ponoći dovedu u blizinu grada kako bi se što brže izvukao plijen i do svanuća otpremio u Bilogoru.

Nije se ispustila iz vida ni mogućnost intervencije neprijatelja iz smjera Barča. Premda se iz prikupljenih informacija vidjelo da ondje nema gotovo nikakvih vojnih efektiva, ipak je onamo, za svaki slučaj, upućen je-

dan bataljon da u predjelu Kolca i Lukača postavi zasjedu i otkloni opasnost od bilo kakvog eventualnog iznenađenja.

Iz izloženog vidi se da je operacija dobro pripremljena i da se brinulo o svim bitnim elementima koji su mogli utjecati na njen ishod. Pri tom valja istaći da je ova operacija imala veliko vojno-političko značenje za daljnji razvoj NOP-a i NOB-a u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji. Trenutno, ona se najpovoljnije odrazila na prilike u Kalniku i Moslavini u kojima je neprijatelj pripremio ili izvodio ofanzive.

Napadom na Viroviticu obje su ofanzive osuđene na neuspjeh. Napad je indirektno imao odraza i na neuspjeh četvrte neprijateljske ofanzive u Bosni i Lici, premda ona i inače nije mogla uspjeti.

Četvrta slavonska divizija NOV formirana je 1. siječnja 1943. u Ravnoj Gori i u svom sastavu imala je tri brigade. Od formiranja do dolaska u Bilogoru izvela je više akcija od kojih su značajnije napad na Voćin, 5. siječnja, i Pakrac, 1. veljače 1943. Premda je u akcijama stekla određena iskustva, ipak je još uvijek bila u fazi »uhodavanja«, naročito kad su u pitanju složenije operacije. To je sasvim razumljivo, pogotovu kad se znalo da je imala mnogo mladih boraca bez vojničkog i ratnog iskustva. To iskustvo trebali su tek steći. U tom smislu imao je poslužiti i napad na Viroviticu. Zbog toga ga je štab divizije dobro pripremio.

Budući da su bataljoni pravodobno izvedeni na polazne pozicije, napad je počeo prema planu 11/12. veljače 1943. u 24 sata.

Prvi bataljon 17. NO brigade ušao je cestom od Korijske u grad, opkolio bunker i ciglanu i s lakoćom razoružao osam domobrana. Zaplijenio je puškomitraljez i sedam pušaka. Zatim produžio je napredovanjem i bez otpora stigao blizu centra, ovladavši sjeverozapadnim dijelom grada. Time je ostvario svoj zadatak i mogao je po potrebi pružiti pomoć susjednim bataljunima.

Drugi bataljon 17. NO brigade ušao je poljskim putom od Korijske u sjeverni dio grada, opkolio konjičku kasarnu i vojno skladište. Razoružao nekoliko stražara i pozvao domobrane iz kasarne na predaju. Ovi su to odbili i pružili otpor. Zbog toga počelo ih se tući mitraljeskom vatrom, s namjerom da se prisile na predaju. Bataljon je prodro dijelom snaga u kasarnu. Međutim, predalo se samo trinaest domobrana, dok su ostali pružili još jači otpor, istina neefikasan, jer su pucali, uglavnom, u zrak. Komanda bataljona odlučila je, tada, da dijelom snaga drži oko domobrana opsadu i iznuđava trošenje zaliha municije kako bi ih lakše svladala. Ostatak snaga angažirala je na izvlačenju oružja i municije iz osvojenog vojnog skladišta. Do 5 sati, ujutro, skladište je, uglavnom, bilo ispražnjeno. No, domobrani iz kasarne još uvijek pružali su otpor. Pošto su im zalihe municije bile na isteku, smatralo se da će brzo popustiti.

Drugi bataljon 16. omladinske NO brigade ušao je cestom i prugom od Čemernice u istočni dio grada i opkolio stražu na velikoj željezničkoj stanici. Pozvao ju je na predaju, ali je ova odbila i prihvatila borbu. Bataljon je odlučio opsadom iznuditi trošenje municije i zatim stražu razoružati, ali mu to do 5 sati ujutro nije pošlo za rukom.

Četvrti bataljon 12. NO brigade ušao je cestom od Milanovca u južni dio grada i uz neznatan otpor razoružao straže na pilani, kod bivšeg Removačkog groblja i na maloj željezničkoj stanici. Ovladao je južnim dijelom grada i iz trgovine izvukao 15 vreća soli i nešto druge robe.

Treći bataljon 12. NO brigade ušao je poljskim putom od Đurđa u južni dio grada na lijevom krilu četvrtog bataljona i bez otpora stigao do centra. Ondje je opkolio zgrade ustaškog logora i policije. U dvosatnoj borbi slomio je otpor u ustaškom logoru i zapalio zgradu. Iz zgrade policije u Grad skorn dvorcu pružen je jači otpor. Zbog brisanog prostora odlučeno je da se ne juriša, nego dijelom snaga opkoli neprijatelja i iznudi trošenje municije, pa zatim policiju razoruža. S ostatkom snaga pretresene su ustaške kuće u centru, uhapšen logornik ustaške mladeži i dva ustaška suradnika.

Drugi bataljon 12. NO brigade ušao je poljskim putom od Kozje Glave (Podgorja) u jugozapadni dio grada i razoružao stražu na antunovačkom salašu. Kako straže kod mosta nije bilo, bez otpora produžio je do slijedećih ciljeva. S dvije čete zašao je u zapadni dio centra i napao žandarmerijsku stanicu i sjedište kulturbunda. Žandarmi su se zabarikadirali i pružili otpor, pa ih se opsadom namjeravalo prisiliti na predaju. Sjedište kulturbunda je zapaljeno.

Prema tome, do pet sati, ujutro, batalj oni nisu slomili otpor u uporištu, ali su izolirali pojedine otporne točke i stvorili uvjete da ih u produženju napada osvoje. U nekim od njih posade su bile pri kraju sa zalihama municije i prestale su pružati otpor, ali su odgađale predaju dok ne vide da li će domobrani u kasarni, i na velikoj željezničkoj stanici, bili svladani.

Analizirajući trenutnu operativnu situaciju u gradu, štab 4. divizije NOV ocijenio je da bi produženjem napada do 8 ili 9 sati, ujutro, mogao biti svladan otpor u kasarni, i na velikoj željezničkoj stanici, i time bi uporište faktički bilo osvojeno, jer su ostale otporne točke bile beznačajne. U prilog ovoj ocjeni išli su i izvještaji primljeni iz bataljona na osiguranjima u kojima se javljalo da su, uglavnom, ispunjeni planirani zadaci i da neprijatelj nioikud ne šalje pojačanje.

Tako- je treći bataljon 17. NO brigade s lakoćom osvojio špišić Bukovicu i razoružao 23 domobrana, dok u žandarmerijskoj stanici nije našao nikoga. Postavljene su zasjede na željezničkoj pruzi i cesti prema Pitomači ali mje primijećeno da odonud dolazi pojačanje.

Prvi bataljon 16. omladinske NO brigade osvojio je Lukač, razoružao stražu i zaplijenio 14 pušaka i 600 metaka. Zapalio je zgradu općine, demolirao željezničku stanicu i zaplijenio robu u skladištu. Postavio je zasjede na cesti i pruzi prema Barču, ali nije primijetio nikakve pokrete neprijatelja na toj strani.

Treći bataljon 16. omladinske NO brigade ušao je u Borovu i Suhopolje, ali nije naišao ni na kakav otpor. Nekoliko ustaša-čarkara iz Borove nekamo se sklonilo. Njihova zgrada je zapaljena. U Suhopolju nije izvršen pretres jer se vjerovalo da ondje nema ustaša. Nije bilo jasno da li je porušena pruga prema Podravskoj Slatini i Miokovićevu. Budući da se nije čula pucnjava, pretpostavljalo se da je sve u redu.

Prvi bataljon 12. NO brigade ušao je u Trojstvo, Križ i Rezovačke Krčevine i uspostavio kontrolu putova koji vode preko Bilogore u smjeru Gruj

bišnog Folja, ali ni na ovom sektoru nisu primijećeni nikakvi pokreti neprijatelja.

Na osnovi ocjene operativne situacije u gradu i izvještaja o stanju na osigujanjima, štab 4. divizije NOV izdao je, 12. veljače 1943. u 5,30 sati, naredbu o produženju napada do potpune likvidacije uporišta. U naredbi navedeno je da su periferna uporišta osvojena i da značajniji otpor pružaju samo domobrani u kasarni i na velikoj željezničkoj stanici. Pošto su neki bataljoni ispunili planirane zadatke, moguće ih je uvesti kao pojačanja u napad i brzo slomiti preostale otporne točke u gradu. U tom smislu dane su instrukcije štabu 17. NO brigade da sa svojim drugim bataljonom pojača prvi i osvoji kasarnu, a štabu 12. NO brigade da sa svojim prvim bataljonom pomogne drugom bataljonu 16. NO brigade likvidirati posadu na velikom kolodvoru. Ostali bataljoni bili su u stanju svladati preostale otporne točke bez pojačanja.

U međuvremenu, dok su se bataljoni u gradu pripremali da koordiniranim napadima likvidiraju domobranske posade u kasarni i na velikom kolodvoru, od Suhopolja začula se žestoka vatra na položajima trećeg bataljona 16. NO brigade. Odmah je bilo jasno da se radi o dovođenju neprijateljskih pojačanja iz Miokovičeva ili Podravske Slatine. Kasnije se vidjelo da su stigla iz oba uporišta. Pošto se vatra približavala, bilo je očigledno da je zasjeda probijena i da će pojačanja stići do grada. Zbog toga je štab divizije dao instrukcije bataljonima u napadu, da, ukoliko ne mogu na brzinu svladati neprijatelja, obustave napade i pripreme se za organizirano povlačenje ako do njega dođe. Prije toga trebali su evakuirati plijen i zarobljenike. Međutim, budući da su i neprijateljski vojnici primijetili da im dolazi pomoć, pojačali su otpor, pa je prijetila opasnost od protunapada. Do toga nije došlo jer su im zalihe municije bile na isteku. No, za svaki slučaj bataljoni su morali biti vrlo oprezni i organizirati dobre zaštitnice u povlačenju. Moralo se brinuti i o tome da ne dođe do panike među mladim i neiskusnim borcima. Zaprežna vozila udaljena su od pruge.

U štabu divizije pretpostavljali su, i to se obistinilo, da je neprijatelj probio zasjedu kod Suhopolja oklopnim vlakovima. Znalo se da takav jedan vlak postoji u Miokovičevu a drugi u Podravskoj Slatini. U svaki moglo se ukrcati najviše dvjesto vojnika. To nije naročita snaga kad bi se radilo o pješacima. Ali kad su u pitanjima oklopni vlakovi, onda je stvar drugačija. Borci nisu imali iskustva ni oružja za borbu s njima. Nasuprot tome, neprijateljski vojnici osjećali su se sigurnima i, pošto su imali dovoljno automatskog oružja i municije, mogli su bez straha tući sve oko sebe.

Vlakovi su stigli u nezgodno vrijeme: kad se razdanjivalo i kad se iz njih moglo sve vidjeti.

Treći bataljon 16. NO brigade, umjesto da je porušio prugu i minirao skretnice, postavio je na tračnicama zapreke od balvana koje su raskršili i prošli. Čete na zasjedi pokušale su ih zaustaviti, ali bezuspješno. Oba vlaka stigla su na veliku željezničku stanicu. Ondje ih je pokušao zaustaviti drugi bataljon 16. NO brigade. Pomogao mu je prvi bataljon. U tom cilju organizirana je četa dobrovoljaca koja ih je opkolila i pokušala ručnim bombama i mitraljezima uništiti posade u vagonima. Međutim, dobrovoljci su gotovo svi izginuli, i drugi bataljon se morao povući s velike željezničke

stanice. Oko vlaka njemačke čete iz Miokovićeve poginulo je 33 i zarobljeno 7 ranjenika, a oko vlaka u kom je bilo 200 domobrana iz Podravske Slatine poginulo je 4 i ranjeno 6 boraca. Izgubljeno je 5 puškomitraljeza, 48 pušaka i 7000 metaka. Mrtvi i ranjeni nisu mogli biti izvučeni ispod protivničke vatre. Među poginulima bio je komandant prvog bataljona Stojan Komljenović Čoka. Poslije rata proglašen je narodnim herojem.

Poslije toga njemački oklopni vlak produžio je do male željezničke stanice, a domobranski ostao je na velikoj stanici.

Kad su u štabu divizije o tome primljene vijesti, odmah je naređeno svim bataljonima da se povuku iz uporišta. Pri tom upozoreni su da se klone, koliko im je to moguće, sukoba s posadom u vlakovima. Bataljoni su pristupili izvršenju naredbe.

Prvi i drugi bataljon 17. NO brigade, premda su se pripremili da zajednički svladaju domobrane u kasarni, obustavili su napad i, budući da su prethodno otpremili plijen iz vojnog skladišta, organizirali su kolone za povlačenje glavnom ulicom u smjeru Koriye i špišić Bukovice. Kod kasarne ostavili su grupu automatičara da spriječi domobranima izlazak u cilju eventualnog gonjenja. Do 9 sati napustili su grad. Oko 12 sati cijela 17. NO brigada prikupila se u špišić Bukovici. Povučeni su treći bataljon sa zasjede prema Pitomači. Potom se brigada povukla u Bilogoru. S obom joj odvela 44 zarobljena domobrana i otpremila plijen. U borbama imala je 2 mrtva i 5 lakše ranjenih. Mrtvi su poginuli nesretnim slučajem, jer su obratno ubacili minu u laki bacač. To su bili komesar treće čete prvog bataljona Mijo Funarić i borac Đuro Konečni. Đuro Konečni bio je iz Virovitice i u NOV stupio je u srpnju 1942. Idućeg dana sahranjeni su na groblju u Šibeniku. U borbama utrošeno je 2750 metaka. Uništen je laki minobacač.

DiUgi bataljon 16. NO brigade, budući da mu je izginula gotovo cijela četa dobrovoljaca u pokušaju zaustavljanja oklopnih vlakova na velikoj željezničkoj stanici, uspio je izvući lakše ranjenike i povući se prema Bilogori. Prvi bataljon vratio se do noći iz Lukača i spojio s drugim u Bilogori.

S trećim bataljonom u Suhopolju nije bilo veze puna 24 sata i tek je drugog dana pronađen i doveden u Bilogoru. Komandant bataljona uhapšen je i izveden pred vojni sud koji ga je osudio na smrt strijeljanjem zbog neizvršenja zadataka na osiguranjima.

Četvrti bataljon 12. NO brigade, budući da je pravodobno realizirao sve planirane zadatke i izvukao nešto plijena iz trgovine, povukao se preko pruge prema Bilogori. Treći bataljon 12. NO brigade nije likvidirao ustašku policiju. Ostale planirane zadatke realizirao je i uredno se povukao u Bilogoru. Drugi bataljon 12. NO brigade nije likvidirao žandarmerijsku stanicu, a ostale zadatke je realizirao. Dvije čete koje su zašle u centar grada nisu se najbolje snašle. Jedna se upaničila kad je na lijevom krilu, u glavnoj ulici prema Koriji, vidjela bataljone 17. NO brigade koji su izlazili iz grada, pretpostavljajući da su to domobrani, jer su bili u domobranskim uniformama. Da bi izbjegla »sukob« s njima i, istodobno, da se ne bi izložila opasnosti od oklopnog vlaka na pruzi, odlučila se povući poljem između pruge i ceste u špišić Bukovicu pod zaštitu 17. NO brigade. Međutim, ondje se opet sastala s bataljonima za koje je u Virovitici pret-

postavljala da su domobranski. Odanle otišla je u Golo Brdo gdje se okupljala 12. NO brigada. Druga pak četa probijala se preko pruge prema Đurđu i za vrijeme povlačenja bila je tučena iz oklopnog vlaka, ali se uspjela izvući.

Prvi bataljon 12. NO brigade pokušao je iz Rezovačkih Krčevina, Križa i Trojstva pomoći drugom bataljonu 16. NO brigade likvidirati posadu na velikoj željezničkoj stanici, ali bezuspješno, pa se povukao i priključio glavnini u Đurđu, Kozjoj Glavi (Podgorju) i Golom Brdu. Udarana partizanska grupa, koja je djelovala u sastavu brigade, zapalila je vojni sjenik u sjevernom dijelu grada (sijeno i slamu) i pravodobno se povukla u Bilogoru. Brigada je zarobila 8 domobrana i uhapsila jednog člana kulturbunda, logornika ustaške mladeži i 5 ustaša u civilu. Zaplijenila je 16 vojničkih i 5 civilnih pušaka i 2600 metaka. Prilikom povlačenja imala je 8 mrtvih, 17 ranjenih i 5 nestalih. Dva mrtva nisu izvučena ispod vatre kod oklopnog vlaka. Trojica mrtvih sahranjena su u Đurđu, dvojica u Djakovcu i jedan u Turčević Polju. Izgubljeno je nešto oružja.

Dopodne, 12. veljače 1943. jedinice su napustile grad i sve su se, osim trećeg bataljona 16. NO brigade, prikupile na sjevernim obroncima Bilogore odakle su krenule u njenu unutrašnjost. Tuklo ih je neprijateljsko zrakoplovstvo. Stradalo je nekoliko civila i zaprežnih vozila. Bombardiranje je nastavljeno i sljedećih dana. Teže su stradala mjesta špišić Bukovica Removac, Jasenaš, Lončarica, Topolovica, Šibenik i Zrinska. U Jasenašu poginula su dva borca i osam civila. Ranjeno je više civila. U Šibeniku poginuo je jedan borac. Porušeno je mnogo kuća i gospodarskih zgrada. Stradalo je dosta stoke, svinja i živine.¹⁶⁾

Ukupni neprijateljski gubici u Virovitici i perifernim uporištima su nekoliko mrtvih i ranjenih te 52 zarobljena domobrana. Uhapšeno je više ustaških funkcionara, ustaša u civilu i jedan član vodstva kulturbunda. Zaplijenjena su 2 puškomitraljeza, 119 pušaka, 2 pištolja, 10 rezervnih cijevi za puškomi tra i jeze, 5 civilnih pušaka, 86290 metaka, 100 uniformi, 100

16. U neprijateljskim izvještajima navodi se da je napad na uporište u Virovitici počeo u ponoć, 12. veljače 1943. i da domobrani brane kasarnu, šest ih je ranjeno. Zapaljena je redarstvena vojarna, ustaški logor, pilana, vojno skladište i sjenik. U špišić Bukovici i Lukaču razoružane su straže. Iz špišić Bukovice oružnički zapovjednik provukao se i pobjegao u Viroviticu gdje se s virovitičkim redarstvom zabarikadirao. U Lukaču zapaljena je zgrada željezničke stanice i općine. Zapovjedništvo prve gorske divizije iz Daruvara obratilo se na sve strane za pomoć. U Pitomači ima 50 ustaša—čarkara, ali nemaju vozila za prijevoz. Bez oklopnog vlaka teško bi se probili, a njega nemaju i dugo bi morali čekati da ga dobiju. Od njemačkog trećeg bataljona, koji u Miokovićevu ima jednu četu, zatraženo je da je uputi oklopnim vlakom u pomoć. Nijemci su obećali da će je hitno uputiti. Od slavonskog zdruza zatraženo je da iz Podravske Slatine pošalje sve raspoložive snage. Ovaj je obećao da će poslati dvije satnije domobrana oklopnim vlakom. Prvi je stigao vlak iz Miokovićeva i na otvorenoj pruži između Suhopolja i Virovitice započeo borbu. Uskoro stigao je i vlak iz Podravske Slatine pa su oba ušla u Viroviticu. Ondje su žestokom vatrom prisilila partizane da obustave napad i napuste grad.

Ustaški stožer iz Osijeka žali se na njemačku 187. rezervnu diviziju zbog slabe pomoći u obrani Virovitice. Tvrdi da bi uporište palo da mu slavonski zdruk nije uputio u pomoć 200 domobrana. U 12 sati, 12. veljače 1943. zapovjedništvo prve gorske divizije iz Daruvara javilo je da su pojačanja prave dobnno stigla, stupila u borbu i odteretila posadu.

U »dnevnom izvješću« Glavnog stožera domobranstva za 14. veljaču 1943. navodi se da je stanje u Virovitici normalizirano i obrana u uporištu pojačana. Partizani još uvijek drže istočne ogranke Bilogore prema Virovitici i Suhopolju, ali im se glavnina pomakla prema Šibeniku i Zrinskoj te je ugroženost uporišta smanjena. Zrakoplovstvo ih svakog dana tuče.

pari cipela, 100 pari čizama, 76 fišeklija, 6 deka, 15 vojničkih torbi, pisaci stroj, 2 telefona, 15 vreća soli i nešto druge opreme. Jedinice 4. divizije NOV imale su ukupno 54 mrtva i 28 ranjenih. Izgubljeno je pet puškomitraljeza, 55 pušaka i 7000 metaka. Nesretnim slučajem uništen je laki minobacač.i?)

Prilog: Skica br. 1.

Operacije 4. slavonske divizije NOV u Virovitici 11/12. veljače 1943. godine.

Poslije napada na Viroviticu, i straže u okolici, neprijatelj je, od 19. do 23. veljače 1943. organizirao ofanzivu na 4. slavonsku diviziju NOV u srednjoj i istočnoj Bilogori. U ofanzivi sudjelovale su snage prve gorske divizije iz Daruvara, manji dijelovi prve pješačke divizije iz Bjelovara, manji dijelovi slavonskog zdruga, dijelovi konjičkog sklopa iz Virovitice i jedan bataljon iz sastava njemačke 187. rezervne divizije. Potpomagalo ih je zrakoplovstvo. Cilj im je bio da frontalnim napadima od Bjelovara natjeraju diviziju na povlačenje grebenom Bilogore u smjeru istoka i da je dočekaju na zasjedama uz željezničke i cestovne komunikacije između Suhopolja i Miokovićeve. Ondje se koordiniranim napadima od Virovitice, Velike Pisanice. Velikog Grđevca, Grubišnog Polja, Velikih Bastaja i Miokovićeve namjeravalo uništiti glavninu njenih snaga.

Međutim, 4. slavonska divizija NOV nije dopustila neprijatelju da ostvari svoje namjere. Devetnaestog veljače napala je njemački bataljon u Bedeničkoj i domobranske posade u Velikoj Pisanici i Bulincu i, potom, otišla u Moslavinu. Ondje je 22. veljače 1943. napala uporište u Garešnici i domalo ga osvojila. Zbog toga je neprijatelj na brzinu povukao svoje snage iz srednje i istočne Bilogore i organizirao novu ofanzivu u Moslavini od, 25. do 27. veljače 1943. Divizija je, opet, izbjegla opkoljavanje i otišla u Slavoniju. Tako su obje neprijateljske ofanzive propale. Za odmazdu Nijemci su pogubili dosta civila i popalili više sela u Bilogori i Moslavini. Zrakoplovstvo je, također, razorilo dosta seoskih kuća i gospodarskih objekata.¹⁸⁾

U razdoblju od veljače do travnja 1943. nije bilo na virovitičkoj općini značajnijih vojnih aktivnosti. Jedinice NOV operirale su, uglavnom, u Slavoniji. Ondje je na njih neprijatelj izveo, od 20. do 31. ožujka 1943. jednu od najvećih ofanziva, poznatu pod šifrom »Braun«, ali, opet, bezuspješno.

Od sredine travnja 1943. vojna aktivnost na virovitičkoj općini počela je dobivati na intenzitetu. Do kraja svibnja 1943. izvedeno je desetak diverzija i drugih akcija. Izvele su ih straže Komande Bilogorskog vojnog područja i teijske partizantske grupe s virovitičke općine. U toku lipnja, također, izvedeno je desetak diverzija i drugih akcija. Među njima značajnije bile su: napad straže iz Jasenaša na vojnu ekonomiju kod Gacišta, 9. lipnja 1943. i napad trećeg bataljona 16. omladinske NO brigade na domobranski stra-

17. Zbornik, tom V, knj. 12, dok. 36, 37, 38, 42, 46, 54, 60, 139, 140, 141, 142, 143, 146, 148, 154, knj. 13, dok. 31, Đorđe Jungić Stijenjka, Dvanaesta je "majka Slavonije, Pakrac, 1972, 54, Odbor za proslavu 25. godišnjice 17. udarne slavonske brigade, Vinkovci, 1967, Dnevnik 17. NO udarne brigade, 13—14, Milan Kavgić, Putevima hrabrosti (Borbeni put 16. omladinske NO udarne brigade), Narodna armija, Beograd, 1976, 27—35. i Zdravko B. Cvetković, 17. slavonska NO udarna brigada, Vojno-izdavački zavod Beograd, 1978, 22—24.

18. Zbornik, tom V, knj. 12, dok. 69, 70, 72, 73, 75, 79, 84, 170, 171, 182, 183, 184, 185, 189, 193, 194. i 203.

žarski vod u Suhopolju, 13. lipnja 1943. U obje akcije razoružano je više domobrana.¹⁹⁾

U to doba formirana je u Slavoniji još jedna divizija koja je ispočetka označavana kao deseta, a kasnije kao dvadeset osma. Zajedno s četvrtom (kasnije dvanaestom) divizijom sačinjavala je 6. korpus NOVJ (slavonski). Formirano je više teritorijalnih operativnih jedinica, među kojima i Bilogorski NOP odred. Ovaj se odred ubrzo vojnički osnažio i s lakoćom kontrolirao područja današnjih općina Grubišno Polje i Virovitica i manje dijelove općina Bjelovar, Daruvar i Đurđevac.

lokom srpnja 1943. na virovitičkoj općini izvedeno je oko desetak vojnih akcija, od kojih su neke imale ekonomski karakter. Od neprijatelja otimano je žito i razoružavane su straže koje su po selima osiguravale vršidbu. Ponegdje paljene su vršalice.

Od 8. do 20. srpnja 1943. neprijatelj je izveo u Bilogori i zapadnoj Slavoniji energičnu ofanzivu, s namjerom da zaustavi naglo jačanje snaga NOV i da ih likvidira. U ofanzivi sudjelovao je 54. puk, iz sastava njemačke 100. lovačke divizije, njemačka 187. rezervna divizija, dva njemačka bataljona za obuku, iz Bjelovara i Slavonskog Broda, prva domobranska gorska divizija, dijelovi četvrte, pete i šeste domobranske pukovnije i jedna samostalna ustaška bojna.

U to doba u Bilogori nalazila se 18. NO brigada, iz sastava 12. divizije NOV, i novoformirani Bilogorski narodnooslobodilački partizanski odred. U zapadnoj Slavoniji nalazila se novoformirana 10. divizija NOV koju su sačinjavale 17. i 21. NO brigada. Nalazila su se i dva novoformirana partizanska odreda — Daruvarski i Istočnopoljski.

Žestoke borbe vođene su na svim sektorima. Osamnaesta NO brigada povlačila se od komunikacija između Križevaca i Koprivnice grebenom Bilogore u smjeru Papuka. Imala je više uzastopnih okršaja i 13. srpnja 1943. probila je posljednju njemačku zasjedu na komunikacijama kod Velike Klise, potukla i zarobila dvadesetak Nijemaca i zatim otišla na Papuk. Nakon ove borbe neprijatelj je prestao srljati za njom.

Deseta divizija NOV imala je više okršaja u širem rajonu Daruvara, Pakraca i Slavonske Požege. Dijelom snaga probila se na Papuk, a dijelom preko Save u Baniju. Neprijatelju nije polazilo za rukom da je okruži i uništi. Tako je ova ofanziva propala.²⁰⁾

U kolovozu 1943. izvedeno je na virovitičkom području desetak vojnih i više ekonomskih akcija. Težište je bilo na rušenju željezničkih i cestovnih komunikacija da bi se neprijatelju onemogućilo transportiranje žita. U tome postignut je uspjeh. Osim toga, štab 6. korpusa NOVJ odlučio je likvidirati uporišta uz prugu i cestu između Virovitice i Daruvara, u Mikovićevu i Malim Bastajima i poboljšati uvjete komuniciranja svojim snagama između Slavonije i Bilogore. U tu svrhu bilo je potrebno porušiti željezničke pruge kako bi se spriječila intervencija oklopnih vlakova i dovođenje pojačanja iz Virovitice i Daruvara. 18. kolovoza 1943. likvidirano

19. Detaljnije o tome u sljedećem dijelu — Kronologiji događaja.

20. Zbornik, tom V, knj. 17. dok. 48, 126, 137. i Grada, knj. VI, dok. 157. i knj. VII, dok. 12.

je uporište u Malim Bastajima. Posada je dijelom izginula, zarobljena ili protjerana.²¹⁾

Neprijatelj je ocijenio da iza toga slijedi napad na Miokovićevo pa je poduzeo protumjere da ga spasi. Prikupio je po jedan bataljon iz njemačke 7. SS divizije »Princ Eugen« i 187. rezervne divizije, jednu domobransku bojnu iz sastava prve gorske divizije i dvije bojne iz sastava osme gorske pukovnije. Namjeravao je od Miokovićeve, Velikih Bastaja, Ivanovog Sela, Grubišnog oPlja i Velikog Grđevca prodrijeti u smjeru Lončarice, Djakovca i Jasenaša, u istočnoj Bilogori, i ondje okružiti i uništiti snage NOV. Ofanzivu su izveli od 25. do 28. kolovoza 1943. Jedinice NOV imale su ondje 16. omladinsku i 18. NO brigadu i Bilogorski NOP odred i bez teškoća mogle su se oduprijeti. Prvog dana pružile su žestok otpor i zadale protivniku osjetne gubitke. Međutim, do drugog dana okupio se ondje veliki zbjeg naroda i morale su promijeniti plan operacija da narod ne bi stradao. Zbog toga je Bilogorskom NOP odred u naređeno da zaštićuje zbjeg, a 16. i 18. NO brigadi da uznemiravaju protivničke kolone i prenesu operacije na sektor Papuka. Brigade su u tome uspjele. Tako se i ova ofanziva svršila bez rezultata, osim što je privremeno odgodila likvidiranje uporišta u Miokovićevu.²²⁾

U rujnu 1943. oslobodilačke snage nastavile su rušenjem komunikacija u okolici Virovitice, Daruvara i Grubišnog Polja. Kad su komunikacije onesposobljene, napadnuto je i likvidirano uporište u Miokovićevu, 18. rujna 1943. Većina posade je izginula ili zarobljena, a manji dio pobjegao je u Daruvar. Tako je dolina uz komunikacije između Suhopolja i Daruvara bila oslobođena.²³⁾

U listopadu 1943. izveo je Bilogorski NOP odred dvije značajnije akcije oko Virovitice. U prvoj je, 15. listopada 1943. zaplijenio na željezničkoj stanici u Vukosavljevici teretnu kompoziciju sa 35 tona bijelog brašna, a u drugoj, 28. listopada 1943. raspršio je njemačke stražare u Breziku i zaplijenio njihovo oružje i opremu.²⁴⁾

Likvidiranje folksdojčera u Breziku prethodilo je pripremama za drugi napad na uporište u Virovitici. To je učinjeno zbog toga jer su se nalazili u blizini sjevernih prilaza gradu. Pored njih se jedinice NOV ne bi mogle neopaženo provući i iznenaditi posadu u uporištu. Ostala aktivnost oko Virovitice, u to doba, svedena je na minimum da bi se otklonila sumnja u pripremanje napada.

DRUGI NAPAD NA VIROVITICU

Štab 12. divizije NOV izdao je, 4. studenog 1943. podređenim jedinicama zapovijest da, 6. studenog 1943. u 18,30 sati, napadnu i likvidiraju neprijateljsko uporište u Virovitici. Istodobno, napale su jedinice 28. divizije NOV i Druge operativne zone uporište u Koprivnici i nakon 45 sati borbe osvojile ga.

21. Zbornik, tom V, knj. 18, dok. 69, 86.i182.

22. Isto, knj. 18, dok. 140,195. i 205.

23. Isto, knj. 19, dok. 121. i 234.

24. Isto, knj. 20, dok. 134, 219. i 221. i knj. 21, dok. 5.

U napadu na Viroviticu sudjelovala su dva bataljona 18. NO brigade (prvi i treći) dok su na osiguranjima bile raspoređena čehoslovačka i Brodska NO brigada, Bilogorski i Daruvarski NOP odred i drugi bataljon 18. NO brigade. Diverzantski bataljon 6. korpusa NOVJ imao je minirati sve komunikacije i mostove oko Virovitice.

Uporište je branio drugi domobranski konjički sklop koji je imao oko 640 vojnika, uglavnom, regruta (od kojih je 60 bilo na osiguranju mosta na Dravi u Terezinom Polju) vod njemačke SS policije, iz sastava prve policijske oblasti u Osijeku, i vod žandarma — sveukupno oko 720 vojnika.

Budući da su dvije ilegalne grupe članova KP i suradnika, koje su odlukom Okružnog komiteta KPH Virovitica bile infiltrirane od lipnja 1943. u konjičkom divizionu, uspješno obavile svoj zadatak i privolile domobrane na predaju bez otpora, u napad na uporište uvedena su samo dva bataljona 18.NO brigade. To je učinjeno zbog toga da u gradu ne dođe do eventualnih nesporazuma, gužve i incidenta.

Jedan bataljon imao je ući u kasarne, bunkere i vojna skladišta i otpratiti domobrane i plijen na slobodni teritorij, a drugi imao je napasti njemačku policiju i žandarme i likvidirati ih. Ukoliko se izvana ne bi probila pojačanja, ovaj bataljon imao je zadržati grad u svojim rukama.

Da bi akcija u cijelosti uspjela, ilegalci su, u sporazumu s oficirima u domobranskom divizionu, rasporedili te noći na stražarska mjesta u grudu svoje ljude. Oni su imali ugovorene znakove raspoznavanja.

Od oba bataljona zatraženo je da neprimjetno dođu do grada i da u predhodnice upute iskusne borce. Tako je učinjeno.

Cijela je akcija brižljivo pripremljena i postignuto je potpuno iznenađenje. Doduše neprijateljska obavještajna služba dokopala se podataka o tome da predstoji neposredan napad na uporište, ali pošto se izviđanjem terena iz Daruvara, Grubišnog Polja i Virovitice, 4, 5. i 6. studenog 1943. ustanovilo da se u Bilogori kod Velike Peratovice i Ivanovog Sela nalazi samo Bilogorski NOP odred, ocijenjeno je da su ti podaci netočni.

Bilogorski NOP odred imao je u to doba dva bataljona s blizu 350 boraca i, razumije se, nije mogao napasti uporište. Osim toga, dan ranije je u Glavnom stožeru domobranstva primljena obavijest da »u smjeru Virovitice nije zapaženo ništa sumnjivo« pa su ondje došli do zaključka da su podaci obavještajne službe namjerno podmetnuti kako bi se odvratila pažnja od napada na uporište u Koprivnici. Međutim, podaci su bili točni.

Štab 12. divizije NOV, kako to nalažu ratna pravila, brinuo se o tajnosti svojih akcija, ali nije imao nikakvih iluzija o tome da ih neprijateljska špijunaža neće otkriti. No, u to doba, pružila mu se prilika da neprijatelja dovede u zabunu. Njegove dvije brigade — dvanaesta udarna i šesnaesta omladinska — na koje je neprijatelj obraćao naročitu pažnju, nalazile su se daleko od Bilogore. Dvanaesta je 5. studenog 1943. prešla preko Save u Bosnu, a šesnaesta je 3. studenog otputovala preko Moslavine u smjeru Žumberka. Ostale brigade, iz sastava 12. divizije NOV — osamnaesta, Brodska i čehoslovačka, nalazile su se u brdskom masivu južno od Našica i Podravske Slatine, a to je prema neprijateljskim kriterijima bilo dosta daleko da bi stigle napasti Viroviticu. Pošto je, istovremeno, pripreman i izveden napad na Koprivnicu, nametao se zaključak da neprijatelj neće povjerovati u mogućnost napada na Viroviticu. Međutim, napad je ipak

izveden, ali je iziskivao velike napore boraca zbog dugih noćnih marševa. Naime, da bi se postiglo iznenađenje, brigade su morale prevaljivati velike udaljenosti. Tako je 18. NO brigada stigla s Papuka u zoru, 6. studenog 1943. u područje Bilogore gdje se preko dana prikrila da bi predveće krenula na zadatak.

čehoslovačka NO brigada, koja je imala postaviti osiguranje prema Đurđevcu, Velikoj Pisanici i Velikom Grđevcu, krenula je 6. studenog, predveće, od Voćina u Bilogoru da bi slijedećeg jutra stigla na određene položaje. Njena dva bataljona, prvi i treći, zasjeli su cestu i prugu zapadno od špišić Bukovice na dijagonali Lozan —■ Đolta — Vukosavljevica, sa zadatkom da spriječe dovođenje pomoći od Đurđevca. Budući da neprijatelj, u pravilu, kad god je upućivao pojačanje, nije to činio noću nego u zoru, to se smatralo dovoljnim da bataljoni zaposjednu položaje 7. studenog u svitanje. Osim toga, kako su dijelovi diverzantskog bataljona minirali noću sve komunikacije oko Virovitice, bila je otklonjena opasnost od iznenadnog dolaska oklopnih vlakova i motornih vozila.

Dvije čete drugog bataljona čehoslovačke NO brigade otišle su grebenom Bilogore do Zrinske i Gornje Kovačice gdje su zaposjele položaje u smjeru Velike Pisanice i Velikog Grđevca. U tim uporištima neprijatelj nije bio naročito jak, ali je mogao dobiti pojačanje iz Bjelovara i Grubišnog Polja i pokušati prodrijeti do Vukosavljevice i špišić Bukovice i odanle ući u Viroviticu. Čete su imale zadatak da ga spriječe ili, ako ne uspiju, da se povuku do prvog i trećeg bataljona kod špišić Bukovice i uz njihovu pomoć zaustave prodor. Takve su im instrukcije dane.

Doduše, nije postojala vjerojatnost da će otud doći do intervencije. Naročito ne snagama iz Bjelovara, jer su odanle trebali poslati pomoć napadnu-toj posadi u Koprivnici, što su i učinili, ali bezuspješno. Zaustavila ih je 17. NO brigada u Bilogori sjeverno od Bjelovara. Ipak mjere predostrožnosti nisu bile na odmet, jer, s obzirom na iskustva iz prvog napada na Viroviticu, ovom je prilikom trebalo i bataljonima uvedenim u napad dati maksimalnu sigurnost kako ne bi strahovali od iznenađenja.

Još manja vjerojatnost postojala je da bi moglo doći do intervencije od Barča, jer se iz prikupljenih informacija znalo da ondje Nijemci nemaju raspoloživih efektiv. Mjesna žandarmerija i graničari nisu bili pripralni za pružanje pomoći. Međutim, u Terezinom Polju nalazilo se 60 domobrana iz Virovitičkog konjičkog sklopa koji su osiguravali most na Dravi. Uz njih bili su službenici carinske ispostave koji su imali oružje i nekoliko žandarma koji su obilazili granicu. Svi zajedno nisu predstavljali značajniju snagu za intervenciju. Domobrani nisu bili voljni niti da se bore. Ipak moralo se i s te strane postaviti osiguranje. Zbog toga upućen je onamo drugi bataljon 18. NO brigade koji je postavio zasjedu na horizontali od Kolca preko Lukača i Bačevca do Gradine. Ondje je, istodobno, imao hvatati bjegunce koji bi iz Virovitice pokušali bježati u Terezino Polje.

Nasuprot tome, jaka intervencija očekivala se iz smjera Osijeka i Podravske Slatine. Iz prikupljenih informacija vidjelo se da njemačka prva policijska oblast u Osijeku ima na raspolaganju jedan policijski bataljon, a mogla je prikupiti još nešto ustaša i domobrana u Osijeku, Našicama i Podravskoj Slatini i formirati jaču udarnu skupinu za prodor u Viroviticu. To se i dogo-

đilo. Zbog toga je štab divizije uputio onamo prvi i treći bataljon Brodske NO brigade, sa zadatkom da odsudno brane prugu i cestu kod Donjih Meljana i Sladojevaca.

Da bi zakamufirala namjere, brigada je, slično kao i čehoslovačka, morala prevaliti veliku udaljenost, noću 6/7. studenog 1943. i, kad su borbe u virovitičkom uporištu već bile u toku, zaposjela je određene položaje zapadno od Podravske Slatine.

Drugi bataljon Brodske NO brigade zaposjeo je prugu i cestu kod Slavonske Pivnice kako bi spriječio dovodenje pomoći iz Daruvara. To je, u stvari, bila rezervna zasjeda jer je prvu postavio Daruvarski NOP odred od vinograda u Podborskom Vrbovcu preko Batinjana do Vukovja. Odred je imao dva bataljona s više od 400 boraca. Bio je dobro naoružan pa je mogao zaustaviti pojačanja koja bi se pokušala probiti dolinom uz prugu i cestu od Daruvara do Virovitice. Pored toga, Bilogorski NOP odred pomogao mu je porušiti, do 4. studenog 1943. prugu između Pčelića i Miokovićeve, tako da je bila otklonjena opasnost od oklopnih vlakova.

No, štab 12. divizije NOV nije želio riskirati i zbog toga postavio je drugi bataljon Brodske NO brigade u rezervnu zasjedu kod Slavonske Pivnice. To je učinio i zbog toga jer je u Daruvaru bilo sjedište prve gorske divizije pod čijim se zapovjedništvom nalazio domobranski konjički divizion u Virovitici pa je bilo logično s te strane očekivati najžešću intervenciju, kao što je bio slučaj prilikom prvog napada, 11/12. veljače 1943.

Napokon, u kružnom sistemu osiguranja oko Virovitice, Bilogorski NOP odred imao je zaposjesti, prvim bataljonom položaje u Velikoj Peratovici, a drugim u Velikoj Dapčevici, i zatvoriti putove koji od Grubišnjog Polja preko Bilogore vode u smjeru Virovitice.

U Grubišnom Polju i Velikim Zdencima imala je prva gorska divizija u, to doba, dvije bojne domobrana, i postojala je mogućnost intervencije. Osim toga, ondje su se mogla prikupiti pojačanja iz Daruvara, Hercegovca i Garešnice, koja bi činila jaku udarnu skupinu kadru da probije položaje Bi logorskog NOP odreda i stigne u Viroviticu. Zbog toga je štab 12. divizije NOV naredio diverzantima da gusto miniraju sve komunikacije oko Grubišnjog Polja da bi se spriječilo dopremanje pojačanja vlakovima i kamionima. Samo na cesti od Daruvara do Velikih Zdenaca postavljeno je noću, 6/7. studenog 1943. više od 20 nagaznih mina zbog kojih je neprijatelj morao u slijedeća dva dana obustaviti svaki promet i angažirati vojsku na njihovom uklanjanju. Kad je očistio cestu za intervenciju, u Virovitici bilo je kasno.

Iz izloženog vidi se da su pripreme za napad na Viroviticu ovom prilikom bile daleko opsežnije i brižljivije nego prvi put, što je, svakako, posljedica stečenih iskustava. Dakako i većih mogućnosti.

Napad je počeo prema planu 6. studenog u 18,30 sati. Do smračenja bataljoni su se u dvije kolone — jednom s istočne i drugom s južne strane — privukli do uporišta i, pošto su se sporazumjeli sa stražama, ušli su u grad. Jedan bataljon otišao je u kasarnu domobranskog konjičkog sklopa, a drugi u centar gdje je opkolio žandarmerijsku stanicu, poštu, kotarsku oblast i citadelu (gradski dvorac) U kasarni bilo je 250 vojnika. Oficiri i ilegalci pripremili su ih za predaju i sve se brzo svršilo. Ostatak domobrana, izvan ka-

same, nalazio se u bunkerima oko grada i na velikoj željezničkoj stanici. Tokom noći bataljon ih je obišao i svi su se predali. Samo dvije manje skupine nisu to učinile. U jednoj nalazilo se oko 30 vojnika koji su se posakrivali u gradu i kasnije se predali Nijemcima. Neki su oko gradske munjare pucali na bataljon. U drugoj skupini nalazilo se oko 15 vojnika i oni su pobjegli u špišić Bukovicu. Ondje su naišli na zasjedu čehoslovačke NO brigade i bili zarobljeni. Nije se predalo 60 vojnika koji su se nalazili na osiguranju dravskog mosta kod Terezinog Polja.

O organiziranju odlaska domobrana na slobodni teritorij, o izvlačenju oružja i opreme, brinuli su se oficiri štaba brigade i zapovjedništva sklopa. Razumije se, ilegalci su bili napravili popis domobranskih zapovjednika kojima se moglo pokloniti povjerenje, kao i onih koje je trebalo staviti pod pažnju, pa se posao oko evakuiranja domobrana i ratnog plijena odvijao brzo i bez poteškoća. Bitno je bilo da se sve oružje prikupi iz skladišta, kasarne, bunkera i stavi pod kontrolu bataljona, kako bi se spriječilo da, eventualno, neki nezadovoljnik ne izazove incident. U tom pogledu organizacija je bila savršena, i sve je prošlo kao da je unaprijed uvježbano.

Doduše, stanovitom broju domobrana ovo nije bila prva predaja i utoliko im je sada bilo lakše. Osim toga svoje iskustvo mogli su prenijeti na miade.

Na stranu NOV prešlo je ukupno 13 domobranskih oficira, 30 podoficira i 500 vojnika, uglavnom, regruta. Zaplijenjeno je 8 teških mitraljeza, 12 puškomitraljeza, 3 laka minobacača sa 300 mina, 20 šmajsera, 600 pušaka, 400000 metaka, 80 jahaćih konja, 120 sedala, dosta živežnih namirnica, šatora, poljske kuhinje, radio-stanica i velike količine druge vojne opreme.

Za cijelo to vrijeme bataljon u centru grada imao je mnogo muke da bi skršio otpor Nijemaca i žandarma. Borbe su trajale cijelu noć i tek oko podno, 7. studenog, likvidirana su otporna gnijezda u žandarmerijskoj stanici, zgradi kotarske oblasti i pošti. Najprije svladani su žandarmi. Sedmorica su poginula ili se predala, a ostali su se razbježali i posakrivali. Žandarmerijska stanica je zapaljena.

Njemačka SS policija grčevito se borila u zgradi kotarske oblasti i pošti, i svladana je tek kad joj je ponestalo municije. Poginulo je 8 i zarobljeno 19 Nijemaca. Potom su obje zgrade zapaljene. Međutim, njihov zapovjednik, po činu major, zabarikadirao se sa 24 vojnika u gradskom dvorcu. Jedna četa opkolila je dvorac i pokušala na razne načine svladati otpor, ali nije uspjela. U jednom momentu četrnaestorica boraca prodrli su u prizemlje, ali su protunapadom s kata bili istjerani. Tada je štab brigade odlučio da se opsadom dvorca iznudi trošenje municije i, potom, da se policajce prisili na predaju. Tako je borba, odnosno pucnjava u centru, nastavljena do ponoći, 7. studenog 1943.

Tada je iz štaba Brodske NO brigade stigla obavijest da Nijemci od Podravske Slatine žestoko napadaju na njena dva bataljona i ovi su se morali povući i zaposjesti nove položaje između Cabune i Bistrice. Ta vijest bila je neugodna. Međutim, štab 18. NO brigade nije odustajao od svoje namjere. Ipak, 7. studenog naveče, stigla mu je zapovijest iz štaba 12. divizije NOV da povuče bataljon iz grada. Do ponoći njegove čete prešle su željezničku prugu

i razmjestile se na prilazima velikoj željezničkoj stanici, gdje su imale zadati bočni udar Nijemcima od Podravske Slatine, ako probiju zasjedu Brodske NO brigade i pokušaju ući u Viroviticu. To su iskoristili SS policajci iz gradskog dvorca i pobjegli iz uporišta. Krenuli su u smjeru Terezinog Polja i naišli na zasjedu drugog bataljona kod Lukača. Ondje ih je desetak poginulo ili uhvaćeno, dok su se ostali sa zapovjednikom probili do granice.

Virovitica je tada bila »prazna« do slijedeće noći. Grad su napustile obje zaraćene vojske i to, može se reći, u momentu kada su za to imale najmanje razloga. Pri tom je 18. NO brigada bila uvjerena da nije u cijelosti obavila zadatak i osvojila grad, dok je njemačka policija bila uvjerena da ga je izgubila.

Tako su smatrali i u Glavnom stožeru domobranstva. Budući da je istovremno pala Koprivnica, ocijenili su da je napad na Viroviticu bio sastavni dio opsežne ofanzive snaga NOV u Podravini. Zbog toga su strahovali za još preostalu, i ne osobito jaku, posadu u Đurđevcu i dali su joj upute, da, ukoliko osjeti nešto sumnjivo, odmah prijeđe u Prekodravlje. Pošto se nije ništa dogodilo, ova je ostala u uporištu, ali ne zadugo. Na Novu 1944. godinu, kad joj se približio prvi bataljon Bilogorskog NOP odreda, odmah je pobjegla preko Drave u Repaš i Ždalu. Tako je Đurđevac, zajedno s Koprivnicom i ranije osvojenim Ludbregom, bio u sastavu slobodnog teritorija u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. U stvari, u to vrijeme bila je oslobođena cijela Podravina između Varaždina i Virovitice.

Kad su u štabovima 12. divizije NOV i 18. NO brigade doznali što se dogodilo u Virovitici, bili su najprije iznenađeni, a potom požalili su što nisu zadržali grad u svojim rukama, iako se nisu potužili na rezultate napada. Naprotiv, u to vrijeme, postigli su najzapaženiji vojnički i moralnopolitički uspjeh, jer su na stranu NOV preveli domobranski konjički divizion i zadugo se osigurali solidnim zalihama municije i druge vojne opreme. Narodnooslobodilačka vojska od početka ustanka snabdijevala se municijom, oružjem i opremom iz neprijateljskih skladišta. Virovitičko uporište u tom pogledu bilo je najizdašnije. U prvom napadu zaplijenjene su znatne količine oružja, municije i opreme, a u drugom bile su neuporedivo veće.

Osamnaesta NO brigada imala je u napadu i na zasjedi kod Lukača 8 mrtvih i 24 ranjena. Većina gubitaka pretrpjela je jedna četa drugog bataljona, kada je pokušala pohvatati njemačke policajce koji su navečer, 7. studenog 1943. bježali iz gradskog dvorca u smjeru Terezinog Polja.

Na osiguranjima čehoslovačke NO brigade kod špišić Bukovice, Lozana, Vukosavljevice, Zrinske i Gornje Kovačice nije bilo borbi. Neprijatelj s tih strana, kako se očekivalo, nije intervenirao. Sve što se ondje dogodilo bilo je to, da je 7. studenog 1943. ujutro, uhvaćeno 15 domobrana koji su pokušali pobjeći iz Virovitice u Đurđevac. Naveče, 8. studenog 1943. brigada je dobila zapovijest da do 23 sata napusti položaje i prijeđe na područje Velike Peratovice i Lončarice, što je učinila.

Od Barča, također, nije bilo intervencije. U ispostavi carine u Terezinom Polju i u nastambi domobrana, koji su se nalazili na osiguranju dravskog mosta, prikupilo se petnaestak preostalih njemačkih policajaca iz Virovi-

tice i zahtijevalo od domobrana i carinika da odmah krenu u borbu protiv partizana u gradu. Ovi su, razumije se, to odbili kao besmislicu, pa je došlo do izgređa policajaca. Da su što i pokušali, drugi bataljon 18. NO brigade bi ih osujetio. Osim toga u blizini nalazio se vod diverzanata koji su minirali mostove. Domobrani su to znali jer su vidjeli kad su postavljene mine. Između njih i diverzanata došlo je 4. studenog do puškaranja kada su ovi pokušali minirati most na Dravi. Nije bilo žrtava ni na jednoj strani, ali su diverzanti morali odustati od rušenja mosta, jer su im domobrani stavili do znanja da će ga braniti. Da su domobrani otišli intervenirati u Viroviticu, most bi bio miniran. Zapovjednik njemačke policije to nije uvažavao i svoj bijes iskaljivao je maltretiranjem i hapšenjem domobrana.

Sasvim drugačije bilo je na položajima Brodske NO brigade kod Podravske Slatine. Njemačka prva policijska oblast uputila je vozilima iz područja Osijeka udarnu skupinu jačine jednog bataljona. Prije toga zatražila je od ustaške posade u Podravskoj Slatini da ispita raspored partizanskih zasjeda u smjeru Virovitice. Manja ustaška skupina došla je, 7. studenog 1943. oko 9 sati, u Sladojevce i napala bataljone na zasjedi. Ovi su je s lakoćom odbili. No, budući da su bili otkriveni, promijenili su položaje i zaposjeli novu vatrenu liniju između Sladojevaca i Gornjih Meljana. Ondje su ih u 14 sati napali Nijemci tenkovima, bornim kolima i pješadijom. Borbe su vođene do noći. Njemačkom bataljonu naređeno je da se pod svaku cijenu probije u Viroviticu, i u jednom momentu izgledalo je da će u tome uspjeti. Međutim, bataljoni su izveli protunapad i, podveče, odbili Nijemce, i ovi su se povukli u Podravsku Slatinu. Bataljoni Brodske NO brigade promijenili su tada položaje i zaposjeli vatrenu liniju između Bistrice i Cabune. Ondje su ostali do 14. sati 8. studenog 1943. kada im je naređeno da se povuku. Prvi bataljon otišao je u Miokovićevo, a drugi u Pčelić. Namjera je bila da se pojačaju osiguranja u smjeru Daruvara, jer se pretpostavljalo da bi, odatle, Piva gorska domobranska divizija mogla organizirati potjeru, s ciljem da preotme zarobljene domobrane iz virovitičkog konjičkog sklopa. Ona je doista, kad su rasčišćene ceste od mina, prikupila u Grubišnom Polju glavninu četvrtog gorskog zdruga (nešto više od dvije bojne) i pokušala 9. i 10. studenog 1943. prodrijeti u smjeru Virovitice, ali u tome nije uspjela.

Kad su Nijemci u Podravskoj Slatini doznali da su bataljoni Brodske NO brigade napustili zasjedu, krenuli su, 8. studenog 1943. oko 16 sati, u smjeru Virovitice. Pridružila im se ustaška skupina u jačini jedne satnije. Izviđači su pretražili cijeli teren između Papuka i Drave do Virovitice. Budući da su svi prilazni putovi bili slobodni, Nijemci su najprije oklopnim vozilima, a zatim i pješadijom ušli u grad. Tako je njemački bataljon, napokon, ostvario zapovijest svoje komande o prodoru u Viroviticu. U borbama pret hodnog dana imao je više mrtvih i ranjenih.

Bataljoni Brodske NO brigade imali su šest mrtvih i sedam ranjenih. Da im nije naređeno da prijeđu u dolinu prema Daruvaru i Grubišnom Polju, imali su uvjete i sljedećih dana da odbiju Nijemce.

Virovitica se, nakon što je više od 20 sati bila »prazna«, ponovno našla u rukama neprijatelja. U nju dovedena je satnija ustaša i popunjen je vod

njemačke SS policije. Od ranije posade prikupljeno je 37 domobrana iz konjičkog sklopa i oslabljen vod mjesne žandarmerije. S tim snagama organizirana je nova obrana uporišta. Pomoći su im imala dva oklopna vlaka koja su patrolirala prugom između Virovitice i Podravske Slatine. Njemački bataljon, čim je ispunio zadatak, vratio se na područje Osijeka.

Na položajima Daruvarskog NOP odreda kod Batinjana nije bilo borbi. Zapovjedništvo prve gorske divizije ocijenilo je da se tim smjerom neće moći probiti, pa je pojačanja pokušalo uputiti preko Grubišnog Polja i Velike Dapčevice. Međutim, kako su sve komunikacije oko Grubišnog Polja bile gusto minirane, nisu se, pravodobno, mogle grupirati snage, pa je intervencija uslijedila sa zakašnjenjem.

Bilogorski NOP odred zaposjeo je prvim bataljonom položaje u Velikoj Dapčevici, a drugim u Velikoj Peratovici da bi spriječio dovođenje pomoći iz Grubišnog Polja u Viroviticu.

Neprijatelj je još 5. studenog 1943. uputio jednu bojnu četvrtog gorskog zdruga u područje Velike Dapčevice da provjeri podatke o prikupljanju partizana, u cilju napada na Viroviticu. S bojnomo išao je odjel ustaške policije. Bilogorski NOP odred pratio je njihovo kretanje i, kad su se vraćali neoavljena posla, napao ih je, uveče, kod Velike Dapčevice. Domobrani su se dali u bijeg, a ustaški policajci pokušali su pružiti otpor. Odred je dvojicu ubio, ti ojicu ranio, a ostale protjerao bez vlastitih gubitaka.

Iz Grubišnog Polja javljeno je tada da se u Bilogori nalazi samo Bilogorski NOP odred, s oko 300 vojnika, i da nikakve druge partizanske snage nisu zapažene. Međutim, kad su sljedeće večeri doznali da je Virovitica napadnuta, odmah su shvatili u kolikoj su bili zabludi. U uporištu imali su malo snaga da bi samostalno intervenirali, jer su znali da je Bilogorski NOP odred tu zbog toga da ih u tome spriječi, a pojačanja iz susjednih uporišta nisu mogla stići zbog gusto miniranih komunikacija. Izgubili su dva dana dok su ih uklonili, ali je tada bilo kasno za intervenciju. Ipak, da bi koliko-loliko nadoknadili ono što su propustili, uputili su 9. studenog 1943, oko podne, dvije bojne četvrtog gorskog zdruga u smjeru Virovitice. Jedna je išla zaobilazno preko Gornje Rašenice, Trojeglave i Male Dapčevice do Velike Dapčevice, odakle je namjeravala preko Lončarice produžiti u Viroviticu. Druga je išla preko Male Peratovice u smjeru Lončarice gdje se trebala spojiti s prvom i zajednički nastaviti do Virovitice.

Međutim, Bilogorski NOP odred bio je već tada povučen iz zasjede i njegovi bataljoni upućeni su u Ivanovo Selo da zatvore put koji vodi preko Djakovca i Jasenaša u smjeru Virovitice. Na njegovom mjestu u Velikoj Peratovici i Velikoj Dapčevici nalazila se Čehoslovačka NO Brigada koja se prethodne noći vratila sa zasjede od Spišić-Bukovice, Zrinske i Gornje Kovačice. Čim je obaviještena o dolasku dvije bojne, brigada se rasporedila za obranu u sjevernom dijelu Velike Dapčevice. U borbi koja je trajala trideset minuta bojne su odbijene i protjerane. Imale su osam ranjenih, među kojima se nalazio jedan oficir. Brigada nije imala gubitaka.

Sljedećeg dana, 10. studenog 1943. bojne četvrtog gorskog zdruga pokušale su se probiti od Velikih Bastaja i Ivanovog Sela preko Djakovca i Jasenaša u Viroviticu. No, budući da je u međuvremenu od Batinjana i Vu-

kovja prešao u Turčević Polje Daruvarski NOP odred i ondje pojačao položaje Bilogorskog NOP odreda, zdugovci su opet bili odbijeni. Tada su definitivno odustali od bilo kakve intervencije. Doduše, ona više nije imala svrhe jer su se bataljoni 18. NO brigade povukli iz Virovitice.²⁵⁾

Iz izloženog vidi se da prva gorska divizija iz Daruvara, kao najpozvanija, nije faktički pružila nikakvu pomoć posadi u Virovitici. Ipak, njena aktivnost u zaleđu 12. divizije NOV nije ostala nezapažena. I kad se to zna, a uzimajući u obzir i sve ostale relevantne faktore, onda se barem približno mogu sagledati motivi zbog kojih je, 7. studenog 1943. naređeno 18. NO brigadi da se povuče iz već gotovo osvojene Virovitice. Pri tom valja spomenuti da su rezultati napada bili izvanredno povoljni. Naročito dobro odrazila se na terenu činjenica što je desetkovana ozloglašena SS policija, koja je u gradu i okolici u toku 1943. počinila dosta zločina. Potučeno je i ranjeno 39 njenih pripadnika. Spasila su se samo četrnaestorica. Ali ne za dugo.²⁶⁾

25. U neprijateljskim izvještajima navodi se da su partizani napali i do podne, 7. studenog 1943. osvojili cijeli grad., osim gradskog dvorca u parku, iz kojeg su otpor pružala još samo 24 njemačka policajca. Zgrade kotarskog predsjedništva i oružaničke postaje su zapaljene. Njemačka policijska oblast uputila je iz Osijeka pojačanja, ali su ona, predveče, 7. studenog 1943. zadržana jakim otporom zapadno od Podravske Slatine. Zapovijedeno im je da se 8. studenog 1943. probiju u Viroviticu. No, ova se dopodne toga dana još uvijek nisu probila.

Cesta od Daruvara do Velikih Zdenaca minirana je i prva gorska divizija nije mogla intervenirati. Predveče, 8. studenog 1943. njemačka policijska oblast javila je da su se partizani povukli iz uporišta i da je u Viroviticu poslije 16 sati bez otpora ušlo pojačanje iz Osijeka. U međuvremenu bilo je uporište prazno, jer je ostatak posade napustio virovitički zamak (gradski dvorac) Partizani su zaposjeli putove na jugozapadnim prilazima gradu.

Iz Daruvara prva gorska divizija javila je da su dijelovi njenog četvrtog gorskog zdruga pokušali prodrijeti preko Velike Dapčevice 9. studenog 1943, ali su predveče naišli na jake partizanske snage i morali su se pod zaštitom mraka povući u Grubišno Polje i Velike Zdence. Slijedećeg dana dijelovi četvrtog gorskog zdruga pokušali su prodrijeti preko Djakovca i Jasenaša, ali su opet bili odbijeni, i vratili su se u svoja posadna mjesta.

Zračnim izvidanjem 10. studenog 1943. utvrđeno je da je u Virovitici izgorjela jedna zgrada kod crkve, željeznička postaja, i mlin. Ukupni njemački gubici u Virovitici i kod Podravske Slatine su: 14 mrtvih, 10 ranjenih i 29 zarobljenih. Zandarmerijski gubici u Virovitici su 7 mrtvih i zarobljenih. Pozadinski dio drugog konjičkog sklopa sa 13 oficira, 30 podoficira i 500 momaka predao se partizanima.

U izvještaju vojnog nadzornika Ministarstva oružanih snaga »NDH« navodi se da su predaju konjičkog sklopa organizirala dva natporučnika uz pomoć supruge zapovjednika sklopa za koju se sumnja da je komunistkinja jer ju je policija već dva puta optuživala. Zapovjednik sklopa, po činu satnik, koji je bio na liječenju u virovitičkoj bolnici, nije okrivljen za izdaju. Od sklopa ostao je jedan časnički namjesnik, 3 dočasnika i 30 domobrana u Virovitici i 60 domobrana u Terezinom Polju. Od partizana pobjegla su tri domobrana i vratila se u Viroviticu. Oni su uključeni u novu obranu uporišta koju sačinjava mala posada sastavljena od Nijemaca, domobrana, oružnika i ustaša. Dodaje se da su partizani otpremili iz kasarne svu vojnu opremu, 80 jahaćih konja, 250 svinja i nešto živežnih namirnica. U skladištima ostalo je 2 vagona graha, 2 vagona zobi, vagon luka, više vagona krumpira, više kaca kupusa, sijeno, drva, ugljen i drugo. Osim toga u gradskim skladištima ima još oko 250 vagona brašna, velike količine žita, krumpira i drugih namirnica. Zbog toga predlaže se da se u Viroviticu hitno dovedu pojačanja, jer opasnost od ponovnog napada nije otklonjena, a postojeća posada nema uvjeta da obrani uporište.

26. ZboiTik, tom V, knj. 21, dok. 26, 48, 54, 81, 177, 179, 180, 181, 183, 184, Grada, knj. VIII, dok. 129, 149, 150, 157, Milan Kavgić, Papuk planinom (Borbeni put 18. NO brigade) Narodna armija, Beograd, 1969, 92—98, čehoslovački savez u SRH, Borbeni put čehoslovačke NO brigade »Jan Žižka z Trocnova«, Daruvar, 1968, 146, Bilogorski partizanski odred, 131—132, Savo Velagić, Daruvarski partizanski odred, Epoha, Zagreb, 1963, 53. i Arhiv Hrvatske, Zagreb, 1964, Regesta dokumenata za historiju NOB, svezak 3, dok. 1403, 1404. i 1442. (dalje: Regesta).

PRODUŽENJE DRUGOG NAPADA

Štab 12. divizije NOV naredio je 18. NO brigadi da noću, 12/13 studenog 1943. u 23 sata, ponovi napad i likvidira neprijateljsku posadu u Virovitici. Za donošenje odluke o ponavljanju napada bilo je više razloga. Osnovni je, da je neprijateljska posada bila brojno slaba i nije stigla utvrditi obranu uporišta. U stvari, neprijatelj je prikupio vod SS policajaca, satniju ustaša, vod preostalih domobrana iz bivšeg konjičkog sklopa i nepotpun vod preostalih žandarma, koji su se sakrili za vrijeme prethodnog napada. Da bi koliko-toliko pojačao obranu, doveo je dva oklopna vlaka koja su patrolirala prugom u južnim dijelovima grada. U vlakovima bile su domobranske posade.

U međuvremenu, povučene su snage koje su 8. studenog 1943. naveče, ušle u Viroviticu, jer ih je njemačka prva policijska oblast u Osijeku trebala držati u pripravnosti kako bi mogle intervenirati, ukoliko bude ugroženo neko od uporišta na području od Osijeka do Virovitice.

Kad su o tome obaviješteni u štabu 12. divizije NOV, nisu se dvoumili. O tome, treba li ponoviti napad. Oklopni vlakovi ih nisu mnogo zabrinjavali, jer su već stečena iskustva za borbu s njima, a, osim toga, 18. NO brigada imala je protukolsko oružje kojim ih je mogla tući. Od Đurđevca i Bjelovara nije prijetila opasnost od intervencije jer su ondje poslije pada Koprivnice imali dosta svojih briga. Straža Komande Bilogorskog vojnog područja držala je Pitomaču, a Bjelovarski NOP odred kontrolirao je komunikacije oko Đurđevca. U Barču primijećeno je prikupljanje mađarskih graničara koji su imali zadatak da pomognu čuvati most na Dravi. Iz toga se moglo zaključiti da bi ovom prilikom, s te strane, moglo doći do intervencije, što se i dogodilo. Zbog toga je 18. NO brigadi naređeno da onamo uputi u zasjedu tedan bataljon koji, u suradnji s diverzantima, treba spriječiti dovođenje pojačanja. Za napad na uporište, kao i prošli put, dovoljna su joj bila dva bataljona. Jaka intervencija očekivala se od Podravske Slatine. Onamo je štab divizije uputio čehoslovačku NO brigadu, sa zadatkom da poruši prugu i brani prilaze u smjeru Virovitice. Od štabova Bilogorskog i Daruvarskog NOP odreda dobivena su uvjerenja da će oni odbiti snage četvrtog gorskog zdruge, ukoliko pokušaju intervenirati od Daruvara i Grubišnog Polja, što su i učinili, Diverzantski bataljon, kao i prošli put, imao je zadatak minirati mostove i komunikacije kako bi se otklonila opasnost od oklopnih vozila.

Iz štabu 12. divizije NOV ocijenili su da, pošto je neprijatelj na svim stranama oslabljen, postoje realni izgledi da se Virovitica ne samo osvoji nego i zadrži u rukama NOV. Na to je utjecalo i raspoloženje u 18. NO brigadi, koja je željela nadoknaditi ono što je u prošlom napadu, stjecajem okolnosti bilo propušteno.

Iz izloženih činjenica vidi se da su s vojnog aspekta razlozi za ponavljanje napada bili opravdani. S političkog, pak, bili su još opravdaniji. Štab divizije imao je u tom pogledu punu podršku od Okružnog komiteta KPH Virovitica. Međutim, na protivničkoj strani, istodobno, imali su puno razloga da Viroviticu po svaku cijenu brane. Ona je, a to će se kasnije još bolje vidjeti, imala za okupatorske i kvinsliške snage veliko vojnostrateško značenje,

koje se padom Koprivnice još više povećalo. Zbog toga, mada su na svim stranama trpjeli gubitke, Viroviticu nisu smjeli izgubiti. Brigu o njenoj obrani preuzeli su Nijemci jer se pokazalo da je prva gorska divizija nemoćna.

Razumije se, u ratu svaka strana ima svoje planove i bori se da ih ostvari. Virovitica je kod obiju bila prioritarna i za nju, i oko nje, žestoko su se borile.

Bataljoni 18. NO brigade krenuli su, uveče 12. studenog 1943. s obronaka Bilogore na izvršenje zadatka. Prvi i treći ušli su u dvije kolone u grad, a drugi je otišao na zasjedu u smjeru Lukača. U gradu, kako se i pretpostavljalo, nije bila organizirana kružna obrana, pa se u nj, s lakoćom, moglo ući između nekoliko stražarskih mjesta. Jedan bataljon imao je zadatak da napadne oklopne vlakove, a drugi otporna gnijezda u gimnaziji i gradskom dvorcu. Oklopni vlakovi, predveče, odškripali su za Podravsku Slatinu i bataljon ih nije stigao napasti. Njihovim posadama bilo je javljeno da se zapadno od Podravske Slatine pojavila jaka partizanska skupina i da postoji vjerojatnost da će biti porušena pruga. Zbog toga im je naređeno da se pravodobno, povuku kako bi se spasli od uništenja. Njihova prisutnost u Virovitici ionako nije mogla spasiti pad uporišta. Sve ostale pruge bile su od ranije porušene.

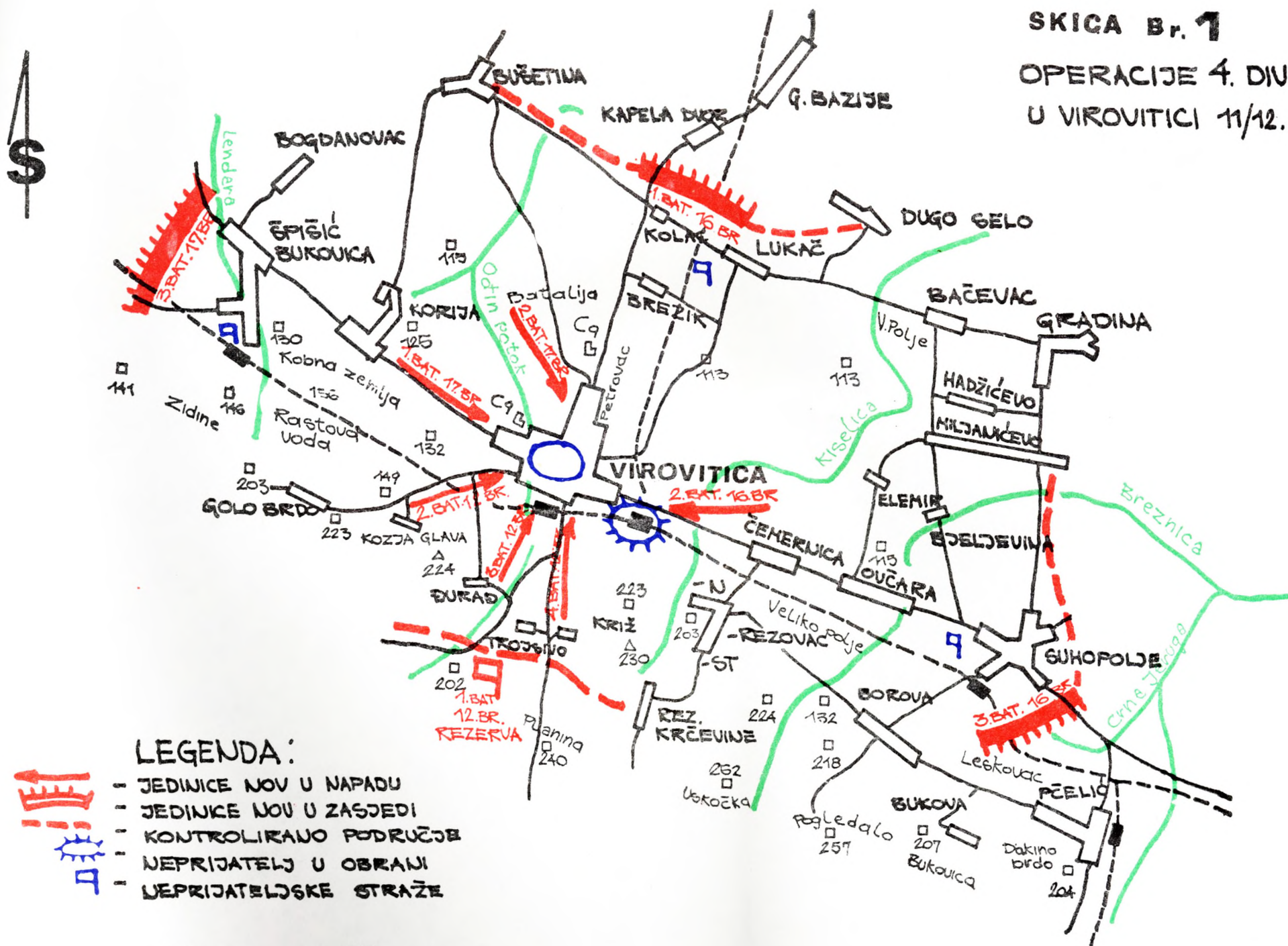
Doista, njemački panceri, u početku rata, smatrani su suvremenim i efikasnim dostignućem ratne tehnike, kojima su se sve vojske uklanjale s puta, odnosno s tračnica. Partizani su ih respektirali. Ovdje, u Virovitici, doživjeli su s njima u prvom napadu pravu dramu s tragičnim posljedicama. Poslije toga, vojni stručnjaci uložili su mnogo truda da uvježbaju vojsku za borbu protiv pancera, i uspjeli su. Borci su brzo svladali taktiku ratovanja koja je obilovala maštovitošću, dovitljivošću i hrabrošću, i oklopni vlakovi za njih više nisu predstavljali naročitu opasnost. To se vidjelo na primjeru Bilogorskog NOP odreda u borbi 15. listopada 1943. kod željezničke stanice u Vukosavljevici kad su potučena ili zarobljena 24 protivnička vojnika iz vlaka.

Još jedan događaj vrijedi pažnje. Zbio se na pruži između Virovitice i Barča. O njemu se u omladinskom izvještaju²⁷ kaže, da je »narod jednog seia, predvođen jednom omladinskom udarnom grupom, razrušio oko četiri kilometara pruge. Sutradan je došao pancerski vlak na mjesto razrušene pruge, a iza njega diverzanti su digli prugu u zrak, tako da se pancerski vlak zarobljen«. Iz toga, bez nabrojanje drugih primjera, vidi se do kog je nivoa spala efikasnost, odnosno neefikasnost oklopnih vlakova. To su znali i neprijateljski vojnici u njima i prva briga im je bila, kad se pojavi opasnost, da šio prije uzmaknu s poprišta, jer su inače mogli postati privlačna meta partizanskih snajperista, mitraljeza i nišandžija protuoklopnih oružja. A još donedavno u njima su bili tako sigurni. Ovom prilikom, čim su osjetili da partizani kreću na Viroviticu, odmah su pobjegli. Iza toga Čehoslovačka NO brigada porušila je kod Cabune dva kilometra pruge.

Budući da su na taj način dijelovi jednog bataljona 18. NO brigade »izgubili«²⁷ protivnika prije nego što je borba počela, dobili su zadatak da pregledaju sve objekte u gradu koje bi valjalo uništiti, ukoliko dođe do povlačenja, a zatim da budu u brigadnoj rezervi. Ostale snage otpočele su

27. Izvještaj Okružnog komiteta SKOJ-a Virovitica od 1. studenog 1943, Grada, knj. VIII, dok. 124.

SKICA Br. 1
OPERACIJE 4. DIVIZIJE
U VIROVITICI 11/12. 2. 1943.

žilavu i dugotrajnu borbu u središtu grada. Mada brojno slaba, neprijateljska posada riješila se na otpor do posljednjeg čovjeka. Imala je dovoljne zalihe municije, a opskrblila se i hranom. Nikakva rutina i iskustvo boraca 18. NO brigade nisu je mogli slomiti. No, ipak su dopodne, 13. studenog 1943. sva otporna gnijezda, osim gradskog dvorca, bila svladana. Otpornih gnijezda bilo je više nego što se pretpostavljalo, ali to nije bitno mijenjalo situaciju.

Preko dana neprijateljska avijacija tukla je bombama i mitraljeskom vapiom čete koje su bile u rezervi u krugu kasarne i straže oko grada, ali bez efekta. Piloti su podnijeli izvještaj da je cijelo uporište u rukama partizana i da otpor pruža samo još posada iz gradskog dvorca. Ondje su primijetili da je skriven mali školski zrakoplov, koji se prošlog dana spustio na sajmištu, a navečer dovučen je u park.

Kad su primili izvještaj, na neprijateljskoj strani ocijenili su da za obranu uporišta nema uvjeta. Otpor ostatka posade iz dvorca ne može trajati u: nedogled i, osim toga, dvorac ništa ne znači, ako partizani drže cijeli grad. U dvorcu su se pored Nijemaca nalazile preostale ustaše koje su se spasile iz ostalih zgrada. Ukupno je moglo biti oko 80 vojnika, od kojih desetak ranjenika. Mada im je situacija bila više nego kritična, žestoko su se branili. Na prozore postavili su automatska oružja i prosto kosili sve oko zgrade. Pošto su prilazi bili nepogodni, a podzemni hodnici zatrpani, nisu se nikako bombaši mogli privući i bombama uništiti posadu. Minobacači i protuoklopno oružje, zbog debljine zidova, nisu bili efikasni, a topovi nisu bili dopremljeni.

U takvim uvjetima štab 18. NO brigade zatražio je odobrenje da, na smjenu, sa svoja dva bataljona drži opsadu dvorca sve dok posada ne kapitulira. štab 12. divizije NOV suglasio se ukoliko ni sjedne strane ne prodru neprijateljska pojačanja. Od čehoslovačke NO brigade primljen je izvještaj da nije bilo intervencije iz Podravske Slatine i da ondje nije primijećeno grupiranje protivničkih snaga. Od štabova Bilogorskog i Daruvarskog odreda primljeni su izvještaji da je četvrti gorski zdruk od Grubišnjog Polja pokušao prodrijeti preko Lončarice, ali je predveče, 13. studenog, odbijen i protjeran. Nije imao uvjeta da se probije ni slijedećeg dana. Ostalo je još da se vidi kako stoji stvar u Barču. Ondje je držao osiguranje drugi bataljon 18. NO brigade. Dio snaga rasporedio je u betonske bunkere, koje je sagradila bivša jugoslavenska vojska i koji su bili pogodni za obranu, a dio postavio je kod pruge i ceste u visini Lukača i Kolca. Budući da diverzanti nisu uspjeli ranije minirati most preko Drave, naređeno je bataljonu da 13. studenog 1943. likvidira graničare i pomogne diverzantima minirati most. Izveden je napad, ali su ga graničari, uz pomoć mađarskih četa, nakon jednosatne borbe, odbili i bataljon se povukao na prvobitne položaje.

Nakon toga, u štabu divizije ocijenili su da će od Barča sigurno doći do jake intervencije. Doista, njemačka policijska vlast uputila je onamo svoj bataljon iz Osijeka, pojačan s nekoliko tenkova, i naredila mu da poslije podne, 13. studenog 1943. krene u napad. Pošto su strahovali od mina, Nijemci su najprije uputili ispred tenkova u napad pješadiju, sa zadatkom da otkrije položaje snaga NOV i njihovu jačinu. U međuvremenu su s detektorima pretražili cestu i markirali minirana mjesta koja su tenkovi morali zaobići.

Pješadija je iza podneva stigla do položaja drugog bataljona i napala ga. Ovaj je pružio otpor i odbio napad, pa su se Nijemci povukli u obližnju šumu. Zatražili su intervenciju avijacije. Ova je brzo stigla i tukla bataljon 18. NO brigade na zasjedi. Pri tom većinu tereta sručila je na šumu u kojoj su bili Nijemci. Na njihovu sreću brzo se spustila noć i avioni su odletjeli.

Noću su Nijemci raketama osvjetljavali teren i otvarali na bataljon vatru. Pri tom zapalili su više stogova slame da bi bolje vidjeli. No, ni to im nije pomoglo, jer je bataljon čvrsto držao svoje položaje. U to su stigli tenkovi i napad je ponovljen, ali opet bezuspješno. Prvi tenk pogođen je iz protutenkovske puške i zaustavljen. Tome su pridonijeli i sami Nijemci koji su osvjetljavali teren. Obustavili su napad i u šumi pričekali da svane da bi uz pomoć preostalih tenkova probili zasjedu.

U međuvremenu, komandant drugog bataljona poručio je štabu brigade da se Nijemci pripremaju za ponavljanje napada i da ih bez pojačanja neće moći zadržati. U štabu smatrali su da bi mogli uputiti u pomoć čete iz rezerve, ali im je iz štaba 12. divizije NOV sugerirano da to ne učine.

Naime, bilo je očigledno da Nijemci pod svaku cijenu žele povratiti Viroviticu i, pošto drže most preko Drave, mogu dopremiti nove snage i probiti zasjedu. Budući da su bataljoni imali stanovite gubitke, a osim toga bio im je potreban odmor, odlučeno je da se, 14. studenog 1943. u 6 sati, obustavi opsada dvorca i napusti grad. Četama u rezervi naredeno je da zapale 23 vojne barake, što su učinile. Bataljonu kod Lukača poručeno je da se povuče u Pčelić, gdje se poslijepodne okupila cijela brigada.

Tako ni poslije ponovljenog napada, Virovitica nije zadržana u rukama jedinica NOV. To je odgođeno za povoljnije prilike.

Nijemci su kod Lukača imali tri mrtva i 17 ranjenih. Posada u uporištu imala je 6 mrtvih, 12 ranjenih i 39 zarobljenih. Među njima bilo je 25 ustaša, nešto žandarma i bivših domobrana iz konjičkog sklopa koji su se stavili u službu SS policije. Gotovo u cijelosti likvidirani su pripadnici bivše SS policije u Virovitici. Zaplijenjena su 3 teška mitraljeza, puškomitraljez, šmajsler i 25 pušaka. Bataljoni 18. NO brigade imali su 2 mrtva i 22 ranjena, čehoslovačka NO brigada, Bilogorski i Daruvarski NOP odred na zasjedama nisu imali gubitaka.²⁸⁾

Ukupno u oba napada (6. studenog i 12. studenog 1943) u borbama u Virovitici, i na zasjedama kod Podravske Slatine i Lukača, Nijemci su imali 17 mrtvih, 17 ranjenih i 43 zarobljena. Žandarmi i ustaše imali su 13 mrt-

28. li neprijateljskim izvještajima navodi se da su partizani noću, 12-13. studenog 1943. ponovno napali Viroviticu. Osvojili su grad i ostatak posade opkolili u zamku.

Iz Grubišnog Polja četvrti gorski zdrug uputio je pojačanje koje se do noći, 13. studenog 1943. probilo u sjeverozapadni dio Lončarice, ali je uslijed premoći partizana vraćeno natrag. U borbi imalo je jednog mrtvog i osam ranjenih. Ne postoje izgledi da bi se uopće preko Bilogore moglo prodrijeti u Viroviticu jer su ondje postavljene jake partizanske snage.

Njemačka policijska oblast uputila je pojačanja iz Osijeka. Partizani su napali most kod Barča, ali su uz pomoć mađarskih četa odbijeni nakon jednosatne borbe. Pojačanja su stigla do Lukača i stupila u borbu. Zrakoplovstvo je tuklo partizane u Virovitici i kod Lukača, bombama i mitraljeskom vati om.

Ujutro 14. studenog 1943. slomljen je žilav otpor partizana kod Lukača i pojačanja su ušla u Viroviticu. Partizani su se pod borbom povukli na veliki kolodvor, odakle su otišli na svoj teritorij. Posada u Virovitici imala je 6 mrtvih, 12 ranjenih i 39 zarobljenih. Nova posada prikuplja se i utvrđuje obranu uporišta.

vih, 12 ranjenih i 25 zarobljenih. Zbog počinjenih zločina nad narodom, zarobljene ustaše i više pripadnika SS policije, osuđeni su na smrt. Četvrti gorski zdrug u Bilogori imao je jednog mrtvog i 16 ranjenih. Istovremeno, bataljoni osamnaeste i Brodske NO brigade imali su ukupno 16 mrtvih i 53 ranjena. Ostale jedinice koje su sudjelovale u zasjedama oko Virovitice nisu imale gubitaka.²⁹⁾

Po svršetku borbi u Virovitici, i okolici, došlo je u slijedećem razdoblju do osjetnog smanjenja vojne aktivnosti. Tako su do kraja prosinca 1943. zabilježene samo četiri manje akcije. Međutim, na obje strane vladala je živa organizaciona i mobilizatorska djelatnost. Neprijatelj je u uporištu prikupljao snage, dopremao oružje i izgrađivao objekte za obranu. Do kraja godine prikupio je oko 1000 vojnika. To je, dotad, bila najjača posada u gradu. Po tome daje se zaključiti da je Virovitica za neprijatelja bila strateški vrlo važna.

Iz ranijeg iskustva neprijatelj je uočio da su jedinice NOV redovito iznenađivale posadu u kasarnama u naselju Petrovcu, u sjevernom dijelu grada. Zbog toga uspostavio je u Gornjim Bazijama, Breziku i Lukaču jake predstraže da bi kontrolirao, s te strane, prilaze gradu.

Inače, grad je bio izoliran od okolice, jer su jedinice NOV (Bilogorski NOP odred i straže Komande Bilogorskog vojnog područja) kontrolirale sva mjestička na općini. Veze s uporištima održavane su avionima i radio-stanicama. Bilogorski NOP odred proveo je, uz pomoć političkih organizacija i organa narodnih vlasti, mobilizaciju vojnih obveznika i formirao u svom sastavu Virovitički bataljon. Taj bataljon motrio je budno na neprijatelja u uporištu i nije mu dopuštao vršljanje na terenu.

OPERACIJE 1944.

Prvih dana siječnja 1944. u širem rajonu Pitomače boravila je 28. divizija NOV. Ona je od rujna do prosinca 1943. operirala na području sjeverozapadne Hrvatske i postigla krupne vojne uspjehe. Oslobodila je Žabno, 29. rujna, i Ludbreg, 3. listopada 1943. Zajedno sa snagama Druge operativne zone oslobodila je Koprivnicu, 7. studenog, i Čazmu, 29. studenog 1943. Napala je i razoružala više neprijateljskih posada u Hrvatskom Zagorju i Prigorju.

Na neprijateljskoj strani ocijenili su da dolazak 28. divizije NOV u Pođravinu nije bezazlen. Pod neznatnim pritiskom jednog bataljona Bilogorskog NOP odreda napustili su 3. siječnja 1944. uporište u Đurđevcu i posadu preveli u Prekodravlje. Ondje su s ostacima odbjegle posade iz Koprivnice formirali ne osobito jaku vojnu skupinu koja je imala intervenirati s Mađarske strane u slučaju napada na Viroviticu. Posadi u Virovitici zapovijedili su da bude u stanju pripravnosti. Pojačali su je s nekoliko tenkova kako bi mogla kontrolirati cestu prema Barcu. Računali su, da, ukoliko budu prisiljeni napustiti Viroviticu, onamo povuku ostatak posade.

29. Zbornik, tom V, knj. 21, dok. 81, 186, 187, 188, 190, Regesta, svezak 3, dok. 1420, 1421, Papuk planinom, 92—98. Borbeni put čehoslovačke NO brigade, 146, Bilogorski partizanski odred, 131—132. i Daruvarski partizanski odred, 53—54.

Međutim, 28. divizija NOV nije namjeravala napasti uporište. Poslije desetak dana odmora, otišla je preko istočne Bilogore u Slavoniju i u slijedećem razdoblju ondje je operirila. čim je to neprijatelj doznao u uporištu, oslobodio se straha i počeo izlaziti u okolna mjesta. Tako je do kraja siječnja 1944. imao tri manja sukoba s dijelovima Bilogorskog NOP odreda i, osim toga, naletio je na nekoliko mina, od kojih je imao gubitaka.³⁰⁾

Neprijatelj je osposobio prugu od Terezinog Polja do Virovitice i njom patrolirao oklopnim vlakom. Na zapadnoj strani do Pitomače i na istočnoj, u smjeru Podravske Slatine, pokušavao je osposobiti prugu i patrolirati vlakom, ali je imao teškoća jer su mu diverzanti često podmetali mine. Tako je s tračnica iskliznuo vlak 23. siječnja kod Ovčare i 11. veljače kod špišić Bukovice. U veljači 1944. zabilježena su četiri manja sukoba u okolici Virovitice.

No, već od početka ožujka 1944. vojna aktivnost postala je intenzivnija. U širem rajonu Pčelića i Pivnica smjestila se 28. divizija NOV i u špišić Bukovici i Vukosavljevici Bilogorski NOP odred. Na obje strane došlo je do više sukoba koji su prethodili žestokim okršajima u drugoj polovici ožujka 1944. Neprijatelj je želio ovladati širom okolicom i uspostaviti promet prugama i cestama oko Virovitice da bi omogućio prelaženje njemačkim trupama iz Jugoslavije u Mađarsku. Jedinice NOV željele su ga u tome spriječiti i zadati mu što veće gubitke. Zbog toga je slijedećih dana došlo do žestokih okršaja. Neprijatelj je ovladao špišić Bukovicom, Suhopoljem, Pčelićera, Pivnicom, Miokovićevom i Velikim Bastajima. Osposobio je, donekle, ceste za promet, ali ne i pruge. Nijemci su se time morali zadovoljiti.

Poslije svršetka neprijateljske šeste ofanzive u istočnoj Bosni, Nijemci su po nalogu komande Vermahta, za jugoistok, uputili dio svojih snaga iz Jugoslavije u Mađarsku, sa zadatkom da ondje uspostave rezervnu zaprečnu liniju ispred trupa Crvene armije koje su, u to doba, stigle u Rumunjsku.

Komunikacijama od Banove Jaruge preko Virovitice, u smjeru Barča, i od Našica preko Podravske Slatine i Donjeg Miholjca, u smjeru Pečuha, kretale su se tri njemačke divizije — 1. brdska, 42. lovačka i 100. lovačka divizija. Imale su oko 200 tenkova i drugih motornih vozila.

Pokreti su primijećeni i na drugim komunikacijama. Zbog toga je štab 6. korpusa NOVJ izdao direktivu podređenim jedinicama da na svim komunikacijama napadaju njemačke kolone, uništavaju efektivne i plijene ratni materijal. Jedinicama 28. divizije NOV, i Zapadnoj grupi partizantskih odreda, naređeno je da kontroliraju komunikacije u Podravini, Bilogori, Papuku i Psunju, a jedinicama 12. divizije NOV, i istočnoj grupi partizanskih odreda, u Dilju i Krndiji.

Njemačke divizije su, pak, sa svoje strane naredile lokalnim posadama da osposobe i osiguraju komunikacije kako bi se mogle nesmetano kretati. U tom smislu došlo je do življe aktivnosti neprijateljske posade iz Virovitice od početka ožujka 1944. o kojoj je naprijed govoreno, i ona je potrajala sve dok njemačke divizije nisu prešle u Mađarsku. Slično je bilo i oko drugih uporišta. Na primjer, četvrti gorski zdruk imao je osiguravati komunikacije od Pakraca do Slavonske Pivnice, a posada iz Virovitice od Pivnice do Barča. Neprijateljske posade taj su zadatak slabo obavile pa su se najčešće njemač-

30. Detaljnije o tome u slijedećem poglavlju — Krorologija događaja.

ke divizije u pokretu morale same osiguravati. Pri tom pretrpjele su znatne gubitke u ljudstvu i opremi. To je trajalo sve do 22. ožujka 1944. Tada su Nijemci prešli u Mađarsku.

Najžešće borbe počele su 16. ožujka 1944. u širem rajonu Slavonske Pivnice, kada je naišla kolona s kamionima 42. lovačke divizije.³¹⁾ Drugi bataljon Brodske NO brigade napao je toga dana u 10 sati njemačko osiguranje u Humskoj Varoši, ošteti jedan tenk i protjerao Nijemce do Slane Vode. U borbi imao je tri mrtva i dva ranjena. Istovremeno, treći je bataljon pomogao jednom bataljonu 21. NO brigade povratiti brdo Budim (trigonometar 254l kod Klise, s kojeg su ga Nijemci protjerali. Snažnim jurišem Budim je osvojen, ali je bataljon, pri tom, imao tri mrtva i četiri ranjena. U međuvremenu su dva bataljona 17. NO brigade napale kolonu kamiona na cesti kod Pivnica. Prva dva su naišla na mine i bila uništena, ali su iz ostalih Nijemci izveli protunapad, protjerali bataljone, nanijevši im nešto gubitaka.³²⁾

Noću, 18,19. ožujka 1944. godine,³⁸⁾ postavio je jedan bataljon 17. NO udirne brigade zasjedu kod raskrsnice u Pivnici na trideset metara od ceste. Prepustio je oko 48 kamiona, a zatim napao sredinu i začelje, Uništio je tri kamiona bojne komore, ali plijen iz njih nije izvukao. Nakon toga, drugi i treći bataljon 21. NO brigade napali su njemačku motoriziranu kolonu na cesti od Stare Krivaje do Klise. Međutim, Nijemci su na njih otvorili jaku topovsku vatru od koje je drugi bataljon imao gubitaka, pa se povukao. Treći je bataljon tukao dosta dugo neprijatelja i ošteti mu više vozila, a zatim se zbog opasnosti od artiljerije povukao za drugim u Lisićine. Oba su bataljona imala 18 mrtvih i 28 ranjenih. Izgubili su teški mitraljez i 6 pušaka.³⁴⁾

Noću, 19/20. ožujka 1944. godine,³⁵⁾ postavili su prvi i drugi bataljon Brodske NO brigade zasjedu na dvadeset metara uz cestu, između Pivnice i Miokovićeve. Cestom su dva sata prolazila vozila njemačke 1. brdske divizije. Bataljoni su propustili oko 30 kamiona i tenkova, a zatim napali sredinu i začelje. Zapaljena su dva kamiona iz kojih je prethodno izvučeno 8 gumenih čamaca. Uništen je tenk koji se s ceste survao u provaliju. Mitraljeskom vatrom uništena su dva automobila. Zarobljeno je 39 Nijemaca. Zaplijenjeno je 16 pušaka i 5 jahaćih konja. Pobijeno je više teglećih konja i mazgi i uništeno dosta kara s opremom. Bataljoni su imali 2 mrtva i 5 ranjenih. Utrošili su 2000 metaka i nekoliko mina i bombi.³⁶⁾

Noću, 20/21. ožujka 1944. upućene su, ponovno, jedinice 28. divizije NOV u zasjedu na cestu između Pepelane i Miokovićeve. Međutim, pošto je vladala vijavica, odustale su od napada na njemačke motorizirane kolone.³⁷⁾

31. Zbornik, tom V, knj. 25, dok. 54, 80, 103, 122, 151 i Dnevnik 17. NO udarne brigade 64—66.

32. U neprijateljskom izvještaju navodi se da partizani nisu uspjeli spriječiti pokrete njemačkih trupa kod Pivnice i Suhopolja i da su njihovi napadi odbijeni. Nijemci su u borbama imali 1 mrtvog i 11 ranjenih.

33 Zbornik, tom V, knj. 25, dok. 103, 122, 152. i Dnevnik 17. NO udarne brigade, 64—66.

34. U neprijateljskom izvještaju navodi se da su odbijeni partizanski napadi na motorizirane kolone kod Pivnice. Ne navode se podaci o vlastitim gubicima, a za partizanske tvrdi se da su dosta veliki.

35. Zbornik, tom V, knj. 25, dok. 65, 79, 122. i 154.

36. U neprijateljskom izvještaju navodi se da je noću, 19/20. ožujka 1944. bilo borbi kod Pivnice i Miokovićeve i da su poginula 2 i ranjena 3 njemačka vojnika.

37. Zbornik, tom V, knj. 25, dok. 71. i 122.

Budući da su 22. ožujka 1944. godine³⁸ njemačke trupe završile pokrete u smjeru Mađarske, bojna četvrtog gorskog zdruga, koja je držala osiguranje u Pivnici, krenula je toga dana u 9 sati u Miokovićevo. Na izlasku naišla je na zasjedu prvog bataljona 17. NO brigade koji ju je pokušao zaustaviti. Međutim, ova je jurišem protjerala bataljon i produžila pokret. No, kod Klise napadnuta je u 10 sati od dva bataljona 21. NO brigade i u borbi koja je trajala do 19 sati, tek kad su joj u susret stigla pojačanja, uspjela se probiti u Miokovićevo. U borbi imala je 5 mrtvih i 13 ranjenih. Izgubila je brdski top od 75 mm sa 15 granata, 3 puške i dosta druge opreme. Bataljoni 21. NO brigade imali su jednog mrtvog, jednog ranjenog i jednog zarobljenog. Izgubili su protuavionski mitraljez i dvije puške.³⁹⁾

Dva dana kasnije snage Četvrtog gorskog zdruga, osjetivši da im prijeti opasnost od napada, napustile su Miokovićevo i povukle se u Daruvar. Otad je opet dolina uz prugu i cestu od Daruvara do Suhopolja bila u rukama jedinica NOV. Nešto duže zadržao je neprijatelj kontrolu nad špišić Bukovicom.

četvrtog travnja 1944. jedinice 6. korpusa NOVJ napale su i u trodnevnoj borbi likvidirale posadu u Podravskoj Slatini i zadržale se ondje izvjesno vrijeme. Posada iz Virovitice pokušala je dovesti pojačanje, ali ju je spriječila 17. NO brigada u zasjedi kod Gačišta, Orešca i Cabune. Brigadi je u tome pomogao Bilogorski NOP odred koji je držao zasjedu kod Rezovca i Borove te je bočno ugrožavao neprijateljsku kolonu na cesti od Virovitice do Suhopolja.

Nakon pada uporišta u Podravskoj Slatini, posada u Virovitici stavlja na je u stanje pripravnosti jer se strahovalo da će biti napadnuta. Pojačano je izviđanje terena i utvrđeno da se kod Borove i Cabune nalaze jače partizanske snage. U Borovi nalazio se prvi bataljon Bilogorskog NOP odreda i on je 12. travnja 1944. potukao 12 i ranio 5 neprijateljskih izviđača. U Cabuni nalazila se Brodska NO brigada koja je onamo došla na odmor poslije napada na Podravsku Slatinu. Da bi je uznemirio, neprijatelj iz Virovitice doveo je u Suhopolje polubojnu domobrana s dva topa i, 16 travnja 1944. tukao granatama Cabunu, ali bez efekta.⁴⁰⁾

Međutim, već slijedećeg dana diverzanti su razorili skretnice na željezničkoj stanici u Suhopolju, a 22. travnja minirali su patrolni oklopni vlak kod Špišić Bukovice. Noću, 29. i 30. travnja 1944. izveli su Bilogorski NOP odred i Mađarski bataljon »Šándor Petefi« demonstrativni napad na uporište u Virovitici u čast 1. maja. Zarobili su osamnaest domobrana i zaplijenili nešto oružja i opreme.⁴¹⁾

U toku svibnja 1944. diverzantski bataljon 6. korpusa NOVJ minirao je u četiri navrata oklopne vlakove koji su patrolirali od Virovitice u smjerovima Suhopolja, špišić Bukovice i Terezinog Polja.

38. Ist0, dok. 103, 122, 156, 157. i 161.

39. U neprijateljskom izvještaju navodi se da je bojna probila partizansku zasjedu u 9 sati na izlasku iz Pivnice, ali je u 10 sati dobila od Klise protuudar i u ogorčenoj borbi do 19 sati, kad joj je u susret stigla pomoć, uspjela se probiti u Miokovićevo.

40. Zbornik, tom V, knj. 26, dok. 165. i 170.

41. Detaljnije o tome u slijedećem dijelu — Kronologiji događaja.

Sredinom lipnja 1944. miniran je željeznički most na Dravi i obustavljen je promet za Barč. Miniran je i željeznički most preko potoka Breznice kod Ovčare, pa je obustavljeno patroliranje oklopnog vlaka u smjeru Suhopolja.

Krajem lipnja, i u toku srpnja 1944. porušio je Bilogorski NOP odred, uz pomoć omladine i naroda, sve pruge oko Virovitice, a diverzanti su minirali preostale mostove. Time su dva oklopna vlaka bila beskorisna. Osim toga neprijatelj je povukao sve predstraže iz okolice i pojačao vanjski pojas obrane u giadu. Bilogorski NOP odred zagospodario je cijelom okolicom i potpuno izolirao uporište. U tome mu je pomogla Komanda Virovitičkog vojnog područja koja je uspostavila komande mjesta u Suhopolju i špišić Bukovici i stalne straže u Bušetini, Gradini, Lukaču, Pivnicama, Rušanima i Terezinom Polju.

Tako je opet, kao i krajem 1943. posada iz uporišta održavala veze pomoću aviona i radio-stanica. To je za neprijatelja bio vrlo nepovoljno, i on je početkom kolovoza 1944. pokušao manjim protunapadom otjerati snage NOV iz neposredne blizine oko uporišta, u čemu je donekle uspio, ali ne zadugo.

PROTUNAPAD NEPRIJATELJA KOD ŠPIŠIĆ BUKOVICE

Poslije demonstrativnog napada Bilogorskog NOP odreda i Mađarskog bataljona »Šandor Petefi«, 29/30. travnja 1944. na uporište u Virovitici, moral neprijateljske posade je postepeno opadao i njena aktivnost na terenu je sasvim oslabila. Sva manja uporišta u okolici napuštena su i Bilogorski NOP odred, zajedno sa stražama Komande Virovitičkog vojnog područja, ostvario je potpunu kontrolu nad cijelim područjem ondašnjeg kotara, izuzev grada Virovitice, i to njegovog užeg dijela koji je bio okružen bodljikavom žicom, čak unutar žice, u centru grada, djelovale su grupe ilegalaca — komunista, skojevaca i simpatizera narodnooslobodilačkog pokreta, tako da je vojnom i političkom rukovodstvu bilo poznato sve što se događalo u uporištu. Za cijelo to vrijeme posada je bila okružena sa svih strana i vezu s višim komandama održavala je radio-stanicom. Povremeni saobraćaj održavan je samo pomoću malih školskih aviona. Međutim, to nije moglo dugo potrajati, jer je prijetila opasnost da u posadi dođe do rasula. Osim toga, stalna prisutnost i aktivnost Bilogorskog NOP odreda, u neposrednoj blizini uporišta, ne samo što je poražavajuće djelovalo na moral, nego je unosila i veliku nesigurnost i strah u redovima neprijateljskih vojnika. Istodobno su u višim neprijateljskim komandama počeli strahovati od mogućnosti zavjere i predaje dijela domobranske posade partizanima, slično kao što je to učinio konjički divizion prošle godine. Doduše, sada su posadu sačinjavali kadeti podoficirske škole, s nešto njemačkih instruktora, a bila je znatno pojačana i ustaška posada koja je imala 200 čarkara. No, iznenađenja nisu bila isključena.

Bilogorski NOP odred brojno se ojačao i formirao je treći bataljon. U to vrijeme imao je oko 550 boraca. Postojale su i jake partizanske straže u Suhopolju, špišić Bukovici i drugim mjestima. To su na neprijateljskoj strani znali i dakako, nisu bez razloga počeli strahovati. Znajući, pored toga, da je Komunistička partija na virovitičkom kotaru izgradila rasprostranjen

mehanizam organa narodnih vlasti i političkih organizacija i da je počela okupljati mase u sveopću antifašističku narodnu organizaciju — Jedinostvenu narodnooslobodilačku frontu — bilo je više nego očigledno da se u takvom ambijentu posada u Virovitici neće moći održati.

Da situacija bude još teža, u Slavoniju vratile su se dvije brigade koje su u studenom 1943. otišle u druge krajeve (12. NO brigada vratila se 16. svibnja 1944. iz Bosne, a 16. omladinska NO brigada »Joža Vlahović« vratila se 15. srpnja iz Žumberka) Brigade nisu bile daleko od Virovitice. Osim toga, odnedavno je u sklopu 6. korpusa NOVJ formirana još jedna — četrdeseta divizija NOV. Sve to, i mnogo drugog, bilo je više nego dovoljno da na neprijateljskoj strani ocijene kako je došao posljednji trenutak da se posadi u Virovitici pomogne i ukloni opasnost od neugodnih iznenađenja. Zbog toga su, ponajprije, odlučili da se oslobode pritiska Bilogorskog NOP odreda i protjeraju ga dalje od uporišta, a kasnije, prema prilikama i mogućnostima, poduzet će i druge mjere.

Budući da su 31. srpnja 1944. snage petog ustaškog stajaćeg djelatnog združenja osvojile Pitomaču i u njoj uspostavile uporište, zapovijedeno im je da u suradnji s posadom u Virovitici organiziraju pothvat i otjeraju Bilogorski NOP odred od Virovitice. Pothvat je izveden, 7. kolovoza 1944. od 7 do 12 sati. Drugi bataljon Bilogorskog NOP odreda postavio je zasjedu na cesti kod Korije i dočekao kolonu domobrana iz Virovitice. U borbi do 11,30 sati izdržao je njihove napade. Iznudio je da potroše zalihe municije i stvorio uvjete da ih odbije. Međutim, treći bataljon nije izdržao kod Lozane, napad ustaša iz Pitomače i povukao se u Vukosavljevicu. Zbog toga je štab odreda naredio drugom bataljonu da se povuče iz Korije u špišić Bukovicu da ga ne bi napale ustaše s leđa. Borbe su završene u 12 sati. Bataljoni su postavili zasjede u Vukosavljevici i špišić Bukovici, ali ih neprijatelj nije napadao. Ustaše iz Pitomače dopremili su preko Rogovca u Viroviticu municiju i potom se vratile.

U borbi kod Korije domobrani su imali nešto gubitaka koje su otpremili u tri zaprege, dok su ustaše prošle bez gubitaka. Oba bataljona imala su dva mrtva i osam ranjenih.

Nakon borbe Bilogorski NOP odred rasporedio je svoj prvi bataljon u Turnašici i Vukosavljevici, drugi u špišić Bukovici i treći u Borovi. Ondje su se zadržali desetak dana i zatim prešli u Bilogoru. Na neprijateljskoj strani ponadali su se da ih je minula opasnost, ali su pogriješili. Prava opasnost tek je dolazila.⁴²⁾

18. kolovoza 1944. jedinice 6. korpusa NOVJ oslobodile su Grubišno Polje i Velike Zdence. Dva mjeseca ranije bila su oslobođena uporišta u Velikom Grđevcu i Velikoj Pisanici. 20. kolovoza uključen je Bilogorski NOP odred u četrdesetu diviziju NOV, u sastavu 6. korpusa. Uz dodatak jednog bataljona, 16. omladinske NO brigade »Joža Vlahović«, odred se 27. kolovoza 1944. u Vukosavljevici reorganizirao u Virovitičku NO brigadu.

Brigada je još efikasnije kontrolirala okolinu Virovitice i u rujnu 1944. pokušala je iznuditi predaju posade bez krvoprolića, ali nije uspjela. No, čim su tokom rujna 1944. jedinice 6. korpusa NOVJ oslobodile Lipik, Pakrac, Daiuvar, Podravsku Slatinu i Čadavicu, na red je došlo oslobođenje Virovitice i drugih uporišta u srednjoj Podravini.

42. Bilogorski partizanski odred, 168.

*Virovitička NO brigada poslije oslobođenja Virovitice
5. X 1944. godine nastupa prema Koprivnici*

TREĆI NAPAD NA VIROVITICU

Štab 6. korpusa NOVJ naredio je 12. diviziji da u suradnji sa četrdesetom divizijom, 4. listopada 1944. u 3,30 sati, napadne i likvidira neprijateljsko uporište u Virovitici. Istodobno, štab 10. korpusa NOVJ »zagrebačkog« naredio je 32. i 33. diviziji da uz pomoć dvije brigade, iz sastava 7. divizije NOV (banijske) napadnu i likvidiraju ustaške posade u Pitomači i Podravskom Kloštru. Štabovi oba korpusa dogovorili su se da napadi počnu u isto vrijeme kako bi se otklonila opasnost od međusobnog ispomaganja neprijateljskih posada. Naravno, računalo se na efekte koordiniranih napada koji su demoralizirajuće djelovali na protivnika. Razumije se, ne treba ni spominjati što s moralnog i vojno-političkog aspekta znači, istodobno, likvidiranje tri neprijateljska uporišta.

Za napad na Viroviticu određena su tri bataljona dvanaeste i dva bataljona Osječke NO brigade, dok je po jedan bataljon iz svake brigade zadržan u divizijskoj rezervi. Na osiguranja određene su čehoslovačka i 16. omladinska NO brigada, dok je u korpusnoj rezervi u špišić Bukovici i oko Virovitice bila Virovitička, i u Lozanu 18. NO brigada.

Uporište je branila posada od 800 domobrana Središnje dočasničke škole i 200 ustaša. Bila je naoružana sa 10 različitih topova, 9 minobacača, 12 teških mitraljeza, 24 puškomitraljeza, šmajserima i puškama. Kako je pret-hodnog dana primila pošiljku od 80 000 metaka, koja je, uglavnom, bila namijenjena ustašama u gradskom dvorcu, a domobranska posada imala je, otprije, u svojim skladištima zalihu od oko 500 000 metaka, i bila snabdje-vena i s dosta granata za sve topove i minobacače, smatralo se da će moći obraniti uporište.

Naime, neprijatelj je računao na višednevni otpor kojim bi iscrpio na-padače i na taj način privolio ih na povlačenje. Ako se i ne bi povukli, Nijemci bi, vjerojatno, pošto im je iz vojnostrateških razloga Virovitica bila važna, mogli za nekoliko dana prikupiti kod Barča jače snage, forsirati Dra-vu i pomoći obranu. To bi za neprijatelja, u vrijeme kada je na svim bojiš-tima doživljavao katastrofalne poraze, predstavljao izuzetan vojno-politički poen, i on ga je želio ostvariti upravo u Virovitici kako bi dokazao da je ona za jedinice NOV neosvojiva.

Budući da je uporište bilo ograđeno bodljikavom žicom i utvrđeno s dva pojasa zidanih i međusobno povezanih bunkera — vanjskim i unutraš-njim — i imalo je nekoliko masivnih zgrada pogodnih za obranu u središtu, među kojima je bila najmasovnija citadela (gradski dvorac) koju su držale ustaše, očekivalo se da će želje biti ostvari j ive. Međutim, od svega toga nije bilo ništa.

Jedinice 6. korpusa NOVJ bile su, u to doba, izrazito superiornije i nisu čak ni pomišljale na mogućnost eventualnog neuspjeha u napadu.

Nije trebalo postavljati osiguranja prema Podravskoj Slatini, Daruva-ru i Grubišnom Polju jer su ta mjesta bila oslobođena. Pojaćanja su mogla doći samo od Pitomaće i Barča. No, kako je i Pitomaca, istodobno, napada-na od jedinica 10. korpusa, to ni s te strane nije prijetila opasnost, ali je postojala mogućnost od probijanja posada iz jednog i grupiranja u dru-gom uporištu.

Zbog toga je štab 6. korpusa NOVJ postavio ondje jaka osiguranja. Gla-vninu 16. omladinske NO brigade (bez jednog bataljona) rasporedio je na zasjedu na vertikali od Starogradačkog Marofa do Rogovca. U Lozanu smje-stio je 18. NO brigadu koja se nalazila u korpusnoj rezervi i mogla je pri-teći u pomoć 16. omladinskoj NO brigadi, ako bi to bilo potrebno. U špi-šić Bukovici i Vukosavljevici smjestio je Virovitičku NO brigadu koja je, također, bila u korpusnoj rezervi i mogla je intervenirati, ako zatreba.

Postavljanjem jake barijere između Virovitice i Pitomaće spriječena je mogućnost spajanja njihovih posada, prije svega ustaša. Naime, bilo je lo-gično očekivati od ustaša iz Virovitice da se pokušaju probiti pod zaštitu svog petog stajaceg djelatnog zdru-ga u Pitomaći, a to im se nije smjelo dopustiti.

Od Barča mogla se očekivati intervencija Nijemaca, ali ne osobito jaka jer nisu imali dovoljno snaga. Oni su pokušali noću, 2/3. listopada 1944. pri-jeći Dravu i u slučaju potrebe organizirati prihvatilište u Terezinom Polju za posadu iz Virovitice, ali ih je spriječila 16. omladinska NO brigada. Nije

se znalo da li će upet pokušati intervenirati, no za svaki slučaj u tom smjeru postavljena su na osiguranje četiri bataljona.

Jedan bataljon 16. omladinske NO brigade kontrolirao je sve prilaze koji od granice vode prema Neteči i Okrugljači. Dva bataljona (drugi i treći) Čehoslovačke NO brigade postavljena su uz cestu i prugu od Gornjih 3azija preko Kapele-Dvora do Lukača, sa zadatkom da kontroliraju prilaze od Barča i osiguravaju divizijsko previjalište i telefonsku centralu u Lukaču. Četvrti bataljon 12. NO udarne brigade, koji se nalazio u rezervi 12. divizije NOV, smješten je kod Brezika i Kolca. Njemu je stavljeno u zadatak da hvata bjegunce koji bi iz Virovitice pokušali otići u Barč i da pomogne čehoslovačkoj brigadi, ukoliko odanle dođe do intervencije.

Štab 12. divizije NOV i prištapski dijelovi nalazili su se u Suhopolju. Između Virovitice i Suhopolja bila su smještena dva bataljona u divizijskoj rezervi: jedan iz Osječke i jedan iz čehoslovačke NO brigade. Oni su imali zadatak da hvataju bjegunce iz Virovitice i ne dopuste proboj posadi tim smjerom za Našice i Osijek.

Ovakvim rasporedom bataljona na osiguranjima, osim što je otklonjena mogućnost intervencije, željelo se privoljeti domobranski dio posade na predaju, ukoliko se pokuša probiti iz Virovitice. Očekivalo se da će među domobianskim oficirima prevladati razum i, da će, kad shvate bezizlaznost situacije, otkazati poslušnost svom zapovjedniku, po činu pukovniku, koji je bio vjeran svojim fašističkim gospodarima i da će predajom vojske spriječiti krvoproliće. Nažalost, to se nije dogodilo.

Za ustaški dio posade nije bilo alternative. Odlučeno je da ih se potpuno likvidira. To je značilo da im se neće dopustiti proboj iz uporišta ni na koju stranu, bilo da proboj pokušaju izvesti samostalno ili zajedno s domobranima. U tom smislu dane su upute bataljonima u napadu da ih, čim prodru u središte grada, odmah izoliraju od domobranske posade, što su i učinili.

Iza ponoći, 3/4. listopada 1944. bataljoni Osječke i 12. NO udarne brigade krenuli su u napad. Drugi bataljon 12. NO brigade napadao je od Brezika desnom stranom ceste preko židovskog groblja u sjeverni dio uporišta i imao je presjeći žicu i likvidirati bunkere na pojasu vanjske obrane zapadno od Ulice Matije Gupca do Odenice. Napad je počeo 4. listopada 1944. u 3,30 sati. Bataljon je snažnim naletom, nakon što je pomoću kesica s eksplozivom otvorio prilaze kroz žicu, do osam sati slomio otpor na vanjskoj breši. Istjerao je domobrance iz sedam bunkera i prodro do unutrašnjeg pojasa obrane oko crkve. Ovladao je zapadnom ivicom parka u centru i odanle napao ustaše u dvorcu.

Treći bataljon 12. NO udarne brigade napadao je od Brezika lijevom stranom ceste u smjeru domobranskih kasarni. Uz jaku topovsku i minobacačku vatru imao se probiti kroz žicu, likvidirati bunkere ispred kasarne i zatim osvojiti vojne kasarne i skladišta. Premda su domobrani pružili jak otpor i tukli nastupne pravce bataljona topovima, minobacačima i automatskim oružjem, ovaj je nezadrživo napredovao i brzo osvojio kasarne i skladišta. Pri tom zarobio je dosta domobrana. Otuda je odmah lijevom krilom napao tri bunkera na vanjskoj breši u sjeveroistočnom dijelu uporišta i s

lakoćom ih osvojio, a glavninom je produžio napad na unutrašnju obranu oko današnjeg autobusnog kolodvora i do 10,30 sati likvidirao sva otporna gnijezda. U nastavku istjerao je domobrane iz bunkera, oko ondašnje gradske elektrane, i oko 11 sati započeo sa sjeverne i istočne strane napad na ustaše u dvorcu.

Prvi bataljon 12. NO udarne brigade napadao je od Ovčare uz prugu i cestu u istočnom dijelu uporišta, sa zadatkom da lijevim krilom osvoji veliku željezničku stanicu i u produžetku likvidira bunkere oko bolnice i uz prugu do malog kolodvora, a desnim krilom da napadne i likvidira sva otporna gnijezda s unutrašnje strane pruge prema Lukaču. Napad je podržan artiljerijskom i minobacačkom vatrom. Međutim, neprijatelj je sveli'ke željezničke stanice pružio odsudnu obranu i zaustavio napad prvog bataljona. Oko bunkera imao je gusta minska polja »pokrivena« mitraljeskom vatrom i nije ih bilo moguće demontirati. Pošto se, u međuvremenu, glavnina domobranske posade počela prikupljati iz ostalih dijelova uporišta na velikoj željezničkoj stanici, bataljonu je naređeno da se učvrsti na pruži i cesti kod Čemernice i ne dopusti proboj u smjeru Suhopolja. U tu svrhu pridodana su mu pojačanja iz divizijske rezerve.

Bataljon je tako učinio i, kad je oko 12 sati dobio jaku artiljerijsku i minobacačku podršku, ponovio je napad na veliku željezničku stanicu i protjerao domobrane uz istočni rub grada u smjeru Lukača. Istodobno je desnim krilom ovladao potokom Kiselicom sjeverno od Čemernice, odakle je tukao njihovu kolonu u bijegu. Nakon toga zadržan je na velikoj željezničkoj stanici da bi kontrolirao raskrsluicu pruga prema Lukaču, Suhopolju i špišić Bukovici.

Budući da je pruga od velike željezničke stanice na cijeloj dionici od mekanog puta koji vodi za Golo Brdo bila opasana bodljikavom žicom ispred koje su mjestimično bila minska polja, a s unutrašnje strane nalazilo se više bunkera, štab divizije nije s te strane uvodio u napad ni jedan bataljon. No, u južnim predgrađima držao je dijelove Osječke NO brigade u rezervi i oni su kontrolirali tu dionicu. Neprijatelj je upravo s te strane očekivao najjači napad. Dionicu od velike željezničke stanice minirao je s vanjske strane kod starog groblja. Prostor od male željezničke stanice do puta za Golo Brdo minirao je dvostrukim minskim poljima s unutrašnje strane. Računao je da će, ako snage NOV s te strane prodru u uporište, izvesti prolunapad s unutrašnjeg pojasa obrane od gimnazije i nove pošte i, uz istodobno aktiviranje dva oklopna vlaka, od velike željezničke stanice natjerati napadače na minska polja, opkoliti ih i uništiti. Međutim, ilegalci su dostavili plan obrane uporišta i, razumije se, napadači u takvu klopku nisu upali. Što se tiče oklopnih vlakova oni neprijatelju nisu bili od koristi, jer nikamo nisu mogli krenuti, pošto su sve pruge uokolo bile porušene. Kasnije su uništeni.

Jedan bataljon Osječke NO brigade napadao je od Golog Brda lijevom stranom mekanog puta u jugozapadni dio uporišta i do 10 sati istjerao je domobrane iz nekoliko bunkera, između pruge i novog groblja, i stigao do unutrašnjeg pojasa obrane kod nove pošte i gimnazije. Kao što se vidi, taj je bataljon mimoišao dvostruko minsko polje s unutrašnje strane pruge i i nije upao u klopku. Nakon toga, za pola sata, istjerao je domobrane s unu-

trašnjeg pojasa, i ovi su se povukli u smjeru velike željezničke stanice. Bataljon je ovladao jugozapadnom ivicom parka u središtu grada.

Drugi bataljon Osječke NO brigade napadao je cestom od Korije. Imao je zadatak osvojiti bunkere u zapadnom dijelu uporišta do parka u središtu grada i spojiti se na lijevom krilu s drugim bataljonom 12. NO udarne brigade koji je nastupao sa sjevera. On je taj zadatak s lakoćom obavio do 10 sati. Domobrani iz središta grada povukli su se na veliku željezničku stanicu. Time je, u stvari, bila slomljena obrana na vanjskom i unutrašnjem pojasu oko 11,30 sati i ostatak domobranske posade povukao se na veliku željezničku stanicu.

U gradskom dvorcu ostalo je 200 ustaša koji se nisu uspjeli povući.

Ondje su se zabarikadirali i odlučili boriti dok im odnekud ne dođe pomoć. Vjerovali su da će izdržati i da će im pomoć stići slično kao prilikom napada 18. NO brigade 12. studenog 1943. Nagovorili su neke domobranske oficire da se pod svaku cijenu probiju s ostatkom posade preko Brezika u smjeru Barča i da se ondje spoje s Nijemcima i, potom, zajedno vrate i istjeraju partizane iz uporišta. Domobrani su se s velike željezničke stanice, oko 12 sati, pokušali probiti u smjeru Brezika i odonud za Barč. No, pošto su u istočnom dijelu grada, kod ondašnje »šintarnice«, naišli na žestoku mitraljesku vatru lijevog krila trećeg bataljona 12. NO udarne brigade, podržanu topovima i minobacićima, kojom prilikom su imali oko 40 mrtvih i više ranjenih, odustali su od pokušaja i krenuli poljskim putom istočno od Brezika u smjeru Dugog Sela, kamo su stigli oko 16 sati. Ondje im je zapovijeđeno da se povlače najkraćim smjerom do Čađavice i Donjeg Miholjca. Međutim, nekoliko oficira vjernih ustašama odvojilo je zadnju polovinu kolone, s oko 250 vojnika, i krenulo prema Barču. Kod Kapele-Dvora i Gornjih Bazija dočekali su ih četvrti bataljon 12. udarne i prvi bataljon Čehoslovačke NO brigade i nakon kraće borbe oko 50 ih pobili, ranili i zarobili, dok su se ostali probili do Barča gdje su ih prihvatili Nijemci i otpremili u Osijek.

Zasjeda bataljona 16. omladinske NO brigade, koja je zbog borbe s Nijemcima noću, 2/3. listopada 1944. promijenila položaje kod Neteče da bi izbjegla eventualne gubitke od njemačke artiljerije preko Drave, propustila je domobrane, jer su joj bili izvan puškometa.

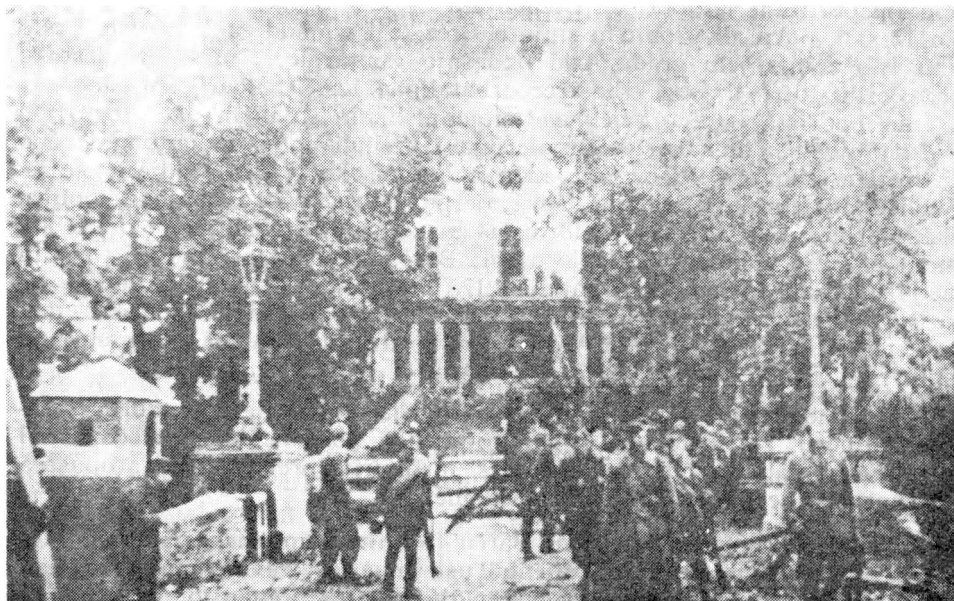
Nijemci nisu pristali da se u Barču formira kombinirana udarna skupina za upućivanje pomoći opkoljenim ustašama u Virovitici jer nisu imali raspoloživih snaga za bilo kakvu intervenciju, i do nje nije došlo.

Glavnina domobranske kolone, s oko 250 vojnika, krenula je iz Dugog Sela poslije 16 sati u smjeru Čađavice i Donjeg Miholjca i na putu nije naišla na zasjede. Ođanle je slijedećeg dana otišla u Osijek.

U Virovitici su drugi i treći bataljon 12. NO udarne brigade do smraćenja, 4. listopada 1944. napravili obruč oko parka i započeli pripremama za likvidiranje ustaša u dvorcu. Pošto je unutrašnja strana parka oko dvorca bila ograđena žičanim preprekama, nisu strahovali da će im ustaše pobjeći jer se moglo izaći samo na glavni izlaz, a njega je kontroliralo više mitraljezaca. Istodobno, bataljoni Osječke NO brigade obrazovali su vanjski obruč u zapadnom i južnom, a prvi bataljon 12. NO udarne brigade u istočnom dijelu grada.

Borcima je preko noći, 4/5. listopada 1944. dan odmor, a stražarska su odjeljenja na smjenu vatrom iznurivala protivnika. U štabu 12. divizije NOV i 12. NO udarne brigade pripremali su plan za uništenje ustaša. Željeli su postići cilj, ali tako da dvorac ne bude suviše oštećen. Zbog toga nije dolazilo u obzir da ga se zapali. Odlučeno je da se nasuprot čelne strane postave dvije haubice u Ulici Matije Gupca i da se direktnim pogocima napravi više otvora na prozorima koji su bili zazidani u prizemlju. Kroz njih su se mogli uvući automatičari i iznutra likvidirati posadu. Tako je i učinjeno.

Dopodne, 5. listopada 1944. pripreme su završene. Poslijepodne izveden je napad. Haubice su napravile svoje, o ostalo dovršili su automatičari i bombaši. Ovi su pri tom pokazali izuzetnu vještinu i hrabrost i premda su naišli na očajnički otpor 200 ustaša, brzo su ih likvidirali i u 17 sati osvojili dvorac. Time je nakon 37 sati i 30 minuta borbi grad bio oslobođen.

Skupina boraca 12. proletarske NO udarne brigade neposredno nakon oslobođenja Virovitice 5. 10. 1944. pred Gradskim dvorcem

U borbama poginulo je 36 i ranjeno 189 boraca 12. divizije NOV. Na osiguranjima 16. omladinske NO brigade kod Drave i Starog Graca nije bilo borbi.

Domobranci su imali 130 mrtvih i 220 zarobljenih. Ustaše su imale 200 mrtvih. Iz uporišta probilo se i otišlo u Osijek oko 450 domobrana. Među njima bilo je više ranjenih. Zaplijenjeno je 6 brdskih i 4 protutenkovska topa, 3 teška i 6 lakih minobacača, 12 teških mitraljeza, 17 puškomitraljeza.

ljeza, više od 350 pušaka, dosta šmajsera i pištolja i veće količine municije i druge opreme.⁴³⁾

Istodobno, jedinice 10. korpusa NOVJ »zagrebačkog« i 7. udarne divizije NOV (banijske) osvojile su Pitomaču i Podravski Kloštar u kojima su, također, ustaške posade pretrpjele poraz. Bio je to, u to doba, jedan od najkrupnijih uspjeha jedinica NOV u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji.

Šest dana kasnije jedinice 6. i 10. korpusa i 7. banijske divizije napale su i, istodobno, likvidirale neprijateljska uporišta u Đurđevcu, Virju, Podravskom Novigradu i Hlebinama. Tako je cijelo područje između Koprivnice i Našica bilo pod kontrolom jedinica NOV i pripadalo je slobodnoj teritoriji u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji.⁴⁴⁾

Neprijateljska posada u Virovitici bila je katastrofalno poražena. Jedinice 12. divizije NOV, naročito 12. NO udarne brigade, ispoljile su dotad najveću umješnost i hrabrost. Osvajanje Virovitice bilo je za njih otprije teško i složeno. U dva, odnosno tri ranija napada (drugi napad je ponovljen) pobjeda im je bila na dohvat ruke i svaki put se situacija u zadnji trenutak mijenjala u korist protivnika. U trećem pokušaju to se nije ponovilo i napad je uspio. Neprijateljska posada, iako dotad najbrojnija, najopremljenija i najborbenija, nije mogla izdržati silinu udara i bila je poražena.

Prilog: Skica br. 2
Operacije 6. korpusa NOVJ u Virovitici 4. i 5. listopada 1944.

VIROVITIČKI MOSTOBRAN

Od sredine listopada 1944. jedinice 6. i 10. korpusa NOVJ kontrolirale su veliki slobodni teritorij u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji između rijeke Drave i Save.

Poslije oslobođenja Beograda, 20. listopada 1944. jedinice NOVJ napredovale su na zapad i ušle u Srijem. Ondje su jakim otporom grupe njemačkih armija »E« bile zaustavljene na lijevoj obali Dunava. Tako je došlo do uspostavljanja srijemskog fronta, na kojem su vođene višemjesečne borbe. Front su probile jedinice Jugoslavenske armije 12. travnja 1945.

43. U neprijateljskim izvještajima navodi se najprije da je napad na Viroviticu otpočeo i teče nesmanjenom žestinom, ali posada odolijeva. Zatim da se posada nakon duge borbe probila u smjeru Terezinog Polja. U bojnoj relaciji Središnje dočasničke škole iz Osijeka navodi se da su partizani, 4 listopada 1944. u 3,30 sati, otpočeli odsudni napad na Viroviticu. Odmah su osvojili konjičku vejatnu, a u 8 sati probili su i ostale linije. Do 10 sati pala je prva obrana grada pa je u 10,30 sati posada zaposjela drugu, unutrašnju liniju. Međutim, pritisak je bio neizdrživ i ubrzo je pustila druga linija. Zbog toga su u 11,30 sati prikupljene snage na velikom željezničkom kolodvoru u cilju proboja prema granici. U 12 sati izveden je proboj u smjeru Brezika, ali se ušlo pod jaku topovsku, mitraljesku i pušчанu vatru. Proboj je nastavljen u smjeru Dugog Sela kamo se stiglo u 16 sati. Ondje se zadnji dio kolone odvojio bez odobrenja zapovjednika i krenuo za Barč. Na putu je imao osjetne gubitke, ali se oko 200 vojnika probilo i njih su prihvatili Nijemci i otpremili u Osijek. Prednji dio stigao je bez otpora u Donji Miholjac, odakle je produžio u Osijek. U Virovitici je bez odobrenja ostalo u zamku 200 ustaša koji su pružali otpor do 17 sati 5. listopada 1944, kada su svi izginuli. Među domobranima koji su stigli u Osijek bilo je više ranjenika.

+4. Zbornik, tom V, knj. 34. dok. 22, 26, 33, 125, 127, 134, Dvanaesta je majka Slavonije, 90—94, Borbeni put čehoslovačke NO brigade, 229—230, Bilogorski partizanski odred, i Regesta, svezak 4. dok. 136.

Južno od srijemskog fronta nalazila se grupa njemačkih armija »Jug« koja se povlačila iz Grčke u smjeru Sarajeva, Slavonskog Broda i Osijeka. Sjeverno od Srijema nalazile su se trupe trećeg ukrajinskog fronta Crvene armije i one su napredovale mađarskim teritorijem u smjeru zapada. Do 8. prosinca 1944. dostigle su približno na vertikalu od jugozapadne ivice Blatnog jezera do sela Baboće na lijevoj obali Drave sjeverno od Pito-maće.

Dolaskom Crvene armije u područje Barča omogućeno je komunicira-nje između oslobođenog teritorija u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji preko Mađarske s oslobođenim dijelovima Jugoslavije istočno od srijemskog fronta. Šestom i desetom korpusu NOVJ omogućeno je time evakuiranje tri do četiri tisuće ranjenika i bolesnika u Vojvodinu i, obratno, urednije sna-bdijevanje oružjem, municijom i opremom. Istodobno, pozadinskim voj-nim i civilnim organima omogućeno je evakuiranje dječjih i invalidskih domova, prosvjetnih i drugih ustanova, kao i velikog zbjega naroda s po-dručja zagrebačke i slavonske oblasti u Vojvodinu.

Međutim, s vojnostrateškog aspekta, slobodni teritorij u sjevernoj Hr-vatskoj i Slavoniji pružao je velike operative mogućnosti za brži i uspješ-niji slom fašističkih snaga. S jedne strane, osiguravao je južno krilo Crvene armije u Mađarskoj, a s druge, ugrožavao je neposrednu pozadinu njemač-koj armijskoj grupaciji »E« na srijemskom frontu. Djelomično je ondje o-metao i usporavao prikupljanje njemačke armijske grupacije »Jug« iz istočne Bosne, čime je umanjivao njenu aktivnost. Pružao je mogućnost NOVJ da uvođenjem jačih snaga na front brzo napreduje sjevernim graničnim po-jasom do Austrije i ondje zatvori izlaz svim neprijateljskim trupama iz Jugoslavije.

Dakako, ova je mogućnost bila u zavisnosti s napredovanjem južnog krila NOVJ, koje se kretalo obalama Jadrana u smjeru Istre i Trsta i imalo se spojiti sa sjevernim u području Karavanki na krajnjem sjeverozapad-nom odsjeku jugoslavenske granice s Austrijom. Ona je u osnovi bila tako i realizirana, ali tek u svibnju 1945. i nezavisno od virovitičkog mostobrana. No, u vrijeme kada je mostobran uspostavljen, stanje na bojištima u Evro-pi i u Jugoslaviji bilo je povoljno za savezničke snage i NOVJ, pa se s dosta optimizma mogao očekivati brz slom fašizma.

Zbog toga je Vrhovni štab NOVJ dao instrukcije 6. i 10. korpusu NOVJ da svojim snagama djeluju na rubovima slobodnog teritorija, da likvidi-raj u pojedina izolirana neprijateljska uporišta u njemu i da ga proširuju u dubinu i širinu. Ovi su tako i učinili.

Šesti korpus NOVJ operirao je u smjeru Osijeka, Našica i Đakova, i uz komunikacije od Slavonskog Broda do Banove Jaruge. Deseti korpus ope-rirao je u smjeru Koprivnice, Bjelovara i Križevaca i uz komunikacije od Dugog Sela do Banove Jaruge. Oba su korpusa u razdoblju od listopada do prosinca 1944. likvidirala po nekoliko izoliranih neprijateljskih uporišta unutar slobodnog teritorija. Premda im je područje operacija bilo prostrano, uspješno su suzbijali neprijatelja i proširivali slobodni teritorij.

To je, otprilike, u osnovnim konturama sve što se u vojnom smislu od-nosilo na stanje i operative namjere u momentu uspostavljanja viroviti-čkog mostobrana. Treba još dodati da su 6. i 10. korpus NOVJ imali na

SKICA Br. 2
OPERACIJA 6. KORPUSA
U VIROVITICI 4-5. 10. 1944.

oslobođenom teritoriju više vojno-strateških baza, od kojih su najveće bile na Papuku i Moslavini i manje u Kalniku, Bilogori, Psunju i drugdje. Imali su i više provizornih aerodroma. U unutrašnjosti teritorija bio je organiziran promet na prugama i cestama.

Virovitički mostobran imao je u prvoj fazi dva sektora: istočni i zapadni, a u drugoj još i južni. Borbe na zapadnom sektoru počele su 10. prosinca 1944, na istočnom 12. prosinca 1944. i na južnom 10. siječnja 1945. Svršile su se 10. veljače 1945. Ispočetka, bile su najintenzivnije na zapadnom, zatim na južnom i, na kraju, na istočnom sektoru.

OPERACIJE NA ZAPADNOM SEKTORU OD 10. DO 30. PROSINCA 1944.

Čim su trupe Crvene armije stigle u područje Barča i s jednim pukom prešle na sektor Virovitice i Pitomače, na neprijateljskoj strani došlo je do nervoze, naročito u ustaško-domobranskom taboru i odmah su poduzeli protumjere. Budući da su uočili kakva im opasnost prijeti u pozadini srijemskog fronta, pokušali su je otkloniti. No, kako nisu imali dovoljno raspoloživih snaga, bilo je očigledno da će im za ostvarivanje cilja biti potrebno dosta vremena i napora.

Podravska NO brigada »Mihovila Pavleka Miškine«, iz sastava 32. divizije NOV, prešla je noću, 9/10. prosinca 1944. sjeverno od Đurđevca preko Drave u Bukevlje i započela likvidiranjem ustaških posada u Prekodravlju. Do prelaska Podravske, i iza nje udarne brigade »Braće Radića«, u Prekodravlje, došlo je na osnovi sporazuma između štaba 10. korpusa NOVJ i zamjenika komandanta 57. armije Crvene armije.

Naime, kako je već rečeno, u to doba južno krilo Crvene armije dostiglo je do sela Baboće na lijevoj obali Drave sjeverno od Pitomače i ondje je zaustavljeno jakim otporom njemačkih snaga od Vizvara. Da bi se probili njihovi položaji na tom području, zamjenik komandanta 57. armije Crvene armije zatražio je od 10. korpusa NOVJ da svojim snagama likvidira ustaške posade u Repašu, Ždali i Goli i ugrozi Nijemce s leđa. Za ispomoć u toj operaciji Crvena armija dodijelila je 10. korpusu jedan minobacački divizion.

Štab 10. korpusa odredio je za ovaj zadatak svoju 32. diviziju. Općim operativnim planom bilo je predviđeno da divizija likvidira sve ustaške posade u Prekodravlju koje su štitile pozadinu njemačkih trupa u rajonu Vizvara i da se, potom, napadne i osvoji Koprivnica. Time bi se omogućilo zaposjedanje komunikacija na dijagonali od Đekenješa preko Botova do Koprivnice i dalje u smjeru Križevaca, tako da bi virovitički mostobran bio produžen uzvodno Dravom do Botova. S vojnostrateškog gledišta takav plan ne samo što je bio realno ostvarljiv, jer je neprijatelj u to vrijeme bio slab, nego je bio i vrlo primamljiv jer je pružao povoljnu šansu 10. korpusu NOVJ da već u samom početku ostvari dio svojih operativnih namjera.

Neprijatelj je, u to vrijeme, imao na području Varaždina i Koprivnice, te u Prekodravlju, prvi ustaški puk PTS, potpomognut s nešto tenkova, motocikla i kamiona i ostatke petog ustaškog stajaćeg djelatnog zdruga s ukupno 2500 ustaša, i nije imao uvjeta da zadrži napredovanje 32. divizije NOV.

Zbog toga su u štabu 10. korpusa predvidjeli da nakon osvajanja komunikacija kod Botova upute Prvu zagorsku NO brigadu u Hrvatsko Zagorje, sa zadatkom da zajedno s Kalničkim i Zagrebačkim NOP odredom provede opsežnu mobilizaciju i formira još jednu diviziju koja bi kontrolirala širi rajon oko Varaždina.

Međutim, na protivnoj strani budno su motrili na 32. diviziju NOV i čim je ona noću, 910. prosinca 1944. prešla Dravu kod Bukevlja i Podravskom NO brigadom »Mihovila Pavleka Miškine« napala ustašku posadu u Ždali, a iza toga udarnom brigadom »Braće Radića« posadu u Repašu, odmah su uputili od Dugog Sela preko Križevaca i Koprivnice njemačku drugu SS kozačku konjičku diviziju, iz sastava 15. SS konjičkog korpusa, sa zadatkom da spriječi pad ustaških posada u Prekodravlju i otkloni opasnost od ugrožavanja pozadine njemačkog fronta kod Vizvara. U produženju akcije Kozaci su imali potisnuti 32. diviziju NOV s dijagonale Ždala — Repaš — Molve — Virje do vertikale Drava — Mekiš — Pitomača — Vukosavljevica. Na taj način bila bi uklonjena prijetnja da će pasti Koprivnica i proširen virovitički mostobran do komunikacije Đekenješ — Botovo. Ova je komunikacija, u to vrijeme, bila vrlo značajna za Nijemce jer su njome mogli izvlačiti trupe iz Jugoslavije u Mađarsku. Kozачка divizija, koja je u svom sastavu imala tri puka (treći kubanski, peti donski i šesti tjerski) s oko 4500 vojnika, ispunila je prvi dio zadatka, ali je kod drugog posustala.

Podravska brigada »Mihovila Pavleka Miškine« i udarna brigada »Braće Radića« osvojile su od 10. do 12. prosinca 1944. Repaš i Ždalu i započele napredovanjem u smjeru Gole i Đekenješa, uzvodno uz Dravu. Time je 32. divizija NOV ispunila dio zadatka što ga je imala u obvezi prema Crvenoj armiji, ali joj nije bitno pomogla u probijanju južnog odsjeka njemačke fronte kod Vizvara. Već sljedećeg dana, 13. prosinca 1944. Kozaci su od Koprivnice napali brigadu »Matije Gupca« koja je osiguravala lijevo krilo divizije kod Virja i Molvi. Pod jakim pritiskom brigada je popustila i povukla se u rajon Đurđevca. Zbog toga su i dvije brigade iz Prekodravlja bile primorane na povlačenje prema Đurđevcu.

Noću, 13/14. prosinca 1944. iz Đurđevca evakuirani su vojni i civilni organi u Podravski Kloštar. Nakon toga jedinice 32. divizije NOV zaposjele su položaje istočno od Đurđevca na vertikali selo Kalinovac — željeznička stanica Kalinovac — Čepelovac da bi spriječile prodor Kozaka u smjeru Podravskog Kloštra i Pitomače. Na tim položajima vođene su borbe do 18. prosinca 1944. i tada se desno krilo divizije povuklo nešto unatrag pa su zaposjednuti položaji na dijagonali od zapadne ivice Podravske Sesveta i Budančevice do čepelovca. Kod Podravske Sesveta obranu su pripomogli manji dijelovi streljačkog puka 233. divizije Crvene armije. Slijedeća četiri dana vođene su na ovoj liniji borbe i, pošto su Kozaci još uvijek bili superiorniji, potisnuli su jedinice 32. divizije NOV i dijelove streljačkog puka Crvene armije unatrag, i one su, 22. prosinca 1944. zaposjele novu vatrenu liniju na dijagonali od sjeveroistoka prema jugozapadu od Đuretine preko Mekiša, Kladara i Prugovca do Suhe Katalene. Na toj liniji Kozaci su posustali, i jedinice 32. divizije počele su ih postepeno potiskivati i opkoljavati kod Podravskog Kloštra i Podravske Sesveta. Podravska NO brigada »Mihovila Pavleka Miškine« povratila je 23. prosinca 1944. Budančevicu, zapadno od Podravskog Kloštra, i zaprijetila odsijecanjem odstupnice u smjeru Đur-

đevca. U štabu 32. divizije NOV i streljačkom puku Crvene armije planirali su stegnuti obruč i uništiti kozačku diviziju. Za to postojali su izgledi, jer su Kozaci poslije dva sukoba s Crvenoarmejcima kod Kladara bili demoralizirani i počeli su pojedinačno i grupno prebjegavati na stranu Crvene armije i NOVJ. No, kako se uz kozačku diviziju nalazio jedan njemački bataljon iz tzv. »borbene grupe za opstanak« (drugi bataljon kampf grupe Engel Brecht) Nijemci su natjerali Kozake u napad na Podravsku NO brigadu u Budančevići, i ona je 25. prosinca bila protjerana u Prugovac, čime su uklonili opasnost od opkoljavanja i eventualnog uništavanja. To je bilo sve što su mogli učiniti, i do daljnjeg zadovoljili su se s postignutim, nastojeći zadržati osvojene položaje. U tome, donekle, išla im je u prilog činjenica što lijevo krilo Crvene armije u južnoj Mađarskoj nije napredovalo dalje od Baboće, pa nisu strahovali od napada s boka i s leđa. Budući da im je pristizalo pojačanje, nadali su se da će opet preuzeti inicijativu i nastaviti prodorom u smjeru Virovitice.

Doista, već 25. prosinca 1944. od Bjelovara preko Bilogore stigla je 21. pukovnija, iz sastava prve hrvatske udarne domobranske divizije, i kod Podravskog Kloštra spojila se s Kozacima. Zbog toga su jedinice 32. divizije NOV povukle svoje lijevo krilo od Prugovca natrag i zaposjele vatrenu liniju na vertikali od Kladara preko Grabrovnice do Male Čerešnjevice, Sjeveroistočno od te linije nalazili su se Crvenoarmejci koji su, također, mijenjali prijašnje položaje. Da bi pojačao obranu u Pitomači, štab 10. korpusa NOVJ uputio je onamo jedan bataljon KNOJ-a i jedan bataljon brigade »Matije Gupca«.

U štabu korpusa znali su da neprijatelj iz Bjelovara dovodi na mostobran 21. domobransku pukovnicu, i zbog toga uputili su iz Moslavine treću moslavačku NO brigadu, iz sastava 33. divizije NOV, da 26. prosinca improvizira napad na Bjelovar, želeći da se pukovnija vrati natrag. Međutim, neprijatelj se nije osvrtao na improvizacije. Zbog toga je slijedećih dana treća (noslavačka NO brigada upućena na brdo Karšanj južno od Pitomače da pojača lijevo krilo obrane 32. divizije NOV.

Nakon što je 21. domobranska pukovnija uspostavila vezu s kozačkom divizijom kod Podravskog Kloštra, odmah je isplaniram koordinirani napad na Kladare, Pitomaču i Stari Gradac. Napad je izveden 26. prosinca 1944. iz tri smjera. Glavna skupina kozačke divizije, pošto je prethodno ispitala raspored Crvenoarmejaca, provukla se nezapaženo od Podravskih Sesveta uz desnu obalu Drave i zaobišla Mekiš i Đuretinu, spustivši se preko šašnatog Polja u Stari Gradac. Otuda je protjerala straže i presjekla odstupnicu streljačkom puku Crvene armije iz Pitomače u Viroviticu. Istodobno, glavnina 21. domobranske pukovnije probila je položaje brigade »Matije Gupca« kod Male Čerešnjevice i preko Otrovanca napala Crvenoarmejce u Pitomači. Pošto se ovi s te strane nisu pripremili za obranu, bili su primorani na povlačenje. Nešto prije povukla se i njihova čelna obrana kod Kladara, koju je napala manja kozačka kolona od Podravskog Kloštra. Pri tom Crvenoarmejci su imali stanovite gubitke u ljudstvu, oružju, opremi i namirnicama. Glavnina njihovih snaga probila se iz Pitomače u smjeru Starog Graca, odakle je protjerala Kozake i, potom, produžila u Lozan i špišić Bukovicu. U povlačenju osiguravao ih je bataljon KNOJ-a i bataljon brigade »Matije Gupca«. Nakon toga i oni su se probili iz Pitomače u Vukosavljevicu.

Zbog ovog iznenadnog napada neprijatelja na Pitomaču, jedinice 32. divizije NOV i streljačkog puka Crvene armije zaposjele su 27. prosinca 1944. novu vatrenu liniju koja je išla od desne obale Drave preko Starogradačkog Marofa, Staroga Graca, željezničke pruge (kod kote 131) sjeverno od Vukosavljevice, sjevernog dijela Turnašice i Podaršanja do Otrovanečkog brijega (kota 275) južno od Sedlarice. Liniju od Drave do željezničke pruge sjeverno od Vukosavljevice držao je streljački puk Crvene armije, a ostatak jedinice 32. divizije NOV.

Slijedećeg dana, 28. prosinca 1944. neprijatelj je snagama 21. domobranske pukovnije, u tri kolone, napao od Velike Čerešnjevice, Otrovanca i Pitomače položaje 32. divizije NOV na Otrovanečkom brijegu, Podaršanju i kod Turnašice, ali je poslije šest sati borbi odbijen i otjeran natrag. U napadu su sudjelovali i dijelovi kozačke divizije.

Da bi spriječio eventualni zaobilazni napad s južne strane, štab 32. divizije NOV produžio je jugozapadni odsjek zaprečne linije od Otrovanečkog brijega do Turskih grobova u Bilogori, južno od Male Čerešnjevice. Istodobno, uputio je brigadu »Matije Gupca« da pripremi i zaposjedne rezervnu obrambenu liniju od južne ivice Vukosavljevice (kota 235) do Radotić brda (trigonometar 238)

Neprijatelj je, 29. prosinca 1944. ponovio napad na položaje 32. divizije NOV cijelom domobranskom pukovnijom i jednim kozačkim pukom. U borbama koje su trajale cijeli dan, uz jaku artiljerijsku i minobacačku vatru, uspio je probiti položaje na više mjesta i osvojiti Turnašicu. Zbog toga su jedinice 32. divizije NOV zaposjele novu frontalnu liniju na vertikali od Đolte do Srednje Zanoge. Brigada »Mihovila Pavleka Miškine« zaposjela je odsjek od Đolte preko željezničke stanice u Vukosavljevici do Radotić brda (trig. 238). Brigada »Matije Gupca« držala je srednji odsjek Radotić brda do južne ivice Vukosavljevice (kota 235) i udarna brigada »Braće Radića« držala je donji odsjek od kote 235 preko Srednje Zanoge do kote 273. Prva zagorska NO brigada nije otišla u Hrvatsko Zagorje, nego je stavljena u rezervu 32. divizije NOV u Cremušinjanskim vinogradima. Položaji streljačkog puka Crvene armije, sjeverno od Đolte do Drave, ostali su, uglavnom, nepromijenjeni i Kozaci ih nisu napadali.

Slijedećeg dana, 30. prosinca 1944. domobranska pukovnija ušla je u Vukosavljevicu iz Turnašice. Borbi dopodne nije bilo, ali su obavljena obostrana izviđanja, što je značilo da će ih uskoro biti.⁴⁵⁾

45. Zbornik, tom V, knj. 36, dok. 51, 63, 68, 69, 79, 84, 86, 123, 142, 145, 147, 149, 150, 153, 158, 163, 164, 166, knj. 37, dok. 2, 14, 17, 18, 38, 39, 136, 138, Vojnohistorijski institut JNA, Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije, Beograd, 1957, 385—387, Odbor za proslavu 15.-godišnjice 32. divizije. Borbeni put 32. divizije NOV, Zagreb, 1959, 159—165, Bilogorski partizanski odred, 196—199. i Kronologija događaja na području općine Đurđevac, 59—81.

U dosadašnjem izlaganju dan je skraćeni prikaz razvoja operacija na zapadnom sektoru virovičkog mostobrana bez ulaženja u bitnije detalje. To je učinjeno zbog toga što je opširniji prikaz dan u knjizi »Kronologija događaja na području općine Đurđevac«. Pošto su se slijedećih dana operacije odvijale na području Virovitičke općine, to će izlaganja o njima biti opsežnija.

KRITIČNO STANJE NA ZAPADNOM SEKTORU

Uvođenjem 21. pukovnije, iz sastava prve hrvatske udarne divizije, u borbu na zapadnom sektoru, 26. prosinca 1944. neprijatelj je polučio vidnije uspjehe i do 30. prosinca 1944. potisnuo je jedinice 32. divizije NOV i streljačkog puka Crvene armije iz područja Pitomače do zapadnih prilaza ispred Virovitice. Međutim, neprijatelj se tim uspjehom nije zadovoljio i, pošto se još uvijek osjećao superiornijim, nastavio je napadima s ciljem da osvoji Viroviticu i Terezino Polje i likvidira zapadni sektor mostobrana.

Međutim, takve namjere, u to doba, ne samo što su bile preambiciozne nego i po realnom odnosu snaga nisu bile ostvarljive. Čak kad bi se dale ostvariti, one bi za neprijateljske snage, tj. za drugu SS kozačku konjičku diviziju i 21. domobransku pukovnju, u tom momentu, predstavljale veći rizik negoli korist. To su i na protivnoj strani brzo shvatili.

Deseti korpus NOVJ imao je u dubokoj pozadini, iza leđa neprijateljskih snaga, na raspolaganju 33. diviziju NOV i mogao ju je dovesti iz Moslavine u Podravinu i presjeći im odstupnicu od Virovitice za Bjelovar i Koprivnicu. Istodobno, dvanaesti korpus NOVJ uputio je preko Drave svoju 16. diviziju na podiučje Čađavice i Našica da zamijeni na istočnom sektoru 40. diviziju, koju je 6. korpus NOVJ odmah poslao u Viroviticu da, zajedno s jedinicama 10. korpusa, pojača obranu na zapadnom sektoru.

Kada se sve to ima u vidu, dodajući tome činjenicu da se u Barču nalazila Crvena armija, a ne Nijemci, kao ranije, može se sagledati u kakvoj bi se nepovoljnoj situaciji našao neprijatelj, ako bi kojim slučajem ušao u Viroviticu. No, i pored toga nastojao je pod svaku cijenu, zadnjeg dana 1944. godine osvojiti Viroviticu i likvidirati zapadni sektor mostobrana. Očigledno je da su u protivničkom taboru bili zahvaćeni dubokom krizom, i kako se rat približavao svršetku, tako su sve više bili nervozni i srljali su bilo kamo, ne bi li kojim čudom spriječili svoju neminovnu propast.

28. prosinca 1944. s nekoliko aviona mitraljirali su pontonski most kojeg su Crvenoarmejci podigli preko Drave između Terezinog polja i Barča i ometali promet. Zbog straha od protuzračne obrane, piloti su taj posao površno obavili, tako da nisu napravili nikakvu štetu. No, izvidili su teren i prikupili podatke o rasporedu obrane zapadno od Virovitice.

Iz avionskih snimaka neprijatelj je vidio da su se Crvenoarmejci dobro utvrdili na vatrenoj liniji od Drave preko Starogradačkog Marofa, Starog Graca i zapadne ivice Lozana do Đolte te da, kod Bušetine i Korijske, u pozadini, imaju pripremljenu rezervnu liniju. Iz toga dalo se zaključiti da će odsudno braniti Viroviticu i da frontalnim napadom kozačke divizije od Pitomače neće biti moguće postići uspjeh.

Zbog toga, odlučeno je da najprije domobranska pukovnija izvede napad sjevernim obroncima Bilogore od Vukosavljevice preko Radotić brda i Golog Brda, i s južne strane ugrozi obranu. Nakon toga, imala je prijeći u frontalni napad kozačka divizija od Pitomače i osvojiti Viroviticu i Terezino polje.

Poslije podne, 30. prosinca 1944. domobranska pukovnija napala je jednom kolonom, od Turnašće, položaje Podravske NO brigade kod željezničke stanice u Vukosavljevici, a drugom, od sredine Vukosavljevice, položaje bri-

gade »Matije Gupca« na koti 235 u južnom dijelu Vukosavljevice. Kolona od Turnašice probila je položaje Podravske NO brigade »Mihovila Pavleka Miškine« kod željezničke stanice u Vukosavljevici i ova se povukla na Radotić brdo (trig. 238). U produženju napada obje su kolone žestoko nava-ljivale na kotu 235 i trig. 238 i noću, 30/31. prosinca 1944. probile su obranu i potisnule obje brigade s položaja. Zbog toga Podravska NO brigada »Mi-hovila Pavleka Miškine« povukla se i zaposjela nove položaje na Zidinama juž-no od špišić Bukovice, a brigada »Matije Gupca« povukla se u šumu Sred-nju Zanogu južno od Vukosavljevice.

Istodobno, kozačke snage od Pitomače i Otrovanca izvele su snažan noć-ni napad, 30/31. prosinca 1944. na položajima Crvenoarmejaca kod Starog Graca i Lozana i ovi su se povukli na rezervnu liniju od Okrugljače preko Bušetine do Koriје.

Ujutro, 31. prosinca 1944. domobranska pukovnija jednom je kolonom iz južnog dijela Vukosavljevice napala položaje udarne brigade »Braće Radića« na putu u Srednjoj Zanogi i do 13,30 sati ih probila. Međutim, odustala je od daljnjeg prodora, jer se brigada s okolnih visova pripremila za protuna-pad i protjerala je protivnika na kotu 235 u južnom dijelu Vukosavljevice.

Poslije podne štab 32. divizije NOV naredio je brigadama »Braće Radi-ća« i »Matije Gupca« da navečer, 31. prosinca 1944. u 22 sata, napadnu nepri-jatelja u bok i leđa u južnom dijelu Vukosavljevice i Turnašice i povrate izgubljene položaje. Istodobno, štab 33. divizije NOV naredio je trećoj mosla-vačkoj NO brigadi da napadne neprijateljske postave na brdu Karšanj, južno od Pitomače i Sedlarice. Cilj je bio da se umanjí inicijativa protivnika i ote-reti položaj Crvenoarmejaca kod Okrugljače, Bušetine i Koriје.

Brigada »Matije Gupca« napadala je od Srednje Zanoge na kotu 235 u južnom dijelu Vukosavljevice, a udarna brigada »Braće Radića« napadala je s kjte 273 na Veliko brdo u južnom dijelu Turnašice. Treća moslavačka NO brigada napadala je od Bogaza na brdo Karšanj (trig. 262) u južnom dijelu Sedlarice. Brigade su energično jurišale, ali ih je neprijatelj upornom obra-nom zaustavio i nakon tri sata odbio, pa su se vratile na polazne položaje.

Oko podne slijedećeg dana zrakoplovstvo je mitraljiralo dvadesetak zap-režnih vozila kod Virovitice. Imalo je zadatak bombardirati pontonski most kod Barča, ali navodno, zbog mećave to nije moglo.

U borbama, 30. i 31. prosinca 1944. jedinice 32. divizije NOV imale su 22 mrtva i 74 ranjena. Treća moslavačka NO brigada u napadu na brdo Kar-šanj imala je 1 mrtvog i 6 ranjenih. Streljački puk Crvene armije kod Starog Graca i Lozana imao je, također, stanovite gubitke. ⁴⁶⁾

Nakon povlačenja brigada »Braće Radića«, »Matije Gupca« i Treće mos-lavačke iz noćnog protunapada, 31. prosinca 1944. štab 32. divizije NOV po-vukao je glavninu svojih snaga na odmor, popunu i opskrbu u Cremušinu,

46. U neprijateljskim izvještajima navodi se da je jaka domobranska skupina osvojila 30. prosinca 1944. Vukosavljevicu i u nastavku napada noću, 30/31. prosinca 1944. ovladala Radotić brdom i sjevernim visovima Bilogore kod Vukosavljevice. Kozaci su ovladali Starim Gracom i Lozanom. Slijedećeg dana domobranska skupina napala je unutrašnjost Bilogore. Navečer su partizani izveli protunapad na postave južno od Vukosavljevice, Turnašice, Sedlarice, ali su u ogorčenim borba-ma odbijeni. Tvrdi se da je u svim borbama domobranska skupina imala samo 8 mrtvih i ranje-nih. Navodno zaplijenila je 28 pušaka. Gubici Kozaka kod Starog Graca i Lozana ne spominju se.

a s dva bataljona zaposjeo je u unutrašnjem brdskom masivu Bilogore položaje prema Vukosavljevici i Radotić brdu.

Bataljon udarne brigade »Braće Radića« zaposjeo je brdo Skres (kota 231) južno od Vukosavljevice, a bataljon brigade »Mihovila Pavleka Miškine« brdo Gradinu (kota 245) južno od Radotić brda. Zadatak im je bio da aktivnim izviđanjem i povremenim prepadima na desno krilo domobranske pukovnije vezuju što više njenih snaga na sebe da bi se smanjila udarna moć u smjeru špišić Bukovice i Virovitice. Njih je ondje zamijenila Druga moslavačka NO brigada koja je pristigla iz Moslavine. Treća moslavačka NO brigada upućena je na brdo Bujanj u Zrinskoj da zatvori prilaz zapadnom sektoru, koji vodi cestom i prugom od Bjelovara do Velike Pisanice i, odanle, mekanim putom u unutrašnjost Bilogore, gdje se razmjestila 32. divizija NOV i Prva zagorska NO brigada.

Prema tome, položaji zapadne obrane Virovitice prostirali su se, od 31. prosinca 1944. na vertikali: Drava — Okrugljača — Bušetina — Korija — jugoistočna ivica špišić Bukovice i otuda na dijagonali: Zidine (kota 141) — Gradina (kota 245) — Skres (kota 231) — Bogaz (kota 228) — Bujanj (trig. 220) Vertikalne položaje držali su Crvenoarmejci, a dijagonalne dva bataljona 32. divizije NOV i tri bataljona treće mosladvačke NO brigade. *7)

PREGLED OPERACIJA NA ISTOČNOM SEKTORU OD 12. DO 31. 12. 1944.

12. i 13. prosinca 1944. Virovitička NO brigada napala je manje ustaško-domobranske posade u Brandanovcima, Koški i Normancima, na cesti između Našica i Osijeka. Dijelom ih je uništila ili zarobila, a dijelom protjerala u Našice. Ovladala je prugom i cestom i spriječila neprijatelju komuniciranje između Osijeka i Našica. Ostale dvije brigade, iz sastava 40. divizije

6. korpusa NOVJ, ovladale su područjima sjeveroistočno i jugozapadno od položaja Virovitičke NO brigade. Šesnaesta omladinska NO udarna brigada rasporedila se u smjeru Valpova i s prvim bataljonom stigla u Petrijevce kod Drave. Ondje je trebala uspostaviti vezu s jedinicama 12. korpusa NOVJ koje su napredovale područjem Baranje i dostigle do Drave, sjeverno od Osijeka. Osamnaesta NO udarna brigada rasporedila se u području Našica i zatvaiala izlaze u smjeru Podravine i Papuka.

Istovremeno, jedinice 12. udarne divizije NOV napale su više ustaško — domobranskih posada na komunikacijama između Osijeka i Đakova, i Našica i Đakova. Cehoslovačka NO brigada napala je posadu u Vuki, a Osječka u širokom Polju, ali bezuspješno. Nijemci su iz Osijeka doveli tenkovima pojačanje i obranili ih. Dvanaesta proleterska udarna NO brigada napala je neprijateljsku posadu na pustari Štrosmajerovac nedaleko Đakova i dijelom je potukla, a dijelom zarobila. U produženju napada likvidirala je manju

47. Zbornik, tom V, knj. 36, dok. 117, knj. 37, dok. 2, 14, 18, 137, 138, Završene operacije za oslobođenje Jugoslavije, 385—387, Borbeni put 32. divizije NOV, 165—166, Historijski arhiv Bjelovar, Istočna Bilogora u NOB 1941—1945, Bjelovar, 1956, (rukopis) svezak 1, 99—155. i Emil Ivane, Krugovi oko Kalnika (Borbeni put udarne brigade »Braće Radića«) Narodna armija Beograd, 1969, 111—130.

posadu u Đakovačkoj Satnici na cesti u smjeru Našica. Nakon toga je 12. udarna divizija NOV dijelom snaga kontrolirala šire područje oko Levanjske Varoši zapadno od Đakova, a dijelom prešla je na područje Pleternice i Slavonske Požege.

Tako je uspostavljen istočni sektor virovitičkog mostobrana, čiji pret-počeci datiraju od pokušaja osvajanja Našica, 17. 11. 1944. Njegov sjeverni odsjek, između Valpova i Našica, kontrolirala je 40. divizija NOV, a južni, od Našica do Levanjske Varoši, dijelovi 12. udarne divizije NOV. Ispočetka nije front imao čvrstu liniju na kojoj bi se vodile pozicione operacije i zbog toga je na pojedinim odsjecima bio podložan čestim pomjeranjima u oba smjera. Većih borbi nije bilo jer neprijatelj nije imao dovoljno snaga. Tek ih je dovlačio iz istočne Bosne.

Zbog toga, težio je zadržati postojeća uporišta u kojima je mogao osigurati prihvrat dolazećim trupama, kako bi što prije uspostavio i osposobio komunikacije za promet i ubrzao njihov dolazak. Jedinice 6. korpusa NOVJ težile su, pak, da ga u tome spriječe, pa se cijela operativna aktivnost u slijedećem razdoblju do početka siječnja 1945. svodila na manje zahvate u kojima se protivnik više branio nego napadao.

Međutim, čim je 12. korpus NOVJ u svom napredovanju Baranjom stigao do granice s Mađarskom sjeverno od Donjeg Miholjca, neprijatelj je ocijenio da mu je ozbiljnije ugroženo sjeverno krilo i pozadina srijemskog fronta, i pojačao je svoje napade na desnoj obali Drave između Donjeg Miholjca i Osijeka. Tako je u drugoj polovici prosinca 1944. uspostavljen dravski front koji je vodio Dravom od Podravske Moslavine do njenog ušća u Dunav sjeverozapadno od Aljmoša. Ondje se spajao sa srijemskim frontom. Zaposjele su ga dvije divizije 12. korpusa NOV (36. i 51. divizije) Istodobno, uputio je 12. korpus svoju 16. diviziju NOV preko Drave na područja Podravske Moslavine i Čađavice da s jedinicama 6. korpusa NOVJ pojača obranu istočnog sektora virovitičkog mostobrana i ne dopusti protivniku prodor na zapad.

Zadnjih dana prosinca 1944. počela je preko Drave prelaziti u Podravinu 16. divizija NOV. Do 31. 12. 1944. prebacile su se dvije brigade i rasporedile na vertikali od Drave zapadno od Podravske Moslavine cestom preko Crnca, Milanovca, Predrijeva i Zdenaca do Feričanaca zapadno od Našica. Ondje su zamijenile 40. diviziju NOV koja je upućena u Viroviticu da pojača zapadni sektor. Južno od Feričanaca operirala je 12. udarna divizija NOV i njene snage kontrolirale su istočne ogranke Krndije i Dilja sve do zapadnih prilaza Đakova. No, još, u to doba, nisu imale čvrstu frontalnu liniju i položaji su im se često mijenjali.

Do 4. siječnja 1945. ujutro, prešla je iz Mađarske preko Drave kod Sopja u Podravinu još jedna brigada 16. divizije NOV i pojačala obranu kod Zdenaca, Đurđenovca i Feričanaca. Artiljerijska brigada 16. divizije rasporedila se kod čađavice i Feričanaca, s rezervnom u Podravskoj Slatini.

Dolaskom 16. divizije NOV u Podravinu uspostavljena je čvrsta frontalna linija na istočnom sektoru i otad su borbe ondje počele dobivati na intenzitetu. To je uvjetovano i činjenicom da su Nijemci, u to doba, već iz-

vukli znatne snage iz istočne Bosne od kojih su jednim dijelom pojačali srijemski i dravski front, a drugim postepeno pojačavali pritisak na istočni sektor virovitičkog mostobrana kod Podravske Moslavine i Našica.⁴⁸⁾

OPERACIJE TREĆE ARMIJE NA MOSTOBRANU

Naredbom Vrhovnog štaba NOVJ formirana je, 1. siječnja 1945. Treća armija NOVJ od jedinica 6, 10. i 12. korpusa NOVJ. Imala je 49 394 vojnika, podoficira i oficira. Istog dana štab 3. armije naredio je 6. korpusu da uputi 40. diviziju iz rajona Našica u Viroviticu i pojača zapadni sektor. Prije toga 1. korpus pozvao je preostale dvije brigade, iz sastava 33. divizije NOV, da dođu iz Moslavine i od Bjelovara na taj sektor.

1. siječnja 1945. jedinice NOVJ držale su mostobran u slijedećem rasporedu:

Zapadni sektor — Streljački puk 233. divizije Crvene armije držao je položaje od Drave preko Okrugljače, Bušetine i Korije do jugoistočne ivice Špišić Bukovice i zatvarao prilaze u Terezino Polje i Viroviticu. Druga moslavačka NO brigada 33. divizije stigla je iz Moslavine i zamijenila dva bataljona iz 32. divizije na položajima od jugoistočne ivice špišić Bukovice preko Zidina, Gradine i Srednje Zanoge do brda Velike Bukovice (kota 242) Štitića je južno krilo streljačkog puka Crvene armije i zatvarala putove koji vode u unutrašnjost istočne Bilogore. 32. divizija NOV i Prva zagorska NO brigada bile su na odmoru u Cremušini. Treća moslavačka NO brigada 33. divizije držala je položaje od Velike Bukovice preko brda Bogaza (kota 228) i sela Brzaje do brda Bubnja (trig. 220) u Zrinskoj i zatvarala putove koji vode sa sjevera od Sedlarice i sa zapada od Velike Pisanice u unutrašnjost Bilogore. Na zapadni sektor dolazile su još 40. divizija NOV iz područja Našica i prva moslavačka NO brigada 33. divizije iz područja Bjelovara.

Istočni sektor — Prva brigada 16. divizije NOV držala je položaje od Drave kod Čadavice preko Zvonimirovca do Crnca i zatvarala putove koji su paralelno uz južnu obalu Drave vodili od Donjeg Miholjca preko Podravske Moslavine u smjeru Terezinog Polja. Druga brigada 16. divizije držala je položaje od Crnca preko Milanovca i Zdenaca do Feričanaca, s isturenim predstražama u Đurđenovcu, i zatvarala izlaze iz Našica u smjeru Podravske Slatine. Na odsjeku južno od Našica do Čaglina držale su položaje dvije brigade 12. udarne divizije NOV — čehoslovačka i Osječka. Zatvarale su putove koji od Đakova i Slavenskog Broda vode preko Dilja i Krndije u smjeru Podravine. Na istočni sektor dolazile su još dvije brigade 16. divizije NOV iz Mađarske.

U produženju istočnog sektora, sjevernom obalom Drave od granice s Mađarskom do njenog ušća u Dunav, nastavljao se dravski front koji je činio vezu sa sjevernim krilom srijemskog fronta kod Aljmoša. Držale su ga preostale dvije divizije 12. korpusa NOVJ.

48. Zbornik, tom. V, knj. 37, dok. 52. i 136. i Istočna Bilogora u NOB 1941—1945, svezak 1, 99—155 (rukopis)

BORBE 2. SIJEČNJA 1945. NA DOMAKU VIROVITICE

Poslije završetka borbi, noću između Stare 1944. i Nove 1945. godine, neprijatelj je pregrupirao svoje snage u Starom Gracu, Lozanu i na Radotić brdu u cilju napada na Terezino Polje i Viroviticu. Napad je otpočeo, 2. siječnja 1945. oko 8 sati, uz prethodnu jaku artiljerijsku i minobacačku pripremu. U njemu sudjelovala je cijela kozačka divizija i jedna bojna domobranske pukovnije, a ostatak pukovnije raspoređen je na osiguranjima na sjevernim obroncima Bilogore.

Treći kubanski puk napadao je od Staroga Graca preko Rogovca u smjeru Bušetine i Terezinog Polja. Peti donski puk napadao je od Lozana preko sjevernog dijela špišić Bukovice u smjeru Koriје. Šesti tjerski puk napadao je od Đolte preko južnog dijela Špišić-Bukovice u smjeru Zidina. Jedna domobranska bojna napadala je od Radotić brda preko Zidina u smjeru Golog Brda, sa zadatkom da, ako Kozaci probiju obranu Crvenoarmejaca, postavi osiguranja na visovima s jugozapadne strane Virovitice. Napad je potpomagalo neprijateljsko zrakoplovstvo koje je ometalo promet u pozadini vatrene linije Crvenoarmejaca.

Odmah u početku napada Crvenoarmejci su povukli svoje predstražarske dijelove iz Rogovca, Špišić-Bukovice, Zidina i Golog Brda da bi zgusnuli vatrenu liniju ispred Virovitice. Domobranska bojna ovladala je zidinama i Golim Brdom i odonud izvela bočni napad na obranu, ali je odbijena. Istodobno, 6. tjerski puk ovladao je južnim dijelom špišić Bukovice i dijelom snaga zaposjeo Zidine da bi pojačao osiguranje u Bilogori, a dijelom potpomogao je domobransku bojnu od Golog Brda u napadu na lijevo krilo obrane ispred Virovitice, ali bezuspješno. Peti donski puk ovladao je sjevernim dijelom Špišić-Bukovice i u produženju jurišao je na vatrenu liniju kod Koriје, ali su Crvenoarmejci pružili odsudnu obranu i zaustavili ga. Pri tom došlo je do prebjegavanja Kozaka na stranu Crvene armije pa je drugi bataljon njemačke borbene grupe naredio donskom puku da se udalji od vatrene linije Crvenoarmejaca. Treći kubanski puk ovladao je Rogovcem i u produženju jurišao je silovito na Bušetin u i probio desno krilo obrane pa se ono povuklo do Turanovca. Kad je ušao u Bušetin, kubanski puk se pripremao za prodor preko Turanovca i Neteče u smjeru Terezinog Polja. Međutim, ondje je bio izložen ubitačnoj topovskoj i minobacačkoj vatri i umjesto napredovanja morao se povući iz Bušetine.

Budući da nije probio srednji i južni odsjek obrane, neprijatelj je, predveče, obustavio napad i udaljio kozačku diviziju ispred položaja Crvenoarmejaca. Time su borbe bile svršene i zapadni je sektor virovitičkog mostobrana održan. Ne može se reći da nije bilo kritično, ali da su, kojim slučajem, Crvenoarmejci i popustili kod Koriје, Virovitica ipak ne bi pala, jer je u nju već stigla 18. NO udarna brigada i pripremala se za protunapad. Istodobno su jedinice 32. i 33. divizije NOV bile dovedene na polazne položaje za napad na domobranske postave na sjevernim obroncima Bilogore, i za eventualno presijecanje odstupnice kod Pitomače. Čim je neprijatelj to osjetio, brzo je vratio dio kozačkih snaga u Pitomaču i Otrovanec da bi

spriječio opasnost od opkoljavanja. U tom momentu izgubio je inicijativu na bojištu. U borbama tokom dana obje strane imale su gubitaka. ⁴⁹⁾

(Prilog: Skica broj 3: operacije na zapadnom sektoru virovitičkog mostobrana od 30. 12. 1944. do 2. 1. **1945.**)

PKOTUNAPAD 32, 33. I 40. DIVIZIJE NOV NA ZAPADNOM SEKTORU

Cim je obustavio napade na položajima streljačkog puka Crvene armije zapadno od Virovitice, neprijatelj je naveče, 2. siječnja 1945. organizirao kružnu obranu svojih položaja od Rogovca preko Lozana, špišić Bukovice, Goiog Brda, Radotić brda, južnog visa Vukosavljevice (kota 235) Velig brda južno od Turnašice, Karšnja (trig. 262) južno od Sedlarice, Podaršanja, Otrovanečkog brijega i Sedlarice do Pitomače. Stječe se dojam kao da je u posljednjem trenutku shvatio opasnost od protunapada i mogućnost da bude opkoljen i poražen u rajonu između Pitomače i špišić Bukovice. Brzo i panično izvlačio je kozačke pukove iz Bušetine, Lozana i špišić Bukovice i razmještao ih na obrani Otrovanca i Pitomače. Od prvog ustaškog puka PTS zatražio je da mu jednom bojnomo i oklopnim sklopom PTS pomogne u obrani Pitomače, što je ovaj i učinio.

Mada na brzinu, s izmorenom vojskom i pod nepovoljnim vremenskim prilikama, obranu je solidno organizirao i osigurao se od odsijecanja odstupnice u zaleđu kod Pitomače. Iz toga dade se zaključiti da je pomoću obavještajne službe pravodobno otkrio pripremanje protunapada i da je upravo zbog toga preko dana žestoko navaljivao na položaje streljačkog puka Crvene armije, u cilju da ga izmori i potisne što dalje od Pitomače. Na taj način stvorio je veći prostor za unutarnje manevriranje i zaprečavanje dubljih prodora jedinaca NOV u dolini kod Pitomače.

Naime sada su stvari postale jasnije. Streljački puk Crvene armije, koji je od 31. 12. 1944. držao položaje na vertikali od Okrugljače do jugoistočne ivice špišić Bukovice, imao je dobro izgrađenu vatrenu liniju i raspolagao je s dosta automatskog oružja i bacača plamena. Ispred sebe postavio je gusta minska polja, a iza sebe imao je haubice i više baterija teških minobacača. Vojnici su dobro poznavali teren do Pitomače, jer su ondje nedavno boravili i utoliko su lakše mogli tući neprijatelja na mjestima grupiranja. To je bilo posebno značajno za efikasno djelovanje haubica i minobacača.

Zamisao štaba 10. korpusa NOVJ bila je da s dvije lako pokretne i dobro opremljene brigade 33. divizije NOV, koje su imale dosta automatskog oružja, tromblona i minobacača, odsiječe neprijateljevu pozadinu na vertikali od Otrovanečkog brijega preko Male Čerešnjevice i Grabrovnice do pruge i ceste kod Kladara zapadno od Pitomače. Istodobno, 32. i 40. divizija

49. Zbornik, tom V, knj. 37, dok. 18, 60, 139, Istočna Bilogora u NOB 1941—1945. (rukopis) svezak 1, 99—155. i Kronologija događaja na području općine Đurđevac, 83—84.
U neprijateljskom izvještaju navodi se da su kozačke i domobranske snage poduzele napad preko Rogovca na Bušetin i preko Lozana na špišić Bukovicu i da su postigle dublje prodore i potom zaustavljene. Dodaje se da je zrakoplovstvo sprečavalo promet ispred Virovitice. U operacijskom dnevniku štaba 3. armije NOVJ neprijateljski gubici procijenjeni su na oko 300 izbačenih iz stroja.

imale su napasti neprijateljske postave na sjevernim obroncima Bilogore kod Turnašice, Vukosavljevice i Radotić brda i potisnuti ih u dolinu kod komunikacija između špišić Bukovice i Pitomače. Ondje ih se daljnjim sužavanjem obruča moglo izvrći ubitačnom djelovanju artiljerije i minobacača i postupnim natjerivanjem pred položaje streljačkog puka Crvene armije dovesti do uništenja.

Cim je za to saznao, neprijatelj je, u nemogućnosti da bilo što učini protiv 32, 33. i 40. divizije, izveo žestok napad na streljački puk Crvene armije, s ciljem da ga razbije i neutralizira, i naročito da odmakne njegove baterije haubica i minobacača od vatrenog položaja, a zatim je brzo povukao snage iz napada i rasporedio ih na obranu. Istodobno, pomoću zrakoplovstva sprečavao je opskrbljivanje Crvenoarmejaca zalihama municije i granata i, pored toga, svoje desno krilo u Bilogori produžio je od Radotić brda do Golog Brda, čime je umanjio udarnu moć jedinica NOV na prvobitne položaje. Dođuše, time je oslabio svoje postave na sjevernim obroncima Bilogore, ali to bitno nije mijenjalo stvari, jer bi se one ionako odonud morale povući. Nasuprot tome, promijenio je operativnu situaciju na bojištu i dobio na vremenu, a to je ujedno značilo da je spriječio iznenadno opkoljavanje i uništenje na način kako je to planirano u štabu 10. korpusa NOVJ.

Noću, 2/3. siječnja 1945. izvele su napad na neprijateljsku kružnu obranu, u području špišić Bukovice i Pitomače, jedinice 32, 33. i 40. divizije NOV. Od Virovitice su bataljoni 18. NO udarne brigade napadali u tri smjera: jednim preko Bušetine i Rogovca do Staroga Graca, drugim preko Koriže i špišić Bukovice do Lozana a trećim preko Golog Brda i južnog dijela špišić Bukovice do Đolte. Brigada »Matije Gubca« napadala je mekanim putom od Gakova u južni dio Golog Brda, sa zadatkom da pomogne trećem bataljonu 18. NO udarne brigade osvojiti mjesto i, potom, postavi osiguranje na kotama 223 i 160. Udarne brigada »Braće Radića« napadala je od Jasenika preko kote 207 na Zidine i Bukovačke vinograde (kota 141) i imala zadatak da ih osvoji i ondje postavi osiguranje. Podravska NO brigada »Mihovila Pavleka Miškine« napadala je s brda Gradine (kota 245) preko kote 147 na Radotić brdo, i kad ga osvoji, imala je produžiti napadom na željezničku stanicu u Vukosavljevici i ondje postaviti osiguranje. Prva zagorska NO brigada napadala je iz šume Srednje Zanoge na kotu 235 u južnom dijelu Vukosavljevice, i kad je osvoji, imala je produžiti napadom kroz Vukosavljevicu do željezničke stanice i pomoći Podravskoj NO brigadi istjerati odanle protivnika. Zatim je trebala postaviti osiguranje u sjevernom dijelu Vukosavljevice. Druga moslavačka NO brigada napadala je od Bogaza (kota 228) na brdo Karšanj (trig. 262) Podaršanj i Veliko brdo. Imala ih je osvojiti i produžiti napadom kroz Turnašicu u smjeru Otrovanca. Treća moslavačka NO brigada napadala je od Brzaja preko šume Sječice na Otrovančki brijeg (kota 275) i na južni vis u Sedlarici (kota 227). Kad ih osvoji, imala je produžiti napadom kroz Sedlaricu u smjeru brda Gložige (kota 133) jugozapadno od Pitomače.

Prve su krenule u napad brigade 33. divizije NOV, 2. siječnja 1945. u 16,30 sati, u smjeru Sedlarice i Turnašice. Treća moslavačka NO brigada privukla se na razdaljinu od 100 metara i uz podršku minobacača napala je s dva bataljona dvije satnije treće bojne 21. domobranske pukovnije na Otrovančkom brijegu i na brdu u južnoj Sedlarici. Brzo je istjerala jednu satniju s Otrovančkog brijega (kota 275) i zatim produžila napad na drugu

u Sedlarici. Ova se uporno branila i borba je trajala do 4 sata sljedećeg jutra. Tada je brigada izvela jak napad i neprijatelj se, stvorivši petardama dimnu zavjesu, povukao u Pitomaču. Brigada ga je tjerala i do zore, 3. siječnja 1945. dostigla planirane ciljeve, nanijevši mu dosta mrtvih i ranjenih. Zaplijenila je teški minobacač, 12 pušaka, nešto mina, metaka i druge opreme. Na svojoj strani imala je 3 mrtva i 11 ranjenih. Utrošila je 205 mina za bacače i tromblon, 12650 metaka i 30 ručnih bombi.

Druga moslavačka NO brigada napala je dijelove treće domobranske bojne naveče, 2. siječnja 1945. na Velikom brdu i na brdu Karšanj. Uz snažnu minobacačku vatru slomila je otpor i prije zore, 3. siječnja 1945. protjerala domobrane prema Otrovancu. Osvojila je Turnašicu i zaposjela položaje u smjeru Otrovanca. U borbi obje strane imale su gubitaka.

Prva zagorska NO brigada napala je domobranske postave na koti 235 u južnom dijelu Vukosavljevice i u kraćoj borbi protjerala ih u smjeru željezničke stanice. Osvojila je Vukosavljevicu i ujutro, 3. siječnja 1945. dostigla u sjeveroistočni dio mjesta, odakle je dala bočnu vatru neprijatelju na željezničkoj stanici.

Podravska NO brigada »Mihovila Pavleka Miškine« napala je prije zore, 3. siječnja 1945. jaku neprijateljsku obranu na Radotić brdu (trig. 238) ali je dočekana žestokom vatrom i odbijena. Pri tom imala je stanovite gubitke. (Neprijatelju su se predali zamjenik komandanta brigade i tri borca) Zbog toga je s udaljenosti održavala vatreni dodir i čekala pomoć od drugih jedinica. Prva zagorska NO brigada nije zbog toga mogla izvršiti planirani zadatak i pomoći osvojiti željezničku stanicu u Vukosavljevici. Ona je, doduše, sama pokušala postići cilj, ali je bilo očigledno da neće uspjeti, pa je odustala i učvrstila se u sjeveroistočnom dijelu Vukosavljevice.

Udarne brigada »Braće Radića« napala je iza ponoći, 2/3. siječnja 1945. neprijateljske postave na Zidinama i u Bukovačkim vinogradima i do 4 sata svladala otpor i osvojila planirane ciljeve. Neprijatelj se povukao u špišić Bukovicu. No, da bi spriječio udarnu brigadu »Braće Radića« u pružanju pomoći Podravskoj NO brigadi u osvajanju Radotić brda, neprijatelj je od 8 do 11 sati, u tri navrata, pokušao povratiti Zidine i Bukovačke vinograde, ali je svaki put bio odbijen.

Brigada »Matije Gupca« pomogla je s južne strane napad na Golo Brdo, i, kad je odanle neprijatelj protjeran, zaposjela je kote 223 i 160.

Treći bataljon 18. NO brigade, uz sudjelovanje jedne čete prebjeglih Kozaka partizana, napao je, 3. siječnja 1945. u 1,15 sati, najisturenije neprijateljske položaje u Golom Brdu jugozapadno od Virovitice. U žilavoj borbi do 3,45 sati svladao je otpor i protjerao protivnika u špišić Bukovicu, nanijevši mu osjetne gubitke. Bataljon je imao devet ranjenih. U produženju napada spustio se u dolinu do pruge i pripremio juriš u južni dio špišić Bukovice. Međutim, kako Podravska NO brigada nije svladala otpor na Radotić brdu, napad je morao biti privremeno odgođen, dok se u zajedničkom operativnom štabu ne obavi korekcija općeg plana. Dotad je u Koriju stigao drugi bataljon 18. NO udarne brigade i, kad je od Crvenoarmejaca dobio podatke o lokaciji neprijateljskih snaga u sjevernom dijelu Špišić-Bukovice i u Lozanu, rasporedio se za napad. Iza toga oba su bataljona krenula na juriš i uz jaku artiljerijsku i minobacačku vatru istjerala iza podneva, 3. siječnja 1945. neprijatelja iz špišić Bukovice i Lozana. Ovaj se povukao u Stari Gradac. Nakon

loga povukle su se jake neprijateljske snage oko 15 sati s Radotić brda i ona-
mo je došla Podravska NO brigada »Mihovila Pavleka Miškine«. Odmah je
produžila nastupanjem u smjeru željezničke stanice u Vukosavljevici, ali se
neprijatelj odanle oko 17 sati povukao bez otpora u Pitomaču. Tako je bri-
gada dostigla planirani cilj.

Prvi bataljon 18. NO udarne brigade stigao je prije podne, 3. siječnja
1945. u Bušetin, odakle je preko Rogovca, uz podršku artiljerije i minobaca-
ča, napao neprijatelja u tSarom Gracu. Neprijatelj nije izdržao napad i, pred-
veče, povukao se u Pitomaču. Bataljon je osvojio Stari Gradac i Starogradač-
ki Marof. Istodobno, produžio je drugi bataljon napredovanjem sjeverozapad-
no do Lozana do uzvišice Klise (kota 129) a treći bataljon od špišić Bukovice
vice preko Đolte do kote 131 sjeverno od Vukosavljevice.

Time je bio završen protunapad jedinica 32, 33. i 40 divizije NOV. Nep-
rijatelj je odbačen do Otrovanca i Pitomače. Premda nije opkoljen i uništen,
ipak je bio duboko uzdrman i pokoleban, što se odrazilo na njegovoj neefi-
kasnosti slijedećih dana. Naveče, 3. siječnja 1945. jedinice 18. NO udarne bri-
gade i 33. divizije NOV uspostavile su vatrenu liniju na zapadnom sektoru
od Drave preko Starogradačkog Marofa, Staroga Graca, Babinog brijega (kota
131) sjevernog dijela Turnašice i Podaršanja do Otrovanečkog brijega (ko-
ta 275) Ta je linija slična onoj koja je postojala 27. prosinca 1944. Na njoj su
sada od Drave do Babinog brijega bili raspoređeni bataljoni 18. NO udarne
brigade, a u produženju do Otrovanečkog brijega dvije moslavačke brigade, iz
satava 33. divizije NOV. Prvoj zagorskoj NO brigadi i 32. diviziji NOV dan
je odmor u Turnašici, Vukosavljevici i špišić Bukovici. Streljački puk Cr-
vene armije ostao je na odmoru kod Virovitice.

U borbama za vrijeme protunapada neprijatelju su naneseni gubici od
preko 200 izbačenih iz stroja. Na poprištima ostavio je 41 mrtvog. Zarobljeno
je 5 Kozaka. Zarobljen je teški minobacač ,tromblon, nešto municije, grana-
ta, konja i druge opreme. Jedinice NOV imale su 27 mrtvih, 111 ranjenih
i 4 zarobljena. 50)

Istovremeno, dok su jedinice 32, 33. i 40 divizije bile u protunapadu na
zapadnom sektoru, neprijatelj je na suprotnoj strani, 3. siječnja ujutro, iz-
veo s dva bataljona napad od Našica na položaje druge brigade 16. vojvo-
đanske divizije NOV. Napad su potpomagali tenkovi i borna kola. Cilj je bio
da se ugrozi istočni sektor i odtereti pritisak na zapadnom. Međutim, druga
vojvođanska brigada je, mada se u početku povukla preko rijeke Karašice,
naveče, protunapadom protjerala protivnika i zadržala svoje položaje. Ne-
prijatelj je imao nešto gubitaka. Brigada je imala 4 mrtva i 19 ranjenih. 51)

50. U neprijateljskom izvještaju navodi se da su partizani jakim snagama protjerali kozačku diviziju
i domobransku pukovnicu iz Golog Brda, špišić Bukovice, Staroga Graca i Vukosavljevice u Otro-
vanec i Pitomaču, i uspostavili frontalnu liniju zapadno od Staroga Graca, Turnašice, Sedlarice i
Male čerešnjevice do Ribnjačke. Dodaje se, da iz Rogovca teškim haubicama tuku Pitomaču, a u
Maloj Čerešnjevici koncentriraju nove snage. To se odnosilo na dolazak prve moslavačke NO bri-
gade na zapadni sektor. Ništa se ne kaže o gubicima ni na jednoj strani.

Poslije protunapada operacije su prenesene s područja virovitičke na područje đurđevačke općine.
:>1 Zbornik, tom V, knj. 37, dok. 4, 11, 14, 18, 60, 138, 145, Borbeni put 32. divizije NOV, 166, Vukašin
Karanović, Borbeni put treće moslavačke NO brigade, Općinski odbor SUBNOR-a Garešnica, 1971,
124—132, Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije, 419—421, Kronologija događaja na području
općine Đurđevac. 84—86, Papuk planinom, 157—162, Vladimir Hlaić, Grebeni Ivančice, (Borbeni put
Prve zagorske NO brigade) Narodna armija, Beograd, 1974. 121—123. i Istočna Bilogora u NOB
1941.—1945, svezak 1, (rukopis) 99—155.

Analiza operacija u protunapadu jedinica 32, 33. i 40. divizije 2/3. siječnja 1945. pokazuje da je neprijatelj, premda mu je vojska bila izmorena i bez zaliha municije, vješto i uspješno otklonio opasnost od poraza kozačke divizije i domobranske pukovnije u dolini između Pitomače i špišić Bukovice. Međutim, da je u napad uvedena cijela 33. divizija NOV, tj. i prva moslavačka NO brigada i cijela 40. divizija, tj. još i šesnaesta i Virovitička NO brigada, mala je vjerojatnost da bi se spasio od teškog poraza.

Da bi se to, barem donekle, nadoknadilo i zadržala inicijativa na bojištu, štab treće armije NOVJ naredio je 4. siječnja 1945. štabovima 10. korpusa i 40. divizije da što prije prikupe na zapadnom sektoru sve svoje jedinice i izvedu zajednički napad u cilju uništenja ili potiskivanja neprijatelja iz Pitomače i Otrovanca u smjeru Koprivnice i Bjelovara. Ovi su tako postupili.

U špišić Bukovicu dovedena je Virovitička NO brigada, a u Stari Gradac 16. omladinska NO udarna brigada. U područje Velike Cerešnjevice dovedena je prva moslavačka NO brigada. Ondje su se slijedećih dana odmorile, opskrbile municijom i pripremile za napad na Pitomaču i Otrovanec. Ostale jedinice, nakon što su se utvrdile na dostignutoj frontalnoj liniji, na smjenu su se odmarale, opskrbljivale municijom i pripremale za predstojeće borbe.

Neprijatelj je 21. domobransku pukovnicu povukao na odmor, popunu i opskrbu u Bjelovaru, a kozačku diviziju pojačao je s djelovima prvog ustaškog PTS puka i oklopnim sklopom PTS i zadao im da utvrde obranu Pitomače i Otrovanca. Do 7. siječnja 1945. ondje je vladalo zatišje, izuzev izviđačke aktivnosti i povremene razmjene artiljerijske vatre.

Na istočnom sektoru neprijatelj je prikupio jače snage potpomognute s dosta tenkova i ujutro, 5. siječnja 1945. izveo je žestok napad od Podravske Moslavine u smjeru Čačavice. Jedinice 16. divizije NOV, uz jaku artiljerijsku podršku s lijeve obale Drave, pokušale su ga zaustaviti, ali nisu uspjele. Do noći ovladao je novigradskim kanalom i prešao rijeku Karašicu. Slijedećeg dana, 6. siječnja 1945. produžio je napadima i dostigao liniju: željeznički most na Dravi — Čačavica centar — čačavica željeznička stanica.

7. siječnja 1945. jedinice 16. divizije NOV, kod Čačavice, i jedinice 12. udarne divizije NOV, kod Trnave zapadno od Đakova, izvele su protunapad na dijelove njemačke SS divizije «Stefan» i 15. ustašku bojnu. Protjerale su ih do mosta na Dravskom .kanalu i iz Trnave. Nakon toga, uspostavile su frontalnu liniju na istočnom sektoru od Drave preko Čačavice zapadno od Crnca do Feričanaca, sa zadatkom obrane od Podravske Moslavine i Našica. Južno od Feričanaca, u brdskom masivu Krndije, položaje su držale jedinice 12. udarne divizije NOV. Ljevu obalu Drave nizvodno do ušća u Dunav — dravski front — čvrsto su držale jedinice 36. i 51. divizije 12. korpusa NOVJ.

Na zapadnom sektoru Kozaci su kod Pitomače, 7. siječnja 1945. u dva navrata, pokušali nasilnim izviđanjem u smjeru Staroga Graca otjerati isturene izviđačke dijelove 18. NO udarne brigade, ali su u oba slučaja odbijeni.

8. siječnja, u 4 sata ujutro, jedinice 32, 33. i 40. divizije NOV, uz podršku baterije haubica Crvene armije (pet teških topova) i vlastitih minobacača i topova, izvele su koordinirani napad na neprijatelja u Otrovincu, Pitomači, Dinjevcu, Prugovcu i Podravskom Kloštru. Frontalni napad od Staroga Graca poduzela je 18. NO udarna brigada i dijelovi virovitičke NO brigade. Bočne napade s Bilogore izvodile su jedinice 32. i 33. divizije NOV. Cilj je bio uništiti ili otjerati kozačku diviziju i dijelove prvog ustaškog puka PTS u smjeru Koprivnice.

U početku postignuti su stanoviti prodori, ali su se Kozaci i ustaše brzo sredili i pružili upornu obranu, pa su sve jedinice poslijepodne obustavile napade. Nakon što su kratko predahnule i opskrbile se zalihama municije, ponovile su napad naveče, 8. 9. siječnja 1945. U početku su opet imale uspjeha, ali se kasnije otpor pojačavao i ujutro, 9. siječnja u 3 sata, su odustale. Dobivao se utisak da im je pobjeda bila na dohvatu ruke, ali im je izmakla.

U svakom slučaju, da su jedinice 32. divizije, na svom nastupnom smjeru prema Podravskom Kloštru, jače napadale i odsjekle neprijateljsku pozadinu, postojala je mogućnost da jedinice 33. i 40. divizije svladaju neprijatelja u Otrovcu i Pitomači. Ovako, on je iz pozadine doveo snage i pojačao obranu čelne linije, čime je otklonio opasnost od poraza.⁵²⁾

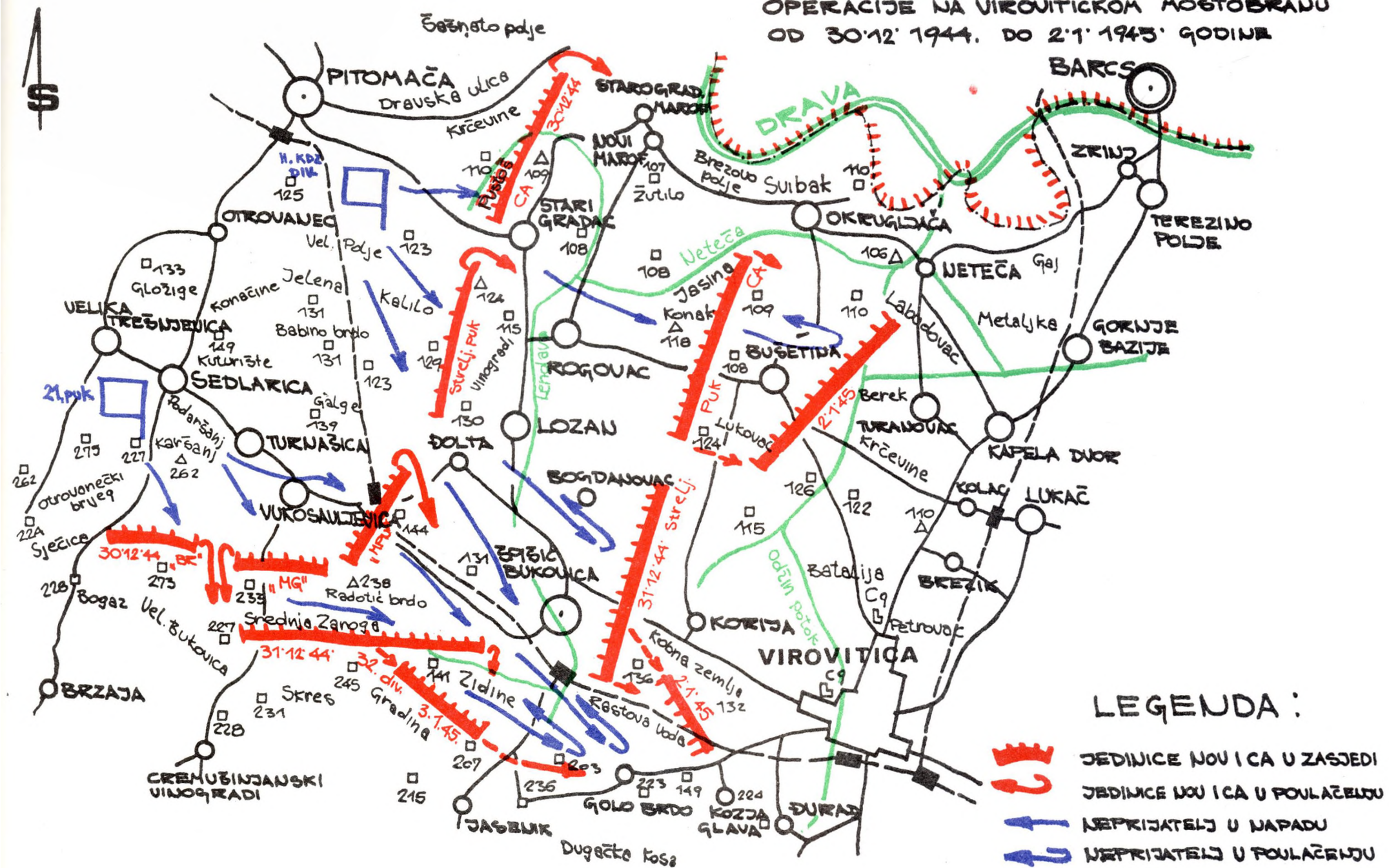
Kolona boraca Virovitičke NO brigade kreće na položaj u siječnju 1945. godine

Po završetku borbi, jedinice su se vratile na polazne položaje. Virovitička NO brigada zamijenila je kod Staroga Graca 18. NO udarnu brigadu koja je otišla na odmor u špišić Bukovicu. Položaji od Turnašice i Podaršanja produženi su preko Velike Čerešnjevice do Turskih grobova u Bilogori i njih

52. Li štabovima 6. korpusa i 3. armije NOVJ kategorički su tvrdili da su postojali realni uvjeti za uspjeh jer su jedinice u napadu bile brojnije i bolje naoružane. U štabu 10. korpusa imali su drugačije mišljenje. U vezi s tim Glavni štab NOV Hrvatske, depešom, postavio je pitanje 10. korpusu, da li postoje dokazi o tome da je neprijatelj pomoću dešifriranja naredbi ili na drugi način doznao za napad na Pitomaču i ostala uporišta. Iz korpusa poslan je slijedeći odgovor: »Provjereno je da je neprijatelj saznao za naš napad i sat početka napada. Nije isključeno da je to moglo biti i putem špijuna.« Nakon ovoga, mnoge stvari koje su se događale u ranijim borbama, postale su jasnije.

SKICA br. 3

OPERACIJE NA VIROVITIČKOM MOSTOBRAHU
OD 30.12.1944. DO 2.1.1945. GODINE

MJERILO 1:100 000

su držale jedinice 33. divizije. Prva zagorska NO brгада upućena je u Veliki Grđevac, a 32. divizija u rajon Bulinca i Nove Rače. To je učinjeno zbog toga što su primljene informacije da 21. domobranska pukovnija, odnosno cijela prva hrvatska udarna divizija, namjerava prijeći u napad od Bjelovara u smjeru Brzaje i Zrinske.

Istodobno, neprijatelj je u rajonu Pakračke Poljane i Banove Jaruge prikupio njemačku prvu SS kozačku konjičku diviziju koja je 10. siječnja 1945. osvojila Garešnicu, odakle je produžila u smjeru Velikog Grđevca i Grubišnog Polja. To je bio početak uspostavljanja južnog sektora mostobrana. Za to vrijeme na zapadnom sektoru vladalo je zatišje. Međutim, na istočnom sektoru razmjenjivana je kod Čadavice i Feričanaca, svakog dana, obostrana artiljerijska vatra i izviđanje terena, čehoslovačka je brigada, 9. siječnja 1945. kod Velikog i Malog Nabrđa, dočekala njemačku kolonu od Gašinaca i u kratkoj borbi je protjerala. 10. siječnja 1945. jedinice 16. divizije NOV izvele su lokalne napade u smjeru čadavačkog Luga i željezničke stanice Martinci, ali bez efekta. Pošto je bilo snježno i hladno, operacije su s obje strane bile otežane.⁵³⁾

OPERACIJE NA TRI SEKTORA

Operacije na zapadnom se kloru počele su, kao što je rečeno, forsiranjem rijeke Drave kod Bukevlja od Podravske NO brigade »Mihovila Pavleka Miškine«, 9/10. prosinca 1944. u cilju protjerivanja ustaša iz Prekodravlja i produženja slobodnog teritorija do Botova i Koprivnice. Težilo se ovladati komunikacijama od Koprivnice preko Botova za Mađarsku, ugroziti pozadinu njemačke fronte kod Vizvara i pomoći Crvenoarmejcima da ih se odanle protjera i, zatim, osigurati lijevo krilo Crvene armije koje je napredovalo južnim teritorijem Mađarske u smjeru zapada.

Na ovu inicijativu jedinica NOV, neprijatelj je uzvratio protuofanzivom njemačke druge SS kozačke konjičke divizije i potisnuo 32. diviziju NOV s dijagonale Ždala — Repaš — Molve — Virje do dijagonale Đuretina — Mekiš — Kladari — Prugovac — Suha Katalena. Nakon toga, uveo je u borbu 21. domobransku pukovnicu i potisnuo 32. diviziju NOV i streljački puk Crvene armije do zapadnih prilaza u Viroviticu na vertikali Okrugljača — Bušetina — Korija — Golo Brdo i, odanle, na dijagonali do unutrašnjosti Bilogore. Obrana je tada dovedena u krizu, jer je 32. divizija NOV utrošila zalihe municije i sve je zavisilo od izdržljivosti streljačkog puka Crvene armije koji je imao zadatak odsudno braniti Viroviticu i Terezino Polje. Puk je popustio na prvoj vatrenoj liniji kod Staroga Graca i Lozana i pružio upornu obranu na drugoj kod Bušetine i Korije.

Kad je došlo do probijanja linije kod Bušetine i Golog Brda, i kad su se Crvenoarmejci pripremili za zaposjedanje posljednje rezervne kružne linije u predgrađima Virovitice, došlo je do protunapada jedinica 32, 33. i 40. divizije NOV kojim je neprijatelj protjeran do Pitomače i Otrovanca. Ondje je stabilizirana fronta, i jedinice NOV imale su inicijativu u svojim rukama.

53. Zbornik, tom V, knj. 37, dok. 13, 27, 60, 109, 145, 146, 148, knj. 38, dok. 2, Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije, 419—421, Papuk planinom, 157—162, Borbeni put 32. divizije NOV, 167—168, Borbeni put treće moslavačke NO brigade, 132—138, Borbeni put čehoslovačke NO brigade, 266—271, Kronologija događaja na području općine Đurđevac, 86—89. i Istočna Bilogora u NOB 1941—1945, svezak 1, (rukopis) 99—155.

U međuvremenu, neprijatelj je doveo od Slavonskog Šamca u područje Đakova, Osijeka, Našica i Donjeg Miholjca, znatne snage i pojačao pritisak na istočnom sektoru. Do 12. siječnja 1945. prikupio je ondje oko tri njemačke divizije i nešto ustaško-domobranskih snaga. Imao je oko 30 tenkova i nekoliko baterija topova manjeg i srednjeg kalibra. Bilo je očito da će s te strane pokušati prodrijeti u Viroviticu.

Zbog toga je štab 3. armije NOVJ uputio 11. siječnja 1945. s dravskog fronta 36. i 51. vojvođansku diviziju NOV (osim 2. brigade 36. divizije, koja je držala lijevu obalu Dunava od Aljmoša do Vukovara) u područje Virovitice i Podravske Slatine da pojačaju obranu mostobrana i spriječe prodor u Viroviticu. Njih su ondje zamijenile 11. i 12. divizija prve Bugarske armije.

Do 17. siječnja 1945. prešla je od Barča u Viroviticu 36. divizija NOV i pojačala obranu zapadnog sektora. Do 19. siječnja 1945. prešla je iz Mađarske u područje Čađavice 51. divizija NOV i pojačala obranu istočnog sektora. Za ovu diviziju bilo je prvobitno predviđeno da iz Baranje prijeđe Dravu sjeverozapadno od Osijeka, probije neprijateljevu zaprečnu liniju na dravskom frontu i kraćim putom dođe u područje Čađavice. Međutim, neprijatelj je pojačao snage na tom frontu, pa je divizija išla zaobilazno mađarskim teritorijem i 18/19. siječnja 1945. na dva mjesta, prešla Dravu kod Budakovca i Terezinog Polja.

Do tada bile su se već rasplamsale borbe na južnom sektoru koji je, ispočetka, s geografskog gledišta, bio više jugozapadni u odnosu na Viroviticu i tek, kasnije postepenim širenjem, postao južni. Prostirao se od grebena srednje Bilogore (brda Sječice i Bogaza) preko Brzaje, Zrinske, Gornje Kovačice, Velikod Grđevca, Pavlovca i Velikih Zdenaca do Končanice. Ondje se oslanjao na slobodni teritorij u Slavoniji i Moslavini.

Na ovaj sektor uputio je neprijatelj, 10. siječnja 1945. iz Bjelovara prvu hrvatsku udarnu domobransku diviziju, u čijem su sastavu bile 20. udarna i nešto odmorena i popunjena 21. pukovnija, i, iz Banove Jaruge i Pakračke Poljane, njemačku prvu SS kozačku konjičku diviziju, koja je u svom sastavu imala prvi donski, drugi sibirski i četvrti kubanski puk i 69. samostalni sibirski divizion, s ukupno 5500 vojnika.

Zadatak prve domobranske divizije bio je da probije obranu jedinica NOV kod Brzaje, Zrinske i Gornje Kovačice i da se desnim krilom spoji kod Velikog Grđevca s kozačkom divizijom, koja je imala zadatak probiti obranu kod Pavlovca i Velikog Grđevca. Nakon toga, domobranska divizija imala je progoniti jedinice NOV u smjeru Daruvara, a prva SS kozačka divizija imala je produžiti preko Bilogore u smjeru Podravine i ondje se spojiti s drugom SS kozačkom divizijom i zajednički osvojiti Viroviticu i Terezino Polje. Istodobno, njemačke divizije, od Donjeg Miholjca i Našica, imale su izvesti napad na istočni sektor i odanle potisnuti preko Drave u Mađarsku 16. vojvođansku diviziju NOV i dijelove 12. udarne divizije NOV u Papuk, i na taj način likvidirati virovitički mostobran.

Premda su namjere neprijatelja, u tom momentu, bile preambiciozne, u štabu 3. armije NOVJ nisu ih potcijenili, već su poduzeli, kako je naprijed navedeno, odgovarajuće protumjere. Na južni sektor uputili su 32. diviziju NOV, Prvu zagorsku NO brigadu i 18. NO udarnu brigadu. One su se rasporedile od Brzaje preko Zrinske, Gornje Kovačice, Velikog Grđevca i Velike

Barne do Grubišnjog Polja. Zapadni sektor u Podravini držale su dvije brigade 40. divizije i 33. divizija.^{^)}

Od 11. do 20. siječnja 1945. operacije su tekle kako slijedi:

11. siječnja 1945. na istočnom i zapadnom sektoru vladalo je zatišje, a na južnom neprijatelj je s prvom domobranskom divizijom stigao, bez otpora, od Bjelovara do Kašljavca, Ravneša i Severina i s prvom SS kozačkom konjičkom divizijom od Garešnice do Pavlovca i Velikih Zdenaca.⁵⁵⁾

12. siječnja 1945. bilo je na svim sektorima izviđanja, pokreta, pregrupiranja snaga, ali borbe nisu vođene. Na zapadnom sektoru 16. omladinska NO udarna brigada, s dva bataljona, zaposjela je frontalnu liniju od Drave kanalom zapadno od Starogradačkog Marofa i Staroga Graca do ceste istočno od Pitomače.

Ostala dva bataljona držala je u rezervi u Starom Gracu.

Virovitička NO brigada pomjerila se južnije i zaposjela dijelom snaga Veliko polje i njivu Jelenu (kota 131) a dio je držala u rezervi u Vukosavljevici. Naime, nisu bile u pitanju rezerve za borbu nego za smjenu na položajima, jer je gotovo svakog dana, nekad jače, nekad slabije, bilo vijavice i snijega, pa vojnici nisu mogli dugo izdržati u rovovima.

Jedinice 33. divizije NOV također su se pregrupirale i odvojile rezerve za smjenu. Treća moslavačka NO brigada zaposjela je Podaršanj, južno od Otrovanca, i utvrdila rezervnu liniju na brdu Karšanj (trig. 262) dok je rezervu držala u Turnašici. Desnim krilom držala je spoj s Virovitičkom NO brigadom na polju Jelena, istočno od Otrovanca, a lijevim krilom s drugom moslavačkom NO brigadom, koja je držala prvu liniju na Otrovanečkom brijegu (kota 275) i rezervnu liniju na Velikom brdu i na koti 235 kod Vukosavljevice. Prva moslavačka NO brigada zaposjela je položaje u šumi na brdu Bogazu (kota 228) i ispred sebe isturila jake izviđačke dijelove na Turskim grobovima, južno od Male Čerešnjevice. Desnim krilom držala je spoj s drugom moslavačkom NO brigadom kod Otrovanečkog brijega, a lijevim sa 32. divizijom NOV kod Brzaje. Štab 33. divizije NOV smjestio se u južnom dijelu Vukosavljevice.

Nad Bilogorom, kad se stišala vijavica, pojavili su se izviđački avioni i razgledali raspored jedinica NOV na položajima. To je ukazivalo da će uskoro uslijediti novi napad. Doista, neprijatelj je u Pitomaču doveo desetak tenkova iz oklopnog sklopa PTS i prikupio glavninu prvog ustaškog puka PTS u brdskom masivu Bilogore, jugozapadno od Pitomače. Pripremao je novi napad na zapadnom sektoru mostobrana.

Južni sektor: Od Severina i Ravneša prva domobranska divizija, uz slabiji otpor izviđačkih dijelova 32. divizije NOV, stigla je u Veliku Pisanicu i desnim krilom spojila se s prvom SS kozačkom divizijom koja je osvojila Veliki Grđevac. Zbog toga je štab 10. korpusa NOVJ skratio vatrenu liniju južnog sektora na taj način što je Prvu zagorsku NO brigadu postavio na brdo Buban (trig. 220) u Zrinskoj ispred glavnine prve domobranske divizije,

54. Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije, 419—421. i Istočna Bilogora u NOB 1941—1945, svezak 1 (rukopis) 99—155.

55. Isto i Zbornik, tom V, knj. 37, dok. 39.

O operacijama na istočnom i južnom sektoru donosi se skraćeni pregled, jer su vođene podalje od područja virovitičke općine, a na zapadnom prikazuju se opširnije.

a 32. diviziju NOV rasporedio je od Zrinske preko Gornje Kovačice i Velike Barne do Kreševina, sjeverozapadno od Grubišnog Polja. Osamnaesta NO udarna brigada bila je u pokretu od špišić Bukovice za Grubišno Polje.

Istočni sektor: 16. divizija NOV izviđala je teren i ustanovila da je neprijatelj zaposjeo vatrenu liniju od Drave preko istočnog dijela Čadavice i Crnca do Feričanaca. čehoslovačka NO brigada napala je neprijatelja u Dilju (15 km jugoistočno od Našica) nanijela mu nešto gubitaka i zaplijenila dosta oružja. 56)

13. siječnja 1945. na svim sektorima, a naročito na južnom, došlo je do življe vojne aktivnosti.

Zapadni sektor: Šesnaesta omladinska i Virovitička brigada uređivale su rezervne položaje kod Staroga Graca i Đolte. Istodobno su dva bataljona 16. omladinske NO udarne brigade vršila pritisak na Kozake u Đuretini i Pitomači, bez osobitog efekta.

Južni sektor: Neprijatelj je izveo napade od Velike Pisanice na Bujanj, od Velikog Grđevca na Gornju Kovačicu i od Velikih Zdenaca na Grubišno Polje. Na Bujnju je u početku postigao stanovite prednosti, ali ga je, nakon toga, Prva zagorska NO brigada protunapadom protjerala natrag. Osvojio je Gornju Kovačicu i potisnuo brigadu »Matije Gupca« u Mali Grđevac. Kozaci su osvojili zapadni dio Velike Barne. U Grubišnom Polju napali su 18. NO udarnu brigadu i potisnuli je prema Maloj Peratovici. Zbog toga se 32. divizija NOV rasporedila na položajima od Malog Grđevca preko Barnjanskih vinograda do Male Barne, a 18. NO udarna brigada u istočnom dijelu Grubišnog Polja.

Istočni sektor: Neprijatelj je jednim bataljonom napao položaje 16. divizije NOV kod pustare Obilovac, ali je odbijen. Opažena je jača koncentracija kod Donjeg Miholjca i Viljeva. 57)

14. siječnja 1945. vođene su borbe na svim sektorima.

Zapadni sektor: Neprijatelj je popunio i pregrupirao kozačku diviziju u području Pitomače, u cilju izvođenja napada na položajima 33. i 40. divizije NOVJ. Na desnom krilu koncentrirao je jaču ustašku skupinu u Velikoj Cerešnjevici, s namjerom da potisne 33. diviziju NOV sa sjevernih obronaka Bilogore i prodre u smjeru Radotić brda i Golog Brda. Nakon toga je frontalnim napadom od Pitomače i Otrovanca, a bočnim s Bilogore, namjeravao potisnuti jedinice 40. divizije NOV s položaja zapadno od Staroga Graca i Lozana u smjeru Virovitice. U produženju napada planirao je skratiti frontalnu liniju da bi grupiranjem snaga na užem prostoru postigao jaču udarnu moć i prodro u Viroviticu. Razumije se, računalo se pri tom na koordinaciju s prvom kozačkom SS divizijom, koja je imala probiti južni sektor kod Velikog Grđevca i Grubišnog Polja i, odanle, preko Bilogore, napasti južnu obranu u Virovitici.

Uvidjevši namjere neprijatelja, štab 40. divizije NOV povukao je Virovitičku NO brigadu s isturenih položaja od Velikog polja i njive Jelene (kota 131) istočno od Otrovanca na rezervnu vatrenu liniju južno od Staroga Graca preko Đolte i željezničke stanice Vukosavljevice do Radotić brda (trig. 238) Sjeverno od Staroga Graca položaji su ostali, uglavnom, nepromijenje-

56. Isto i dok. 95, 100, 130, i 148. i Kronologija događaja na području općine Đurđevac, 89—105.

57. Isto i Putovima hrabrosti, 149—158.

ni i držala ih je 16. omladinska NO udarna brigada. Istodobno, štab 10. korpusa NOVJ naredio je 33. diviziji NOV da dijelom snaga zaštiti lijevo krilo 40. divizije jugozapadno od Virovitice, ako snage prve SS kozačke divizije probiju obranu južnog sektora i dođu preko Bilogore.

Neprijatelj je, 14. siječnja 1945. oko 14 sati, izveo jak napad od Velike Čerešnjevice i Otrovanca i potisnuo dijelove druge i treće moslavačke brigade iz Sedlarice, Podaršanja i Turnašice na rezervne položaje na brdu Karšanj (trig. 262) Velikom brdu i južnom visu u Vukosavljevici (kota 235) Brigade su, naveče, protunapadom pokušale povratiti izgubljene položaje, ali nisu uspjele, pa su se utvrdile na rezervnoj vatrenoj liniji. Na položajima 40. divizije NOV nije bilo borbi. Baterija haubica tukla je Pitomaču u koju je stiglo desetak tenkova.

Južni sektor: Prva hrvatska udarna domobranska divizija počela je u 13 sati napadima od Velike Pisanice na položajima Prve zagorske NO brigade na Bujnu kod Zrinske, ali je odbijena. Navečer, pokušala je polučiti uspjeh udarom na bokove od Čačavca, preko Brzaje, sa sjevera, i od Gornje Kovačice preko južnog dijela Zrinske, s juga, ali opet bezuspješno.

Oko 19 sati stigla je iz špišić Bukovice na područje Zrinske 12. proleterska NO udarna brigada i pojačala obranu Prve zagorske NO brigade na desnom krilu kod Brzaje i na lijevom u južnom dijelu Zrinske. Jedan kozački bataljon potisnuo je brigadu »Matije Gupca« iz jugozapadnog u sjeveroistočni dio Malog Grđevca.

Istočni sektor: Iza ponoći, 13/14. siječnja 1945. jedinice 16. divizije NOV napale su s polovinom snaga neprijatelja kod Novigradskog kanala istočno od Čačavice, s namjenom da ga protjeraju preko kanala, ali, i pored oštire borbe, nisu uspjele.⁵⁸⁾

15. siječnja 1945. na zapadnom i južnom sektoru vođene su žestoke borbe, a na istočnom bilo je sporadičnih pripucavanja.

Zapadni sektor: Premda je padao snijeg, neprijatelj je oko 9 sati, uz jaku prethodnu artiljerijsku i minobacačku vatru, produžio napade započete prošlog dana na položajima 33. divizije NOV kod Vukosavljevice. Desnim krilom osvojio je Otrovanečki brijeg i napao drugi bataljon treće moslavačke NO brigade na brdu Karšanj, ali je ovaj pružio upornu obranu i zaustavio ga. Bataljon je i u slijedeća dva dana odbio sve nasrtaje Kozaka i zadržao svoj položaj. Međutim, prvi i treći bataljon treće moslavačke NO brigade nisu mogli odoljeti pritisku od Turnašice i sjevernog dijela Vukosavljevice na Velikom brdu. Ondje su Kozaci tako žestoko jurišali, da je došlo do borbi prsa o prsa. Obje su strane imale mnogo gubitaka. Bataljonima su izginule posluge u šest mitraljeskih gnijezda. Smatralo se da je to bila jedna od najžešćih bitaka na zapadnom sektoru mostobrana.

Treća moslavačka NO brigada bila je poznata po svom visokom borbenom moralu i ratnom iskustvu. Kozaci su, pak, morali ići naprijed, jer su im iza leđa stajali njemački policajci. Kako su zalihe municije i mina za lake bacače i tromblone bile na izmaku, i budući da je bilo oštećeno šest mitraljeza, a u rovovima je ležalo dosta mrtvih i ranjenih boraca, štab brigade naredio je prvom i trećem bataljonu da se povuku s Velikog brda i za-

58. Isto kao u primjedbama 55, 56. i 57, Borbeni put 32, divizije NOV, 168—175, Borbeni put treće moslavačke NO brigade, 138—158. i Zbornik, tom V, knj. 37, dok. 61.

posjednu kote 273 i 227, južno od Karšanja u smjeru Srednje Zanoge. Naime, bilo je očigledno da Kozaci, iako su teško iskrvarili, moraju, pod svaku cijenu, osvojiti to brdo, jer im Nijemci ne dopuštaju odstupanje. U takvim je uvjetima bilo najrazumnije povući bataljone i skratiti krvoproliće.

Na položajima druge moslavačke NO brigade u sjeverozapadnom dijelu Vukosavljevice, također, vođene su oštre borbe i brigada se, oko podne, povukla u južni dio mjesta na kotu 235. Ondje se duboko ukopala i pripremila za odsudnu obranu, ali su Kozaci napredovali do sredine mjesta i stali. Tako su naveče, 15. siječnja 1945. položaji 33. divizije NOV vodili od brda Karšanj (trig. 262) južno od Sedlarice preko kote 273 i 227 do kote 235 u južnom dijelu Vukosavljevice. Neprijatelju nikako nije polazilo za rukom da produži svoje desno krilo sjevernim obroncima Bilogore u smjeru Golog Brda. No, računao je da će to postići slijedećeg dana. Zbog toga je jednom kolonom iz Đuretine pokušao ispitati jačinu obrane 16. omladinske NO udarne brigade kod Starogradačkog Marofa, ne bi li, ondje, lakše prodro u smjeru Virovitice, ali je naišao na jak otpor i vratio se natrag.

Južni sektor: Prva zagorska NO brigada i 12. proleTERSka NO udarna brigada izvele su noću protunapade i potisnule sredinu i lijevo krilo prve domobranske divizije od Bubnja i Brzaje u Veliku Pisanicu i Čadavac, tako da su preko dana, 15. siječnja, stabilizirale obranu tog odsjeka. Zbog pretrpljenih gubitaka, neprijatelj se nije usudio ponovno napadati, pa su brigade mogle pojačati pritisak na središnji i južni dio Zrinske. No, pošto je desno krilo domobranske divizije prodrlo u Mali Grđevac, ostavivši jako bočno osiguranje u srednjoj Zrinskoj, brigade nisu uspjele postići cilj. Naime, tek kad je brigada »Matije Gupca«, nakon trosatne borbe s jednom domobranskom bojnomo u sjeveroistočnom dijelu Malog Grđevca, prešla u protunapad i očistila gornji dio mjesta, krenula je u napad 12. proleTERSka NO udarna brigada u srednjoj Zrinskoj. Potom su, zajedno, protjerale domobrane do južnog dijela Zrinske i jugozapadnog dijela Malog Grđevca. Zatim je uspostavljena vatrena linija na vertikali od Brzaje preko Bubnja i srednje Zrinske do jugozapadnog dijela Malog Grđevca koja je zatvarala nastupne pravce ispred domobranske divizije.

Brigade »Braće Radića« i »Mihovila Pavleka Miškine« protunapadom ovladale su istočnim dijelom Velike Barne i zatvorile nastupne pravce prvoj SS kozačkoj diviziji u smjeru Gakova i špišić Bukovice. Osamnaesta NO udarna brigada vodila je borbu, od 15 do 19 sati, s Kozacima kod istočnog ruba Grubišnjog Polja i odbila njihove napade.

Istočni sektor: Na položajima 16. divizije NOV bilo je zatišje. Čehoslovačka NO brigada napadala je neprijateljske kolone u pokretu između Đakova i Našica.⁵⁹⁾

16. siječnja 1945. na zapadnom i istočnom sektoru postigao je neprijatelj dublje prodore, a na južnom doveo je pojačanje.

Zapadni sektor: Pošto su Kozaci prethodnog dana ovladali Velikim brdom i sjevernim dijelom Vukosavljevice gdje su prikupili glavninu snaga, i nakon što su se uvjerali da na sjevernom odsjeku fronte iz Đuretine ne mogu po-

59. Zbornik, tom V. knj. 37, dok. 60, 119, 149, 150, Dvanaesta je majka Slavonije, 102—109, Papuk planinom, 157—162. i Borbeni put čehoslovačke NO brigade 271—294. Ostalo kao u primjedbi 58.

stići uspjeh, odlučili su se na prodor preko južnih visova Vukosavljevice i Radotić brda u smjeru Golog Brda. Odonud su u produžetku napada, ako se od Grubišnog Polja probije preko Bilogore prva Kozачka divizija, namjeravali zaći u Viroviticu. Upornost koja je u ostvarivanju te namjere ispoljena, vjerojatno pod pritiskom njemačke policije, izgledala je više na samoubilačko srljanje, negoli na bilo kakvo razumno ratovanje.

Oko 9 sati započeli su napad jakom vatrom iz deset teških minobacača koje su postavili na Velikom brdu zapadno od Vukosavljevice. Tukli su položaje druge moslavačke NO brigade na visovima u južnoj Vukosavljevici kod kote 235. U 10 sati razvili su se i u streljačkom stroju izveli masovni napad iz južne polovice mjesta. Ponovila se gotovo ista situacija kao prošlog dana na Velikom brdu, s razlikom što je druga moslavačka NO brigada nadmašila samu sebe i pružila najžešći otpor otkako se nalazila na mostobranu. Nedostajalo je još samo tridesetak minuta pa da bude istjerana s položaja, ali, umjesto toga, ona je energičnim protunapadom natjerala Kozake u bezglavi bijeg. Nisu mogli ništa postići ni njemački policajci, jer su i oni morali okrenuti leđa i pobjeći s njiva, i iz vinograda, u selo, Da je, u tom momentu, bila nešto aktivnija i preciznija divizijska artiljerija s Radotić brda, moglo se Kozake istjerati s Velikog brda i iz Vukosavljevice. Ipak, kontrabatiranjem bila je kozачka baterija teških minobacača na Velikom brdu dobrim dijelom ušutkana. Borba se svršila iza 12 sati. Kozaci su na bojištu ostavili mnogo mrtvih i ranjenih.

U nemogućnosti da istjeraju drugu moslavačku NO brigadu s južnih visova Vukosavljevice, Kozaci su pokušali prodrijeti iz sjevernog dijela mjesta preko željezničke stanice u smjeru Radotić brda. Na stanici zasjedu je držao jedan bataljon Virovitičke NO brigade. Prostor za obranu u okolici bio je pogodan, a uvjeti za prodor bili su minimalni. Da bi postigli cilj, poslužili su se drskom i uspješnom varkom. Oko 14 sati jedno njihovo odjeljenje, od oko 50 do 100 vojnika, došlo je iz sela na uzvišicu pred željezničkom stanicom i davalo znakove za predaju. Da budu uvjerljiviji, počeli su bacati oružje. Istodobno, drugo odjeljenje nezapaženo privuklo se iza uzvišice i čekalo pogodan trenutak za napad. Ne pomišljajući da je to smišljeno lukavstvo, borci Virovitičke NO brigade izašli su iz rovova da ih prihvate. Vrijeme je toga dana bilo promjenljivo s izgledima na razvedravanje i pad temperature. Na čistini pred željezničkom stanicom u Vukosavljevici dvije suprotne vojske su se pozdravljale, tapšale po ramenima i izražavale zadovoljstvo što ne jurišaju jedna na drugu, što se ne uništavaju, nego se na razuman način sporazumjevaju da jedna od njih položi oružje i prijede na stranu druge i da potom ponovno primi to oružje, ali da ga okrene prema svom bivšem gospodar, tj. prema fašistima. Virovitičani su znali za jučerašnje krvoproliće Kozaka kod Velikog brda i današnje, prijepodneвно, na južnim visovima Vukosavljevice i s razlogom su, mada se to pokazalo naivnim, povjerovali u iskrenost ove skupine, koja se došla »predati«.

Odjednom, sasvim iznenada, s uzvišice su po vojnicima zapraštali gusti mitraljeski rafali, zahvativši i jedne i druge. Kozaci, koji su se navodno došli predati, bacili su se u snijeg, a borci Virovitičke NO brigade shvatili su da su prevareni i namamljeni iz rovova na čistinu i podmuklo zaskočeni. Brzo su polijegali u snijeg, rovali kroz njega i tražili zaklone. Bilo je poginulih i ranjenih, a četvorica su zarobljena. Zbog brzog i energičnog

juriša Kozaka s uzvišice, nisu se stigli srediti u rovovima i pružiti otpor, nego su se morali povući u Đoltu. Na taj su način izgubili položaj na željezničkoj stanici. Tako je otvoren put u smjeru Radotić brda.

Bili su to Kozaci iz petog donskog puka. Odmah su produžili napadom na Radotić brdo (trig. 238) i, istodobno, desnim krilom ponovili su juriš na položaje druge moslavačke NO brigade na visovima u južnoj Vukosavljevici kod kote 235. Budući da je brigada prijepodne utrošila gotovo sve zalihe municije, a nove joj još nisu stigle, to se nije smjela upuštati u riskantne okršaje jer je znala da će Kozaci luđački navaljivati na njene položaje, pogotovo kad su maločas lukavo istjerali bataljon Virovitičke NO brigade sa željezničke stanice. Zbog toga se povukla za jedan do dva kilometra južnije na rezervni položaj u Srednjoj Zanogi.

Kad su osvojili južne visove u Vukosavljevici, Kozaoi su glavninu snaga koncentrirati za udar na Radotić brdo, a manje dijelove ostavili na osiguranjima na željezničkoj stanici, sjeveroistočno, na koti 235, južno od Vukosavljevice. Na Radotić brdu čekala su ih dva bataljona Virovitičke NO brigade, ali nedovoljno pripremljena i bez podrške artiljerije jer je baterija 33. divizije NOV povučena u Srednju Zanogu. Pošto su Kozaci žestoko napadali iz dva smjera — jednim od željezničke stanice, a drugim od kote 235 — bataljoni su se nakon kraće borbe povukli do željezničke pruge kod špišić Bukovice i rasporedili na vatrenoj liniji do Đolte, u cilju obrane špišić Bukovice. Tako je u borbama od 9 sati do noći neprijatelj osvojio željezničku stanicu i kotu 235 u Vukosavljevici i Radotić brdo (trig. 238).

Međutim, to je bila kratka i besperspektivna pobjeda, jer nije donosila nikakve prednosti, budući da je već oko 19,30 sati u špišić Bukovicu stigla 36. vojvođanska divizija NOV s tri pješadijske i jednom artiljerijskom brigadom. Vojvođani su odmah preuzeli položaje od dvaju bataljona Virovitičke NO brigade kod špišić Bukovice i ovi su upućeni na odmor u Đoltu.

Na položajima 16. omladinske NO udarne brigade kod Staroga Graca nije bilo borbi.

U razdoblju od 14. do zaključno 16. siječnja 1945. jedinice 33. divizije NOV u borbama kod Sedlarice, Turnašice i Vukosavljevice, naročito na Velikom brdu, zapadno, i na koti 235, južno od Vukosavljevice, nanijele su neprijatelju katastrofalne gubitke u mrtvima i ranjenima. Procijenjeno je da je iz stroja izbačeno oko 500 vojnika. Istodobno, na svojoj strani imale su 40 mrtvih i 82 ranjena. Oštećeno je ili uništeno dosta oružja. Utrošeno je 40 granata za haubicu od 100 mm, 900 mina za bacače i 76 000 metaka.

Dvije brigade, iz sastava 40. divizije NOV, u borbama kod Đuretine, Đolte, željezničke stanice u Vukosavljevici i na Radotić brdu, također, nanijele su neprijatelju znatne gubitke. Na svojoj strani imale su, istodobno, 37 mrtvih, 42 ranjena i 4 zarobljena, od kojih većinu na željezničkoj stanici u Vukosavljevici. Izgubljeno je pet puškomitraljeza i 15 pušaka. Utrošeno je oko 70 granata za topove od 65 mm, 300 mina za teške bacače i 150 000 metaka.⁶⁰⁾

60. U neprijateljskim izvještajima navodi se da su u Podravini vođene teške borbe i da je osvojena Sedlarica, Turnašica, Vukosavljevica i Radotić brdo. Tvrdi se da je zaplijenjeno 16 puškomitraljeza, 9 šmajsera i 41 puška. Za partizanske gubitke navodi se da su veliki, a kozački se ne spominju. Dodaje se, da partizani uvode u svoj raspored nova pojačanja.

Južni sektor: Bataljoni 12. proleterske NO udarne brigade pokušali su naveče, 16. siječnja 1945. jakim napadom istjerati dijelove domobranske divizije iz južne Zrinske, ali bezuspješno. Na ostalim položajima vladala je obostrana izviđačka aktivnost, ali borbi nije bilo. Neprijatelj je držao vatrenu liniju od Čađavca preko istočnog dijela Velike Pisanice, južnog dijela Zrinske, jugozapadnog dijela Malog Grđevca i sredine Velike Barne do Grubišnog Polja. Primijećeno je da Kozacima u Grubišnom Polju, i zapadnom dijelu Velike Barne dolazi od Pakračke Poljane preko Končanice pojačanje s namjerom da se probiju položaji istočno od Grubišnog Polja i preko Bilogore prodre u Viroviticu. Zbog toga su u području Končanice postavljena dva bataljona četvrte brigade 12. udarne divizije NOV, sa zadatkom da spriječe dovođenje pojačanja.

Istočni sektor: Neprijatelj je s dva bataljona, uz podršku nekoliko tenkova, napao 16. siječnja 1945. u 6 sati ujutro, položaje 16. divizije NOV uz Dravu i kod Čađavice. U žestokim borbama osvojio je čađavicu, Vranješevce, Noskovce i Crnac. 61)

17. siječnja 1945. na zapadnom i južnom sektoru vladala je jača, a na istočnom slabija vojna aktivnost.

Zapadni sektor: Čim je 36. vojvođanska divizija NOV stigla u špišić Bukovicu i preuzela položaje od Virovitičke NO brigade, štab 40. divizije NOV naredio je šesnaestoj omladinskoj i Virovitičkoj brigadi da pojačaju pritisak prema Pitomači i Otrovanju. Virovitička NO brigada, želeći se revanžirati Kozacima zbog jučerašnje prijevare, napala je već u 5,30 sati, ujutro, od Đolte njihove položaje na željezničkoj stanici u Vukosavljevici. Međutim, ovi su pružili upornu obranu i odbili napad. Zbog toga ih je brigada ostavila Vojvođanima i glavninu svojih snaga rasporedila od Đolte preko željezničke pruge kod kote 123 i Babinog brda (kota 131) do vinograda i njive Jelene (kota 131) istočno od Otrovanja. To je bio paralelni položaj s kozačkom vatrenom linijom, koja se protezala od Otrovanja preko Sedlarice, Turnašice i Vukosavljevice do izbočine na Radotić brdu.

Uočeno je da bi s brda Karšnja (trig. 262) kojeg je od 14. siječnja uporno držao drugi bataljon treće moslavačke NO brigade, bilo moguće presjeći Kozacima odstupnicu preko Podaršanja do Babinog brda (kota 131) i opkoliti njihovu skupinu u prostoru Turnašice, Vukosavljevice i Radotić brda. Stoga je štab 36. divizije NOV uputio svoju treću brigadu da zaobiđe Radotić brdo i produži do Karšnja i da, odanle, nakon što preuzme položaje Virovitičkom NO brigadom kod Babinog brda (kota 131) Kad to učini, bilo je od izmorenih Moslovčana, pokuša prodrijeti preko Podaršanja i spojiti se s savljevici, razdvoji je i, zatim, bočnim pritiskom prisili Kozake na predaju premoć, plan je bio realan i ostvariv.

predviđeno da šesta vojvođanska brigada slijedećeg jutra napadne prugom od špišić Bukovice sredinu kozačke obrane na željezničkoj stanici u Vukoremljeni najsuvremenijim sovjetskim oružjem i imali su neuporedivu brojnu kod Radotić brda, Vukosavljevice i Turnašice. Pošto su Vojvođani bili op

Međutim, mladi Vojvođani, od kojih su mnogi tek ovdje imali prvo vatreno krštenje, nisu vladali ratničkim vještinama onako kako su to umjeli

61. Zbornik, tom V, knj. 37, dok. 63, 153, 154. i knj. 38, dok. 5. Ostalo kao u primjedbi 59.

borci 6. i 10. korpusa, zbog čega se nisu mogli očekivati spektakularni rezultati. Po svemu sudeći, to su znali i na protivničkoj strani i nisu se mnogo uzbuđivali. Jedino su strahovali od razorne moći teških haubica artiljerijske brigade, koja se razmjestila na položajima zapadno od Virovitice. Dakako, znali su i to da, ubuduće, neće smijeti srljati u masovne juriše jer se pod kišom automatskog oružja ne može nikamo stići.

U međuvremenu, dok se treća vojvođanska brigada kretala od špišić Bukovice zaobilazno preko Zidina i Srednje Zanoge u smjeru Karšnja, dva bataljona 16. omladinske NO udarne brigade napale su rano ujutro od Starogradačkog Marofa neprijateljska osiguranja u Đuretini i Pitomači. Jedan bataljon potisnuo je osiguranje iz šašnatog Polja i ušao u Đuretinu, a drugi je ušao u dugačku Dravsku ulicu u Pitomači i napredovao u smjeru centra.

Jutro je bilo vedro, i oštar mraz stezao je vilice i ubadao zanoktice. Vojnici su grijali šake na vrelim cijevima svog oružja. Zbog toga je ono moralo biti zagrijano, pa se pucalo često bez cilja. Neprijatelj je ocijenio da mu prijeti opasnost od pada Pitomače i, poslije podne, doveo je- iz brdskog masiva Bilogore jednu bojnu ustaša prvog ustaškog puka PTS i pojačao obranu uporišta. Oko 16 sati poduzet je protunapad. Bataljoni su protjerani iz Pitomače i Đuretine i vratili se na polazne položaje.

Istodobno, jedan kozački bataljon pokušao je protjerati Virovitičku NO brigadu s njive Jelene i Babinog brda, ali ga je ova dočekala jakom vatrom i odbila. Virovitička i 16. omladinska brigada imale su 8 mrtvih i 25 ranjenih. 62)

Južni sektor: Snage prve domobranske divizije, uz podršku zrakoplovstva, dvaput napadale su tokom dana položaje Prve zagorske i 12. proleterske udarne brigade na Bubnju i Zrinskoj, ali su odbijene. Jedan kozački konjički askadron, koristeći se maglom, jurnuo je, oko podne, na Podravsku NO brigadu »Mihovila Pavleka Miškine« i potisnuo je iz Male Barne, ali je ona, predveče, izvela protunapad i povratila izgubljene položaje.

Istočni sektor: Na položajima 15. NO brigade »Šandor Petefi«, neprijatelj je pokušao od Crnca prodrijeti u Milanovac, ali je odbijen. Na ostalim položajima nije bilo borbi, i jedinice 16. divizije NOV uređivale su novu vatrenu liniju od Gornjeg Predrijeva do Donjih Bazija. 63)

18. siječnja 1945. smanjivala se borbeno aktivnost na zapadnom i južnom sektoru, a na istočnom bilo je manjeg puškaranja.

Zapadni sektor: U šest sati, ujutro, šesta vojvođanska brigada napala je od špišić Bukovice Kozake na željezničkoj stanici u Vukosavljevici i jurišem ih istjerala. Međutim, ovi su protunapadom povratili stanicu jer nisu smjeli dopustiti odsijecanje svog isturenog krila na Radotić brdu. Naime, neprijatelj je još uvijek držao Radotić brdo, nadajući se da će njegove snage probiti obranu južnog sektora kod Bubnja, Zrinske, Malog Grdevca i Male Barne i stići preko Bilogore onamo, da bi zajednički napale i osvojile Viroviticu. Međutim, od toga nije bilo ništa. Kad su haubice artiljerijske brigade počele tući, Kozaci su se poslijepodne povukli s Radotić brda i sa željezničke stanice u Vukosavljevici, i Vojvođani su onamo ušli bez otpora.

62. U neprijateljskom izvještaju navodi se, da su u Podravini odbijeni svi partizanski napadi kod Đuretine, Pitomače i željezničke stanice u Vukosavljevici i da Kozaci još uvijek drže Radotić brdo. Ne spominju se vlastiti gubici.

63. Zbornik, tom V, knj. 37, dok. 129. i 156. Ostalo kao u primjedbi 61.

Virovitička je brigada s njive Jelene i Babinog brda napadala Otrovanac i Pitomaču. Ubila je više i zarobila 6 Kozaka i time im se revanširala za prijevaru na željezničkoj stanici u Vukosavljevici.

Šesnaesta omladinska brigada vršila je jak pritisak preko šašnatog polja u smjeru Đuretine i Dravske ulice u Pitomaču. Zbog svega toga neprijatelj je vidio da je potpuno izgubio inicijativu na bojištu i da mu prijeti opasnost od pada Otrovanca i Pitomače, pa je počeo povlačiti razvučene snage i utvrđivati obranu uporišta.

Južni sektor: Zbog osjetljivih gubitaka prošlog dana kod Bubnja i Zrinske, prva domobranska divizija oslabila je pritisak na položaje Prve zagorske i 12. proleterske NO udarne brigade, ali je pojačala napade od Gornje Kovačice na položaje brigade »Matije Gupca« u Malom Grđevcu. Ova je imala zadatak odsudno braniti položaje i nije se smjela povući. Napokon, žilavim otporom, uspjela je odbiti protivnika. Istodobno su brigade »Braće Radića« i »Mihovila Pavleka Miškine«, u suradnji sa 18. NO udarnom brigadom, poduzele napade na Kozake u Velikoj i Maloj Barni i prisilile ih na povlačenje u Grubišno Polje i zapadni dio Velike Barne. To je bio znak da neprijatelj i na ovom sektoru gubi inicijativu i da je izgubio nadu u mogućnost prodora preko Bilogore u smjeru Virovitice.

Istočni sektor: Neprijatelj je pokušao jednim bataljonom probiti položaje 16. divizije NOV kod Donjih Bazija, ali je odbijen pa se povukao. Na drugim mjestima bilo je mirno.⁶⁴⁾

19. siječnja 1945. na zapadnom i istočnom sektoru bilo je sporadičnih pripucavanja, a na južnom manjih okršaja.

Zapadni sektor: Bilo je hladno i snijeg je nakon tri dana počeo ponovno padati. Jedinice 36. vojvođanske divizije NOV (treća, peta, šesta i artiljerijska brigada) preuzele su položaje od jedinica 33. i 40. divizije NOV kod Staroga Graca, Vukosavljevice, Turnašice i Sedlarice, koje su dobile kratki odmor. Kozaci su do 16 sati napustili Vukosavljevicu, Turnašicu i Sedlaricu i povukli se u Otrovanec i Pitomaču.

Štab 3. armije NOVJ formirao je zajedničku operativnu grupu od jedinica 6. i 10. korpusa NOVJ i 36. divizije NOV, koja je imala djelovati na zapadnom i južnom sektoru mostobrana. Operativnom štabu udruženih jedinica naređeno je da jačim snagama potisne neprijatelja od Otrovanca i Pitomače u smjeru Koprivnice, a ostatkom snaga da osigurava južni sektor od Bjelovara i Banove Jaruge. Preko dana vladala je obostrana izviđačka aktivnost, ali borbi nije bilo.

Južni sektor: Prva moslavačka NO brigada napala je dijelove prve domobranske divizije u Čađavcu i Polomu i protjerala ih u Veliku Pisanicu. Prva zagorska NO brigada, istodobno, ušla je u istočni dio Velike Pisanice i potisnula protivnika u srednji i zapadni dio mjesta. Desno krilo prve domobranske divizije povuklo se iz jugozapadnog dijela Maloga Grđevca, južne Zrinske i Gornje Kovačice u Veliki Grđevac. Zbog toga je 12. proleterska NO udarna brigada povučena s položaja kod Zrinske i upućena na odmor u Stari Gradac. Dijelovi prve kozačke divizije povukli su se iz Grubišnog Polja, Velikih Zdenaca i zapadnog dijela Velike Barne, u Veliki Grđevac i Pavlovac, a onamo ušle su jedinice 32. divizije, a osamnaesta NO udarna brigada upućena je u Podravinu.

64. Zbornik, tom. V, knj. 37, dok. 157. Ostalo kao u primjedbi 63.

Istočni sektor. Jedinice 16. divizije NOV vodile su sporadične borbe na svom sektoru. Jedinice 51. vojvođanske divizije NOV prešle su preko Drave kod Terezinog Polja i Budakovca na područje Virovitice i Podravske Slatine i pojačale obranu istočnog sektora.⁶⁵⁾

20. siječnja 1945. na zapadnom sektoru vladalo je zatišje, a na južnom i istočnom bilo je vojne aktivnosti.

Zapadni sektor: Bilo je hladno, s povremenom jakom naoblakom. Iz područja Virovitice prešao je u Barč streljački puk Crvene armije. Otpremio je svoju bateriju haubica i minobacača, koja je proteklih dana podržavala akcije 40. divizije NOV. Na bojištu vladala je izviđačka aktivnost. Operativni štab zapadne grupe naredio je podređenim jedinicama da se pripreme za napad na neprijatelja u širem rajonu Pitomače. Jedinice NOV imale su ondje 12. proletersku NO udarnu brigadu, 40. diviziju NOV s tri brigade (šesnaesta, osamnaesta i Virovitička) i 36. diviziju NOV s tri pješadijske i artiljerijskom brigadom. Artiljerijska brigada raspolagala je s baterijom teških haubica, postavljenom preko Drave zapadno od Barča, divizionom protuavionskih topova, oko Barča, dvjema baterijama protutenkovskih topova, kod Staroga Graca, divizionom srednjih topova kod Đolte i s tri baterije minobacača, kod Turnašice, Sedlarice i Velike čerešnjevice. Ukupno imale su oko 13 000 vojnika.

Na protivnoj strani neprijatelj je imao drugu kozačku diviziju, njemačku borbenu grupu 225. infanterijske regimente (pješađijske divizije) i prvi ustaški puk PTS, s ukupno oko 10 000 vojnika. Raspolagao je s baterijom topova, teških minobacača i deset tenkova. Vatrene linija koju su zaposjele jedinice NOV vodila je od Drave preko šašnatog polja, Velikog polja, njive Jelene, Velike i Male Čerešnjevice do Turskih grobova u Bilogori. Ta je linija držana gotovo bez promjena do 8. veljače 1945.

Južni sektor: Prva domobranska divizija izvela je napad od Velike Pisanice na prvu moslavačku brigadu u Polomu i Čadavcu i osvojila oba mjesta. Brigada se povukla u Brzaju. Južni sektor je otad vodio od šume Sječice (veza sa zapadnim sektorom .kod Turskih grobova) preko Brzaje, Buhnja, Zrinske, Gornje Kovačice, Velike Jasenovače, Velikih Zdenaca i Daruvarskog Brestovca do Dežanovca. Držale su ga Prva zagorska NO brigada, 32. i 33. divizija NOV i dva bataljona četvrte brigade 12. udarne divizije NOV, s ukupno oko 9000 vojnika. Raspolagale su s divizionom brdskih topova, dvije baterije teških minobacača, dosta lakih minobacača i tromblona.

Na protivnoj strani neprijatelj je imao prvu kozačku konjičku diviziju i prvu domobransku diviziju, s ukupno oko 11 000 vojnika. Raspolagao je s nešto topova i više teških minobacača.

Istočni sektor: Jedinice 16. divizije NOV pokušale su, uz jaku podršku bugarske artiljerije preko Drave, osvojiti Čadavicu, ali je neprijatelj pružio žestok otpor pa su odustale. Zbog toga je vatrene linija ostala na prijašnjem mjestu i držale su je jedinice 16. i 51. divizije NOV i dvije brigade 12. udarne divizije NOV (čehoslovačka i Osječka) s ukupno oko 16 500 vojnika. Raspolagale su s jakom artiljerijom i s dosta teških minobacača.

Na protivničkoj strani neprijatelj je imao tri ustaške bojne (petnaestu, šesnaestu i osamnaestu) i sedam njemačkih bataljona, od kojih četiri policijska, s ukupno oko 7000 vojnika. Raspolagao je s jakom artiljerijom i mino-

⁶⁵ Zbornik, tom. V, knj. 37, dok. 65. i 97. Ostalo u primjedbi 64.

bacačima. U pozadini imao je četiri njemačke divizije, s oko 23 000 vojnika, jakom artiljerijom i oko 30 tenkova.⁶⁶⁾

Budući da su slijedećih dana na svim sektorima vođene borbe podalje od područja virovitičke općine, o njima će biti dan nešto kraći prikaz.

BORBE NA MOSTOBRANU OD 21. DO 31. SIJEČNJA 1945.

Jedinice 12. proleTERSKE NO udarne brigade, 36. i 40. divizije NOV pokušale su jačim napadima protjerati neprijatelja iz šireg rajona Pitomače u smjeru Đurđevca i Koprivnice, ali je ovaj 21. i 22. siječnja 1945. pružio upornu obranu, pa su napadi obustavljeni. Nakon toga 12. proleTERSka NO udarna brigada upućena je u Daruvar da pojača obranu lijevog krila južnog sektora, a 40. divizija NOV dobila je odmor u špišić Bukovici i Virovitici. Otad je zapadni sektor držala 36. divizija NOV. Na istočnom sektoru je 51. divizija NOV zamijenila 16. diviziju NOV i 21. siječnja 1945. lokalnim napadima postigla je manje uspjehe.

24. siječnja 1945. prvi ustaški puk PTS pokušao je prodrijeti preko Turskih grobova u pozadinu 36. divizije NOV, ali je protjeran u Malu čerešnjevicu. Istodobno, prva domobranska divizija pokušala je osvojiti Zrinsku i Mali Grđevac, ali je odbijena u Gornju Kovačicu.

25. siječnja 1945. štab 3. armije NOVJ naredio je operativnom štabu zapadne grupe da se organizira protjerivanje neprijatelja od Velike Pisanice i Velikog Grđevca u smjeru Bjelovara. Zbog toga je 40. divizija NOV iz špišić Bukovice i Virovitice, gdje je bila na odmoru, upućena u Mali Grđevac, Šibenik i Zrinsku.

Na istočnom sektoru jedinice 16. i 51. divizije NOV izvodile su, 25. siječnja, naveče, jače napade na novigradskom kanalu kod čađavice, ali su jakim otporom zaustavljene i vratile su se na polazne položaje.

28. siječnja 1945. jedinice 40. divizije NOV pokušale su potisnuti prvu domobransku diviziju iz Velike Pisanice i Velikog Grđevca, ali nisu uspjele. Dijelovi prve kozačke konjičke divizije pokušali su od Velikih Zdenaca i Garešnice prodrijeti u Končanicu i Daruvarski Brestovac, ali su ih zaustavile jedinice 12. i 33. divizije NOV.

29. siječnja 1945. jedinice 33. divizije NOV pojačale su pritisak na Kozake kod Končanice i Daruvarskog Brestovca. Istodobno, Virovitička NO brigada prodrla je u Malu Pisanicu, Ribnjačku i Lasovac. Neprijateljsko zrakoplovstvo tuklo je 18. NO udarnu brigadu kod Zrinske. Ranjen je jedan borac. Jedinice 16. divizije NOV došle su na odmor u Gornje Bazije, Bačevac i Brezovicu, a položaje na istočnom sektoru držala je 51. divizija NOV.

30. siječnja 1945. Kozaci su uveli u borbu nove snage i osvojili Dežanovac i Daruvarski Brestovac i napali 33. diviziju NOV i dijelove 4. brigade 12. udarne divizije NOV u Končanici. Zbog toga je štab zapadne operativne grupe uputio iz područja Zrinske 40. diviziju NOV na područje Grubišnog Polja da pojača pritisak na bokove Kozaka kod Pavlovca i Velikih Zdenaca.

^{66.} Isto kao u primjedbama 64. i 65.

čehoslovačka NO brigada vodila je borbu s njemačkim bataljonom koji je napadao iz Našica i protjerala ga natrag.

31. siječnja 1945. jedinice 33. i 40. divizije NOV prisilile su prvu kozačku konjičku diviziju na povlačenje od Končanice, Daruvarskog Brestovca i Velikih Zdenaca u Garešnicu i Veliki Grđevac.

U borbama na virovitičkom mostobranu, tokom siječnja 1945. neprijatelj je imao dosta mrtvih i ranjenih i 75 zarobljenih. Zaplijenjeno je nešto oružja i opreme. Istodobno, jedinice 3. armije NOVJ imale su 977 mrtvih i 3123 ranjenih. Nekoliko vojnika je zarobljeno, a nekolicina je otišla kućama. Izgubljeno je nešto oružja i opreme.

Uočene su stanovite greške u operacijama, kako na protivničkoj tako i na vlastitoj strani. Protivnik je najčešće griješio što nije, istovremeno, napadao na sve sektore, nego naprotiv: dok je na jednoj strani napadao, dotle je na drugoj mirovao ili tek neznatno bio aktivan. U pojedinim situacijama vrlo dobro se snalazio, ali je kadikad činio riskantne izlete u dubinu teritorija, koje snage NOV nisu uspjele iskoristiti.

Na vlastitoj strani griješilo se u nedovoljnom pripremanju pojedinih napada i u slabom koordiniranju sa susjednim jedinicama. Povremeno, ispoљjavala se neefikasnost artiljerije. Nisu znalački i odlučno iskorištene taktičke greške protivnika. Naprotiv, dopuštalo mu se da na trikove postiže pozicione prednosti. Prekasno, tek 22. siječnja 1945. stiglo je naređenje da se borci moraju opskrbiti bijelim kabanicama ili ogrtačima od plahti i da se oružje, također, mora maskirati plahtama. Dotle su mnogi stradali, jer su bili uočljiva meta na snijegu. Kadikad željelo se postići više nego što su dopuštale stvarne mogućnosti pa se nije postizalo ni ono što je bilo moguće. Nije se, barem ispočetka, vodilo dovoljno računa o tajnosti akcija i namjera. Previše se strahovalo pred agresivnošću 21. domobranske pukovnije. Međutim, pokazalo se da su je Prva zagorska i 12. proleterska NO udarna brigada vrlo lako smekšale kad su joj, u samo jednom protunapadu kod Bubnja i Zrinske, 15. 1. 1945. izbacile iz stroja, po vlastitom priznanju, 15 mrtvih i 36 ranjenih.

Dakako, osim uočenih nedostataka mora se uvažiti i činjenica da su sve jedinice bile maksimalno angažirane i da su u pojedinim borbama nadfćnašile same sebe. U tom smislu teško je izdvojiti bilo koju od njih. Bez sumnje, zaslužen priznanje pripada streljačkom puku Crvene armije koji je u jednom od najkritičnijih momenata pružio izuzetno žilav otpor i obranio Viroviticu. Tom prilikom ne samo što je uraganskom vatrom zadao protivniku teške udarce nego je na njegovu stranu prebjeglo dosta Kozaka iz njemačke Prve SS kozačke konjičke divizije. Jedinicama NOV, također, prije i poslije toga, predao se priličan broj Kozaka i Čerkeza, pa je od njih formirana jedna četa koja je sudjelovala u nekoliko akcija.

Na osnovi dogovora s predstavnicima Crvene armije, štab 3. armije NOVJ naredio je svim jedinicama da upute 25. siječnja 1945. u Cabunu sve podanike SSSR, koji se nalaze u NOV, i predaju ih Crvenoj armiji. Za svakog preporučeno je da se napišu karakteristike. Oružje, osim pištolja, nije trebalo slati. Naređenje je izvršeno.⁶⁷⁾

f7. Zbornik, tom V. knj. 37, dok. 43 , 65 , 67 , 90, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 166. i 167. Ostalo kao u primjedbi 66.

BORBE NA MOSTOBRANU OD 1. DO 10. VELJAČE 1945.

Operativna situacija na virovitičkom mostobranu početkom veljače 1945. bila je sljedeća:

Zapadni sektor: Frontalna linija vodila je od Drave preko ceste zapadno od Staroga Graca, Velikog polja (kota 123) njive Jelene (kota 131) polja Konačina sjeverno od Sedlarice, sredine Velike čerešnjvice (kote 193) Dugačke kose (kota 244) i kote 224 do šume Sječice južno od Velike Čerešnjvice. Tu je liniju držala 36. divizija NOV s tri pješadijske i jednom artiljerijskom brigadom, u ukupnoj jačini od oko 7000 vojnika. Na drugoj strani neprijatelj je imao drugu SS kozačku konjičku diviziju i njemačku borbenu grupu u Podravini i prvi ustaški puk PTS, u brdskom masivu sjeverne Bilogore, u ukupnoj jačini od oko 8000 vojnika.

Južni sektor: Frontalna linija vodila je od Sječice (kota 224) i Bogaza (kota 228) preko Brzaje, Bubnja, Zrinske, Gornje Kovačice, vodenice Novaje, jugoistočno od Velikog Grdevca, sredine Pavlovca, Zdenačkog gaja, Crnog luga (kota 121), Imsovca, Sokolovca, Blagorodovca, Uljanika i Duhova do Antunovca. Tu liniju držale su jedinice 10. korpusa NOVJ (Prva zagorska brigada i 32. i 33. divizija) s oko 4500 vojnika, 12. udarna divizija s dvije nepotpune brigade (12. proleterska NO udarna brigada i dva bataljona četvrte brigade) s oko 2000 vojnika i 40. divizija (tri brigade) s oko 4000 vojnika.

Na drugoj strani neprijatelj je na području Velike Pisanice i Bjelovara imao prvu hrvatsku udarnu domobransku diviziju, s oko 6000 vojnika, i na podrčju Velikog Grdevca, Hercegovca i Garešnice prvu SS kozačku konjičku diviziju, s oko 5000 vojnika, i 69. samostalni sibirski divizion, s oko 500 vojnika.

Istočni sektor: Frontalna linija vodila je od Drave preko Gornjeg Prediceva, \raneševaca, Krivaje Pustare, Breštanovaca, Velikog Rastovca, Obradovaca, Zdenaca, Feričanaca, Gornje Motičine, Zoljana i Ruševa do Pleternice. Tu liniju držale su jedinice 16. i 51 divizije NOV na odsjeku od Drave do Zdenaca, s oko 14 500 vojnika, i tri nepotpune brigade 12. udarne divizije NOV (čehoslovačka, Osječka i dva bataljona četvrte brigade) na odsjeku od Zdenaca do Pleternice, s ukupno oko 3500 vojnika.

Na drugoj strani neprijatelj je na području Čađavice, Crnca, Đurđinovca i Našica imao drugi ustaški stajaći djelatni zdruk (15. 16. i 18. bojna) s oko 2000 ustaša, njemački 893. puk, s oko 2000 vojnika, i četiri SS bataljona (policijska) s oko 3000 vojnika. Kod Osijeka, Đakova i Vinkovaca imao je njemačku 7. SS diviziju »Princ Eugen«, 11. zrakoplovnu i 297. diviziju, s ukupno oko 23 000 vojnika. Kod Nove Gradiške imao je sedmu hrvatsku gorsku domobransku diviziju, od oko 5000 vojnika, i njome je preko Slavonske Požege ugrozio južno krilo istočnog sektora mostobrana kod Pleternice.

Iz izložene operativne situacije na virovitičkom mostobranu vidi se sljedeće:

a) Na zapadnom sektoru neprijatelj ima stanovitu premoć u ljudstvu, ali je slabiji u oružju i opremi. Kozačka divizija je iskrvarila i moral joj je pao. Nasuprot tome, 36. divizija NOV ima dobro utvrđenu vatrenu liniju i

ispred nje gusta minska polja. Raspolaze snažnom artiljerijom i minobacačima. Zbog svega toga slabe su šanse za prodor neprijatelja s te strane.

b) Na južnom sektoru neprijatelj ima stanovitu premoć u ljudstvu, iskusan je, redovno popunjavan i ima tri divizionu artiljerije. Nasuprot tome, jedinice 6. i 10. korpusa NOVJ imaju slabiju artiljeriju i pretežno služe se minobacačima. Opremljene su s trofejnim i s nešto suvremenog automatskog oružja. Imaju iskusan borački sastav i mogu se nositi s daleko brojnijim protivnikom. Zbog toga ni s te strane neprijatelj nije imao šansu za prodor u Viroviticu.

c) Na istočnom sektoru neprijatelj ima izrazitu premoć u ljudstvu. Dobro je opremljen, iskusan i borben. U prvoj borbenoj liniji drži manje snage, a u pozadini koncentrira krupnije. Može ih pojačati iz Bosne i sa srijemskog fronta. Nasuprot tome, jedinice 16. i 51. divizije NOV, premda su opremljene najsuvremenijim oružjem i imaju jaku artiljeriju, nemaju iskusan borački sastav i teško se mogu nositi s rutiniranim protivnikom. Dijelovi 12. udarne divizije NOV, koji drže prostrano planinsko područje Dilja i Papuka, ne posjeduju artiljeriju, izuzev nekoliko protukolaca, i nemaju dovoljno suvremenog automatskog oružja, a osim toga brojno su preslabi da bi mogli na tako širokom frontu spriječiti prodor krupnijih protivničkih snaga. Zbog toga neprijatelj ima šansu za prodor na istočnom sektoru mostobrana. Moguće alternative su: 1. od Podravske Moslavine preko Čađavice i Cabune do Virovitice i, 2. od Našica preko Mikleuša i Podravske Slatine do Virovitice, s bočnim osiguranjem u Voćinu, Humu i Slavonskoj Pivnici.

Prva alternativa nije povoljna zbog opasnosti od bugarske artiljerije preko Drave i bočnog pritiska od Papuka. Druga, mada je itinerer duži, povoljnija je, jer je slabije branjena i nije pokrivena artiljerijom, jer je artiljerija 51. divizije NOV predaleko: raspoređena u Donjim Bazijama, Bjelkovcu i Gornjem Viljevu. Artiljerija 16. divizije NOV bila je još udaljenija i nepovoljnije locirana. Njena baterija teških topova (haubica) nalazila se u Mađarskoj i mogla je pokrivati samo užu pojas južno od Drave.

Vrhovni štab inzistirao je, pa je štab 3. armije NOVJ, sa sjedištem u Barču, nastojao da se pod svaku cijenu održi virovitički mostobran, ali je bilo očigledno da su uvjeti za to minimalni. Od zarobljenih njemačkih oficira doznalo se da su njemačke i ustaško-domobranske trupe dobile nalog da bezuvjetno moraju likvidirati mostobran i povezati srijemski front preko Podravine (desnom obalom Drave uzvodno od Donjeg Miholjca do Koprivnice) s frontom u Mađarskoj sjeverno od Botova. Početak odsudnog napada određen je za 6. veljaču 1945. U njemu trebaju sudjelovati 1. i 2. SS kozačka konjička divizija, njemačka 7. SS divizija »Princ Eugen«, 11. zrakoplovna i 297. pješadijska »Vražja divizija«, borbeni skupina »Fišer« (sastavljena od dva njemačka bataljona jurišnog puka »Jugoistok«, trećeg bataljona 18. SS puka, 68. izviđačkog bataljona i prvog ustaškog puka PTS) i 1. 5. i 7. domobranska divizija.

Cilj je da se pomogne planirana njemačka proljetna protuofanziva u Mađarskoj i osvoji zaleđe srijemskog fronta radi neometanog izvlačenja trupa dolinom Podravine u smjeru zapada. Najjači udar predviđen je na istočnom sektoru gdje su prikupljene najborbenije njemačke snage.

Saznavši za to, štab 3. armije NOVJ nije imao vremena za pregrupiranje snaga unutar mostobrana i sprečavanje ostvarenja neprijateljske nam-

jere. Naime, pokazalo se da bi, u tom momentu, jači otpor na istočnom sektoru mogle pružiti jedinice 12. udarne i 40. divizije NOV, koje su dobro poznavale operativni prostor u Papuku i donjoj Podravini i imale borački sastav koji se mogao nositi s takvim agresivnim snagama, kakve je ondje protivnik prikupio. Dakako, trebalo im je dati više suvremenog oružja i jaku artiljeriju. Međutim, to je zbog kratkoće vremena praktički bilo neizvedivo, jer su one bile suviše daleko razvučene na frontovima u Slavoniji, Moslavini i Bilogori. Dakle, ostalo je jedino da se s postojećim rasporedom snaga učini ono što je u danim okolnostima moguće i da se, pri tom, ne izlože većim gubicima vojvođanske divizije.

1. veljače 1945. neprijateljska artiljerija iz Pitomače tukla je položaje kod Starog Graca i dva su aviona nadlijetala operativni prostor i tukla pokretne ciljeve zapadno od Virovitice. Kontrabatiranjem ušutkana je artiljerija i protuzračna obrana protjerala je avione.

Na južnom sektoru upao je neprijatelj u Gornju Kovačicu, ali suzbijen je protunapadom 40. divizije NOV. Jedinice 33. divizije NOV prešle su rijeku Ilovu i napredovale u smjeru Velike Trnovitice, a 12. proleterska NO udarna brigada osvojila je Tomašicu i Kajganu, istočno od Garešnice.

Na istočnom sektoru neprijatelj je prikupljao snage u pozadini, a jedinice 16. i 51. divizije NOV pripremale su rovove u trećoj rezervnoj liniji.

2. veljače 1945. neprijatelj je od Pitomače, uz podršku artiljerije, napao položaje kod Staroga Graca, ali je protunapadom odbijen i kontrabatiranjem ušutkan.

Na južnom sektoru jedinice Prve zagorske NO brigade, 33. i 40. divizije NOV ofanzivno su djelovale na području Velike Pisanice, Velikog Grđevca, Pavlovca i Velike Trnave i postigle stanovite uspjehe.

Na istočnom sektoru vladala je obostrana izviđačka aktivnost i neprijatelj je zaposjeo visove od Đakova do Našica.

3. veljače 1945. na zapadnom sektoru razmjenjivana je obostrana artiljerijska vatra i neprijatelj je pojačao položaje.

Na južnom sektoru sve su jedinice ofanzivno djelovale u smjeru Velike Pisanice, Velikoga Grđevca, Pavlovca i Ladislava.

Na istočnom sektoru Osječka NO brigada ofanzivno je djelovala u smjeru Donje Motičine kod Našica, a na ostalim položajima vladala je obostrana izviđačka aktivnost.

4. veljače 1945. na zapadnom sektoru razmijenjena je obostrana artiljerijska vatra, a na južnom nastavljene su žestoke borbe u kojima su jedinice NOV izgubile nešto od inicijative kod Ladislava i Velike Trnave.

Na istočnom sektoru neprijatelj je nastavio prikupljati snage u blizoj pozadini, iza vatrene linije i pokušao je od Đurđenovca prodrijeti u smjeru Feričanaca, ali ga je Osječka NO brigada odbila.

5. veljače 1945. na zapadnom sektoru vladalo je zatišje, a na južnom produžene su borbe u kojima je neprijatelj osvojio Veliku Trnavu. Na istočnom sektoru jedinice 16. divizije NOV izvedene su na rezervne položaje u drugoj i trećoj liniji. Druga linija vodila je vertikalno od Drave preko Vaške, Novaka, Višnjice, Gornjeg Miholjca, Spanata i Donjih Meljana do Sladojevaca sjeverozapadno od Podravske Slatine. Nju su zaposjele dvije brigade (četvrta i petnaesta). Treća rezervna linija vodila je vertikalno od potoka Neteče preko Novog Gacišta i Gacišta do Orešca. Zaposjela ju je druga brigada. U di-

vizijskoj rezervi bila je u Dugom Selu, Gornjim Bazijama i Turanovcu prva brigada. Artiljerijska brigada bila je razmještena u Bačevcu, Brezovici, Gradini i Hadžićevu, a teški divizion dalekometnih haubica preko Drave u Mađarskoj. Kasnije se pokazalo da bi bilo korisnije da su prva i druga brigada bile odmah postavljene u produžetku druge rezervne linije u Papuku od Sladojevaca do Voćina, i da im je ondje osigurana jaka podrška artiljerije.

6. veljače 1945. na zapadnom sektoru vladala je obostrana izviđačka aktivnost, pripucavanje i razmjena jače artiljerijske vatre. U neprijateljskim redovima primijećena je nervoza zbog neizvjesnosti predstojećeg napada.

Na južnom sektoru neprijatelj je postigao dublje prodore u Gornjoj Kovačici, Pavldvcu i Velikim Zdencima i jedinice NOV zgusnule su obranu na vatrenoj liniji od Bogaza preko Brzaje, Zrinske, Maloga Grdevca, Velike Barne i Grubišnog Polja do ribnjaka kod Končanice.

Na istočnom sektoru neprijatelj je krenuo u napad pomoću tenkova, u 6,30 sati, sa sedmom SS i 297. divizijom, od Đurđenovca i Našica u smjeru Podravske Slatine. Najžešći udar izveo je na spoju između 51. divizije NOV i dijelova 12. udarne divizije NOV kod Feričanaca. Do noći osvojio je Feričance, Orahovicu, čačince i Suhomlaku. Zbog toga se desno krilo obrane povuklo na liniji od Gornjeg Viljeva preko Mikleuša i Humljana do Kokočaka. Od Nove Gradiške krenula je preko Požeškog gorja sedma gorska domobranska divizija u smjeru Pleternice, s namjerom da ugrozi južno krilo istočnog sektora.

7. veljače 1945. neprijatelj je s dva aviona izviđao i mitraljirao položaje na zapadnom sektoru kod Staroga Graca, a kod Male Čerešnjevice pokušao je probiti obranu, ali nije uspio. Na južnom sektoru borbe su nastavljene i neprijatelj je osvojio nešto terena kod Velike Barne, Grubišnog Polja i Poljana.

Na istočnom sektoru neprijatelj je produžio napadima i lijevim krilom prodro u Slatinski Drenovac, a centrom osvojio Podravsku Slatinu i Mikleuš. Na tom odsjeku nadirala je njemačka sedma SS divizija »Princ Eugen«, koja je, uz pomoć tenkova, slomila otpor kod čeralija i do noći osvojila Voćin, odakle je namjeravala nastaviti prodorom preko Huma do Slavonske Pivnice. Pošto je lijevim krilom postigao dubok prodor u Papuku neprijatelj je u 5,20 sati, poslije jake artiljerijske pripreme, krenuo u napad desnim krilom od Čadavice u smjeru Gornjeg Miholjca. Napad je podržavalo pet teških tenkova. Probio je položaje 51. divizije NOV, i ona se povukla na rezervnu liniju od Drave preko Kapinaca, Sladojevaca i kote 207 do Gornjih Kusonja. Ovi su položaji pojačani rezervama 16. divizije NOV i zaposjednuti su noću, 7/8. veljače 1945.

Istodobno je četvrta brigada 16. divizije NOV, koja je držala rezervni položaj od Gornjeg Miholjca do Sladojevaca, hitno upućena u planinski masiv Papuka da zatvori neprijatelju nastupni smjer od Voćina preko Huma i Slavonske Pivnice u Suhopolje. Ona je u prvoj liniji sjeverozapadno od Voćina zaposjela Voćinski Popovac, Voćinsko brdo (kota 262) i raskrscnicu putova na koti 308 istočno od Kuzme. U drugoj liniji zaposjela su položaje u Levinovcu dva bataljona 15. brigade. Jedinice su stigle na položaje, noću 7/8. veljače, ali se do jutra nisu stigle utvrditi, i cijeli trud bio je uzaludan. Bilo je očigledno da se one, bez obzira na brojnost i dobru opremljenost oružjem, nisu kadre suprostaviti iskusnom i agresivnom protivniku.

U međuvremenu, dok su protivničke snage nadirale prema Virovitici, kod Terezinog Polja privođeno je svršetku evakuiranje zbjega naroda zagrebačke oblasti i okruga Virovitice, vojnopozadinskih ustanova i organa narodnih vlasti i političkih organizacija na mađarski teritorij i, odanle, u Vojvodinu. U slijedeća dva dana pontonski most morao je biti slobodan za prelazanje vojske.

8. veljače 1945. prvi ustaški puk PTS, koristeći maglu, napao je u 8 sati, uz podršku artiljerije i minobacača, lijevo krilo zapadnog sektora kod Velike Čerešnjevice koje je držala treća brigada 36. divizije NOV. Istodobno, napao je Podravsku NO brigadu »Mihovila Pavleka Miškine« na spoju s južnim sektorom u šumi Sječici južno od Velike čerešnjevice. U borbama preko dana ustaše su postigle stanovit napredak i potisnule treću vojvodansku brigadu do Otrovanečkog brijega i Podravsku NO brigadu do Bogaza sjeverno od Brzaje. Na desnom krilu zapadnog sektora Kozaci su manjim snagama od Đuretine napali preko šašnatog Polja položaje šeste vojvodanske brigade, ali ih je ova s lakoćom odbila. Oko 16 sati zrakoplovstvo je pokušalo bombama razoriti pontonski most kod Terezinog Polja, ali ga je protuavionska baterija, odanle, protjerala i most je ostao neoštećen. Avioni su svoj teret izručili na pokretne ciljeve oko Virovitice.

Na južnom sektoru snage prve domobranske divizije napale su lijevim krilom Bujanj, Zrinsku i Mali Grđevac, ali bezuspješno, dok su desnim krilom osvojile Veliku Barnu. Kozaci su osvojili Grubišno Polje, Donju Rašenicu, Ivanovo Selo i Rastovac. U 17,30 sati naređeno je svim snagama 6. i 10. korpusa NOVJ da se povuku s južnog sektora mostobrana i organiziraju obranu slobodnog teritorija u širem rajonu Miokovićeva, Daruvara, Pakraca i Zvečeva. Time je taj sektor prestao postojati.

Na istočnom sektoru sedma SS divizija potisnula je obranu kod Kuzme i Levinovca i prednjim dijelovima dostigla do Slavonske Pivnice. Zatim, rasporedila se na obroncima Papuka i Bilogore i na komunikacijama prema Miokovićevu da bi spriječila eventualni protunapad 6. i 10. korpusa NOVJ u smjeru Virovitice. Istodobno je njemačka 297. divizija potisnula obranu od Kapinaca i Sladoj evaca i desnim krilom, uz pomoć četiri tenka, napredovala uzvodno uz Dravu preko Budakovca i Detkovca do Novog Graca, a lijevim krilom, uz pomoć tri tenka, preko Cabune, Gačišta i Brezovice do Rušana. Time je željela što prije potisnuti 16. i 51. diviziju NOV preko Drave u Mađarsku i ovladati mostobranom. Ove su se tokom dana i noću užurbano prebacivale u Barč. Time je praktično prestao postojati istočni sektor mostobrana. Ostao je samo još zapadni, koji to više i nije bio.

Naime, čim su jedinice 6. i 10. korpusa NOVJ povučene s južnog i jedinice 16. i 51. divizije NOV sa istočnog sektora, štab 12. korpusa NOVJ naredio je 36. diviziji NOV da se noću, 8/9. veljače 1945. povuče sa zapadnog sektora i obrazuje užu obranu mostobrana, koja je sa zapadne strane vodila do Drave preko Neteče, Kapele Dvora (kota 110) Budrovca, Žlebina, polja Kovrtnja (kota 103) i Lanke do ušća rukavca Jelimana u Dravu. To je bila kružna obrana mostobrana sjeverno od Virovitice i zadatak joj je bio da osigura prebacivanje jedinica i tehnike iz Terezinog Polja u Barč. Kad se to svrši, 36. divizija, također, imala je prijeći u Barč. Ispred te linije postavljeno je minsko polje.

Neprijatelj se poslije puna dva mjeseca napornih borbi nije nadao da će s takvom lakoćom likvidirati virovitički mostobran pa je slijedećeg dana.

9. veljače 1945. ujutro, vrlo oprezno nastupao, strahujući od eventualno pripremljene zamke. Prvi ustaški puk PTS, sa zapada, i njemačka sedma SS divizija, s istoka, pažljivo su blokirali sjeverne obronke Bilogore da bi osigurali drugoj kozačkoj i njemačkoj 297. diviziji dovršenje operacija u dolini oko Virovitice. Tek kad su prva domobranska i prva kozačka konjička divizija javile da su se jedinice 6. i 10. korpusa NOVJ odmakle u područje Mionkoviće, Daruvara i Pakraca, u Podravini nastavljene su operacije.

Doduše, Kozaci od Pitomače nisu mogli brzo napredovati, jer im je prijetila opasnost da se ne upetljaju u minska polja, a Nijemcima, od Novoga Graca i Rušana, nije se išlo na čistinu zbog opasnosti od artiljerije preko Drave. Zrakoplovstvo je intenzivno preko dana (bilo je vedro i snijeg je kopnio) izviđalo operativni prostor i pokušavalo ometati prelaženje vojske i tehnike preko Drave, ali mu protuavionska baterija nije dopuštala približavanje pontonskom mostu.

Prije podne ušli su Kozaci u špišić Bukovicu, i potisnuli zaštitne dijelove 36. divizije NOV. Istodobno, ušli su s tenkovima od Starog Graca u Bušetin. U produženju iz špišić Bukovice ušli su u Viroviticu. S pet tenkova i 250 pješaka od Bušetina napali su, u 14 sati, obranu kod Kapele Dvora i Gornjih Bazija. Naišli su na otpor i zaustavljeni. Istodobno, Nijemci iz Rušana napali su sa 7 tenkova i 400 pješaka Žlebinu, a sa 4 tenka i 250 pješaka Majkovac. Napad je bio oštar i obrana je popustila. U 17 sati osvojili su Dijelku, gdje su jačim otporom zaustavljeni. Tada su odustali od daljnjih napada.

Pošto su se do noći evakuirale na područje Barča sve jedinice 16. i 51. divizije NOV, i s njima Osječka NO brigada, komora i bolnica 12. udarne divizije NOV i auto-četa 10. korpusa NOVJ, započelo je prelaženje jedinica 36. divizije NOV u Mađarsku. Najprije prevezene su ambulanta, komora, artiljerija i teški minobacači, a zatim, u 21,30 sati, povučene su jedinice s užeg pojasa obrane i prešle su u Barč, do 4,30 sati 10. veljače 1945. Osiguranje u Terezinom Polju držala je četa automatičara. Neprijatelj tokom noći nije vršio pritisak i zadržao se na pozicijama koje je dostigao prošlog dana u Rogovcu, Bušetini, Turanovcu, Gornjim Bazijama, Dijelki, Majkovcu i Novom Gracu.

10. veljače 1945. u 4,30 sati, štab 36. divizije NOV naredio je inženjerijskom bataljonu da rastavi i izvuče pontonski most preko Drave. Ovaj je to brzo učinio. Osiguravali su ga na desnoj obali u Terezinom Polju automatičari, a na lijevoj kod Barča četiri bataljona pješadije, protutenkovski i artiljerijski divizion. Kad je most demontiran, čamcima je, prijepodne, preplovila na mađarsku stranu četa automatičara. Time je virovitički mostobran prestao postojati, što znači da su iščezle i sve pogodnosti koje je pružao u operativnom pogledu.

U borbama na kružnoj obrani kod Virovitice 9. veljače 1945. imala je 36. divizija NOV 50 mrtvih, 139 ranjenih i 69 nestalih. Približno tolike gubitke imali su Nijemci i Kozaci. Uništena su im 3 i oštećena 2 tenka.

10. veljače, u podne, lijevo krilo njemačke 297. divizije od Dijelke ušlo je s nekoliko tenkova u Terezino Polje i ovladalo desnom obalom Drave. Pojavilo se nekoliko neprijateljskih aviona iznad Barča, koji su pokušavali tući pokretne ciljeve, ali ih je protuzračna obrana protjerala. Iznad Barča i Viro-

vitice bacili su letke. U njima se na smiješan način tvrdilo da će fašizam pobijediti i pozivalo se pripadnike NOV da polože oružje i prijeđu na stranu sila »pobjednica« dok još nije kasno. To su ponovili i slijedećeg dana. Nijemci su se pokušali utvrditi na desnoj obali Drave kod Terezinog Polja, ali ih je artiljerija 36. divizije NOV spriječila pa su odustali i povukli se prema Dijelki i Rušanima.

Slijedećih dana cijela njemačka 297. divizija vratila se iz područja Virovitice preko Donjeg Miholjca na područje Osijeka. U pokretu bila je izložena jakoj vatri bugarske artiljerije preko Drave. Nakon toga otišle su iz područja Barča jedinice 16, 36. i 51. divizije NOV i Osječke NO brigade i rasporedile se na dravskom frontu u Baranji. Zamijenile su ih jedinice prve bugarske armije, koje su, otad, operirale uzvodno uz Dravu na spojevima između Crvene armije u Mađarskoj i desnog krila treće armije NOVJ, jugoistočno od granice na Dravi kod Donjeg Miholjca.⁶⁸⁾

Od snaga koje su operirale u Bilogori, Moslavini, Papuku i Požeškom gorju (prva domobranska, prva SS kozačka, sedma SS »Princ Eugen« i sedma domobranska gorska divizija) formirana je privremena borbena skupina, s namjerom da uništi jedinice 6. i 10. korpusa NOVJ u Slavoniji i Moslavini. Te snage produžile su odmah napadima od Grubišnjog Polja, Banove Jaruge, Slavonske Požege, Voćina i Slavonske Pivnice u smjeru Daruvara, Pakraca, Pleternice i Zvečeva.

Požeškim gorjem, Pleternicom i Psunjom ovladala je sedma domobranska gorska divizija. Na Psunju spalila je 30 baraka 6. korpusa NOVJ i zatim se povukla, jer je 12. udarna divizija NOV pripremala protunapad. U Zvečevo je, 14. veljače 1945. ušla sedma SS divizija »Princ Eugen« i spalila barake i nastambe 6. korpusa NOVJ i zatim se povukla, jer je 40. divizija NOV pripremala protunapad. U Daruvar je, 18. veljače 1945. ušla prva domobranska divizija i, odanle, pokušala prodrijeti na Ravnu Goru, ali je odustala jer su jedinice 10. korpusa NOVJ prešle u Moslavinu krenuvši u smjeru Bjelovara. Zbog toga se do 24. veljače 1945. povukla iz Daruvara. U Pakrac i Lipik ušla je, 19. veljače 1945. prva SS kozačka divizija, ali, pošto joj je 10. korpus NOVJ ugrozio pozadinu u Moslavini, i ona se do 24. veljače 1945. odanle povukla.

Nakon toga otišla je prva domobranska divizija u Bjelovar na odmor, popunu i opskrbu, prva SS kozačka divizija u rajon Pakračke Poljane, sedma domobranska gorska divizija u Novu Gradišku i sedma SS divizija »Princ Eugen« na glavne komunikacije u Slavoniji.

Jedinice 6. korpusa NOVJ operirale su, otad, na širem području Papuka i Psunja, a jedinice 10. korpusa NOVJ u Moslavini i Bilogori.

Na kraju, osim onog što je naprijed rečeno, treba dodati da je virovitički mostobran, iako nije zadržan, dao pozitivne vojnostrateške i moralno-

68. U neprijateljskim izvještajima navodi se da su jake borbene skupine s istoka, juga i zapada slomile otpor na virovitičkom mostobranu i 9. veljače 1945. jurišem osvojile špišić Bukovicu i Viroviticu, a slijedećeg dana Terezino Polje. Zrakoplovstvo je pomagalo operacije i tuklo pokretne ciljeve kod Barča. Bacilo je letke s pozivom partizanima da se predaju. 10. veljače 1945. završeno je »čišćenje« područja sjeverno od Virovitice. S ceste je demontirano 337 mina. Jaka partizanska i bugarska artiljerija neprekidno tuku postave južno od Drave, pa su se one odonud morale ukloniti.

političke rezultate. Ugrožavao je njemački front kod Balatona u Mađarskoj i prijetio odsijecanjem srijemskog fronta u pozadini. Vezivao je na sebe, puna dva mjeseca, u to doba, najbrojnije protivničke snage, u ukupnoj jačini od oko 37 000 vojnika, u prvoj borbenoj liniji i još oko 31 000 na osiguranjima u pozadini.

Jedinice treće armije NOVJ imale su, u to doba, oko 50 000 vojnika, od kojih je u prvoj borbenoj liniji bilo angažirano oko 38 000, a ostatak na osiguranjima u pozadini. Najteži teret ponijele su jedinice 6. i 10. korpusa NOVJ, a na protivničkoj strani 15. SS kozački korpus (prva i druga kozačka divizija) i prva domobranska divizija.

Jedinice NOVJ pretrpjele su na mostobranu sljedeće gubitke:⁶⁹⁾

— 6. korpus	322	mrtva,	812	ranjenih,	51	nestao,	6	zarobljenih
—10. korpus	340	mrtvih,	1458	ranjenih,	181	nestao,	23	zarobljenih
—12. korpus	1116	mrtvih,	3036	ranjenih,	1073	nestao,	58	zarobljenih
Ukupno	1778	mrtvih,	5306	ranjenih,	1305	nestalih,	87	zarobljenih

Streljački puk Crvene armije imao je na zapadnom sektoru stanovite gubitke u ljudstvu, oružju, opremi i namirnicama.⁷⁰⁾

Osim gubitaka u ljudstvu, jedinice NOVJ izgubile su stanovite količine oružja i ratne tehnike, Što se tiče 6. i 10. korpusa, njihove su jedinice, u pravilu, uvijek više zaplijenile negoli izgubile. Međutim, kod jedinica 12. korpusa nije bilo tako. One su izgubile 10 teških i lakih minobacača, 11 protutenkovskih i 12 protuavionskih pušaka, 7 teških mitraljeza, 46 puškomitraljeza, 126 šmajsera, dosta pušaka, municije i druge opreme.⁷¹⁾ Istodobno su sasvim neznatne količine zaplijenile. Doduše, sve izgubljeno oružje nije palo neprijatelju u ruke. Njega se kasnije moglo naći na bojištima.

Očito je da su visoki gubici 12. korpusa NOVJ u ljudstvu, oružju i opremi bitno utjecali na donošenje odluke o napuštavanju virovitičkog mostobrana. Nije se, naime, smjelo dopustiti da pretežno mladi i neiskusni vojnici iz Vojvodine bespoštedno ginu u sudarima s tako rutiniranim i agresivnim protivnikom kakav je, u to doba, operirao na mostobranu. To je bila časna i humana odluka, bez obzira na sve prednosti koje je mostobran u operativnom pogledu pružao.

Neprijatelj je, također, imao velike gubitke u ljudstvu, oružju i opremi. Gubici u ljudstvu približno su jednaki ili nešto veći negoli kod jedinica NOVJ. Gubici u oružju i opremi nešto su manji, ali su zato znatni u ratnoj

69. Podaci o gubicima iskazani su, na zapadnom sektoru, od 10. prosinca 1944. na istočnom, od 1. siječnja 1945. i, na južnom, od 10. siječnja 1945.

70. Neprijatelj u svojim izvještajima tvrdi da je na zapadnom i južnom sektoru zarobio 248 partizana i 142 Crvenoarmeja i da je 6 partizana prebjeglo na njegovu stranu. Na istočnom sektoru iskazuje da je zarobio 49 partizana. Ovim tvrdnjama ne može se vjerovati, jer je među zarobljenike uvrštavao i civilne osobe koje je hapsio. Podatke o gubicima streljačkog puka Crvene armije nije bilo moguće provjeriti, mada se zna da ih je bilo.

71. U svom izvještaju od 11. veljače 1945. neprijatelj navodi da je kod Podravske Slatine zaplijenio 8 topova kal'bra 7,69 cm (sovjetski)

tehničari (tenkovima i kamionima) Kozaci su na zapadnom sektoru pretrpjeli velike gubitke od streljačkog puka Crvene armije i od 33. divizije NOV.⁷²⁾

Ukupno je zarobljen 181 protivnički vojnik. Najviše bilo je Kozaka. Bilo je još nešto zarobljenih domobrana i znatno manje ustaša i Nijemaca.

Takva je, otprilike, bilanca obiju strana u dvomjesečnim borbama na virovitičkom mostobranu.⁷³⁾

Po svršetku borbi na mostobranu, na području virovitičke općine, nije bilo gotovo mjesec i pol borbene aktivnosti. Neprijatelj je ondje doveo, od Banove Jaruge i Pakračke Poljane, još i prvu SS kozačku konjičku diviziju, koja se pridružila drugoj i utvrđivala položaje za obranu pred svršetak rata. Osposobljena je podravska magistralna pruga i cesta za promet da bi se moglo komunicirati između Osijeka i Koprivnice i dalje u smjerovima Varaždina i Zagreba.

U drugoj polovici ožujka i u toku travnja 1945. diverzantske jedinice treće armije Jugoslavenske armije minirale su, u devet navrata, pruge i ceste oko Virovitice. Od eksplozija oštećeno je više kompozicija i poginulo dosta neprijateljskih vojnika. To je bio uvod u početak završnih operacija za oslobođenje virovitičke općine u sklopu općih operacija za oslobođenje sjeveropazasnih dijelova Jugoslavije. Te operacije počele su 22. travnja 1945.

ZAVRŠNE OPERACIJE ZA OSLOBOĐENJE OPĆINE U TRAVNJU 1945.

Jedinice treće armije Jugoslavenske armije u svom napredovanju, prilikom završnih operacija za oslobođenje zemlje, stigle su 21. travnja 1945. u istočne i južne predjele općine Virovitice i otpočele borbama za njeno oslobođenje. Prije toga bilo je dosta značajnih događaja o kojima, zbog geostrateške važnosti virovitičkog područja, valja nešto reći. Naime, u ranijim izlaganjima o virovitičkom mostobranu rečeno je da su se jedinice NOVJ, koje su od 1. ožujka 1945. dobile naziv Jugoslavenska armija, povukle s mostobrana jednim dijelom preko Mađarske na dravski front (desno krilo srijemskog fronta) i drugim u unutrašnjost slobodnog područja u Slavoniji i Moslavini. Istodobno, uputio je neprijatelj na razna bojišta svoje snage, a u području Virovitice ostavio je 15. SS kozački korpus, kojeg su sačinjavale dvije kozačke divizije i nešto njemačkih policajaca.

Početkom ožujka 1945. Nijemci su u širem području Blatnog jezera prikupili tri oslabljene armije, s namjerom da povrate Budimpeštu i potisnu trupe Crvene armije na istok i time olakšaju obranu srijemskog fronta. Iz Jugoslavije trebale su im pripomoći tri divizije: 11. zrakoplovna, 104. lovačka i 297. pješadijska divizija. Međutim, od svega toga nije bilo ništa. Tru-

72. Nisu nađeni izvještaji o gubicima njemačkih jedinica, a za ustaško-domobranske su nepotpuni. Ne zna se da li je za kozačke divizije vođena evidencija. Procjene, koje su napravljene u štabu 3. armije NOVJ mogu se, što je samo po sebi razumljivo, uzeti kao aproksimativno. Naime, može se uzeti kao vjerodostojan podatak o zarobljenicima, ali ne i o ukupnom broju izbačenih iz stroja. U izvještajima Glavnog stožera domobranstva navodi se da su prva domobranska divizija, drugi ustaški stajaci djelatni zdruk i prvi ustaški puk PTS imali 100 mrtvih, 415 ranjenih i 3 nestala, odnosno zarobljena. Odmah pada u oči da su ti podaci suviše nelogični i da im se ne može vjerovati.

73. Zbornik, tom V, knj. 38, dok. 7, 11, 12, 14, 15, 17, 29, 37, 57, 80, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 110, Bilogorski partizanski odred, 196—207. i Virovitička udarna brigada, 44—50.

pe Crvene armije odbile su protunapad Nijemaca kod Blatnog jezera, a jedinice Jugoslavenske armije — 16. i 51. divizija — spriječile su da se tri njemačke divizije probiju od Osijeka i Valpova u smjeru Kapošvara i izravnaaju front u Mađarskoj sa srijemskim frontom. Šesnaestoj i pedeset prvoj diviziji pomagali su jedan motociklistički puk Crvene armije i jedan pješadijski puk Bugarske armije.

Nakon toga uputili su Nijemci svoju 104. lovačku diviziju u dolinu rijeke Une, a 297. diviziju preko Koprivnice u Mađarsku. Na obrani područja od Donjeg Miholjca, uzvodno uz Dravu do Koprivnice, ostavili su 11. zrakoplovnu diviziju, 15. SS kozački korpus i borbenu grupu »Fišer«. Uz njih su se nalazili manji ostaci razbijenih ustaško-domobranskih snaga. U pozadini, kod Bjelovara i Čazme, držali su u rezervi prvu i petu domobransku diviziju.

Pošto su 6. i 10. korpus držali slavonski planinski i dio bilogorskog brdskog masiva pod svojom kontrolom, neprijatelj ga nije mogao zaposjesti i, uglavnom, rasporedio se za obranu uz komunikacije u Podravini i Posavini. Planirano je, poslije napuštanja srijemskog fronta, uspostaviti novu frontalnu liniju između Drave i Save od Terezinog Polja preko Virovitice, Grubišnjog Polja, Garešnice i Pakračke Poljane do Jasenovca i dalje dolinom rijeke Une u smjeru Bihaća.

Jedinice 1. i 3. armije JA probile su, 12. travnja 1945. srijemski front na cijeloj širini i nastavile energičnim tjeranjem neprijatelja na zapad, ne dozvoljavajući mu ni na jednom mjestu kroz Slavoniju da organizira otpor i zaustavi napredovanje. Treća armija napredovala je uz komunikacije dolinom Drave, a prva uz komunikacije dolinom Save. Na desnom krilu 3. armije, uz obalu Drave, jugoslavenskim teritorijem, na molbu bugarskog partijskog i državnog rukovodstva, napredovao je jedan puk Bugarske armije.

14. travnja 1945. oslobođen je Osijek, 15. travnja Donji Miholjac, 16. travnja Našice i 20. travnja Podravska Slatina.

Nakon toga započele su pripreme za napad na sjeverni odsjek neprijateljske frontalne linije kod Virovitice.

Zbog toga što je neprijatelj iza sebe porušio komunikacije, bilo je usporeno dovlačenje teške artiljerije i bojne komore, pa su pripreme bile nešto duže. Protivniku je to poslužilo za predah i bolju organizaciju obrane. Ispred glavne zaprečne linije izgradio je nekoliko pomoćnih otpornih linija istočno od Virovitice. Zaposjela ih je 1. SS kozačka konjička divizija i znatno oslabljena njemačka 11. zrakoplovna divizija. Međutim, ubrzo pokazalo se da ni pomoćne ni glavna linija u području Virovitice nisu održive, jer ih je 3. armija, prodorom 32. i 33. divizije s juga, uspješno izmanevrirala, pa je uspostavljena nova fronta zapadno od Virovitice. Ona je išla od Drave kanalom Krčevine preko Staroga Graca, Đolte, željezničke stanice Vukosavljevice i Radotić brda do podnožja Srednje Zanoge u Bilogori. Zaposjela ju je 2. SS kozačka divizija, koja je imala biti pojačana 1. kozačkom divizijom, kad se povuče iz rajona Virovitice. Njemačka 11. zrakoplovna divizija imala se povući na odmor u rajon Đurđevca. Istodobno, neprijatelj je od Bjelovara uveo u borbu 5. hrvatsku domobransku diviziju, koja je prodorom, od Velikoga Grđevca preko Maloga Grđevca i Gakova do Golog Brda, imala pomoći obraniti Viroviticu.

Da bi to spriječio, štab 3. armije JA uputio je na područje Maloga Grđevca dvije brigade 32. divizije (»Braće Radića« i Prvu zagorsku) da zaustave prodor domobranske divizije, što su ove učinile. Nakon toga, domobranska divizija utvrdila se za obranu u produženju frontalne linije od Srednje Zanoge preko Bogaza, Brzaje i Bujnja u smjeru Grubišnog Polja. Međutim, prostor od Bujnja do Srednje Zanoge nije pokrila, i štab 3. armije to je iskoristio i onamo uputio sljedećih dana 32. i 33. diviziju, koje su grebenom Bilogore duboko prodrle na zapad i, odonud, bočno djelovale na komunikacije u Podravini i u južnoj Bilogori.

Kad je to uvidio, neprijatelj je onamo uputio 11. njemačku zrakoplovnu diviziju da zatvori prolaz grebenom Bilogore. Ali, to je bilo prekasno, jer su one odmakle na zapad u smjeru Šandrovca. U pomoć im je stigla 12. udarna divizija, pa je pritisak na neprijateljske bokove i pozadinu pojačan, što je imalo za posljedicu da fronta na sjevernom odsjeku od Drave preko Staroga Graca, Đolte, Radotić brda, Srednje Zanoge i dalje u smjeru Grubišnog Polja, bude relativno brzo slomljena. To se dogodilo četiri dana poslije oslobođenja Virovitice.⁷⁴⁾

Jedinice 3. armije JA započele su 22. travnja 1945. operacijama za konačno oslobođenje općine Virovitice. Opći operativni plan bio je sljedeći:

- Trinaesti puk 11. divizije, iz sastava Bugarske armije, pod privremenim operativnim rukovodstvom 51. divizije 3. armije JA, imao je napredovati od Vaške uz južnu obalu Drave preko Budakovca, Kaladorđeva, Detkovca, Novoga Graca, Terezinog Polja, Okrugljače i Marofa u smjeru Đuretine.
- 51. divizija imala je napredovati od Gornjeg Miholjca preko Spanata, Gacišta, Gradine, Budrovca, Gornjih Bazija, Turanovca, Bušetine i Rogovca u smjeru Staroga Graca. Lijevim krilom imala je od Budrovca preko Lukača i Brezika pomoći osloboditi Viroviticu.
- 36. divizija imala je napredovati od Podravske Slatine preko Cabune i Suhopolja do Virovitice i, kada grad bude oslobođen, produžiti preko špišić Bukovice i Vukosavljevice u smjeru Turnašice i Sedlarice. Lijevim krilom imala je očistiti Ratotić brdo i Srednju Zanogu.
- 16. divizija imala je napredovati od Vočina preko Levinovca, Slavonske Pivnice, Pčelića, Borove i Rezovačkih Krčevina do Križa i Trojstva i, odanle, s južne strane, pomoći osloboditi Viroviticu. Nakon toga imala je otići preko Lončarice i Gakova u smjeru Šibenika i Zrinske.
- 32. divizija imala je od Velike Babine Gore preko Trapinske osloboditi Pčelić, Suhopolje i Borovu, a zatim prijeći s dvije brigade (»Matije Gupca« i »Mihovila Pavleka Miškine«) u Đurađ i odonud s jugozapadne strane pomoći osloboditi Viroviticu. Ostale dvije brigade (Prvu zagorsku i »Braće Radića«) imala je poslati u rajon Maloga Grđevca i Šibenika.

74. Posljednje borbe u drugom svjetskom ratu na virovitičkoj općini nije moguće pratiti odvojeno od borbi na ostalim frontovima u Jugoslaviji, jer su one činile sastavni dio završnih operacija za oslobođenje. Zbog toga, dana je naprijed sažeto globalna kontura operativnog stanja na frontovima u Slavoniji i sjevernoj Hrvatskoj, s napomenom da se nije išlo u detaljna promatranja, izuzev ako ona nisu neposredno vezana za operacije na virovitičkoj općini.

- 33. divizija imala je napredovati od Lončarice i Gakova do Kozje Glave (sada Podgorje) Golog Brda i Zidina i, odonuđ, ovladati željezničkom prugom i cestom kod Koriје, razdvojiti neprijateljske snage između špišić Bukovice i Virovitice i pomoći sa zapadne strane osloboditi Vii'oviticu. Nakon toga imala je produžiti napredovanje grebenom Bilogore na zapad.

Iz izloženog operativnog plana vidi se da štab 3. armije ne samo da je direktno ugrozio sjeverni odsjek glavne neprijateljske fronte od Drave preko Terezinog Polja i Virovitice u smjeru Grubišnog Polja nego je zaprijetio i opkoljavanjem i uništenjem 1. SS kozačke i 11. njemačke zrakoplovne divizije u prostoru oko Virovitice. Da bi to spriječila, komanda 15. SS kozačkog korpusa naredila je 2. SS kozačkoj diviziji da hitno intervenira od Pitomače i špišić Bukovice i postavi bočna osiguranja u Bilogori te istjera 33. diviziju s pruge i ceste kod Koriје. Time je otklonila opasnost odsijecanja odstupnice od Virovitice prema špišić Bukovici i Pitomači. No, istodobno, oslabila je obranu u bilogorskom masivu južno od Sedlarice, što je kasnije omogućilo 32. i 33. diviziji da onamo lakše prodru⁷⁵⁾

Borbe za oslobođenje virovitičke općine započele su slijedećeg jutra na vatrenoj liniji koju je neprijatelj uspostavio istočno i južno od Virovitice.⁷⁶⁾

Prilog: Skica broj 4.

Završne operacije za oslobođenje južnog i jugoistočnog područja općine Virovitice od 22. do 25. 4. 1945.

BORBE 22. TRAVNJA 1945.

Neprijatelj je snagama 1. kozačke i 11. njemačke zrakoplovne divizije zaposjeo vatrenu liniju, koja je na istočnom odsjeku vodila od Novog Gačišta preko Gačišta, Orešca i Luga do ceste u Jugovom Polju, a na južnom odsjeku od Pčelića preko Borove, Rezovca, Trojstva i Golog Brda do Radotić brda. Na obje ove linije jedinice 3. armije JA napale su ga u slijedećem poretku:⁷⁷⁾

- 51. divizija dostigla je od Novaka, bez borbe, vertikalnu crtu: od kanala Struga, istočno od Novog Gačišta, do kote 111, jugoistočno od Orešca, i ondje zanočila.
- 36. divizija ušla je 4. brigadom od Meljana u Cabunu, oko 20 sati. Neprijatelj se bez otpora povukao u Jugovo Polje. U toku noći u Cabuni prikupila se 3. brigada.

75. Nakon više od tri mjeseca susreli su se ponovno na istom mjestu stari protivnici, koji su onomadne na virovitičkom mostobranu teško iskrvarili i, razumije se, ostavili dosta nerasčišćenih računa. Doduše, Kozacima je bilo rečeno da su, u međuvremenu, 32. i 33. divizija potučene, u što nisu baš sasvim čvrsto vjerovali, ali su se barem nadali da s njima neće imati novih okršaja. Na njihovu žalost, ratna sreća okrenula im je davno leđa i sada su opet morali ukrstiti oiuzje s protivnikom, koji je za njih uvijek bio neugodan.

76. Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije, 421—426, 562—571 i 598—602.

77. Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije, 603—606, Borbeni put 32. divizije NOV, 188—190, Brbeni put 3. moslavačke NO brigade, 200—206, Vojnohistorijski institut JNA, reg. br. 25yl. kut. 49, Krugovi oko Kalnika, 143. i Grebeni Ivančice, 174—177.

- 32. divizija s dvije brigade (»Braće Radića« i »Matije Gupca«) zamijenila je dijelove 36. divizije na položajima kod žubrice, Budanice, Trnave i Trapinske. Neprijatelj je zaposjeo Dakino brdo (kota 204) južno od Pčelića i brdo Bukovicu (kota 207) južno od Borove. Udar na brigadu »Braće Radića« napadala je tokom cijelog dana, i naveče, kozačke snage na oba smjera, ali su ove pružile upornu obranu pa su napadi obustavljeni. Položaje držao je 4. kubanski puk iz sastava 1. SS kozačke konjičke divizije.
- 16. divizija prvom brigadom stigla je od Miokovićeve preko Jasenaša u Rezovačke Krčevine i rasporedila se, predveče, na položajima od kote 224, zapadno od Borove, preko kote 211, sjeverozapadno od Rezovačkih Krčevina, do kote 190, jugozapadno od Trojstva kod ceste blizu vojnog strelišta. Odonud je u 19 sati protjerala kozačke stražarske dijelove u smjeru Virovitice. Druga brigada stigla je predveče iz Lončarice do vojnog strelišta i, odonud, u 21 sat napala kozačku obranu na koti 205 u Đurđu i oko ponoći protjerala je u dolinu prema Virovitici.
- 33. divizija stigla je na područje Lončarice i Gakova i odonud se rasporedila za prodor u smjeru Golog Brda i Korije.⁷⁸⁾

BORBE 23. TRAVNJA 1945.

Jedinice 3. armije JA prešle su noću, ili rano ujutro, 23. travnja 1945. u napad na više odsjeka neprijateljske obrane kod Virovitice.⁷⁹⁾

- 51. divizija izvela je u zoru napad od kanala Struga i s kote 111, jugoistočno od Orešca, i u borbama tokom cijelog dana, slomila je otpor protivnika na vatrenoj liniji od Novoga Gacišta do Jugovog Polja i protjerala ga do Brezovog Polja. Oslobodila je Žiroslavlje, Orešac, Gacište, Novo Gacište, Podravski Sokolac, Kapan, Međugorje, Mitrovicu, Novu i Staru Brezovicu i dostigla, uključno, do vertikalne crte od Rušana preko Gradine i Hadžićeva do Miljanovićeve. Ondje je zanočila. Neprijatelj je, naveče, zaposjeo na istočnom odsjeku novu vatrenu liniju od Žlebina preko potoka Neteče, Brezovog Polja, kote 105, kanala Kiselice i Elemira do Ovčare.
- 36. divizija krenula je sa 6. brigadom u napad na lijevom krilu 51. divizije od Cabune u smjeru Naudovca i s 3. brigadom u smjeru Suhopolja. Neprijatelj se povukao iz Jugovog Polja i Luga u Naudovac. Šesta brigada tjerala ga je i u 20 sati napala u Naudovcu, ali je ovaj odmah pobjegao u smjeru Elemira, i brigada gotovo bez otpora ušla je u mjesto i ondje zanočila. Treća brigada napredovala je uz prugu i cestu do Suhopolja i poslije 20 sati, bez borbe, ušla u mjesto. Neprijatelj se povukao u Ovčaru.

78. U neprijateljskom izvještaju za 22. 4. 1945. navodi se da su jake snage Jugoslavenske armije na sjevernom krilu fronte u Slavoniji započele napade na cijeloj širini fronte s težištem na južna predgrada Virovitice. Dodaje se, da su do noći na više mjesta postigle dublje prodore. To je ujedno posljednji izvještaj Glavnog stožera domobranstva u kojem se govori o borbama na području Virovitice. Izvještaji njemačkih jedinica nisu nađeni.

79. Isto kao u primjedbi 77.

- 32. divizija napala je s udarnom brigadom »Braće Radića« i brigadom »Matije Gupca« u 16,45 sati neprijateljsku obranu u Pčeliću, a Prvom zagorskom brigadom u Borovi. Za nepuna dva sata slomila je otpor i oslobodila oba mjesta. Neprijatelj se povukao u Novi Rezovac i Ovčaru. U borbama, 22. i 23. travnja 1945. kod Pčelića i Borove, neprijatelj je imao dosta mrtvih i ranjenih i 6 zarobljenih. Divizija je imala 31 mrtvog i 115 ranjenih.⁸⁰⁾
- 16. divizija napala je jednim bataljonom, 4. brigade, u 18 sati, od Rezovačkih Krčevina neprijatesku obranu na koti 224 između Rezovca i Borove i u toku noći protjerala je u Novi Rezovae. U produženju napada bataljon je do jutra, 24. travnja 1945. stigao do pruge kod Čemernice, gdje se utvrdio. Prva brigada odbila je preko dana, 23. travnja 1945. više neprijateljskih protunapada od Križa i Trojstva i, naveče, jurišem istjerala Kozake iz Trojstva (kota 213) i ondje se učvrstila. U produženju napada osvojila je Križ (kotu 223) Neprijatelj se povukao u Viroviticu. Druga brigada je s ceste od vojnog strelišta žestoko napadala neprijateljsku obranu u Đurđu (kota 205) i do ponoći slomila otpor i osvojila Đurađ. Neprijatelj se povukao na prugu jugozapadno od Virovitice.
- 33. divizija krenula je u 21 sat, 3. moslavačkom brigadom, od Golog Brda u napad preko pruge i njiva u smjeru ciglane kod Ođenice na zapadnom ulazu u Viroviticu. Do ponoći protjerala je s pruge manje neprijateljske zaštitne dijelove i stigla do mosta preko Ođenice odakle je protjerala jednu kozačku konjičku skupinu. Druga moslavačka brigada dostigla je, istovremeno, od Jasenika dolinom potoka Skrajne, istočno od Zidina, i probila neprijateljsku obranu na pruži kod Rastovih voda i do ponoći preko Kobne zemlje (kota 136) ovladala cestom u Koriji. Prodorom 2. i 3. moslavačke brigade u Koriju i zapadni dio Virovitice bile su praktično odsječene snage
 1. SS kozačke i 11. njemačke zrakoplovne divizije od pozadine u špišić Bukovici i Pitomači. Zbog toga je neprijatelj brzo reagirao na taj način što je od špišić Bukovice uveo u protunapad jedan konjički divizion, sa zadatkom da otjera obje brigade u Bilogoru. Kozaci su u galopu stigli na bojište i jurišem protjerali brigade do jutra, 24. travnja 1945. na Golo Brdo, Kozju Glavu (Podgorje) i Đurađ i tako deblokirali svoje snage u rajonu Virovitice.

BORBE 24. TRAVNJA 1945.

Jedinice 3. armije JA nastavile su borbama u području Virovitice. Neprijatelj je na istočnom odsjeku držao vatrenu liniju od Budrovca preko Brezovog Polja, Dugog Sela i kanalom Kiselicom do Čemernice, a na južnom odsjeku od Rezovca, uz prugu, do špišić Bukovice. Operacije su tekle kako slijedili)

80. Smrtno je ranjen komandant 32. divizije Petar Biškup Veno iz Podgoraca, općina Bjelovar. Umro je 27. travnja 1945. Poslije rata proglašen je narodnim herojem.
yi Isto kao u primjedbi 77.

- 13. puk Bugarske armije napredovao je uzvodno uz južnu obalu Drave i stigao do Budakovca, Detkovca i Novoga Graca.
- 51. divizija napadala je cijeli dan, 12. vojvođanskom brigadom, neprijateljsku obranu kod Budrovca i Brezovog Polja (kota 105) ali bezuspješno. Naveče došla je 7. brigada od Žlebina, odakle se neprijatelj povukao, i zamijenila na položajima 12. brigadu. Odmah je desnim krilom ušla u Dijelku i sa sjevera napala u bok neprijateljske obrane kod Budrovca. Istodobno, ušla je 8. brigada od Hadžićeva u Bačevac i probila obranu na kanalu Kiselici i ovladala poljem Breg (kota 120) Odonud je s boka i s leđa napala obranu u Dugom Selu i Brezovom Polju (kota 105) Neprijateljski otpor oslabio je i obrana se počela povlačiti u smjeru Bušetine. Do ponoći istjeran je neprijatelj s položaja od Budrovca i Brezovog Polja.
- 36. divizija je 3. brigadom napadala, preko dana, od Ovčare neprijateljsku obranu na kanalu Kiselici s obje strane pruge i ceste između Čemernice i Virovitice, ali bezuspješno. Zbog toga je 6. brigada upućena iz Ovčare na brdo Uskočku (kota 252) da zamijeni 4. brigadu 16. divizije i izvede bočni napad s juga na vatreni položaj u Rezovcu. Brigada je išla na juriš, ali je žestokim otporom odbijena.
- 16. divizija izvela je napad, 1. brigadom i jednim bataljonom 4. brigade, od Križa i Trojstva na protivničku obranu u južnom dijelu Virovitice i u snažnom jurišu osvojila malu željezničku stanicu, ali je protunapadom protjerana natrag u Križ (kota 223) i Trojstvo (kota 213) Istodobno je s glavninom 4. brigade napadala kotu 203 kod Rezovca i na zapadnu ivicu Novog Rezovca, ali bezuspješno. Nakon toga, 4. brigadu zamijenila je na položajima 6. brigada 36. divizije. Druga brigada držala je položaje u Đurđu.
- 33. divizija vodila je oštre borbe još od protekle noći i njena 2. i 3. brigada bile su potisnute do zore, 24. travnja 1945. do Golog Brda, Kozje Glave i Đurđa. U produženju borbi Kozaci su potisnuli 2. brigadu iz Golog Brda i odmah napali 1. moslavačku brigadu na kotama 223, 203 i 236, između Golog Brda i Jasenika, i do svanuća protjerali je na Dugu kosu južno od Golog Brda. Istodobno su žestoko jurišali na položaje 3. brigade na Kozjoj Glavi, ali ih je ova poslije višesatnog otpora odbila. Oko 22 sata naveče, 2. i 3. brigada izvele su protunapad na Golo Brdo i kote 223, 203 i 236 i snažnim jurišem ih povratile. Kozaci su se povukli u špišić Bukovicu i na Zidine.
- 32. divizija je s dvjema brigadama (Prvom zagorskom i »Braćom Radića«) otišla iz područja Pčelića i Borove u smjeru Šibenika i Maloga Grdevca, dok je Podravska brigada »Mihovila Pavleka Miškine« zamijenila prvu moslavačku brigadu i zaposjela kote 203 i 236 južno od Golog brda. Brigada »Matije Gupca« stigla je u Gakovo.

OSLOBOĐENJE VIROVITICE 25. TRAVNJA 1945.

Jedinice 3. armije JA, pojačane jednim pukom Bugarske armije, nastavile su u zoru, 25. travnja 1945. s položaja dostignutih prethodne večeri, snažnim napadima na neprijateljske otporne točke oko Virovitice. Neprija-

telj je na istočnom odsjeku držao vatrenu liniju cestom od Terezinog Polja do Gornjih Bazi ja i odanle, prugom preko Lukača i Brezika, do velike željezničke stanice u Virovitici. Na južnom odsjeku držao je Novi Rezovac i kotu 203, uz zapadnu ivicu Rezovca, i odonud, uz kanal Kiselicu i prugu u južnom predgrađu Virovitice do špišić Bukovice, a zatim preko Zidina i Radotić brda do Srednje Zanoge. Na ovu liniju jedinice su napadale u slijedećem poretku:⁸²⁾

- 13. puk Bugarske 1. armije napredovao je od Novoga Graca preko Zatonja, Ade i Katinke do Terezinog Polja, gdje je na cesti raspršio jednu neprijateljsku skupinu i produžio preko Neteče i Okrugljače u smjeru Marofa kamo je stigao kasno naveče i zanoćio.
- 51. divizija, nakon što je protekle večeri slomila neprijateljsku obranu kod Budrovca, Brezovog Polja i Dugog Sela, produžila je ujutro tjeranjem razbijenih protivničkih snaga. Sedma brigada očistila je Budrovac i napredovala u smjeru pruge i ceste kod Gornjih Bazija. Odonud, protjerala je slabije zaštitne dijelove i poslijepodne produžila napredovanjem preko Turanovca do Bušetine kamo je stigla oko 21 sat i ondje zanoćila. Oslobodila je Budrovac, Dugo Selo, Rit, Gornje Bazije, Kapelu-Dvor, Turanovac i Bušetin. Osmu brigadu u oštroj borbi skršila je neprijateljsku obranu kod Lukača i Brezika, oslobodila oba mjesta i poslijepodne ušla u Petrovac, sjeverno predgrađe Virovitice, i otpočela uličnim borbama za oslobodenje grada. Do 21 sat očistila je sjeverni dio Virovitice i ondje zanoćila. U borbama 24. i 25. travnja 1945. divizija je nanijela neprijatelju velike gubitke. Na svojoj strani imala je 21 mrtvog i 3 ranjena.
- 36. divizija napadala je na protivničku obranu kod Čemernice i Rezovca. Međutim, neprijatelj je prijedne izveo protunapad s kanala Kiselice, i od Novog Rezovca, i potisnuo 6. brigadu u Ovčaru i Borovu. Nakon toga, štab divizije naredio je 3. i 6. brigadi da se pripreme za odlučujući napad. Za ispomoć pridodao im je tešku artiljeriju i divizion raketnih minobacača »kačuša«. Nakon jake artiljerijske i raketne pripreme, obje su brigade prešle u žestok juriš. Šesta brigada istjerala je oko 18 sati neprijatelja iz Čemernice i skršila otpor na kanalu Kiselici, a 3. svladala obranu u Novom Rezovcu i na koti 203, uz zapadnu ivicu Rezovca. U produženju napada 6. brigada ušla je uz cestu u istočni, a 3. brigada uz prugu u jugozapadni dio Virovitice i odmah započele su uličnim borbama za oslobodenje grada.

Glavnina neprijateljskih snaga povlačila se preko Korije, špišić Bukovice i Lozana u smjeru Staroga Graca. Zbog toga, 6. brigada, bez zadržavanja, nastavila je potjerivanje cestom do Lozana, kamo je prednjim dijelovima stigla oko ponoći i ondje zanoćila. Ostale brigade imale su očistiti grad od zaostalih neprijateljskih dijelova. Treća brigada, do 21 sat, očistila je istočni i jugoistočni dio grada i ondje zanoćila. U borbama 24. i 25. travnja 1945. divizija je nanijela neprijatelju znatne gubitke. Na svojoj strani imala je nešto mrtvih i ranjenih.

82. Isto i Vojnohistorijski institut JNA Beograd, reg. br. 13/26—3/1, kut. 293, 35/3, kut. 557, 40/2, 41/2, kut. 953, 21 2 42/2, kut. 1208/1, 18/3, 191/3, kut. 1208/11, 8/3, kut. 1209. i reg. br. 25/3, kut/1396 A.

- 16. divizija izvela je, predveče, 1. i 2. brigadom napad od Križa, Trojstva i Đurđa na obranu uz prugu u južnom i jugoistočnom dijelu Virovitice. Slomila je neprijatelja i do 21 sat očistila taj dio grada. U 21 sat, 25. travnja 1945. Virovitica je bila oslobođena. Neprijatelj se povukao u smjeru Staroga Graca, Vukosavljevice, Radotić brda i Srednje Zanoge. U borbama 24. i 25. travnja 1945. divizija je nanijela neprijatelju znatne gubitke u mrtvima i ranjenima. Dvojicu je zarobila. Na svojoj strani imala je 18 mrtvih i 66 ranjenih.

- 33. divizija vršila je pritisak od Golog Brda u smjeru špišić Bukovice i Zidina. Međutim, Kozaci su oko 10 sati izveli snažan protunapad od špišić Bukovice i u jednosatnoj borbi potisnuli 1. i 2. moslavačku brigadu iz Golog Brda i s kote 203, zapadno od Golog Brda. Nakon toga, štab divizije naredio je brigadama da se pripreme za odlučujući napad. Ove su poslijepodne krenule na juriš i povratile izgubljene položaje. U produženju napada slomile su otpor na Zidina i ovladale Bukovačkim vinogradima. Kozaci su se povukli iz špišić Bukovice i sa Zidina u Vukosavljevicu, na Radotić brdo i Srednju Zanogu. U borbama 24. i 25. travnja 1945. divizija je nanijela neprijatelju osjetne gubitke u ljudstvu. Zaplijenila je dosta opreme i jahaćih konja. Na svojoj je strani imala 28 mrtvih i 94 ranjena.

- 32. divizija, s brigadama »Matije Gupca« i »Mihovila Pavleka Miškine«, pomogla je 33. diviziji, poslijepodne, osvojiti Zidine i Bukovačke vinograde, a s dvjema brigadama držala je položaje kod Šibenika i Maloga Grdevca.
 Do 24 sata, 25. travnja 1945. bilo je oslobođeno cijelo područje virovitičke općine osim Rogovca, sjevernog dijela Lozana, Đolte i Vukosavljevice, te sjevernih obronaka u Bilogori (Radotić brda i Srednje Zanoge) Neprijatelj se povukao i zaposjeo novu vatrenu liniju, koja je vodila od Drave kanalom Krčevine preko Staroga Graca, Đolte, željezničke stanice Vukosavljevica i Radotić brda do uključno Srednje Zanoge. Južno od ove linije, koju je držala 1. i 2. kovačka divizija, nadovezivala se fronta od Bubnja preko Zrinske, Gornje Kovačice, Velike Barne, Grubišnog Polja, Velikih Zdenaca, rijekom Ilovom do Pakračke Poljane i, odonud, do rijeke Save kod Jasenovca. Na cijeloj fronti vođene su slijedećih dana ogorčene borbe u kojima je neprijatelj pod svaku cijenu želio zaustaviti napredovanje jedinica Jugoslavenske armije na zapad, ali u tome nije uspio.

**BORBE NA ZAPADNOM PODRUČJU OPĆINE
OD 26. DO 29. TRAVNJA 1945.**

Jedinice 3. armije JA produžile su rano ujutro 26. travnja 1945. nastupanjem na zapad. Pošto se neprijatelj, u toku noći, odmakao dosta daleko i zaposjeo novu frontalnu liniju zapadno od Virovitice, tempo nastupanja zavisio je o uspjehu izviđačkih dijelova koji su imali otkriti novu zaprečnu liniju. Težilo se da prednji dijelovi budu u stalnom vatrenom kontaktu s protivničkim zaštitnim dijelovima i ne dopuste im da se ni na jednom mjestu

utvrde za odlučniji otpor. Međutim, protivnik je to znao i brinuo se da stvori dovoljno manevarskog prostora za zaposjedanje novih položaja. Osim toga, prilikom povlačenja rušio je iza sebe prugu i mostove na cestama i putovima, što je usporavalo dovlačenje artiljerije i minobacača u vatrenu zonu.

Premda iscrpljen i oslabljen u ljudstvu i oružju, branio se fanatično. Imao je stanovitu prednost, jer su kozačke divizije boravile dulje vrijeme u Podravini, upoznale teren i izgradile dobre obrambene linije.

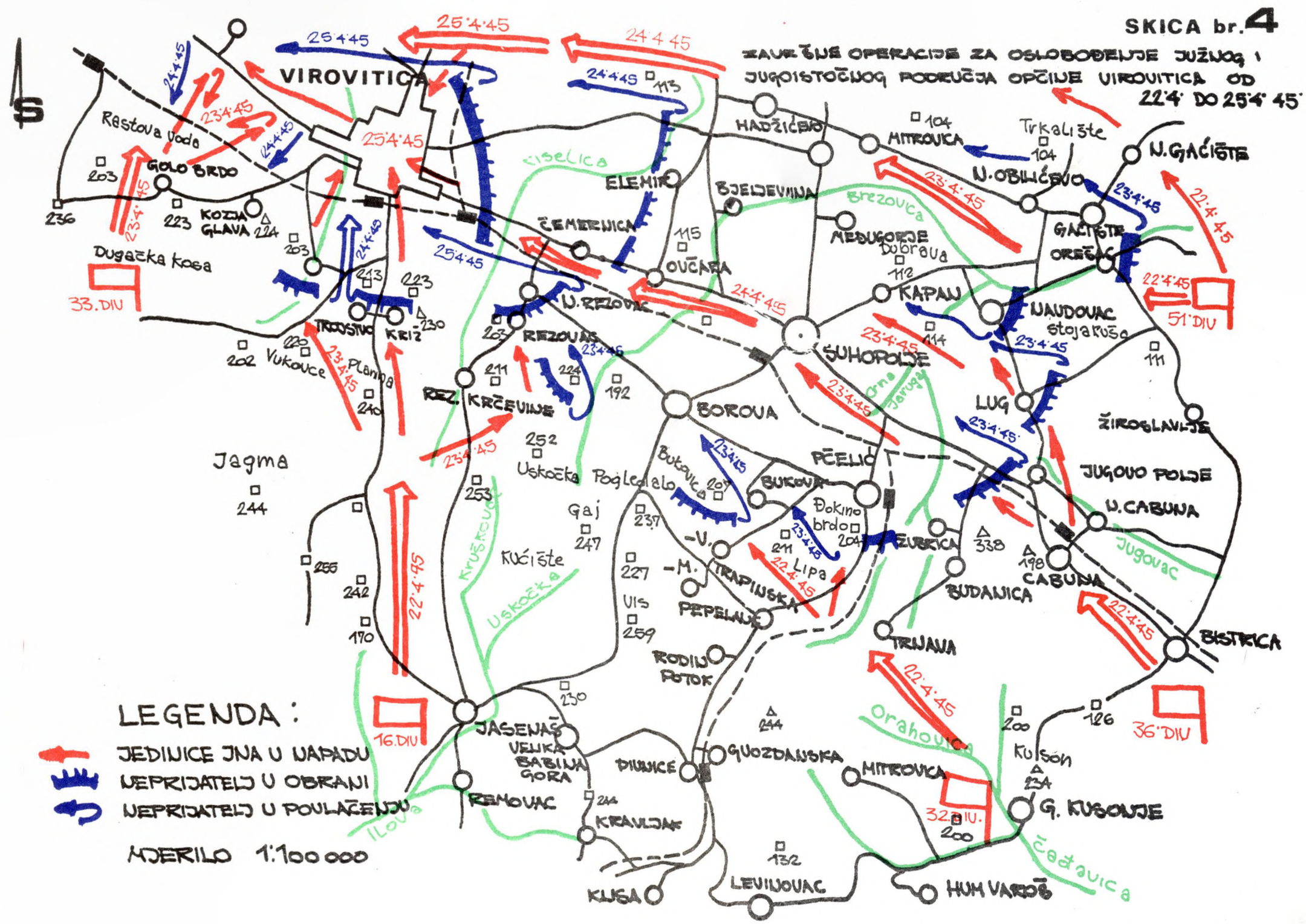
Nasuprot tome, jedinice 3. armije JA, na osnovnom nastupnom smjeru uz komunikacije u Podravini, nisu poznavale teren, izuzev, donekle, 36. divizija koja je prije tri mjeseca operirala na zapadnom sektoru virovitičkog mostobrana. Štab 3. armije JA zbog toga je i dalje orijentirao tu diviziju da nastupa sjevernim obroncima Bilogore, ali joj je za ispomoć pridodao dvije lako pokretljive divizije 10. korpusa (32. i 33.) koje su izvrsno poznavale teren. One su uspješno izmanevrirale protivničku obranu u bilogorskom brdskom masivu i pomogle ostalim divizijama da lakše svladaju otpor u dolini uz komunikacije u Podravini.

Neprijatelj je organizirao obranu na prvoj zaprečnoj liniji koja je vodila vertikalno od Drave preko Staroga Graca, Đolte i Radotić brda do Srednje Zanoze i dalje u smjeru Grubišnog Polja. Ta linija nadomjestila je onu koja je izgubljena na vertikali od Terezinog Polja preko Virovitice do Rezovca. Na njoj su iduća tri dana vođene izuzetno žestoke borbe. Slično je bilo i u njenom produžetku preko Grubišnog Polja i dalje dolinom uz rijeku Ilovu u smjeru rijeke Save. Neprijatelj je pod svaku cijenu pokušavao zaustaviti napredovanje snaga Jugoslavenske armije na zapad. Zbog toga je trebalo pregrupirati snage na cijeloj fronti i izmanevrirati protivničku obranu tako da ona bude što prije svladana. U tom cilju štab 3. armije uputio je 12. udarnu diviziju da pomogne 36. diviziji svladati Kozake na Radotić brdu i Srednjoj Zanogi i, potom, da se priključi 32. i 33. diviziji i s njima zajedno prodre grebenom Bilogore u smjeru Rakitnice i sa sjevera zaokruži neprijateljske snage u rajonu Bjelovara.

Istodobno, naređeno je 40. diviziji da, kad slomi otpor kod Grubišnog Polja, napreduje u smjeru južne ivice Bjelovara i da zajedno s jedinicama

11. divizije, iz sastava 1. armije, koje su napredovale sjevernom ivicom Moslavine, uz rijeku Česmu od Velikoga Grđevca prema Narti, zatvori neprijatelju odstupnicu s južne strane Bjelovara. Očigledna namjera štaba 3. armije bila je da koordiniranim prodorom triju iskusnih divizija sa sjevera i dviju s juga, zatvori obruč oko Bjelovara i prisili sve neprijateljske snage u području između Grubišnog Polja i Bjelovara na kapitulaciju. Neprijatelj je ondje imao dvije njemačke i dvije domobranske divizije.

Ta namjera nije ostala nezapažena na protivničkoj strani. Naročito, kad je štab 3. armije uveo u svoj raspored 17. udarnu diviziju, koja je 27. travnja 1945. stigla od Podravske Slatine preko Virovitice u špišić Bukovicu i odonud, odmah, upućena u smjeru Čadavca i Bačkovice da pojača frontalni napad s istočne strane Bjelovara. Neprijatelj je zbog toga svoju 11. zrakoplovnu diviziju, koju je dosta oslabljenu povukao iz Virovitice u rajon Pito-mače i Đurđevca na kraći odmor i opskrbu, hitno uputio na područje Ribnjačke i Severina da zatvori nastupni smjer ispred 17. udarne divizije. Istodobno je na južno krilo ispred Bjelovara doveo 22. njemačku diviziju, koja

je pojačala obranu 1. i 5. hrvatske domobranske divizije, i na taj način otklonio opasnost od opkoljavanja Bjelovara s južne strane.

Nešto slabije stajao je s obranom na sjevernom odsjeku u Bilogori, kamo su prodirale jedinice 12. udarne, 32. i 33. divizije. Da bi ih koliko-toliko neutralizirao, naredio je 1. i 2. kozačkoj diviziji da uporno brane zaprečnu liniju u Podravini od Staroga Graca do Srednje Zanoge i da postepenim povlačenjem u smjeru Pitomače i Đurđevca, ugrožavaju pozadinu ovih divizija na sjevernim obroncima Bilogore. Osim toga od zarobljenih njemačkih oficira doznalo se da njihove snage imaju nalog da se upornom borbom protiv Jugoslavenske armije postepeno i organizirano povlače do Austrije i da se, ako budu morale, predaju engleskim i američkim trupama, a nikako Jugoslavenskoj ili Crvenoj armiji.

Pošto su počinile brojne zločine u Jugoslaviji, sve neprijateljske snage imale su dovoljno razloga da upravo tako postupe. Za Jugoslavensku armiju to nije bila novost. Međutim, imalo je za posljedicu da se u stanovitom smislu korigiraju operativni planovi. Ponovno je aktualizirana ideja koja je postojala još u vrijeme virovitičkog mostobrana, da se, ako ne uspije odsijecanje neprijateljskih snaga sa srijemskog fronta, komunikacijama od Virovitice do Banove Jaruge izvede brz prodor jačim snagama uz sjeverni granični pojas do Austrije i zatvori izlaz iz Jugoslavije. Sada je to bila najrealnija alternativa koja je pružala najzreliju šansu da se protivnika brzo prisili na kapitulaciju.

Budući da su trupe Crvene armije i 1. Bugarske armije, sjeverno od Drave, mađarskim teritorijem odmakle na zapad, nije prijetila opasnost od ugrožavanja bokova i zaleđa sa sjeverne strane.⁸³⁾

Na ruku išla je povoljna okolnost što su straže Komande Kalničkog vojnog područja i dijelovi Kalničkog NOP odreda držali daleko na sjeverozapadu slobodno područje u Međimurju.⁸⁴⁾ Njime je 3. armija mogla brzo stići cio granice s Austrijom. To je i učinila. Od Maribora joj je za prijevoz trupa bilo osigurano nekoliko željezničkih kompozicija.

83. Da se podsjetimo! U vrijeme virovitičkog mostobrana trupe Crvene armije svojim lijevim krilom dostigle su u Mađarskoj do mjesta Baboče zapadno od Barča i ondje su zaustavljene. Zbog toga snage NOV nisu imale uvjete za prodor s virovitičkog mostobrana u Gornju Podravinu i dalje u smjeru granice s Austrijom, jer bi se time izložile riziku odsijecanja i uništenja u neprijateljskoj pozadini. Nisu za to imale ni dovoljno snaga. Kako je, uz to, neprijatelj u to vrijeme pripremao proljetnu protuofanzivu u Mađarskoj, bilo je najuputnije napustiti virovitički mostobran. No, u situaciji kad se Virovitica ponovno našla u rukama jedinica Jugoslavenske armije i kad se operativno stanje na frontovima u zemlji i izvan nje temeljito izmijenilo, bilo je sasvim razborito i uputno aktualizirati jednu od najispravnijih operativnih varijanata za brzo uništenje protivnika. Na ruku išla je činjenica što je 4. armija JA, koja je nastupala uz jadransku obalu, energično tjerala protivnika na zapad i do 1. svibnja 1945. ušla u Trst. U produženju prodrla je na sjever i blokirala jugoslavensko-talijansku granicu. Neprijateljske snage u Jugoslaviji uvidjele su da se neće moći izvući u Italiju i predati zapadnim saveznicima. Ostao im je još jedini izlaz u Austriju. Tada je nastala maratonska utrka. Neprijateljske snage, naročito kvislinzi i ratni zločinci, žurile su u Austriju. Glavnina 3. armije JA žurila je blokirati granicu i zatvoriti izlaz. Do 15. svibnja 1945. stigla je onamo i tada je neprijatelj kapitulirao. To je, istodobno, bio svršetak rata u Jugoslaviji. Dotad bilo je još dosta ogorčenih borbi na širokom frontu od Drave do Jadrana.

84. U to doba raspala se neprijateljska borbeno skupina »Fišer« koja je imala držati frontu u Gornjoj Podravini i na području Varaždina. Njemački policijski bataljoni odrekli su se suradnje s ustaškim postrojbama da bi otklonili odgovornost za ratne zločine koje su počinili u Jugoslaviji. Dijelom uspjeli su pobjeći u Austriju, a dijelom su zarobljeni od jedinica 3. armije JA. Za počinjene ratne zločine odgovarali su jednako kao ustaše i ostali kvislinzi.

Budući da nisu postojali uvjeti za opkoljavanje protivničkih snaga u rajonu Bjelovara, štab 3. armije grupirao je jače snage kod Virovitice da bi što prije slomio otpor u Podravini i brzo napredovao na zapad do jugoslavensko-austrijske granice. Najprije, trebalo je svladati Kozake na željezničkoj stanici u Vukosavljevici, Radotić brdu i Srednjoj Zanogi, jer su odanle kontrolirali komunikacije od špišić Bukovice prema Pitomači. Komunikacije su se morale brzo popravljati da bi teška oruđa i komore mogle sustizati jurišne snage.

Operacije na zapadnom području virovitičke općine razvijale su se 26. travnja 1945. kako slijedi:⁸⁵⁾

- 13. puk Bugarske armije držao je prednjim dijelovima Starogradački Marof, a ostatkom bio je u Okrugljači.
- 51. divizija potisnula je 7. brigadom neprijateljske zaštitne dijelove iz Rogovca i sjevernog dijela Lozana i držala front od Starogradačkog Marofa preko Rogovca do ceste u sjeverozapadnom dijelu Lozana. Osmu brigadu došla je u južni dio Lozana i držala položaje do sjeverozapadne ivice u špišić Bukovici.
- 36. divizija dobila je odmor i prikupila se u špišić Bukovici.
- 16. divizija upućena je u područje Šibenika i Maloga Grđevca dazamijeni udarnu brigadu »Braće Radića« i Prvu zagorsku brigadu i, potom, da frontalno napada u smjeru Bjelovara.
- 33. divizija napadala je neprijatelja na sjevernim obroncima Bilogore. Neprijatelj je poslije povlačenja iz špišić Bukovice, i sa Zidina, produžio svoju obranu južno od Radotićbrda u unutrašnjost Bilogore i zaposjeo brdo Gradinu (kota 245) brdo Skres (kota 231) brdo Veliku Bukovicu (kota 227) i brdo Bogaz (kota 228) Prva moslavačka brigada potukla je ujutro kozački izviđački odjel u Cremušinjskim vinogradima (kota 228) i napala obranu na brdu Skres (kota 231) U oštrom naletu istjerala je u 10 sati Kozake i ovi su se povukli u podnožje Srednje Zanoge. Odmah zatim istjerala je i obranu s brda Gradine (kota 245) pa se i ova povukla u Srednju Zanogu. Oko 22 sata cijela 33. divizija krenula je u napad na neprijatelja, koji je držao Radotić brdo (trig. 238) Srednju Zanogu (kota 147) Veliku Bukovicu (kota 227) i Bogaz (kota 228) Kozaci su pružili žestok otpor i do jutra, 27. travnja 1945. odbili 2. i 3. brigadu ispred svojih položaja. Samo je 1. moslavačka brigada svladala obranu na brdu Bogazu (kota 228) i zaposjela ga.
- 32. divizija je s brigadama »Mihovila Pavleka Miškine« i »Matije Gupca« prešla na područje Brzaje i Šibenika. Njen zadatak bio je da, nakon što 16. divizija smijeni u Šibeniku i Malom Grđevcu ostale dvije brigade (»Braće Radića« i Prvu zagorsku) prodire od Brzaje grebenom Bilogore u smjeru Šandrovca i željezničkog tunela kod Paulovca.

85. Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije, 677—680, Savo Velagić, Ratne operacije za oslobođenje Bilogore, Kotarski odbor Saveza boraca NOR Bjelovar, 1957, 7—15, Kronologija događaja na području općine Đurđevac, 108—110. i Istočna Bilogora u NOB 1941—1945, svezak 1. (rukopis), 156-157.

Budući da je komanda njemačkog 21. SS planinskog korpusa, kojoj su bile podređene sve snage na frontu između rijeke Drave i Save, uočila namjere štaba 3. armije JA da jačim snagama probije frontu u Podravini i na sjevernim obroncima Bilogore i brzo napreduje u smjeru jugoslavensko-austrijske granice, poduzela je odgovarajuće protumjere da to spriječi. Kovačkom korpusu naređeno je da uporno brani istureni položaj kod Radotić brda i Srednje Zanoze i ometa saobraćaj komunikacijama u dolini između Bilogore i Drave. Njemačkoj 11. zrakoplovnoj i 22. pješadijskoj diviziji i 5. hrvatskoj domobranskoj diviziji naređeno je da zgusnu obranu na sjevernim obroncima Bilogore od Otrovanečkog brijega do pruge i ceste, od Velikoga Grđevca za Bjelovar, i ne dopuste prodor jedinica 10. korpusa grebenom Bilogore na zapad.

Na ovu neprijateljevu protumjeru štab 3. armije JA reagirao je tako što je 33. diviziju, koja prethodne noći nije uspjela slomiti Kozake na Radotić brdu i Srednjoj Zanogi, uputio u smjeru Otrovanečkog brijega i Turskih grobova, a na njeno mjesto doveo je iz špišić Bukovice 36. diviziju. Istodobno, 12. udarnoj diviziji naređeno je da prijeđe u područje Srednje Zanoze i pomogne 36. diviziji slomiti otpor. Za proboj sjevernog odsjeka fronte kod Staroga Graca naređeno je 51. diviziji da prikupi snage u Lozanu i Rogovcu i dovede artiljeriju u vatrenu zonu.

U toku 27. travnja 1945. neprijatelj je na svim mjestima pružao jak otpor i nije ga bilo moguće svladati bez solidnih priprema. Treća i šesta brigada 36. divizije, nakon što su preuzele položaje od 33. divizije, izvele su u 21 sat, uz prethodnu jaku artiljerijsku vatru, napad na Radotić brdo i željezničku stanicu u Vukosavljevici, ali su višesatnim ostrim otporom odbijene, pa su napad obustavile. U napadu nanijele su Kozacima stanovite gubitke. Na svojoj strani imale su 9 mrtvih i 36 ranjenih.

Slijedećeg dana, 28. travnja 1945. jedinice 3. armije JA pokušale su slomiti protivničku obranu na fronti od Drave do Srednje Zanoze, ali nisu uspjele. Sedma brigada 51. divizije napadala je od Rogovca, uz jaku artiljerijsku podršku, zaprečnu liniju kod Staroga Graca. Napadi su trajali cijeli dan i nastavljeni su noću, 28; 29. travnja 1945, ali neprijatelj nije popuštao. Istodobno, 3. i 6. brigada 36. divizije, uz podršku artiljerije, ponovile su napad na željezničku stanicu u Vukosavljevici i na Radotić brdu ali opet bezuspješno. U napadu imale su osam ranjenih. Jedinice 33. divizije napadale su Otrovanečki brijeg i postigle stanovit napredak. Jedinice 32. divizije osvojile su brdo Vis (trig. 288) i Turske grobove jugozapadno od Male čerešnjvice.⁸⁶⁾

29. travnja 1945. rano ujutro, stigla je na područje Srednje Zanoze 12. udarna divizija s dvjema brigadama (4. i 12. proleterskom udarnom) i zamijenila 6. brigadu 36. divizije koja je upućena na Turske grobove. Time se situacija bitno izmijenila na štetu protivnika. Kozaci su odmah ponudili pregovore o navodnoj predaji, ali štab 12. udarne divizije nije nasjedao njihovim trikovima. Znalo se da su upravo ti isti Kozaci prevarili borce Virovitičke NO brigade na željezničkoj stanici u Vukosavljevici za vrijeme borbi na virovitičkom mostobranu i, razumije se, da se, otad, s njima više nije imalo što pregovarati. U stvari, njihova je artiljerija tukla 12. udarnu di-

86. Isto i Vojnohistorijski institut JNA Beograd, reg. br. od 41/3 do 48/3, kut. 1241.

viziju dok se približavala Radotić brdu i Srednjoj Zanogi. Međutim, artiljerijska brigada 36. divizije je dobrim kontrabatiranjem gotovo u potpunosti uništila kozačku artiljeriju i minobacače, čime im je bitno umanjila obrambenu moć. Osim toga, primijećeno je da su utrošili zalihe municije.

Zbog toga se opravdano posumnjalo da se iza njihove ponude o pregovorima za predaju krije smišljena varka kojom su željeli zadati težak udarac diviziji i, eventualno, domoći se njene bojne komore s municijom, što bi im omogućilo produžiti otpor. Stoga im je poručeno da se nema o čemu pregovarati. Ako se žele predati, neka odlože oružje i napuste rovove, čim to nisu prihvatili, bilo je jasno da su imali nečasne namjere.

Naveče, 29. travnja 1945. u 20 sati, divizija je napala njihovu obranu na Radotić brdu i u Srednjoj Zanogi i u Žestokom okršaju slomila otvor. Oko ponoći ovladala je kotom 235, u južnom dijelu Vukosavljevice, i u produženju istjerala Kozake iz Vukosavljevice i prije podne, 30. travnja 1945. ušla u Turnašicu i Sedlaricu. Istodobno, 3. brigada 36. divizije napala je obranu na željezničkoj stanici u Vukosavljevici i protjerala je. Kozaci su pobjegli u Otrovanec i Pitomaču. Jedinice 51. divizije slomile su otpor kod Staroga Graca i do jutra, 30. travnja 1945. stigle do istočne ivice Pitomače i Otrovanca. Time je bila svladana najjače branjena fronta u Podravini i, ujedno, oslobođeni su zapadni dijelovi virovitičke općine. Treća je armija, otad, svojim desnim krilom ubrzano napredovala Podravinom i Međimurjem do jugoslavensko-austrijske granice kamo je stigla do 15. svibnja 1945. godine.⁸⁷⁾

Rat je konačno bio završen. Podsjetimo se, počeo je 6. travnja 1941. Na području virovitičke općine bio je vrlo intenzivan. Jedinice narodnooslobodilačke vojske bile su superiornije i pobijedile su. Narod ih je svesrdno pomagao.

87. Isto i Dvanaesta je majka Slavonije 124—125.

III DIO

Kronologija događaja na području
općine Virovitice od 1941.do 1945.

G o d i n a 1 9 4 1 .

6. travnja — Organizaciono stanje Komunističke partije Hrvatske na početku rata 1941. na području kotara Virovitice bilo je sljedeće: Kotarski komitet KPH, od 11 članova, Mjesni komitet KPH Virovitica od 5 članova i 10 partijskih organizacija, s ukupno 67 članova i 58 kandidata KPH.¹⁾
6. travnja — Organizaciono stanje SKOJa na početku rata 1941. na području kotara Virovitice bilo je sljedeće: jedna skojevska grupa u gimnaziji u Virovitici sa 10 članova.²⁾
- 8 — 11 travnja — Noću, 8/9. travnja 1941. njemačke okupacione trupe započele su napad s teritorija Mađarske od Barča na jugoslavenski teritorij kod Terezinog Polja. U napadu sudjelovala su dva manja jurišna odreda. Jugoslavensku granicu na desnoj obali Drave, na širem području Terezinog Polja, imao je braniti 2. konjički puk »Cara Dušana« iz Virovitice. Pomoći mu je trebao 42. pješadijski puk iz Bjelovara, koji je bio raspoređen u brdskim predjelima Bilogore i Papuka južno od Virovitice. Međutim, pred početak napada promijenjen je plan obrane i 2. konjički puk upućen je na područje Koprivnice da brani granicu kod Botova. Obrana Virovitice prepuštena je 42. pješadijskom puku kojemu je u pomoć imao doći 108. pješadijski puk iz šireg rajona Bjelovara i 121. samostalna protutenkovska baterija sa pet topova iz Nove Gradiške. Međutim, niti je 2. konjički puk stigao do Botova, niti je 108. pješadijski puk stigao do Virovitice. Zbog djelovanja pete kolone, izdajstva, sabotaze i neodgovornosti viših komandi, došlo je do općeg rasula u pukovima i oni nisu branili granicu, nego su nepotrebno tamarali područjima Podravine, Bilogore i Papuka. Ondje su se sljedećih dana raspali ili su bili razoružani od Nijemaca i Hrvatske seljačke zaštite. Samo se nekoliko bataljona pokušalo oduprijeti okupatoru, ali bezuspješno.

1. Pregled, 237—240. i Prilog grafi za historiju NOP Slavonije 1941, 168—170.

2. Pregled, 256. i Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1941—1948, 198.

Njemački jurišni odredi, uz podršku artiljerijske vatre, overladali su s lakoćom željezničkim i kolnim mostom na Dravi i do jutra, 9. travnja 1941. prešli na desnu obalu i kod Terezinog Polja uspostavili mostobran. Jugoslavenski minerski odred, koji je imao zadatak da pomoću deset instaliranih mina poruši most, nije to učinio, jer su njemački diverzanti imali plan instalacija i prije početka napada presjekli 9 kablova za električno aktiviranje mina. Deseti kabel nije presječen i pomoću njega aktivirana je jedna mina koja je djelomično oštetila most. Tom prilikom ranjen je jedan njemački natporučnik.

Pošto su uspostavili mostobran, njemački jurišni odredi pričekali su svoje oklopne jedinice, koje su u toku dana stigle na područje Barča i poslijepodne, 9. travnja 1941. prešle u Terezino Polje, odakle su napale obranu ispred Virovitice. Pokušao ih je zaustaviti jedan bataljon, iz sastava drugog konjičkog puka, uz podršku dva topa iz sastava 121. samostalne protutenkovske baterije, ali bezuspješno. Nijemci su uzvratili jakom artiljerijskom i mitraljeskom vatrom, slomili otpor i predveče ušli u grad. Konjički bataljon i protutenkovska baterija povukli su se u Pčelić. Nijemci su ih slijedili do Suhopolja i ondje zanoćili.

Kod Pčelića nalazio se jedan bataljon iz sastava 42. pješadijskog puka i ostatak 121. samostalne protutenkovske baterije sa 3 topa. Njima je 9. travnja 1941. stigao u pomoć samo jedan nepotpun bataljon iz sastava 108. pješadijskog puka iz šireg rajona Bjelovara. Noću, 9/10. travnja 1941 trebali su izvesti protunapad na Nijemce u Suhopolju, ali zbog neodlučnosti oficirskog kadra to nisu učinili.

Ujutro, 10. travnja 1941. Nijemci su krenuli iz Suhopolja cestom u smjeru Daruvara. Kod Pčelića naišli su na otpor tri bataljona: po jednog iz 2. konjičkog, 42. pješadijskog i 108 pješadijskog puka bivše jugoslavenske vojske i jedne protutenkovske baterije. Otpor je bio jak pa su se Nijemci povukli. Kad su im pristigla pojačanja, krenuli su u napad slijedećeg jutra, 11. travnja 1941. Poslije jake artiljerijske pripreme uveli su u borbu tenkove i borna kola i pješadiju. Jugoslavenski bataljoni, više zbog sabotaže i kukavičluka oficira negoli jačine protivnika, nisu izdržali udar i do noći bili su poraženi. Dosta vojnika je poginulo, većina je pala u zarobljeništvo, a nešto se razbježalo i otišlo kućama. Nijemci su imali stanovite gubitke u ljudstvu i tehnici.

Tako je bilo okupirano područje današnje virovitičke općine. Slično je bilo i sa susjednim područjima. Desetak dana kasnije Nijemci i njihovi saveznici okupirali su cijelu Jugoslaviju.³⁾

18. svibnja — Nakon okupacije i stvaranja kvislinške tzv. »Nezavisne države Hrvatske«, Komunistička partija Jugoslavije započela je pripreme za narodnooslobodilačku borbu i socijalističku revoluciju.

3) Prilog grafi za historiju NOP Slavonije 1941, 166—167. i Bilogorski partizanski odred, 20.

ciju. U tome cilju upućeni su članovi partijskih rukovodstava u sve krajeve zemlje da organiziraju ustanak. U Viroviticu došli su dr Pavle Gregorić Brzi, član CKKPH i Kasim Čehaić Turčin, sekretar Okružnog komiteta KPH Bjelovar. Oni su 18. svibnja 1941. u kući Valenta Gazdeka u Virovitici, Štrosmajerova ul. broj 100, održali prošireni sastanak Kotarskog i Mjesnog komiteta KPH Virovitica, kojem je prisustvovalo 14 članova oba komiteta. Na sastanku je govoreno o vojnoj i političkoj situaciji u zemlji i svijetu i o zadacima komunista u vezi s pripremama oružane borbe. Analizirane su političke prilike u gradu i na kotaru, stanje u partijskoj i skojevskoj organizaciji, i doneseni su zaključci o daljnjem radu. Na prvom mjestu istaknuta je potreba prikupljanja oružja i municije i pripremanje komunista, skojevaca i svih antifašista za oružanu borbu. Zatim, predviđena je intezivna propagandna djelatnost. Prije svega među omladinom, radnicima i seljacima kao i pripadnicima bivših građanskih stranaka, SDS-a i lijevog krila HSS-a, koji su prije rata surađivali s komunistima. Dogovoreno je o načinu raznošenja partijskih proglašenja i letaka u sela, o pisanju protuneprijateljskih parola, umnožavanju štampanih stvari i drugom. Bilo je riječi o razobličavanju izdajnika i »petokolonaša«, o organiziranju omladinskih grupa za izvođenje diverzija na vojnim i drugim objektima i o ostalim zadacima u vezi s pripremama narodnog ustanka. Na kraju su za delegate druge konferencije Okružnog komiteta KPH Bjelovar, koja je održana 5. lipnja 1941. na Kalniku, izabrani sekretar KK KPH Josip Bendak, iz Virovitice, i član Komiteta Václav Vostrel Vaso, iz Čemernice.

Prošireni sastanak Kotarskog i Mjesnog komiteta KPH Virovitica, održan 18. svibnja 1941. označio je početak rada partijske organizacije kotara Virovitice na dizanju ustanka protiv okupatora i domaćih izdajnika.⁴⁾

12 — 14. lipnja — Prema izvještaju zapovjedništva Osječkog divizijskog područja od 18. lipnja 1941. u Viroviticu je od 12. do 14. lipnja 1941. stigla jedna komora i jedna baterija topova a u Antunovac jedna baterija topova njemačke vojske. U Daruvaru nalazile su se tri baterije iz sastava 132. artiljerijske regimente. Sve baterije bile su u pokretu u smjeru Mađarske.

Pokreti njemačkih trupa bili su vezani uz pripreme za predstojeći napad na Sovjetski savez, 22. lipnja 1941. U istom izvještaju navodi se da su se u Terezinom Polju proširile vijesti o tome, da će mađarska vojska prijeći iz Barča na desnu obalu Drave, protjerati straže i okupirati priobalnu teritoriju. Nisu utvrđeni stvarni razlozi širenja takvih vijesti.⁵⁾

4. Prilog grafi za historiju NOP Slavonije 1941, 173, Pregled, 294. i Sjećanja, 76—78.

5. Građa, knj. I, dok. 22.

- 27 — 28. lipnja — Ustaške vlasti internirale su s područja virovitičkog kotara oko 1000 domaćinstava srpske nacionalnosti u Srbiju. Internacijom zahvaćena su sela Ada, Bogdanovac, Borova, Čemernica, Dijelka, Gvozdanska, Hadžičevo, Jasenaš, Katinka, Karađorđevo, Majkovac, Međugorje, Mitrovica, Naudovac, Neteča, Nova Brezovica, Nova Gradina, Obilićevo, Okrugljača, Ovčara, Pčelić, Pepelana, Slavonska Pivnica, Terezino Polje, Zrinj i druga mjesta. Procjenjuje se da je internirano oko 4500 osoba.⁶⁾
- 1 — 10. srpnja — formirane su dvije skojevske grupe: jedna u Čemernici i druga u Petrovcu u Virovitici (dio Ulice Matije Gupca od kasarne prema sjeveru).⁷⁾
24. srpnja — Prema neprijateljskom izvještaju, dvije naoružane osobe ubile su u šumi zvanoj Uskočka, kod Jasenaša, jednog ustašu iz Jasenaša koji je obavljao lugarsku službu. Zaplijenile su dvocjevku i 300 kuna. Akciju je na zahtjev mještana organizirao Gedeon Bogdanović Geco, koji je nešto kasnije (od 6. kolovoza 1941) bio komandir Bilogorske antifašističke oružane grupe, formirane u Malom Grđevcu, općina Grubišno Polje. Iz te grupe u travnju 1942. formirana je Bilogorska partizanska četa. Bogdanović je poslije rata proglašen narodnim herojem.⁸⁾
9. kolovoza — Ustaše u Virovitici uhapsile su Valenta Gazdeka, člana Mjesnog komiteta KPH Virovitica. Odveli su ga u šumu prema Bilogori i pogubili. Posmrtni ostaci nisu nađeni.⁹⁾

VALENT GAZDEK

Valent Gazdek rođen je 10. veljače 1903. u Kamenj Gorici, općini Novi Marof. Poslije osnovne škole doselio se u Viroviticu i zaposlio na ciglani kao građevinski radnik. Položio je ispit za ložača parnog kotla i kasnije prešao na rad u strojarnicu virovitičkog paromlina. Ondje je 1936. izabran za povjerenika podružnice URS-a. Organizirao je štrajk mlinarskih radnika u cilju povećanja nadnica i poboljšanja uvjeta rada. Štrajk je uspio. Primljen je 1936. za člana KPJ. Djelovao je u Radničkoj čitaonici i više puta bio je biran u Mjesno međustrukovno sindikalno vijeće. Bio je delegat Radničke komore u Zagrebu. Pred početak rata vratio se na rad u ciglani. Prilikom formiranja mjesnog komiteta KPH u Virovitici 1940. izabran je za njegova člana. Nakon okupacije 1941. sudjelovao je u ostvarivanju zadataka vezanih za pripremanje ustanka. Zbog aktivnosti i utjecaja među radništvom i građanstvom, uhapsile su ga ustaše 9. kolovoza 1941, odvele u šumu iznad Šarenih mostova i noću pogubile.

t>. Pregled, 26.

7. Isto, 256—261.

8. Giada, knj. I, dok. 159. i Bilogorski partizanski odred, 21.

9. i'pregled, 239

Valent Gazdek

13. kolovoza — U Zagrebu pogubile su ustaše Josipa Bendaka, sekretara Kotarskog komiteta KPH Virovitica i člana Okružnog komiteta KPH Bjelovar.¹⁰⁾

JOSIP BENDAK

Josip Bendak rođen je 1. studenog 1898. u Virovitici. Nakon završene osnovne škole izučio je postolarski zanat i, potom, bavio se obrtom i poljoprivredom. Za vrijeme prvog svjetskog rata, od 1917. služio je u austrougarskoj vojsci i nalazio se na fronti u Ukrajini. Ondje je bio očevidac proleterske revolucije i stvaranja vlasti naroda i prvog socijalističkog društvenog poretka. Povratkom u Viroviticu, propagirao je ideje oktobarske socijalističke revolucije i pripremao narod za borbu protiv vladajuće buržoazije. Od 1919. bio je član mjesne organizacije Socijalističke radničke partije (komunista) Kasnije bio je višegodišnji sekretar partijske organizacije u Virovitici. Više puta biran je u mjesno međustrukovno vijeće Nezavisnih sindikata. Sudjelovao je u formiranju i bio je, 1924. izabran za predsjednika Kotarskog odbora NRPJ u Virovitici. Godine 1927. izabran je za gradskog vijećnika.

Zbog svoje aktivnosti bio je više puta hapšen i šikaniran od policije. Od 1938. bio je član Okružnog komiteta KPH Bjelovar a od 1940. sekretar Kotarskog komiteta KPH u Virovitici. Poslije okupacije, 1941. rukovodio je pripremama narodnog ustanka. Kao najistaknutijeg partijskog i sindikalnog funkcionara prije rata i organizatora ustanka 1941. na virovitičkom kotaru uhapsila ga je noću 4/5 kolovoza 1941. ustaška policija i zatvorila. Nakon

10. Isto, 234. i Druga konferencija Okružnog komiteta KPH Bjelovar 5. juna 1941. na Kalniku, 44.

dana odvela ga je u Zagreb. Ondje su ustaše pokušale iznuditi priznanje o ostalim komunistima i kad nisu uspjele pogubile su ga 13. kolovoza 1941.

Josip Bendak

19. kolovoza — Kotarski odbor HSS-a Virovitica održao je prošireni sastanak s kojeg je uputio pismo Ministarstvu unutrašnjih poslova tzv. »NDH«, u kojem javlja da se predstavnici HSS-a virovitičkog kotara priključuju izjavi narodnih zastupnika i vodstva HSS od 10. kolovoza 1941. i da »iz punine srca« pristupaju ustaškom pokretu. Pismo je potpisao 21 predstavnik Kotarskog, općinskih i mjesnih odbora HSS-a. Većina članova kotarskog, općinskih i mjesnih odbora nije se odazvala sastanku i nije potpisala izjavu o pristupanju ustaškom pokretu.)
22. kolovoza — Prema izvještaju kotarske oblasti Virovitica, od 22. 8. 1941. u Jasenašu otkrivena je grupa naoružanih ljudi za koje se tvrdi da su formirali četničku družinu. Osamnaestog kolovoza uhapšena su trojica i slijedećeg dana još jedan član družine. Kod njih nađena su dva puškomitraljeza. Pokrenut je krivični postupak i svi su od prijekog suda u Osijeku osuđeni na smrt.
- Nije se radilo o četničkoj družini u Jasenašu, jer ondje takva nije postojala. Radilo se o petorici antifašista koji su prikupili nešto odbačenog oružja bivše jugoslavenske vojske i namjeravali se organizirati i boriti protiv okupatorskih i kvislinških vlasti. To su bili Spasoje Gibanica, Jovica Karalija, Petar Mrmoš, Rade Radanović i Srđan Miljanović. Prva četvorica nisu bila dovoljno oprezna i ustaško redarstvo u Virovitici doznalo je da imaju oružje i uhapsilo ih. Peti član Srđan Miljanović pravodobno se sklonio i spasio od hapšenja. On je kasnije stupio

11. Građa, knj. T, dok. 70.

u vezu s Kotarskim komitetom KPH u Virovitici i po uputstvu organizirao novu antifašističku grupu naoružanu puškama. Osim njega, toj grupi pripadali su još Rade Gibanica, Dušan Pokrajac i Aleksa Solar Akse. Svi su 8. veljače 1942. stupili u Prvi slavonski NOP bataljon. Pokrajac i Solar poginuli su kasnije u NOV. 12)

24. kolovoza — Prema izvještaju zapovjedništva prve oružničke pukovnije, pet pripadnika mađarskih strelastih križeva držali su govor mađarskoj narodnoj skupini, u Novom Gracu kod Virovitice, protiv mađarskih Židova i grofova. U izvještaju dodaje se da komunisti i četnici slušaju radio-vijesti Londona i Moskve i da među Hrvatima šire propagandu protiv »novog poretka«¹³⁾

5. rujna — Prema izvještaju zapovjednika 4. osječke divizije, od 5. rujna 1941. u 8 sati, istoga dana, u šumi kod Krivaje, 28. ustaška satnija iz Virovitice borila se s oružanom grupom za koju se tvrdi da je komunistička. Dodaje se, da su po nalogu Glavnog ustaškog stožera iz Zagreba ustaše iz Krivaje povučene, a daljnje tjeranje preuzeli su oružnici. O rezultatima borbe ništa se ne kaže. Radilo se o manjem sukobu s pripadnicima oružane antifašističke grupe iz Lisičina.¹⁴⁾

2. listopada — Prema neprijateljskom izvještaju, jedan vod iz sastava 28. ustaške satnije iz Virovitice vodio je borbu, 3. listopada 1941. od 12,30 do 16,30 sati kod bunara Alaginac blizu Stare Krivaje s oružanom grupom iz Lisičina. U borbi ustaše su imale jednog mrtvog i dva ranjena i povukli su se. Za protivnu stranu navodi se da je imala tri mrtva i jednog teško ranjenog. U stvari, ustaše su u Novoj i Staroj Krivaji uhapsile 14 seljaka i vodile ih sobom, ali ih je na putu napala i protjerala oružana grupa iz Lisičina, a uhapšene seljake oslobodila. Za vrijeme borbe ustaše su jednog seljaka ubili i jednog ranili. Oružana grupa iz Lisičina nije imala gubitaka.¹⁵⁾

5. listopada — Prema izvještaju Glavnog stožera domobranstva, u Virovitici su članovi kulturbunda priredili 5. listopada 1941. svečani doček svom gaulaiteru iz Zagreba. Navečer je u Hrvatskom domu održan govor, a potom zabava. Osim pripadnika njemačke narodne skupine, zabavi su prisustvovali i građani Hrvati. Ustaše nisu prisustvovale. Dodaje se, da je kulturbund naročito aktivan u Virovitici.¹⁶⁾

5 — 10 listopada — U Čemernici, u kući VACLAVA VOSTRELA, održana je sjednica Kotarskog komiteta KPH Virovitica. Na sjednici raspravljano je o političkim pitanjima na virovitičkom kotaru, o organizacionom stanju u partijskim i skojevskim organizacija-

12. Isto, dok. 74. i memoarski zapisi Srdana Miljanovića iz Beograda i Grozdane Solar iz Virovitice.

13. Zbornik, tom V.. knj. 1, dok. 160.

14. Građa, knj. 1, dok. 133.

15. Isto, dok. 139, 140, 149, 150, 157 163, knj. II, dok. 48, Zbornik, tom V, knj. 32, dok. 30. i Prilog građi za historiju NOP Slavonije 1941, 110.

16. Građa, knj. I, dok. 150.

ma i o ostvarivanju zadataka u vezi s pripremama za dizanje općenarodnog ustanka. Konstatirano je da su, uglavnom, provedeni u djelo zaključci proširenog sastanka Kotarskog i Mjesnog komiteta od 18. svibnja 1941. Budući da je od 18. svibnja do 5. listopada Partija imala žrtava, naglašena je potreba veće konspirativnosti, prelaženja poznatijih komunista u ilegalnost i sklanjanje ispred ustaša i žandarma. Zaključeno je da se zajedno s partijskim organizacijama s područja Našica, Podravske Slatine i Orahovice formira oružana jedinica, za čije su djelovanje i razvoj stvoreni odgovarajući uvjeti. Za njeno formiranje dalo je suglasnost partijsko rukovodstvo u Slavoniji. Na sastanku određeni su članovi Komiteta koji su imali zadatak ovu odluku provesti u djelo. U osnovnoj školi u Kokočaku, općina Orahovica, u prisustvu člana OK KPH dr Pavla Gregorića, noću, 22. listopada 1941. formiran je Papučko-kmdijski partizanski odred od 21 naoružanog borca. Virovitička partijska organizacija dala je odredu puškomitraljez, pištolj dva sanduka municije i 10 bombi. Uputila je u nj nekoliko dobrovoljaca kojima je prijetila opasnost od hapšenja.¹⁷⁾

1. studenog — Prema izvještaju Kotarske oblasti u Virovitici, pokretnom prijemkom sudu u Osijeku upućeno je na suđenje 28 osoba s kotara zbog sumnje da su surađivale s partizanima.¹⁸⁾

1. studenog — Prema izvještaju Kotarske oblasti u Virovitici, Nijemci su u osnovnu školu u Kapanu doveli svoju učiteljicu i drže nastavu na njemačkom jeziku, dok je nastava na hrvatskom ukinuta. U izvještaju njemačke narodne skupine iz Zagreba, za kotar Srednja Drava — Ilova, navodi se da su tim povodom u Kapan došle »tzv. ustaše« i u 23 sata noću izvršile premetačinu u kući jednog Nijemca. Kao protumjeru, jedna desetina folksdojčera odmah napala je ustaše, trojicu ranila, a ostale razoružala i protjerala.

Nijemci su u Kapanu uspostavili uporište koje čuva 10 folksdojčera. Ustaše i žandarmi iz Virovitice pokušali su 6. i

7. studenog 1941. ući u Kapan, ali su ih Nijemci protjerali. Dodaje se, da u osnovnoj školi učiteljica održava nastavu na njemačkom jeziku i da školu čuvaju njemački stražari.

Šest mjeseci kasnije, 2. svibnja 1942. prosvjetne vlasti iz Virovitice uputile su u Kapan hrvatskog učitelja, ali su mu folksdojčeri oružjem spriječili ulazak u školu. Nijemci tvrde da je škola njihova i da je Kapan sto-posto njihov. Međutim, u školi su bila upisana 34 hrvatska učenika iz Kapana i Međugorja, a njemačkih učenika bilo je znatno manje. Da bi se spori riješio, Kotarska oblast u Virovitici predložila je da se nastava održava na njemačkom i hrvatskom jeziku. Prijedlog, međutim, nije prihvaćen. Nijemci su tražili i dobili nove ustupke. Budući da je u Kapanu živjelo više od 20 posto pripadnika njihove narod

17. Prilog građi za historiju NOP Slavonije 1941, 78, 175. i 290, Sjećanja, 197—198. i Bilogorski partizanski odred, 14.

18. Građa, knj. I, dok. 166.

nosti, Ministarstvo unutrašnjih poslova »NDH« naredilo je 1. kolovoza 1943. da se selo ubuduće zove Kapan — Antons dorf.¹⁹⁾

26. studenog — U antifašističku oružanu grupu u Lisičinama, 28. studenog 1941. stupio je Mirko Fiket iz Levinovca, radnik, član partijske organizacije u Cabuni. Grupa je 15. siječnja 1942. uključena u sastav Slavenskog NOP bataljona.²⁰⁾

Bogdan Govedarica

BOGDAN GOVEDARICA

29. studenog — U borbi s Nijemcima na Kadinjači kod Titovog Užica, 29. studenog 1941. poginuo je Bogdan Govedarica iz Neteče, vodnik u Posavskom NCP odredu.²¹⁾
- Bogdan Govedarica rođen je 1920. u Bratačima, općina Nevesinje, SR Bosna i Hercegovina. Doselio se s roditeljima 1925. u Neteču, općina Virovitica. Ondje je završio osnovnu školu i 1940. u Zemunu podoficirsku konjičku školu. Nakon raspada bivše jugoslavenske vojske, u travnju 1941. vratio se u Neteču. Iz Neteče su ga u lipnju 1941. internirale ustaške vlasti u Srbiju, kod Obrenovca. U srpnju 1941. sudjelovao je u ustanku u Srbiji. Bio je vodnik u Posavskom NOP odredu. Poginuo je 29. studenog 1941. na Kadinjači.

19. Isto, dok. 166, 172, knj. II, dok. 79. i knj. VII, dok. 18.

20. Prilog gradi za historiju NOP Slavonije 1941, 177, i Zbornik narodnih heroja Jugoslavije, Omladina, Beograd, 1957.

21. Prema podacima Predsjedništva SUBNOR-a općine Titovo Užice i »Zapisa o herojima Kadinjače«, objavljenih u Politici od 21. 9. 1979.

Godina 1942.

15. siječnja — Prema izvještaju štaba Slavonskog NOP bataljona, ustaše su iznenadile 15. siječnja 1942. antifašističku oružanu grupu iz Lisičina na spavanju u Kometniku. Grupa se brzo snašla i prihvatila borbu. Protunapadom ih je protjerala i nanijela im stanovite gubitke. Zaplijenila je puškomitraljez i 7 pušaka. Na svojoj strani imala je dva mrtva.

U to vrijeme imala je 35 naoružanih ljudi. Poslije borbe priključila se Slavonskom NOP bataljonu. Samo dvojica su to odbila. To su bili četnički orijentirani članovi i njih je vojni sud osudio na smrt.

Oružanu grupu u Lisičinama, općina Podravska Slatina, formirali su antifašisti 14. srpnja 1941. U početku imala je pet članova. Kasnije je brojno ojačala. Izvela je nekoliko oružanih akcija. Vojno i političko rukovodstvo u Slavoniji pokušalo ju je uključiti u Papučko-krndijski partizanski odred, ali se nekolicina članova tome opirala. Zbog toga preporučeno je da se u nju uključi nekoliko komunista i suradnika, sa zadatkom da političkim djelovanjem pridobiju članstvo za NOV. S virovitičkog kotara ušli su: Pero Borotić Boro, iz Cabune, i Mirko Fiket Mesarić, iz Levinovca, a sa slatinskog dvojica suradnika KPH. Njihovim djelovanjem ostvaren je cilj, i antifašistička oružana grupa iz Lisičina uključena je u Papučko-krndijski partijski odred. Na putu do odreda bila je iznenadno napadnuta u Kometniku kod Vočina, ali se borbom spasila i protjerala ustaše. Među dvojicom poginulih bio je Pero Borotić Boro, iz Cabune. 1)

PERO BOROTIĆ BORO

Rođen je 1906. u Cabuni, općina Virovitica. Ondje je završio osnovnu školu. Povremeno, radio je kao brijački pomoćnik i građevinski radnik. Od 1938. surađivao je s partijskom organizacijom u Cabuni i 1940. primljen je za kandidata KPH. Nakon okupacije 1941. sudjelovao je u organiziranju ustanka. U listopadu 1941. stupio je u antifašističku oružanu grupu u Lisičinama. Svojim političkim djelovanjem pomagao je da se grupa uključi u sastav Papučko - krndijskog odreda. Na putu do odreda imala je 15. 1. 1942. sukob s ustašama kod Kometnika i tom je prilikom poginuo.

6. — veljače — U šumi iznad sela Kokočaka kod Orahovice, pogubile su ustaše Voclava Vostrela Vasu, iz Čemernice, sekretara Kotarskog komiteta KPH Virovitica i člana Okružnog komiteta KPH Bjelovar. Narodnim herojem proglašen je 20. prosinca 1951. godine.²,

1. Zbornik, tom V, knj. 3, dok. 50. Prilog gradi za historiju NOP Slavonije 1941. 109—110. i 177, Pregled, 8. i Milan Nef, Biografski podaci Pere Borotića Bore, prema kazivanju Pere Erakovića i Milana Ninkovića iz Cabune.

2. Druga konferencija Okružnog komiteta KPH Bjelovar 5. juna 1941. na Kalniku, 61. i Zbornik narodnih heroja Jugoslavije.

Vaclav Vostrel Vaso

VACLAV VOSTREL VASO

Vaclav Vostrel Vaso rođen je 17. rujna 1904. u Pavlovcu, općina Grubišno Poje. Ondje je završio osnovnu školu i kod svoga oca izučio kovački zanat. Od 1920. do 1932. živio je i radio u Kupincu (općina Jastrebarsko) Odonud preselio se u Čemernicu kod Virovitice gdje se bavio poljoprivredom. Og 1932. djelovao je u čehoslovačkoj besedi u Virovitici i ondje se upoznao s komunistima. Primljen je 1939. za člana KPH. Sudjelovao je 1940. u formira nju partijske organizacije u Čemernici i bio je njen sekretar. Iste godine su- djelovao je u formiranju Kotarskog komiteta KPH u Virovitici i bio je iza- bran za njegova člana. U njegovoj kući održavane su sjednice Komiteta.

Nakon okupacije (1941) sudjelovao je u organiziranju ustanka. U kolo vozu 1941. imenovan je za sekretara Kotarskog komiteta KPH u Virovitici i kooptiran za člana Okružnog komiteta KPH Bjelovar. Sudjelovao je u formi ran ju Papučko - krndijskog partizanskog odreda, 22. listopada 1941. u Koko ćaku, i opskrbljivao ga oružjem, municijom i opremom. Koordinirao je aktiv nost partijskih organizacija u organiziranju ustanka na virovitičkom, slatin- skom i našičkom kotaru. Ustaše su ga uhapsile 4. veljače 1942. Pokušali su iznuditi iskaze o ilegalnim političkim aktivnostima i njihovim suradnicima na terenu i o bazama partizanskih jedinica na Papuku. Pošto nisu uspjeli, ubili su ga 6. veljače 1942. u šumi povrh sela Kokočaka.

23. veljače — Prema izvještaju prve oružničke pukovnije u Zagrebu, oružnici iz Grubišnog Polja uhapsili su u Jasenašu jednog muškarca zbog širenja komunizma.³⁾

2. ožujka — Prema izvještaju prve oružničke pukovnije u Zagrebu, u Slavonskoj Pivnici primijećena su petorica partizana koji su se kretali u smjeru Klise. Ustaše i oružnici su ih stigli i stupili u borbu. Partizani su pružili žestok otpor, i odbili ih. Poginulo je sedam i ranjena su 3 ustaše — čarkara. Poginula su dva partizana.

U izvještaju štaba Treće operativne zone NOV za Slavoniju navodi se da je patrola Slavanskog NOP bataljona, 2. ožujka 1942. vodila borbu kod Velike Klise i Levinovca i zaplijenila dvije puške. Poginuo je jedan i ranjen jedan borac koji je podlegao. Naknadno se doznalo za još jednog poginulog borca. To su bili Đuro Skender, iz Jugovog Polja, Stojan šakić, iz Lisičina i Lazo Tihomirović Baja, učitelj iz Slatinskog Drenovca. Hrabrošću se istakao Mirko Fiket Mesarić, iz Levinovca, koji je preciznim pogocima prisilio ustaše na odstupanje.⁴⁾

Đuro Skender

ĐURO SKENDER

Rođen je 1920. godine u Munijama, općina Grubišno Polje. Ondje je završio osnovnu školu. Zatim se s roditeljima preselio u Jugovo Polje, općina Virovitica. U Cabuni izučio je krojački zanat i radio kao krojački radnik. Od 1940. surađivao je s partijskom organizacijom u Cabuni a od ljeta 1941. sa skojevskom organizacijom u Čemernici. Primljen je za člana SKOJ-a i kan-

3. Zbornik, tom V, knj. III, dok. 154.
4. Isto, dok. 117. i 154, knj. VI, dok. 61, i Milan Nef, Biografski podaci Đure Skendera — prema kazivanju Ivana Landsmana iz Bjelovara.

didata KPH. Sudjelovao je u organiziranju ustanka. Kotarski komitet KPH zadužio ga je da koordinira aktivnost skojevskih organizacija u Čemernici, Petrovcu i virovitičkoj gimnaziji. Zbog opasnosti od hapšenja, upućen je u prosincu 1941. u Papučko - krndijski partizanski odred. Ondje je primljen za člana KPH i postavljen za delegata u drugom vodu. Poginuo je 2. ožujka 1942. u šumi kod Levinovca.

29. ožujka — Prilikom napada drugog bataljona Prvog slavonskog NOP odreda na uporište u Vilić Selu kod Slavonske Požege, 29. 3. 1942. poginuli su Milan Cetinja Bager i Nikola Kukić Đin, obojica iz Borove. Pripadali su drugoj četi drugog bataljona.^{4*)}

MILAN CETINJA BAGER

Milan Cetinja Bager rođen je 1920. u Borovi, općina Virovitica. Ondje je završio osnovnu školu i zatim se bavio zemljoradnjom. Od 1940. surađivao je s partijskom organizacijom u Borovi. Za kandidata KPH primljen je 1941. Sudjelovao je u organiziranju ustanka. Krajem listopada 1941. stupio je u Papučko-krndijski partizanski odred. Kasnije, uključen je s odredom u Prvi slavonski NOP bataljon. Poslije reorganizacije bataljona, premješten je u drugu četu drugog bataljona Prvog slavonskog NOP odreda. Poginuo je 29. 3. 1942. u Vilić Selu.

NIKOLA KUKIĆ ĐIN

Nikola Kukić Đin rođen je 1921. u Harkovu, SSSR. Ondje mu je otac bio u zarobljeništvu. Vratio se 1924. u Borovu. Nikola je u Borovi završio osnovnu školu. Zatim se bavio poljoprivredom. Nakon okupacije (1941) primljen je za kandidata KPH u partijskoj organizaciji u Borovi i sudjelovao u organiziranju ustanka. Zajedno s Milanom Cetinjom Bagerom i Stevom Tarbukom, stupio je krajem listopada 1941. u Papučko-krndijski partizanski odred. S odredom, uključen je u Prvi slavonski NOP bataljon odakle je početkom ožujka 1942. premješten u drugu četu drugog bataljona Prvog slavonskog NOP odreda. Poginuo je 29. 3. 1942. u Vilić Selu.

9/10. svibnja — Bilogorska partizanska četa (četvrta četa trećeg bataljona Prvog slavonskog NOP odreda) izvela je noću, 9/10. svibnja 1942. akciju na željezničkoj stanici u špišić Bukovici. Bez otpora razoružala je stražare i zaplijenila dvije puške, nešto municije, pisali stroj i manje količine kancelarijskog pribora. Demolirala je ured u zgradi stanice i pokidala telefonske žice. Stražare pustila je kućama.⁵⁾

4a. Milan Nef, Biografski podaci Milana Cetinje i Nikole Kukica, prema kazivanju Benedikta Audija Grge iz Virovitice, Milke Kukić iz Borove i Zdravka Uskokovića iz Voćina.

5. Građa, knj. II, dok. 87. i Bilogorski partizanski odred, 44.

Napad na virovitičko strelište

23/24. svibnja — Noću, 23/24. 5. 1942. Bilogorska partizanska četa napala je stražu na virovitičkom vojnom strelištu, podno sjevernih obronaka Bilogore, koju je sačinjavalo 15 domobrana iz sastava drugog konjičkog sklopa iz Virovitice, naoružanih puškomitraljezom i 12 pušaka. Zbog potpunog iznenađenja domobrani su razoružani, gotovo bez otpora, za nepunih 30 minuta. Poginuo je zapovjednik straže i jedan stražar, a ostali su se predali. Zarobljenicima je održan kratak govor o ciljevima NOB i zatim su pušteni kućama. Zaplijenjeno je cjelokupno naoružanje, sanduk municije, poljski kazan, čebad, uniforme i signalni pištolj. Četa nije imala gubitaka. Pri povratku u Bilogoru zaplijenila je od jednog ustaškog suradnika vojničku i tri civilne puške i 100 metaka.⁶⁾

1. lipnja — Prema izvještaju štaba Treće operativne zone, dijelovi trećeg bataljona Prvog slavonskog NOP odreda pokidali su telefonske žice i porušili stupove između Voćina, Slavonske Pivnice i Miokovića u dužini od pet kilometara.⁷⁾

17/18. lipnja — U izvještaju Velike župe Baranje u Osijeku, navodi se da je u Virovitici uhapšen upravitelj doma zdravlja, njegova supruga i jedna medicinska sestra, zbog sumnje da su surađivali s partizanima.⁸⁾

18. lipnja — Prema izvještaju Velike župe Baranje, oko 40 partizana ušlo je, 18. lipnja 1942. u 17,30 sati, u Rogovac i od seoskog starješine zaplijenilo vojničku i civilnu pušku, od učitelja pištolj i u školi pisali pribor i baterijski radio-aparat. Nakon toga sakupili su seljake i održali politički govor. Iz Virovitice u potjeru upućeni su konjanici, ali bez rezultata, jer su partizani zameli trag. Akciju je izvela Bilogorska partizanska četa.⁹⁾

22. lipnja — Prema neprijateljskom izvještaju, oko deset do petnaest partizana pokušalo je, 22. lipnja 1942. u 9 sati, napasti Slavonsku Pivnicu, ali ih je na predstraži, kod šume Kravljak, dočekaao jedan ustaša sa svojim sinovima i protjerao. Navodi se, da su partizani imali jednog mrtvog i jednog ranjenog i da su zaplijenjene dvije puške, četiri bombe i 160 metaka.

Nema podataka da je neka od jedinica NOV imala namjeru napasti ustaški tabor u Slavonskoj Pivnici, ali se zna da je, u to vrijeme, na pruži kod šume Kravljak poginuo Tonči Lipohar Zoro iz Levinovca, pripadnik Prvog slavonskog odreda. Išao je u izviđanje terena i naišao na ustaše iz ustaškog tabora u Pivnici koji su ga iz zasjede ubili. *)

6. Bilogorski partizanski odred, 45—46.

7. Zbornik, tom V, knj. VI, dok. 61.

8. Grada, knj. II, dok. 118.

9. Isto.

10. Isto, dok. 128. i memoarske bilješke Zdravka Uskokovića iz Voćina.

TONČI LIPOHAR ZORO

Rođen je 1916. u Levinovcu, općina Virovitica. Ondje je završio osnovnu školu i izučio stolarski zanat. Zatim, radio je kao stolarski radnik u Levinovcu. Jedan od njegove starije braće bio je postolarski radnik u Zagrebu i pred-ratni član KPH, pa je Zoran pod njegovim utjecajem poprimio napredne ideje. Nakon okupacije 1941. pomagao je u organiziranju ustanka. Održavao je veze s ilegalcima u Slavonskoj Pivnici, Cabuni i Lisičinama, osiguravao prehranu i smještaj vojnopolitičkim aktivistima, prikupljao oružje i opremu i obavljao druge poslove.

Zbog opasnosti od ustaške policije, otišao je 8. veljače 1942. u NOV. Raspoređen je u drugu četu Prvog slavonskog NOP bataljona i mjesec dana kasnije u Prvi slavonski NOP odred. Ondje je primljen za člana KPH. Poginuo je u sukobu sa ustašama u lipnju 1942. na pruži kod šume Kravljak, jugozapadno od Slavonske Pivnice.

26. lipnja — Prema neprijateljskim izvještajima, partizani su, 26. lipnja 1942.

u 21 sat, napali puškomitraljezima i puškama stražu na željezničkoj stanici u Slavonskoj Pivnici. Stražari mjesne ustaške pripremne bojne odbili su ih i, navodno, išli u potjeru, ali ih nisu sustigli. Oštećena je zgrada željezničke stanice. Vjerojatno se radilo o pripucavanju patrole trećeg bataljona Prvog slavonskog NOP odreda na ustaške stražare u Slavonskoj Pivnici.¹¹⁾

27. lipnja — Prema neprijateljskom izvještaju, oružnička ophodnja iz Suhopolja našla je u Naudovcu tri partizanska letka, ali nije saznala tko ih je ostavio.¹²⁾

5 — 10. srpnja — Odlukom Centralnog komiteta KPH formiran je u Maloj Dapčevici, općina Grubišno Polje, Okružni komitet KPH Virovitica od tri člana. Nastao je podjelom prijašnjeg okruga Bjelovara. U početku u njegov sastav ulazili su kotarevi Garešnica, Grubišno Polje, Našice, Podravska Slatina i Virovitica. Kasnije se teritorij znatno izmijenio i od 1944. obuhvaćao je kotare ve Daruvar, Grubišno Polje i Viroviticu. Sjedište Okružnog komiteta KPH nalazilo se tokom rata povremeno u Maloj Dapčevici, Turčević Polju, Djakovcu i Miokovićevu.

U to vrijeme, sjeveroistočni dio grubišnopoljskog kotara smatran je slobodnim teritorijem. Ondje je **Bilogorska antifašistička** oružana grupa likvidirala 1941. kod Jasenaša, Turčević Polja, Malog Grdevca i Zrinske šest ustaša civila. Njen posao nastavila je od proljeća 1942. Bilogorska partizanska četa. Do početka srpnja 1942. likvidirala je u Jasenašu 3, Djakovcu 2 Turčević Polju 2, Gornjoj Rašenici 1 i Šibeniku 1 ustašu. Protjerala je koloniste koje su ustaške vlasti doselile na imanja interniranih Srba. Oduzela je oružje od svih osoba koje su surađivale sa ustašama. Da bi zadržala kontrolu na tom sektoru, žandarmerijska stanica iz Grubišnog Polja uspostavila je, počet-

11. Grada, knj. II, dok. 130.

12. Isto. dok. 128.

kom travnja 1942. svoju ispostavu u Djakovcu. Istog mjeseca, jedna četa iz Prvog slavonskog NOP odreda razoružala je stražare u ispostavi i protjerala ih u Grubišno Polje. Ustaške vlasti morale su se, otad, pomiriti s činjenicom da sva sela u brdskim predjelima istočne Bilogore pripadaju slobodnoj partizanskoj teritoriji. Za NOP na ovom području bio je to veliki dobitak, jer su stvorene mogućnosti da se ondje uspostave stabilne vojnopolitičke baze. Okružni komitet KPH Virovitica i Kotarski komitet KPH Grubišno Polje uspostavili su svoja sjedišta u Maloj Dapčevici. Kotarskom komitetu KPH Virovitica preporučeno je da se smjesti u Jasenašu. On je to učinio. Kasnije su ondje imale sjedište sve kotarske ustanove. Zbog toga je u kolovozu 1943. Jasenaš priključen virovitičkom kotaru.

Prvi Okružni komitet KPH Virovitica sačinjavali su: politički sekretar Antun Biber Tehek, organizacioni sekretar Zvonko Brkić Dorat i član Milka Zorić Dunja (udana Jovanović)¹³⁾

Prvi Okružni komitet KPH Virovitica u srpnju 1942.

Antun Biber Tehek, politički sekretar
Zvonko Brkić Dorat, organizacioni sekretar
Milka Zorić Dunja, član

Antun Biber Tehek

Zvonko Brkić

13. Pregled, 15—16, Zvonko Brkić, Bilogorska sjećanja, Općinski komitet SKH Grubišno Polje, 1969. 38. i memoarske bilješke Grozdane Solar iz Virovitice.

Milka Zorić Dunja

19. srpnja — Druga četa trećeg bataljona Prvog slavonskog NOP odreda postavila je kod Slavonske Pivnice zasjedu i zarobila jednog ustašu i jednog agenta ustaške nadzorne službe (UNS) Nakon toga porušila je most na cesti između Slavonske Pivnice i Voćina.¹⁴⁾
27. srpnja — Prema izvještaju Velike župe Baranje, oko 30 do 40 partizana ušlo je u Dvorsku i noću, 27. srpnja 1942. u 2 sata, zaplijenilo od lugara revolver i lovačku dvocjevku. Akciju je izvela patrola Bilogorske partizanske čete.¹⁵⁾
9. kolovoza — Bilogorska partizanska četa, u suradnji s jednim vodom druge čete trećeg bataljona Prvog slavonskog NOP odreda, napala je, 9. kolovoza 1942. u 5 sati, domobransku stražu u Trapinskoj koja je osiguravala vršidbu žita za vojne potrebe. Straža koju su sačinjavala 22 vojnika predala se bez otpora. Zaplijenjeno je cjelokupno naoružanje i oprema. Vršalica je zapaljena, a zarobljenici su pušteni kući.¹⁶⁾

14. Grada, knj. II, dok. 163.

15. Isto, dok. 204.

16. Isto i Bilogorski partizanski odred, 55.

Napad na vlak u Vukosavljevici

14. ko'ovoza — Bilogorska partizanska četa krenula je poslije ponoći, 13/14. kolovoza 1942. iz baze poviše Cremušinjanskih vinograda u Vukosavljevicu i prije svitanja zaposjela željezničku stanicu. Po zapovijesti štaba Treće operativne zone imala je dočekati putnički vlak iz Zagreba za Osijek i zarobiti nekoliko neprijateljskih vojnih i civilnih funkcionara, za koje se znalo da njime putuju. Zarobljavanje funkcionara imalo je poslužiti razmjeni za zatočene komuniste u ustaškim koncentracionim logorima. Četa je, 14. kolovoza 1942. u 4,35 sati, zaustavila na željezničkoj stanici vlak, opkolila ga i, nakon kratkog puškaranja, razoružala pratnju i zarobila sve neprijateljske vojne i civilne funkcionare. U vlaku je bio zamjenik strožernika Velike župe Baranje iz Osijeka, jedan njemački natporučnik, 8 ustaša čarkara, među njima nekoliko časnika i 20 domobranaca — regruta. U pratnji vlaka nalazilo se nekoliko žandarma. Zaplijenjeno je 5 pušaka, 5 pištolja kalibra 9 mm, 10 pištolja kalibra 6,35 mm i nešto municije za puške i pištolje. U poštanskom vagonu zaplijenjeno je 6000 kuna i oko 61 m² razne kože za obuću. Vlak je ispražnjen i kompozicija je pod punom parom puštena u smjeru Virovitice. Zaustavila se na otvorenoj pruzi kod špišić Bukovice. Zarobljeni domobrani i žandarmi pušteni su kućama, zamjenik stožernika iz Osijeka otpraćen je u štab Treće operativne zone, a njemački natporučnik i ustaše-čarkari osuđeni su na smrt. Četa je imala jednog lakše ranjenog. Slijedećeg dana organizirale su ustaše pod osobnim vodstvom stožernika Velike župe Baranje iz Osijeka, potjeru s ciljem da otmu zarobljenike, ali u tome nisu uspjeli jer je četa izišla izvan pretraživanog područja. Zbog toga, za odmazdu, ubili su nekoliko suradnika NOP-a iz Gakova, Topolovice i Cremušine. Uhapsili 80 muškaraca u Cremušini i Sibeniku koje su kao taoce odveli u Osijek. Ondje su većinu pogubili, a desetak uputili na rad u Njemačku. Hapšenja su proširili i na virovitičko područje. U Rezovcu uhapsili su Dmitra Acketu, kandidata KPH u partijskoj organizaciji u Borovi i njegovu suprugu. Odveli su ih zajedno u* koncentracioni logor Jasenovac i ondje pogubili.
- U neprijateljskom izvještaju navodi se da su partizani napali putnički vlak na željezničkoj stanici u Vukosavljevici i zarobili zamjenika osječkog stožernika, jednog njemačkog i više ustaških časnika i ustaša-čarkara, oružničku pratnju i 20 domobrana-novaka. Domobrane i oružnike pustili su, a zamjenika stožernika, časnike i čarkare odveli. Putnike iz vagona izveli su u stanicu, razbili 120 prozora i praznu kompoziciju pustili pod parom u smjeru Virovitice. U zgradi demolirali su ured i pokidali PTT veze. Za njima organizirana je potjera u Bilogori, pod vodstvom stožernika iz Osijeka. Ništa se ne kaže o rezultatima potjere.¹⁷⁾

17. Zbornik, tom V, knj. 5, dok. 50, Građa, knj. II, dok. 204. Bilogorski partizanski odred, 52—54, Pregled, 314. i Milan Nef, Biografski podaci Dmitra Ackete i Živka Ackete, prema kazivanju Vlade Ackete iz Vršca, Miroslava Vostrela iz Zagreba, i Benedikta Audija Grge iz Virovitice.

DMITAR ACKETA

Dmitar Acketa rođen je 1893. u Jasenašu, općina Virovitica. Ondje je završio osnovnu školu i bavio se zemljoradnjom. Preselio se 1919. u Rezovac. Od 1924. bio je član Samostalne demokratske stranke, a kasnije izabran je za člana Kotarskog odbora SDS u Virovitici. Od 1935. surađivao je s komunistima u partijskoj organizaciji u Virovitici. Na parlamentarnim izborima 1938. izabran je na listi udružene opozicije za zamjenika poslanika u Narodnoj skupštini. Nakon okupacije (1941) primljen je za kandidata KPH u partijskoj organizaciji u Borovi i sudjelovao je u organiziranju ustanka. Kotarski komitet KPH odredio je da u njegovoj kući, od jeseni 1941. bude ilegalna baza preko koje su održavane veze s vojno-političkim rukovodstvima u Bilogori i Papuku i upućivani dobrovoljci u NOV. Od travnja 1942. proširena je baza tormiranjem akcionog odbora NOF-a u Rezovcu i uključivanjem u aktivnost novih suradnika. Ustaška policija posumnjala je da je Acketa jedan od organizatora ustanka. Kad je doznala da su mu sinovi Vlado i Živko otišli u NOV, uhapsila ga je u kolovozu 1942. zajedno sa suprugom, i otpremila u koncentracioni logor Jasenovac. Ondje su oboje pogubljeni.

ŽIVKO ACKETA

Živko Acketa rođen je 1921. u Rezovcu, općina Virovitica. Ondje je završio osnovnu školu a u Virovitici pekarski zanat. Nakon toga, radio je kao pekarski pomoćnik u Virovitici. Od 1940. surađivao je u gradskom aktivu s članovima SKOJ-a. Od srpnja 1941. bio je član skojevske organizacije u Čemernici. Sudjelovao je u organiziranju ustanka. Nosio je poštu i održavao vezu između baze Kotarskog komiteta KPH u Čemernici i vojno-političkih rukovodstava u Bilogori i Papuku. Bio je vodič političkim radnicima na terenu. Vodio je dobrovoljce u NOV. Zbog opasnosti od ustaške policije, otišao je krajem 1941. u Papučko-krndijski odred. Kasnije, bio je kurir u štabu Treće operativne zone. Primljen je za člana KPH. Početkom listopada 1942. upućen je na jednomjesečni kurs u partizansku oficirsku školu pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske u Donjem Lapcu. Prilikom povratka poginuo je u studenom 1942. u zapadnoj Slavoniji.

1 — 6. listopada — Za vrijeme neprijateljske ofanzive u istočnoj Bilogori od

30. rujna do 4. listopada 1942. pogubile su ustaše u Jasenašu 33 osobe. Među pogubljenima bilo je novorođenčadi od dva mjeseca i nemoćnih starica. Svirepost koja je, pri tom, iskazana potvrđuje primjer, da je jedna starica vezana za granu od šljive i pod njom je naložena vatra. Od pogroma spasilo se stanovništvo koje se sklonilo u šumi. Dva dana poslije ofanzive, 6. 10.

1942. ponovno su ustaše upale u selo i uhvatile 46 osoba. Odveli su ih u koncentracioni logor Jasenovac i ondje pogubili 41 osobu, a 5 pustili kućama. Za trajanja ofanzive pogubljeno je na grubišnopoljskom kotaru ukupno 718, a u koncentracioni logor Jasenovac odvedeno oko 5113 osoba. Među njima bilo je oko 2616 interniraca s Kozare koji su odanle dovedeni poslije treće ne-

prijateljske ofenzive, sredinom srpnja 1942. Iz logora vratilo se kućama oko 1388 osoba. Ostale su pogubljene. Pogrome u istočnoj Bilogori počinila je pripremna ustaška bojna iz Bjelovara i 28. ustaška satnija iz Virovitice.¹⁸⁾

Napad na špišić Bukovicu

- 13 14. listopada — U prolazu iz Slavonije na Kalnik, Kalnički NOP odreo. napao je noću, 13/14. listopada 1942. u 0,15 sati, domobransku stražu na željezničkoj stanici u špišić Bukovici i uz neznatan otpor je razoružao. Zaplijenio je šmajser, 16 pušaka, nešto municije i bombi. Akcija je trajala desetak minuta. Zarobljenici su pušteni kućama. Lakše ranjen je jedan borac odreda. U bojnoj relaciji Glavnog stožera domobranstva, za listopad 1942. navodi se da su partizani napali i gotovo bez otpora zarobili 30 domobrana željezničke bojne, razoružali ih (svi nisu imali oružje) i pustili. Iz stanice odveli su 3 službenika i 36 domobrana radne bojne, koji su utovarivali krumpir u vagone. Njih su poslali kućama. Zapalili su zgradu stanice i skladište. Dijelovi drugog konjičkog sklopa iz Virovitice hitno su intervenirali i poslije kraćeg pripucavanja, partizani su nestali u Bilogori. U stvari, domobrani iz Virovitice došli su vlakom koji se zaustavio na otvorenoj pruzi, ali nisu izlazili iz vlaka dok odred nije napustio stanicu. 19)
26. listopada — Diverzantska grupa Treće operativne zone razorila je most željezne konstrukcije na cesti kod Slavonske Pivnice dug 20 metara.²⁰⁾
3. studenog — Jedan vod iz sastava prvog bataljona (bilogorskog) prve slavonske NO brigade ušao je noću, 3. studenog 1942. u Borovu i zarobio tri ustaše, dok su se ostali razbježali ili sakrili. Zaplijenjene su 3 puške i 200 metaka. Ustaše su osuđene na smrt. Vod nije imao gubitaka.²¹⁾
- 3/4. studenog — Jedna četa prvog bataljona (bilogorskog) prve slavonske NG brigade, pojačana jednim vodom, napala je noću, 3/4. studenog 1942. u 2,30 sati, domobransku stražu na željezničkoj stanici u špišić Bukovici i na željezničkom mostu preko Lendave, blizu stanice. U jednosatnoj borbi "poginuo je jedan i zarobljena su četiri domobrana, dok su se ostali razbježali. Zaplijenjeno je 5 pušaka manliherki, 60 metaka, 3 bombe, poljska kuhinja i nešto druge opreme. Zarobljenici su pušteni kućama. U produženju napada četa je pokušala razoružati žandarme u zgradi žandarmerijske stanice, ali su ovi pružili organizirani otpor, pa je napad obustavljen i četa se povukla u Bilogoru.

18. Arhiv IHRPH Zagreb, kut. 72, Bilogorski partizanski odred, 63. i memoarske bilješke Grozdane Solar iz Virovitice.

19. Zbornik, tom V, knj 8, dok. 128, 157, knj. 10, dok. 1. i 5, Građa, knj. III, dok. 155. i Milan Brunović, Kalnik u borbi, NIP »27. srpanj«, Zagreb, 1953.

20. Zbornik, tom V, knj. 9, dok. 78. i Građa, knj. III, dok. 122.

21. Građa, knj. III, dok. 114.

U neprijateljskim izvještajima navodi se, da su partizani napali stražu domobranske željezničke bojne na željezničkoj stanici, i kod mosta, i da je ova, nakon jednosatnog otpora, dijelom svladana, a dijelom se razbježala. U stanici demolirali su ured i pokidali PTT veze. Poginuo je jedan i zarobljena su 4 domobrana. Zatim, napali su oružnike u oružničkoj postaji, ali su ih oni nakon dužeg otpora odbili bez gubitaka.²²⁾

4. studenog — Prema izvještaju Povjereništva za obradu zemljišta Velike župe Baranje u Osijeku, od 4. studenog 1942. zbog djelovanja partizana u većem dijelu brdskog područja Slavonije, počele su se iseljavati ustaške i njemačke porodice iz sela u uporišta i napuštati obrađivanje zemljišta. To su, uglavnom, bile porodice koje su vlasti NDH naselile na imanja interniranih Srba. Tako se s virovitičkog područja iselilo iz Borove 6 porodica, iz Cabune 7, Gvozdanske 6, Pčelića 6, Slavonske Pivnice 10 i iz Trapinske 6 porodica. Iz Klise, Kornaša, Nove Krivaje i Stare Krivaje iselile su se sve ustaške i njemačke porodice. Ukupno je na virovitičkom kotaru napušteno 715 jutara obradivog zemljišta.²³⁾
5. studenog — Dijelovi prvog bataljona prve slavonske NO brigade postavili su zasjedu na putu između Krčevina i Jasenaša, na koju je od Virovitice naišla manja neprijateljska kolona. Da bi bila sigurnija, uputila je ispred sebe tri nenaoružana izviđača. Oni su ugovorenim znacima imali upozoriti glavninu, ako otkriju partizansku zasjedu. Neprijatelj se nadao da partizani neće obratiti pažnju na nenaoružane izviđače. Međutim, zasjeda ih je zarobila. Kad je ustanovila o kakvim se osobama radi, osudila ih je na smrt. Glavnina neprijateljske kolone, kad je vidjela da joj varka nije uspjela, otvorila je iz daljine vatru i, potom, se vratila. Partizani nisu imali gubitaka.²⁴⁾
15. studenog — Radni vod iz Djakovca prekopao je cestu i porušio kolski most dug trinaest metara, na petom kilometru od Virovitice prema Jasenašu i Turčević Polju.²⁵⁾
17. studenog — Prema neprijateljskom izvještaju, oko 50 partizana ušlo je u špišić Bukovicu i u trgovini zaplijenilo duhan i uniformu od jednog domobrana na dopustu.²⁶⁾
18. studenog — Dijelovi prvog bataljona prve slavonske NO brigade došli su iz Gakova i zaustavili teretni vlak na željezničkoj stanici u Vukosavljevici, koji je onamo stigao od Virovitice, 18. studenog 1942. u 5 sati. Razoružana su tri domobrana iz pratnje vlaka. Iz dva vagona izvedeni su regruti za domobranstvo i poslani kućama. U jednom vagonu zaplijenjene su 32 utovljene svinje, a iz drugog odvezeno je nešto brašna. Ostatak kompozicije sa četiri

22. Zbornik, tom V, knj. 9, dok. 143. i Građa, knj. III, dok. 114. i 151

23. Građa, knj. III dok. 102.

24. Isto, dok. 114.

25. Isto, dok. 146. i 153.

26. Isto, dok. 146. i 151.

vagona ogrjevnog drveta, dva vagona pšenice i vagonom repe je zapaljen. Demolirana je željeznička stanica i pokidane PTT veze.

U neprijateljskim izvještajima navodi se da su partizani razoružali pratnju vlaka, protjerali domobrane — novake kućama, zaplijenili vagon svinja i nešto brašna, a zatim cijelu kompoziciju od jedanaest vagona zapalili i lokomotivu oštetili.²⁷⁾

26. studenog — Prema neprijateljskom izvještaju, između željezničke stanice špišić Bukovice i Virovitice naišao je vlak na minu. Od eksplozije iskliznula su tri vagona i zapalila se. Žrtava nije bilo.²⁸⁾

Napad na Cabunu

6 7. prosinca — Prema neprijateljskom izvještaju, partizani su noću, 6 7. prosinca 1942. napali Cabunu u kojoj se nalazila manja ustaška postaja i noćna straža. Ušli su u uporište, demolirali općinu, poštu, trgovinu i ured na željezničkoj stanici, minirali skretnicu, presjekli žicu i porušili 13 stupova prema Suhopolju. U općini i pošti zaplijenili su 96359 kuna i vrijednosne papire za 30000 kuna. U blagajni željezničke stanice zaplijenili su 16920 kuna i u trgovini raznu robu u vrijednosti 30000 kuna.

Na partizane u Cabuni upućeni su iz Virovitice dijelovi konjičkog sklopa, a iz Miokovićeve njemački odred za akciju (ES — Einsatzstaffel. U borbi ranjena su tri i poginula dva domobrana. Nakon borbe partizani su se povukli.

Akciju u Cabuni izveli su dijelovi prve slavonske NO brigade, koji su držali osiguranje prema Virovitici i Miokovićevu, dok je glavnina brigade napadala uporište u Podravskoj Slatini. Kad je napad u Podravskoj Slatini završen i posada razoružana, osiguranja iz Cabune su se povukla, pošto su prije toga spriječila upućivanje pomoći neprijatelju u Podravskoj Slatini iz Virovitice i Miokovićeve.²⁹⁾

10. prosinca — Prema neprijateljskom izvještaju, partizani su noću, 10. prosinca 1942. u 23 sata, demolirali željezničku stanicu u Vukosavljevici, polupali kolsku vagu, presjekli telefonske žice i porušili više telefonskih stupova. U Vukosavljevici uhvatili su i odveli ustaškog zbirnika i dvojicu ustaških suradnika. Zaplijenili su dvije vojničke i tri civilne puške i jedan pištolj. Akciju su izveli dijelovi Prve slavonske NO brigade.³⁰⁾

12 13. prosinca — Prema neprijateljskom izvještaju, noću 12/13. prosinca 1942. partizani su porušili prugu na tri mjesta, presjekli PTT veze i porušili stupove između željezničke stanice Vukosavljevice i špišić Bukovice. Na stanici u Vukosavljevici zapalili su jedan prazan njemački teretni vagon. Akciju su izveli dijelovi Prve slavonske NO brigade.³¹⁾

27. Zbornik, tom V, knj. 9, dok. 169, knj. 10, dok. 102. i Građa, knj. III, dok. 146, 151. i 153.

28. Zbornik, tom V, knj. 10, dok. 102.

29. Građa, knj. III, dok. 203.

30. Isto.

31. Isto.

31. prosinca — Jedan vod iz sastava Samostalne bilogorske partizanske čete, uz pomoć omladinske grupe iz Lozana, uhvatio je u Lozanu jednog domaćeg ustašu i jednog ustaškog doušnika, dok je jedan ustaša ranjen. Nešto kasnije uhvaćen je još jedan domaći ustaša. Time je, uglavnom, ustaški pokret u Lozanu likvidiran.³²⁾

G o g d i n a 1 9 4 3.

8. siječnja — Prema izvještaju Povjereništva KPH za Slavoniju i Srijem, Komunistička partija Hrvatske imala je na virovitičkom kotaru Kotarski komitet od 3 člana i 4 partijske organizacije, sa 12 članova. Bile su to organizacije u Borovi, Budrovcu i Virovitici, koje su djelovale otprije rata, i partijska organizacija u Trapinskoj, koja je formirana u svibnju 1942. godine.¹⁾
21. siječnja — Formiran je Okružni komitet SKOJ-a Virovitica, od 3 člana, sa sjedištem u Djakovcu.²⁾
21. siječnja — Formiran je Okružni odbor AFŽ-a Virovitica, od 8 članica, sa sjedištem u Djakovcu.³⁾
21. siječnja — Formiran je Kotarski odbor AFŽ-a Virovitica od 7 članica.⁴⁾
2. veljače — Prema neprijateljskom izvještaju, partizani su ušli u Slavonsku Pivnicu i zapalili općinsku zgradu koja je djelomično izgorjela. Zatim su iz Gvozdanske odveli seoskog starješinu i 15 muškaraca Srba, koji su od ustaških vlasti bili pozvani na službu u domobranstvo. Odvedeni su u Jasenaš. Intervencijom oklopnog vlaka iz Miokovićeve spašena je Željeznička stanica u Slavonskoj Pivnici.⁵⁾
- ?. veljače — Prema neprijateljskom izvještaju, oko 200 partizana napalo je, 2. veljače 1943. od 21 do 23 sata, uporište u Virovitici. Posada je odbila napad bez gubitaka. Partizani su se povukli u Stari i Novi Rezovac.
- Bio je to demonstrativni napad dijelova 4. slavonske divizije NOV.⁶⁾
4. veljače — Prema neprijateljskom izvještaju, veća skupina partizana ušla je 4. veljače 1943. od 3 do 4 sata, ujutro u špišić Bukovicu i zapalila zgradu općine koja je izgorjela zajedno sa spisima. Zatim, demolirala je poštu. Odvela je jednog ustašu i dva seljaka u Bilogoru. Odvedeni ustaša bio je vođa kulturbunda i osuđen je na smrt. Akciju izvela je Samostalna bilogorska partizanska četa

32. Bilogorski partizanski odred, 103.
 1. Građa, knj. IV, dok. 16.
 2. Isto, dok. 39. i Pregled, 38—42.
 3. Isto i Pregled, 32.
 4. Isto i Pregled, 267—268.
 5. Zbornik, tom V, knj. 12, dok. 104. i Građa, knj. IV, dok. 76.
 6. Građa, knj. IV, dok. 76.

Istodobno, manja skupina partizana ušla je u 4 sata u Pčeić i zaplijenila četiri vojničke puške, pištolj, domobransku uniformu i odvela jednog seljaka u Jasenaš. Ovu akciju izvela je patrola 4. slavonske divizije NOV.⁷⁾

8. veljače — Prema neprijateljskom izvještaju, mania skupina partizana zapalila je, 8. veljače 1943. u 17 sati, zgradu željezničke stanice u Slavonskoj Pivnici, koja je djelomično izgorjela. Zgradu je zapalila patrola 4. Slavonske divizije.⁸⁾

8. veljače — Prema neprijateljskom izvještaju, jake partizanske snage prešle su s Papuka u istočnu Bilogoru i 8. veljače 1943. razmjestile se u Jasenašu, Djakovcu, Turčević Polju, Lončarici, Velikoj Peratovici i Gakovu. Bila je to 4. slavonska divizija (kasnije 12. divizija 6. korpusa NOVJ).⁹⁾

11 12. veljače — Jedinice 4. slavonske divizije NOV napale su, 11/12. veljače 1943. u 24 sata, uporište u Virovitici i straže u Lukaču, Suhopolju i špišić Bukovici. Borbe su vođene do 9 sati, 12. veljače 1943. Tada su se povukle u Bilogoru. Razoružane su straže u Lukaču, Suhopolju i špišić Bukovici.

Domobranska posada u Virovitici odbila je predaju. Zarobljeno je 29 domobrana. Nekoliko ih je poginulo i ranjeno, žandarmi, Nijemci i ustaše prošli su uz minimalne gubitke. U špišić Bukovici zarobljena su 23 domobrana. U Lukaču i Suhopolju rastjerani su stražari. U uporištu i stražama u okolici zaplijenjena su 2 puškomitraljeza, 119 pušaka, 86290 metaka i veće količine druge opreme. Zapaljeno je više vojnih i drugih objekata. Zbog pristizanja njemačkog oklopnog vlaka iz Miokovićeve, i domobranskog oklopnog vlaka iz Podravske Slatine, štab 4. divizije obustavio je napad i povukao jedinice u Bilogoru. U borbama imala je divizija 54 mrtva, 28 ranjenih i 5 nestalih. Izgubila je 5 puškomitraljeza, 55 pušaka i 7000 metaka.¹⁰⁾ Među poginulima bio je Đuro Konečni, član SKOJ-a iz Virovitice.

ĐURO KONEČNI

Đuro Konečni rođen je 6. ožujka 1921. u Virovitici. Ondje je završio osnovnu školu i, zatim, bavio se zemljoradnjom. U srpnju 1941. sudjelovao je u formiranju skojevske organizacije u Petrovcu i bio je njen član. Pomagao je u organiziranju ustanka. U srpnju 1942. zajedno s bratom Josipom, stupio je u Prvi slavonski NOP odred. U prosincu 1942. premješten je u treću četuvog bataljona 17. NO brigade. Poginuo je u napadu na uporište u Virovitici.

7. Isto i Bilogorski partizanski odred 70.
8. Zbornik, tom V, knj. 12, dok. 130. i Građa, knj. IV, dok. 76.
9. Isto.
10. Zbornik, tom V, knj. 12, dok. 36, 37, 38, 42, 46, 54, 60, 139, 140. i 154.

Duro Konečni

21. veljače — U izvještaju štaba drugog NOP odreda. Treće operativne zone, navodi se da je jedan bataljon upućen na pustaru kod Gačišta da razoruža 3 stražara i dovede 70 muškaraca Srba koji su ondje radili na ekonomiji u tzv. »časnoj radnoj bojni«. Pri povratku bataljon je prekinuo PTT veze i zapalio zgradu željezničke stanice u Cabuni.¹¹⁾
- I. ožujka — Prema neprijateljskom izvještaju, partizani su na kilometar . pol udaljenosti od Slavonske Pivnice porušili željezničku prugu, pa je oklopni vlak skliznuo s tračnica. ¹²⁾
8. ožujka — U Jasenašu je povodom proslave Dana žena održan masovni zbor AFŽ-a kojem je prisustvovalo 150 žena iz Jasenaša i okolice.¹³⁾
9. ožujka— Formiran je Kotarski komitet SKOJ-a Virovitica od 4 člana. L vrijeme formiranja na kotaru bilo je 10 grupa SKOJ-a sa 76 članova. Grupe su postojale u Borovi, Budrovcu, Lozanu, Petrovcu, Rogovcu, Slavonskoj Pivnici, Starom Rezovcu, špišić Bukovici, Trapinskoj i u virovitičkoj gimnaziji.¹⁴⁾
12. ožujka — U izvještaju Okružnog komiteta KPH Virovitica navodi se da je iz Trapinske otišla u jedinice NOV grupa od 25 omladinaca. Dodaje se, da je od 1. do 12. ožujka 1943. s virovitičkog kotara u NOV otišlo ukupno 50 omladinaca i dvije omladinke, od kojih su 38 Hrvati i 14 Srbi.¹⁵⁾
13. ožujka — U izvještaju Okružnog komiteta KPH Virovitica, navodi se da je 13. ožujka 1943. organizaciono stanje KPH, SKOJ-a, AFŽ-a i NOO-a na virovitičkom kotaru slijedeće:¹⁶⁾

11. Isto, dok. 74.
12. Isto, knj. 13, dok. 105.
13. Građa, knj. IV, dok. 133.
14. Isto.
15. Isto.
16. Isto.

— Kotarski komitet KPH imao je 3 člana, 8 partijskih organizacija sa 26 članova, i 2 kandidatske grupe KPH sa 12 članova. Partijske organizacije postojale su od ranije u Borovi, Budrovcu, Trapinskoj i Virovitici. U razdoblju između 10. siječnja i 10. ožujka 1943. formirane su nove u Lozanu, Starom Gracu, špišić Bukovici i Turanovcu. Istodobno, formirane su kandidatske grupe KPH u Pčeliću i Trapinskoj.

— Kotarski komitet SKOJ-a imao je 4 člana, skojevsku grupu na virovitičkoj gimnaziji sa 12 članova, i 9 grupa na terenu sa 64 člana.

— Kotarski odbor AFŽ-a imao je 6 članica i 11 mjesnih odbora sa 89 odbornica i 300 članica.

— Na kotaru je formirano 5 mjesnih narodnooslobodilačkih odbora.

Sjedišta kotarskih ustanova bila su ilegalna i, povremno, nalazila su se na području Gakova, Bukove i Jasenaša.

20—31. ožujka — Za vrijeme neprijateljske ofanzive »Braun« u Slavoniji, od 20. do 31. ožujka 1943. poginuli su s virovitičke općine članovi KPH Ivan Benjak Ježek, Savo Janić, Edo Lipšić Ero, Dušan Uskoković Dabetić, Julio Vuković šimšir i Ranko Vuković Krndija.¹⁷⁾

Ivan Benjak Ježek

IVAN BENJAK JEŽEK

Ivan Benjak rođen je 1900. u Remetincu, općina Novi Marof. Ondje je završio osnovnu i u Zagrebu ugostiteljsku školu. Kao ugostiteljski radnik radio je u Zagrebu, Karlovcu, Daruvaru, Grubišnom Polju i od 1928. u Vi-

17. Pregled, 237—238. i memoarske bilješke Benedikta Audija Grge iz Virovitice, Zdravka Uskokovića iz Voćina, Dragana Volnera iz Zagreba i Dušana Skorupana iz Virovitice.

rovitici. Djelovao je u nezavisnim sindikatima i 1926. primljen je u KPJ. Sudjelovao je u svim aktivnostima koje je organizirala partijska organizacija u Virovitici.

Od 1940. bio je član Kotarskog i Mjesnog komiteta KPH Virovitica. Nakon okupacije 1941. sudjelovao je u organiziranju ustanka. U svibnju 1942. zaprijetila mu je opasnost od hapšenja, pa je otišao u NOV. Ondje je, kasnije postavljen za informativnog oficira u trećem bataljonu drugog NOP odreda, Treće operativne zone.

Početkom ožujka 1943. izabran je za delegata Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) za kotar Viroviticu. Krenuo je na prvo zasjedanje u Lici, ali zbog neprijateljske ofenzive u Slavoniji, od 20. do 31. ožujka 1943. nije mogao prijeći preko rijeke Save i vratio se natrag. Poginuo je u ožujku 1943.

SAVO JANIĆ

Rođen je 1917. u Slavonskoj Pivnici, općina Virovitica. Ondje je završio osnovnu školu i, zatim, bavio se zemljoradnjom. Od ljeta 1941. surađivao je s partijskom organizacijom u Borovi i održavao veze s ilegalcima u Levinovcu. Sudjelovao je u organiziranju ustanka. Krajem 1941. stupio je u Papučko-krndijski partizanski odred. Raspoređen je u četvrti vod. Kasnije bio je u prvom slavonskom NOP odred. Primljen je za člana KPH. Umro je u proljeću 1943. od tifusa u bolnici na Papuku.

EDO LIPŠIĆ ERO

Edo Lipšić Ero rođen je 1914. u Pečuhu, Mađarska. Nakon završene osnovne škole izučio je trgovački zanat i kao trgovački pomoćnik radio je u Virovitici. Od 1937. bio je član URS-a i surađivao je s komunistima. Nakon okupacije 1941. pomogao je u organiziranju ustanka, i primljen je za kandidata KPH. Zbog opasnosti od hapšenja, Mjesni komitet KPH uputio ga je u Bilogorsku partizansku čet. u koju je stupio 15. travnja 1942. u Jasenašu. U čet. bio je borac i u rujnu 1942. primljen je za člana KPH. Kasnije postavljen je za zamjenika komandanta Komande mjesta u Gornjim Borkima kod Daruvara. Za vrijeme neprijateljske ofanzive u Slavoniji, u ožujku 1943. obolio je od tifusa. Prilikom evakuiranja iz previjališta, kod Zaila na Ljutocu, u nesvijesti iskočio je iz kola, i ubio se.¹⁸⁾

DUŠAN USKOKOVIC ĐABETIĆ

Rođen je 1920. u Slavonskoj Pivnici, općina Virovitica. Ondje je završio osnovnu školu i u Rajlovcu kod Beograda dvogodišnju podoficirsku zrakoplovnu školu. Zatim, služio u ratnom zrakoplovstvu bivše Jugoslavenske vojske. Prilikom napada Nijemaca u travnju 1941. spasio se od zarobljavanja, presvuкао u civil i došao u Pivnicu.

18. Prema sjećanju Dragana Volnera iz Zagreba.

Dušan Uskoković Dabetić

Sa svojim bratom Zdravkom prikupio je nešto odbačenog oružja i opreme kod Pčelića i Slavonske Pivnice i sklonio ga u klijet. Od kolovoza 1941. surađivao je s partijskom organizacijom u Borovi i održavao veze s ilegalcima u Levinovcu i Lisičinama. Osiguravao je smještaj i kretanje političkih radnika na terenu. Sudjelovao je i u drugim aktivnostima u vezi s organiziranjem ustanka. Zbog opasnosti od ustaša, otišao je 9. veljače 1942. u Papučko-krndijski partizanski odred. U ožujku 1942. premješten je u novoformirani Prvi slavonski NOP odred. Postavljen je za vodnika. Primljen je za člana KPH.

U listopadu 1942. premješten je u 12. NO brigadu i postavljen za komandira treće čete, u četvrtom bataljonu. Za vrijeme neprijateljske ofanzive »Braun«, od 20. do 31. ožujka 1943. u Slavoniji, ranjen je kod Starog Zvečeva. Umro je nekoliko dana kasnije u vojnoj bolnici broj 2 na Psunju.

JULIO VUKOVIĆ ŠIMŠIR

Julio Vuković šimšir rođen je 20. rujna 1900. u Žlebinama, općina Virovitica. Nakon četverorazredne osnovne škole završio je dva razreda željezničarske škole i izučio kovački i strojobraverski zanat. Zatim, radio je do 1926. u Osijeku i Beogradu, a poslije u Virovitici: najprije u strojarnici ledane, a potom u gradskoj Munjari (električnoj centrali). Od 1920. djelovao je u radničkom pokretu. Otad, bio je član SKOJ-a. Od 1926. član partijske organizacije u Virovitici. Djelovao je u mjesnom međustrukovnom sindikalnom vijeću i Radničkoj čitaonici i sudjelovao u drugim aktivnostima koje je organizirala partijska organizacija u Virovitici. Od 1940. bio je član Kotar-

Julio Vuković Šišmir

skog i sekretar Mjesnog komiteta KPH. Obje dužnosti je obavljao do kolovoza 1942. kada je uhapšen i zatvoren. Nakon nekoliko dana pobjegao je* iz zatvora na slobodni teritorij u zapadnoj Slavoniji. Ondje je, u svojstvu vojnopolitičkog radnika, raspoređen, najprije, u drugi NOP odred Treće operativne zone, zatim u Kalnički NOP odred a, potom, u vojnu bolnicu na Ljutoću. Poginuo je krajem ožujka 1943. prilikom evakuiranja ranjenika iz previjališta, kod Zaila u unutrašnjost Papuka.

RANKO VUKOVIĆ KRNDIJA

Rođen je 1916. u Borovi, općina Virovitica. Ondje je završio osnovnu školu i, zatim, bavio se zemljoradnjom.

Od 1938. surađivao je s komunistima i 1939. primljen je za člana KPH, u partijskoj organizaciji u Borovi. Nakon okupacije 1941. sudjelovao je u organiziranju ustanka. Bio je zamjenik i, kasnije, sekretar partijske organizacije. Zbog opasnosti od ustaša, otišao je u ožujku 1942. u Prvi slavonski NOP odred. Za odmazdu, odveli su mu ustaše u koncentracijski logor u Jasenovcu cijelu obitelj (roditelje, ženu i djecu) i pogubili.

U NOV bio je delegat vođa i zamjenik komesara čete. Početkom 1943. premješten je za komesara vojne bolnice kod Slavonskog Drenovca. Obolio je od tifusa, i umro krajem ožujka 1943.

21. ožujka — U Obiju kod Kalinovika poginuo je 21. 3. 1943. pripadnik druge proleterske NO udarne brigade Marko Mađerčić iz Bušetina. 18)

Marko Mađerčić

MARKO MAĐERČIĆ

Rođen je 25. travnja 1908. u Bušetini, općina Virovitica. Ondje je završio osnovnu školu. U Virovitici izučio je strojobraverski zanat.

U doba ekonomske krize od 1929. do 1932. u potrazi za poslom putovao je u Italiju, Grčku i Albaniju. Vratio se u zemlju i poslije odsluženja vojnog roka zaposlio se u ljevaonici u Jagodini, današnjem Svetozarevu. Ondje je surađivao s komunistički orijentiranim radnicima i od 1935. bio je član i aktivist mjesnog međustrukovnog sindikalnog vijeća. U jesen 1940. sudjelovao je u organiziranju štrajka metalčkih radnika. Otad, bio je kandidat KPJ. Izabran je u odbor podružnice metalčkih radnika.

Nakon okupacije 1941. sudjelovao je u organiziranju ustanka u Jagodini. Osmnaestog srpnja 1941. stupio je u Beličku partizansku čet, u sastavu Pomoravskog NOP odreda. Početkom ožujka 1942. premješten je u treću čet, trećeg bataljona druge proleterske udarne brigade. Poginuo je 21. ožujka 1943. u Obiju na Neretvi kod Kalinovika u borbi s ustašama.¹⁹⁾

6. travnja — 2. svibnja — U neprijateljskim izvješćajima navodi se da je Mađarska zajednica organizirala iseljavanje pripadnika mađarske narodnosti s daruvarskog, garešničkog, grubišnopoljskog, i virovitičkog kotara u Mađarsku. Iseljavanje je započelo u ožujku 1943. i trajalo je do početka svibnja 1943. Odobrio ga je njemački general koji je zapovijedao 187. rezervnom divizijom. S tim se suglasilo zapovjedništvo prve gorske domobranske divizije u Daruvaru. Međutim, civilni organi u Kotarskoj oblasti u Viro-

19. Milan Nef Biografski podaci Marka Mađerčića.

vitici, Velikoj župi Baranji u Osijeku i pogranični organi u Neteči i Terezinom Polju nisu imali nikakve instrukcije o iseljavanju, pa su ga nastojali spriječiti. No, budući da je granična straža u Neteči bila razoružana od partizana, a oružnička straža iz Terezinog Polja pobjegla u Viroviticu, iseljavanje se nastavilo. Iseljenici su nekontrolirano prelazili granicu kod Sane majura, i ne zna se koliko ih je otišlo. Kad je kontrola granice uspostavljena, iseljavanje je zaustavljeno. Tada je vođa Mađarske zajednice iz Suhopolja, koji je rukovodio iseljavanjem, tražio odobrenje od uprave carinarnice. Ova je dozvolila prijelaz putnika, ali ne i izvoz dobara i blaga. Međutim, 6. travnja 1943. u 13 sati, stigao je nenajavljeni transport sa deset vagona iz Miokovićeve u Terezino Polje. Teglio ga je oklopni vlak, pod pratnjom folksdojčera iz trećeg bataljona ES iz Miokovićeve. Carinarnica je ponovila zabranu izvoza poljoprivrednog inventara, pokućstva, živežnih namirnica, svinja, stoke i peradi, ali pratnja to nije poštivala. Za nekoliko minuta transport je krenuo preko granice i carinici nisu stigli ni putnike prebrojiti.

Slijedećeg dana, 7. travnja u 10,30 sati, stigao je transport od 15 vagona, pod pratnjom oklopnog vlaka s posadom ES. Carinici su za 10 minuta, koliko je kompozicija stajala u stanicima, uspjeli prebrojiti 65 osoba, 20. svinja, 30 peradi, dosta živežnih namirnica i pokućstva. Istog dana, u 16,30 sati, ista pratnja dopremila je transport sa 10 vagona. U vagonima se nalazila 61 osoba s dosta dobara i blaga. U 7,15 sati, 9. travnja, granicu je prešao transport od pet vagona. Do 25. travnja granicu je ukupno prešlo osam kompozicija. Zadnja, deveta kompozicija, granicu je prešla 2. svibnja 1943. U njoj su mađarske vlasti, navodno, otkrile skriveno oružje i zabranile daljnje useljavanje. Upućena je verbalna nota hrvatskoj vladi u kojoj se tvrdilo da su lokalne vlasti poticale iseljavanje Mađara da bi dobile njihovu imovinu. To, međutim, nije točno, jer je većina iseljenika bila iz sela nad kojima vlasti »NDH« nisu imale kontrolu. Osim toga, među njima bilo je dosta ustaških obitelji.

S virovitičkog kotara Mađari su se iseljavali iz Budakovca, Detkovca, Crnog Zatonja, Novoga Graca, Pepelane, Rezovačkih Krčevina i Terezinog Polja. Međutim, dodaje se, da se već u travnju i početkom svibnja 1943. vratilo, ili se željelo vratiti, dosta obitelji jer im mađarske vlasti nisu ispunile obećanja dana početkom selidbe.

U izvještajima Okružnog i Kotarskog komiteta KPH Virovitica, u više navrata, analiziran je problem iseljavanja pripadnika mađarske narodnosti. I ne samo njih. Nijemci su, na primjer, najprije započeli iseljavati pripadnike njemačke narodnosti iz sela koja nisu mogli kontrolirati. Još krajem 1942. iselili su njemačke obitelji iz brdskih predjela Bilogore i Papuka: prve iz Pčelića, a kasnije i iz ostalih mjesta. Zatim, organizirali su iseljavanje Mađara, a slično pokušali su i sa čehoslovacima.

Njemačke obitelji bile su prilično disciplinirane i dale su se iseliti u Njemačku mada je bilo stanovitog otpora i izbjegavanja. Tako je, na primjer, iz Virovitice nekoliko porodica prebjeglo na slobodni teritorij, dok je veći broj s područja kotara odbio iseljavanje. S Mađarima je išlo još teže. Oni su, u većini, odbili iseljavanje, a mnogi od onih, koji su se iselili, ubrzo su se vratili. Tome su pripomogle i mađarske vlasti koje su uvidjele da doseljenici šire vijesti o narodnooslobodilačkoj borbi jugoslavenskih naroda protiv fašizma, pa su se uplašile od pobune vlastitog naroda. Zbog toga, ne samo da su zabranile daljnje useljavanje nego su prisilile doseljene da se vrate.

Česi i Slovaci nisu nasjeli fašističkoj propagandi. Oni su organizirano davali otpor pokušajima iseljavanja. Opći je zaključak da su njemački i mađarski fašisti iseljavanjem Nijemaca i Mađara s daruvarskog, garešničkog, grubišnopoljskog i virovičkog kotara, pokušali suziti bazu narodnooslobodilačkog pokreta na tom području i pridobiti više pripadnika tih narodnosti u svoje vojne jedinice. Budući da rezultata nije bilo, odustali su od pokušaja.²⁰⁾

- 12 13. travnja — Prema neprijateljskom izvještaju, kod željezničke stanice u Pčeliću naišao je teretni vlak na minu. Oštećena je lokomotiva i sedam vagona. Ranjena su dva željezničara. Prekinuta je pruga.²¹⁾
13. travnja — Prema neprijateljskom izvještaju, partizani su na putu između Virovitice i Gačišta oteli dva kamiona drugog konjičkog sklopa iz Virovitice. U protunapadu jedan je kamion povraćen, a drugi uništen.²²⁾
19. travnja — U izvještaju štaba Treće operativne zone navodi se, da je od prijašnje ispostave Psunjskog vojnog područja, koja je djelovala u Bilogori od 26. veljače 1943. formirana, 19. travnja 1943. Komanda Bilogorskog vojnog područja, sa sjedištem u Maloj Dapčevici. Komanda je obuhvaćala kotareve Grubišno Polje, Viroviticu i manje dijelove kotareva Bjelovara, Đurđevca i Daruvara. Prilikom formiranja imala je četiri straže, s po 18 do 20 vojnika, radnu četvu, koja je imala 14 konspirativnih skladišta s namirnicama, postolarsku radnju, žensku krojačku grupu i sanitetski odjel s tri ambulante, u kojima je bilo 86 bolesnih, od kojih 44 tifusara.²³⁾
23. travnja — Prema izvještaju Okružnog komiteta KPH Virovitica, folksojčeri (dijelovi njemačkog trećeg bataljona »Maksimilijan Emanuel fon Bajern«) pohvatali su 22. travnja 1943. na sajmu u Virovitici, oko 150 osoba, od kojih su 95-tero otpremili u Njemačku na prisilni rad. Ubili su dva domobranska stražara zbog toga što su na sajam pustili jednu ženu bez propusnice.²⁴⁾

20. Građa, knj. V, dok. 135, knj. VII, dok. 48. i Arhiv IHRPH Zagreb, kut. 125—138.

21. Zbornik, tom V, knj. 14, dok. 152.

22. Isto.

23. Građa, knj. V, dok. 60, 64. i Bilogorski partizanski odred, 109.

24. Građa, knj. V, dok. 187.

23. travnja — Prema neprijateljskom izvještaju, na pruži sjeverno od Slavon-ske Pivnice prema Suhopolju, 23. travnja 1943. u 11,30 sati, su-darila se u punoj brzini lokomotiva s oklopnim vlakom iz Mi-okovićeva. Poginulo je 8 i ranjeno 10 Nijemaca iz trećeg bereit-schaft bataljona. Bio je to treći bataljon »M. E. fon Bajern« iz Miokovićeva. Lokomotive su oštećene i dva oklopna vagona uni-štena. U sudaru poginuo je mašinovođa.²⁵⁾
24. travnja — Presudom vojnog suda Komande Bilogorskog vojnog područja, od 24. travnja 1943. osuđen je na smrt strijeljanjem zapovje-dnik ustaške mladeži iz Pepelane — Vodice. Istragom utvrđe-no je da je bio aktivni ustaša, da je sudjelovao u iseljavanju stanovništva 1941. u Srbiju, u hapšenju i pogubljenju više oso-ba s virovitičkog i daruvarskog kotara, u paljenju i pljačkanju sela i drugim zlodjelima protiv naroda i narodne imovine. Pre-suda je izvršena nakon odobrenja višeg vojnog suda istog dana u 17 sati.²⁶⁾
24. travnja — Nijemci (folksdojčeri) u Lukaču otvorili su iz puškomitraljeza vatru na povorku žena koje su iz crkve išle na groblje. Ubili su dvije starice: jednu iz Budrovca i drugu iz Dugog Sela.²⁷⁾
30. travnja — Prema izvještaju Razdjela rizničarske straže u Virovitici, par-tizani su 27. travnja 1943. izveli manju akciju u Virovitici, a 30. travnja 1943. u Terezinom Polju. Radilo se o akcijama partizan-ske straže iz Jasenaša i terenske partizantske grupe iz Budrovca. Zbog toga je rizničarska straža pobjegla iz Terezinog Polja u Viroviticu.²⁸⁾
1. svibnja — Povodom proslave 1. maja u Jasenašu održan je narodni zbor kojem je prisustvovao narod iz okolice Jasenaša, Pčelića i Tra-pinske. Zbor su organizirale društvenopolitičke organizacije vi-rovitičkog kotara u zajednici s Komandom Bilogorskog vojnog područja.²⁹⁾
4. svibnja — U Bukovi je, mada sa zakašnjenjem, održan narodni zbor u povodu proslave 1. maja. Osiguravala ga je od Virovitice i Su-hopolja partizanska straža iz Jasenaša. Straži je predana jedna skrivena puška i 400 metaka od bivše jugoslavenske vojske.³⁰⁾
5. svibnja — Prema izvještaju Okružnog komiteta KPH Virovitica, s virovi-tičkog su kotara, od 18. travnja do 5. svibnja 1943. u NOV stu-pila 83 dobrovoljca. Dodaje se, da u gotovo svim ravničarskim mjestima ima po desetak i više dezertara iz domobranstva i da je većina voljna stupiti u NOV, ali strahuju da im porodice ne stradaju od ustaških i njemačkih represalija.

U to doba imali su folksdojčeri na kotaru nekoliko straža (tzv. Heimatwacht — domovinska straža) a ustaše u Virovitici

25. Zbornik, tom V, knj. 14, dok. 154.

26. Vojnohistorijski institut JNA Beograd, kut. 1753—5.

27. Građa, knj. V, dok. 187.

28. Regesta, svezak 2, dok. 244. i 247.

29. Građa, knj. V, dok. 115.

30. Isto.

imale su oko 35 svojih čarkara. Ni jedni ni drugi nisu imali ni kakvu podršku naroda. Naprotiv, odasvud upućivani su zahtjevi političkim rukovodstvima i jedinicama NOV da ih se što prije likvidira. Vojna i politička rukovodstva težila su da se zahtjevima udovolji. S tim u vezi, svim operativnim i terij tori jalnim vojnim komandama dana su uputstva za likvidiranje njemačkih i ustaških straža na terenu, što su ove i, dotad, činile. Međutim, neprijateljske su straže partizanima često izmicale pod zaštitu domobranske posade.

Drugi konjički sklop imao je u Virovitici oko 600 domobrana i u nekim mjestima izvan grada držao je jaka stražarska odjeljenja, koja nije bilo moguće likvidirati bez većih snaga NOV, a one su bile angažirane u drugim krajevima. Zbog toga, određene su dvije grupe aktivista da politički djeluju među domobranima i pripreme ih za dobrovoljni prijelaz u NOV.³¹⁾

9/10. svibnja — Prema neprijateljskom izvještaju, partizani su noću, 9/10.

svibnja 1943. manjim snagama, u tri navrata, prodrli u Viroviticu, ali su protunapadom istjerani bez ikakvih gubitaka. Radilo se o demonstrativnom napadu straže Komande Bilogorskog vojnog područja iz Jasenaša i izviđačkih dijelova 18. NO brigade, u cilju zastrašivanja i sprečavanja neprijatelja da napadnutom uporištu u Voćinu šalje pomoć. Jedinice 4. slavonske divizije tada su, po treći put, napale i definitivno likvidirale neprijateljsko uporište u Voćinu.³²⁾

15/16. svibnja — Prema neprijateljskom izvještaju, partizani su noću, 15/16.

svibnja 1943. između špišić Bukovice i Pitomače porušili 50 metara pruge i pokidali 500 metara telefonskih žica. Istodobno, prekinuli su telefonske veze između Virovitice i Miokovićeva. Diverzije su izvele straže Komande Bilogorskog vojnog područja i izviđački dijelovi 16. omladinske NO brigade.³³⁾

18/19. svibnja — Prema neprijateljskom izvještaju, odbijen je manji napad partizana na željezničku stanicu u Virovitici, bez vlastitih gubitaka.³⁴⁾

22. svibnja — U izvještaju Oblasnog komiteta KPH za Slavoniju, od 22. svibnja 1943. i Okružnog komiteta KPH Virovitica za svibanj 1943. navodi se, da je organizirano stanje KPH, SKOJ-a, AFŽ-a i NOO-a na virovitičkom kotaru slijedeće:³⁵⁾

— Kotarski komitet KPH ima 6 članova, 5 partijskih organizacija sa 19 članova, i 8 kandidatskih grupa KPH u 35 kandidata. Partijske organizacije postojale su od ranije u Budrovcu, Starom Gracu, Trapinskoj i Turanovcu. U razdoblju, od 10. 3. do 22. 5. 1943. formirana je organizacija u Koriji. Istodobno, formirane su nove kandidatske grupe KPH u Borovi, Bukovi, Cabuni, Lozanu, Starom Gracu, Starogradačkom Marofu i Vodicama, dok je od ranije postojala u Pčeliću.

31. Isto, dok. 187.

32. Zbornik, tom V, knj. 15, dok. 142.

33. Isto, dok. 156.

34. Isto, dok. 162.

35. Grada, knj. V, dok. 150. i 187.

- Kotarski komitet SKOJ-a ima 5 članova, jednu skojevsku grupu u gradu, 5 aktiva na gimnaziji i 11 grupa na terenu, s ukupno 65 članova.
 - Kotarski odbor AFŽ-a ima 7 članica i 24 mjesna odbora sa 300 članica.
 - Na kotaru ima 18 mjesnih narodnooslobodilačkih odbora.
- 26 27. svibnja — Prema neprijateljskom izvještaju, posada iz Virovitice odbila je manji partizanski napad na grad. Gubici se ne navode ni na jednoj strani. U to doba u Bilogori nalazila se 16. omladinska NO brigada i vjerovatno je da su njeni manji dijelovi improvizirali napad.³⁶⁾
28. svibnja — Diverzantska grupa 6. korpusa NOVJ postavila je minu na pruzi kod željezničke stanice u Vukosavljevici. Na minu naišao je teretni vlak. Od eksplozije iskliznula su s tračnica četiri vagona. Razrušeno je trideset metara pruge. U neprijateljskom izvještaju navodi se da je brзом intervencijom spriječeno da partizani izvuku plijen iz vagona.³⁷⁾
- 2.9. svibnja — U izvještaju Komande Bilogorskog vojnog područja, navodi se da je njena straža iz Jasenaša zaplijenila, 29. svibnja 1943. sanduk mauzer metaka u Pčelicu. Dodaje se, da je u posljednjih deset dana straža uhapsila u Pčelicu i Pepelani tri neprijateljska doušnika i u Rezovcu zaplijenila dvije uniforme.³⁸⁾
3. lipnja — U neprijateljskom izvještaju navodi se da su partizani odveli iz sirotišta u Cabuni pet osoba i zaplijenili manje količine robe.³⁹⁾
- 5/6. lipnja — Straža Komande Bilogorskog vojnog područja iz Jasenaša, na prijedlog mjesnog NOO-a, konfiscirala je u Budanici imovinu jednog ustaše.⁴⁰⁾
8. lipnja — Straža Komande Bilogorskog vojnog područja iz Jasenaša, u suradnji s mjesnim NOO-om iz Rezovca, zaplijenila je u Ovčari pušku i nešto vojne opreme.⁴¹⁾
9. lipnja — Ojačana straža Komande Bilogorskog vojnog područja iz Jasenaša napala je u pokretnoj ekonomiji kod Gacišta stražu koja je osiguravala domobransku radnu satniju. U kratkom puškaranju zarobljeno je 13 domobrana i zaplijenjen puškomitraljez, 8 pušaka i troja kola vojne opreme. Iz Virovitice su odmah upućena borna kola oklopnog sklopa PTS u potjeru prema Gacištu i oklopni vlak prema Suhopolju. U borbi koja je trajala dva sata partizanska straža nije mogla uništiti borna kola, pa se preko Orešca i Bistrice povukla u Gornje Kusunje pod zaštitu 18. NO brigade. Oslobodila je zarobljenike i ostavila kola s plijenom. U borbi je lakše ranjen jedan partizan. U neprijatelj-

36. Zbornik, tom V, knj. 15, dok. 185. i knj. 16, dok. 36.
37. Isto, knj. 15, dok. 190. i Građa, knj. VI, dok. 25.
38. Građa, knj. VI, dok. 44.
39. Zbornik, tom V, knj. 16, dok. 124.
40. Građa, knj. VI, dok. 44.
41. Isto.

skim izvještajima navodi se da su partizani napali presecu pokretne ekonomije kod Gacišta, zarobili trinaest momaka, razoružali ih i pustili. Zaplijenili su troja kola (zaprežna) s opremom. Intervencijom oklopnog sklopa PTS i oklopnog vlaka iz Virovitice, kola s opremom su povraćena i dotjerana u Viroviticu u 18 sati. Tom prilikom oklopni vlak naletio je kod Suhopolja na seosku kočiju, koja je prelazila preko pruge i iskliznuo s tračnica.⁴²⁾

Napad na Suhopolje

- 12 13. lipnja — Noću, 12 13. lipnja 1943. u 0,15 sati, treći bataljon 16. omladinske NO brigade napao je stražu na željezničkoj stanici u Suhopolju. Stražu je sačinjavalo 26 domobrana virovitičkog konjičkog sklopa. U kratkoj borbi poginuo je jedan i zarobljeno sedamnaest domobrana, dok su se petorica probila iz obruča i pobjegla u Viroviticu, a trojica su se sakrila i kasnije otišla kućama. Zaplijenjene su 22 puške, 2000 metaka, 20 kola živežnih namirnica i druga roba. Zapaljena je zgrada željezničke stanice, tri skladišta i osam teretnih vagona. U središtu Suhopolja zapaljena je zgrada općine. Bataljon nije imao gubitaka i, ujutro, povukao se iz uporišta. U neprijateljskim izvještajima navodi se, da su partizani napali i svladali stražu na željezničkoj stanici i da se spasilo samo pet domobrana, koji su se s puškomitraljezom probili u Viroviticu. Dodaje se da su odvezene živežne namirnice i druga roba iz tri skladišta i osam teretnih vagona i da su zatim zapaljena skladišta, vagoni i zgrada stanice, koja je do temelja izgorjela. U uporištu zapaljena je općina i pošta. Prije napada prekinuta je pruga prema Virovitici, Cabuni i Slavonskoj Pivnici.⁴³⁾
19. lipnja — U izvještaju Okružnog komiteta KPH Virovitica, od 19. lipnja 1943. dani su podaci o organizacionom stanju političkih organizacija i narodnooslobodilačkih odbora za kotar Viroviticu kako slijedi:
- Kotarski komitet KPH Virovitica ima 7 članova, 6 partijskih organizacija: Budrovac, Korija, Stari Gradac, Trapinska, Vodiće i kurire pri Kotarskom komitetu KPH, sa 25 članova, i 8 kandidatskih grupa KPH, sa 44 člana: Bukova, Korija, Lozan, Starogradački Marof, Stari Gradac, špišić Bukovica, Pčelić i Trapinska.
 - Kotarski komitet SKOJ-a ima 5 članova, 9 skojevskih grupa, sa 52 člana, i 4 mjesna odbora USAOH-a, sa 68 članova.
 - Kotarski odbor AFŽ-a ima 8 članica, jedan općinski odbor sa 6 članica, i 27 mjesnih odbora, sa 183 odbornice i oko 1000 članica.
 - Na kotaru postoji jedan općinski i 21 mjesni NOO, s ukupno 93 odbornika.

42. Isto i Zbornik, tom V, knj. 16, dok. 139, i 143.

43. Zbornik, tom V, knj. 16, dok. 68, 156. i Građa, knj. VI, dok. 105.

Osnovan je Okružni NOO Virovitica. Njegov izvršni odbor ima 7, a plenum 12 članova. Nije označen datum i mjesto formiranja, ali se zna da je to bilo, 15. lipnja 1943. u sjedištu Okružnog komiteta KPH u Maloj Dapčevici. Dodaje se, da Kotarski komitet KPH Virovitica ima gerilsku grupu od 15 članova, koja je, 13. svibnja 1943. zarobila u Starogradačkom Marofu 9 domobrana, zaplijenila puškometraljez, 8 pušaka i 3000 metaka i prevrnula vojni kamion u potok Neteču. To je bila terenska partizanska grupa iz Starog Graca. Osim nje, formirane su, u to vrijeme, još dvije grupe: jedna u Budrovcu i druga u Detkovcu. Obje djelovale su do rujna 1943. i tada su uključene u Podravsku (Virovitičku) partizansku četu.

U izvještaju, nadalje, navodi se, da je s područja virovitičkog kotara, od 5. svibnja do 15. lipnja 1943. u NOV stupilo 155 dobrovoljaca, među njima 18 žena i da su u virovitičkom domobranskom konjičkom sklopu formirane dvije ilegalne grupe koje dostavljaju vojnoobavještajne podatke, rasturaju letke među vojnicima i pripremaju ih za prijelaz u NOV.⁴⁴⁾

20 21. lipnja — Prema neprijateljskom izvještaju, partizani su noću, 20 21. lipnja 1943. ušli u Cabunu i zaplijenili raznu robu.⁴⁵⁾

21 22. lipnja — Prema neprijateljskom izvještaju, partizani su porušili prugu kod željezničke stanice u Suhopolju.⁴⁶⁾

22 23. lipnja — Prema neprijateljskim izvještajima, u Jasenašu zapaženo je prikupljanje jačih partizanskih snaga (dijelovi 12. divizije NOV) Kod Virovitice prekinute su PTT veze, a u Starogradačkom Marofu zapaljeno je 4000 kg sijena otkupljenog za virovitički konjički sklop.⁴⁷⁾

26. lipnja — U neprijateljskom izvještaju navodi se da je razviđanjem terena zapadno i jugozapadno od Virovitice u smjeru Bilogore utvrđeno da se ondje nalaze jače partizanske snage. Bila je to 12. divizija NOV koja se preko Bilogore i Kalnika kretala u Hrvatsko Zagorje. Dodaje se, da je s jednom izviđačkom skupinom od 25 vojnika došlo do sukoba i da je tom prilikom jedan partizan zarobljen s puškom i municijom. Istodobno, kod željezničke stanice u Vukosavljevici teretni vlak naletio je na minu. Od eksplozije iskliznula je s tračnica lokomotiva i tri vagona.⁴⁸⁾

3. srpnja — Naredbom štaba 6. korpusa NOVJ, od 29. lipnja 1943. u Maloj Dapčevici, općina Grubišno Polje, formiran je Bilogorski narodnooslobodilački partizanski odred. U njegov sastav ušla je tadašnja Samostalna bilogorska partizanska četa, straža Okružnog komiteta KPH Virovitica i vod boraca i rukovodilaca, koji su iz štaba 6. korpusa upućeni u Bilogoru.⁴⁹⁾

44. Građa, knj. VI, dok. 71, Kronologija događaja na području općine Đurđevac, 26. Bilogorski partizanski odred, 104. i Pregled, 25. i 29.

45. Zbornik, tom V, knj. 16. 182.

46. Isto, dok. 186.

47. Isto, dok. 188. i 193.

48. Isto, dok. 198.

49. Bilogorski partizanski odred, 81.

6. srpnja — Između špišić Bukovice i Vukosavljevice naletio je teretni vlak na minu. Iskliznula je lokomotiva i 6 vagona.⁵⁰⁾
8. srpnja — Podravski NOP odred iz sastava 6. korpusa NOVJ napao je i u kratkoj borbi razoružao neprijateljsku stražu u Levinovcu. Zaplijenio je 31 pušku, 2675 metaka i drugu opremu. Odred nije imao gubitaka.⁵¹⁾
9. srpnja ■— Prema neprijateljskom izvještaju, jača partizanska skupinana-pala je istočno od Slavonske Pivnice pomoćni oklopni vlak u vrijeme njegova prolaza kroz željezničku stanicu u Slavon-skoj Pivnici. Posada je uzvratila vatrom i partizani su se po-vukli u smjeru Vočina. Ne spominje se da je bilo gubitaka ni na jednoj strani. Napad je izveo Podravski NOP odred.⁵²⁾
16. srpnja — Između Virovitice i špišić Bukovice naletio je teretni vlak na minu. Iskliznule su dvije lokomotive i dva vagona. Poginuli su vlakovođa i ložač i ranjen je poštariš.⁵³⁾
18. srpnja — Straža Komande Bilogorskog vojnog područja iz Jasenaša za-palila je, 18. srpnja 1943. naveče, u Borovi tri, i u Pčeliću tri vrša-lice koje su vršile žito za neprijateljsku vojsku. Ubijen je je-dan ustaša i zaplijenjen pištolj. U neprijateljskom izvještaju od 24. srpnja 1943. navodi se, da su partizani na teritoriji od Viro-vitice do Osijeka zapalili 113 vršalica koje su vršile žito za voj-ne potrebe. Mjestimice zapalili su stogove žita namijenjenog vojsci.⁵⁴⁾
- 27/28. srpnja — Prema neprijateljskom izvještaju, noću 27/28. srpnja 1943. bilo je manjeg puškaranja s partizanima na prilazima od Bilo-gore u Viroviticu. Radilo se o pripucavanju između izviđačkih dijelova 12. divizije NOV koja se iz Hrvatskog Zagorja vratila u Bilogoru, i domobranskih izviđača iz Virovitice. Nema poda-taka o gubicima ni na jednoj strani⁵⁵⁾
- 29/30. srpnja — Prema neprijateljskom izvještaju, uz pomoć oklopnog vla-ka iz Virovitice, odbijen je napad partizana na rizničarsku (ca-rinarsku) stražu kod dravskog mosta u Terezinom Polju. Zbog toga se straža slijedećih dana preselila u Neteču. Napad je iz-vela terenska partizanska grupa iz Budrovca ⁵⁶⁾

Formiranje Kotarskog NOO-a Virovitica

3. kolovoza — U Gakovu održana je osnivačka skupština na kojoj je formi-ran Kotarski NOO Virovitica. U izvršni odbor izabrano je 7 a u plenum 18 članova. Sjedište Kotarskog NOO-a, prvih dana, bilo je u Gakovu, a kasnije, uglavnom, u Jasenašu. U vrijeme njegova formiranja postojala su na kotaru 3 općinska NOO-a sa 28 odbornika, i 29 mjesnih NOO-a sa 138 odbornika.⁵⁷⁾

50. Zbornik, tom V, knj. 18, dok. 77.

51. Građa, knj. VI, dok. 180.

52. Zbornik, tom V, knj. 17, dok. 126.

53) Isto, dok. 155, knj. 18, dok. 77. i Građa, knj. VI, dok. 179.

54. Građa, knj. VI, dok. 167. i 174.

55. Zbornik, tom V, knj. 17, dok. 182. i Regesta, svezak 2, dok. 738.

56. Zbornik, tom V, knj. 17, dok. 194. i Regesta, svezak 2, dok. 754.

57. Građa, knj. VII, dok. 37. i Pregled, 279.

4/5. kolovoza — Štab 12. divizije NOV naredio je 16. omladinskoj NO brigadi »Joža Vlahović« da uz pomoć trećeg bataljona 18. NO brigade napadne i likvidira neprijateljsku posadu u Suhopolju noću, 4/5. kolovoza 1943. Prema prikupljenim informacijama u uporištu nalazilo se 60 neprijateljskih vojnika naoružanih sa 4 puškomitraljeza i puškama. Njihov zadatak bio je da osiguravaju željeznički promet od Suhopolja prema Podravskoj Slatini i Miokovićevu. Štab 16. omladinske NO brigade ocijenio je da je za njihovo razoružanje dovoljan jedan bataljon, pa ga je iza ponoći, 4/5. kolovoza 1943. od Borove uputio u napad. Ostale bataljone rasporedio je na zasjede prema Virovitici, Podravskoj Slatini i Miokovićevu. Međutim, neprijatelj je, po svemu sudeći, očekivao napad, i pravodobno povukao svoje stražare iz Suhopolja u Viroviticu, tako da je bataljon ušao u Suhopolje bez otpora i zadržao se cijelog dana. Posada iz Miokovićeve pokušala se probiti, ali je ispred Slavonske Pivnice naišla na zasjedu, pa se vratila. Zbog toga je posada iz Virovitice uputila oklopni vlak sa zadatkom da protjera partizane iz Suhopolja. Međutim, pruga je bila porušena ispred stanice, i vlak je iskliznuo s tračnica. Petog kolovoza, oko 20 sati, bataljon je vlak opkolio i pokušao razoružati oko 60 neprijateljskih vojnika u njemu, ali su ovi pružili jak otpor i polovicom snaga probili obruč i ušli u zgradu željezničke stanice, gdje su organizirali obranu. Kako bataljon nije imao teškog oružja (top i teški minobacač ostavio je u Jasenašu), nije mogao uništiti oklopne vagone i razoriti zgrade na stanici, pa se poslije neuspjelog juriša povukao u Borovu. Imao je tri mrtva i dva ranjena.

U neprijateljskom izvještaju navodi se da je oklopni vlak bio opkoljen, ali je posada jakim otporom odbila partizane i protjerala ih u Borovu. Ne spominje se da li je posada imala gubitaka.⁵⁸⁾

8. kolovoza — Straža Komande Bilogorskog vojnog područja iz Jasenaša zaplijenila je na cesti, između Pepelane i Pčelića, dva para konja i dvojica zaprežna kola, kojima su nakupci prevozili zob iz Pepelane za potrebe konjičke posade u Suhopolju.⁵⁹⁾

9. kolovoza — Dijelovi diverzantskog bataljona 6. korpusa NOVJ postavili su na pruzi kod Slavonske Pivnice minu na koju je naišao patrolni oklopni vlak. Oštećen je jedan vagon i porušeno 30 metara pruge.⁶⁰⁾

9/10. kolovoza — Prema neprijateljskom izvještaju, partizani su napali strazu u Ovčari, koja se bez gubitaka povukla u Viroviticu. Prema izvještaju Komande Bilogorskog vojnog područja, 9. kolovoza 1943. naveče, održavani su mitinzi u Rodinom Potoku i Trapinskoj. Da bi ih osigurala, razaslala je straža iz Jasenaša patrole u više smjerova. Patrola, koja se kretala na području Borove

58. Zbornik, tom V, knj. 18, dok. 10, 14, 44. i 161.

59. Građa, knj. VII, dok. 36.

60. Zbornik, tom. V, knj. 18, dok. 77. i 171.

pripucala je na neprijateljske stražare u Ovčari. Ovi su se uplašili i pobjegli u Viroviticu.⁶¹⁾

- 12 13. kolovoza — Dijelovi diverzantskog bataljona 6. korpusa NOVJ razorili su na željezničkoj stanici u Slavonskoj Pivnici rezervoar i pumpu za vodu, tri skretnice i zapalili skladište. U Pčeliću razorili su tri skretnice i zapalili staničnu zgradu. Istodobno, partizanska straža iz Jasenaša, uz pomoć vezista, pokidala je telefonske žice i izolatore uz prugu između Slavonske Pivnice i Pčelića u dužini 4 km.⁶²⁾
- 13/14. kolovoza — Prema neprijateljskom izvještaju, partizani su na željezničkoj stanici u Cabuni zapalili zgradu stanice i skladište. Akciju je izveo Podravski NOP odred.⁶³⁾
15. kolovoza — Straža Komande Bilogorskog vojnog područja iz Jasenaša zaplijenila je od ustaških obitelji u Pčeliću, koje su od vojnog suda proglašene narodnim neprijateljima, 8 krava, 5 svinja i dvojica zaprežna kola.⁶⁴⁾
15. kolovoza — Kotarski komitet KPH i SKOJ-a Virovitica organizirali su iz špišić Bukovice dobrovoljni odlazak 32 omladinca i omladinke u NOV. Istodobno, iz ostalih mjesta s kotara otišlo je u NOV 18 omladinaca, među kojima se nalazila nekolicina pobjeglih iz domobranstva. Oni su sa sobom donijeli i vojnu opremu. U neprijateljskim izvještajima navodi se da su partizani odveli iz špišić Bukovice 27 muških i ženskih osoba. Za ostala mjesta ništa se ne kaže.⁶⁵⁾
- 15 16. kolovoza — Podravski NOP odred, iz sastava 6. korpusa NOVJ, napao je u Gradini žandarmerijsku posadu, u kojoj se nalazilo 36 žandarma. Poslije kraćeg puškaranja, svi su žandarmi pobjegli u polje jednim maskiranim kanalom, i ondje se posakrivali. U žandarmerijskoj stanici zaplijenjeno je 7 pušaka, 1200 metaka, 8 bombi i nešto druge opreme. U mjestu uhapšen je i osuđen na smrt jedan ustaški doušnik. Odred je imao 2 ranjena.⁶⁶⁾
16. kolovoza — Obitelj njemačkog građanina koji je aktivno služio u njemačkim SS trupama, pokušala se iz Borove iseliti u Viroviticu s cjelokupnom imovinom. Vojni sud Komande Bilogorskog vojnog područja dozvolilo je iseljenje članovima obitelji samo s ručnom prtljagom, a svu ostalu imovinu straža iz Jasenaša zaplijenila je i predala na upotrebu vojnoj bolnici u Bilogori.⁶⁷⁾
17. kolovoza — Na prijedlog Kotarskog NOO-a Virovitica, straža iz Jasenaša zaplijenila je u Pepelani i Borovi, od ustaških obitelji, koje su od Vojnog suda proglašene narodnim neprijateljima, 5 krava i 12 svinja.⁶⁸⁾

61. Isto kao u primjedbama 59. i 60.

62. Zbornik, tom V, knj. 18, dok. 117 i 173.

63. Zbornik, tom V, knj. 18, dok. 174.

64. Isto kao u primjedbi 59.

65. Zbornik, tom V, knj. 18, dok. 179. i 186. i Arhiv IHRPH Zagreb, kut. 125—138.

66. Zbornik, tom V, knj. 18, dok. 119. i Grada, knj. VIII, dok. 93.

67. Grada, knj. VII, dok. 36.

68. Isto.

17. kolovoza — Održana je sjednica Kotarskog komiteta KPH Virovitica. Na sjednici razmatrana su vojno-politička, organizaciona i druga pitanja. Konstatirano je da se narodnooslobodilački pokret proširio u sva mjesta na području kotara i da su pozicije protivnika vrlo oslabljene. Neprijateljska uporišta postoje u Virovitici s oko 600, Koriji sa 60 i u Suhopolju sa 60 vojnika. Folksdojčeri imaju stražu u Breziku, a rizničari u Neteči. Ostala su mjesta pod kontrolom NOV. S područja kotara ima oko 30 aktivnih ustaša i svi su u postrojbama izvan kotara. Njemačka policijska oblast iz Osijeka formirala je u Virovitici od folksdojčera komandu SS policije s više od 50 vojnika. Oni pripadaju pod operativno rukovodstvo njemačkog trećeg policijskog puka u NDH.

U neprijateljskim zatvorima s kotara ima oko dvadeset osoba uhapšenih zbog suradnje s narodnooslobodilačkim pokretom. Među njima je pet članova KPH. Na istrazi su se svi dobro držali.

U NOV, od 25. srpnja do 17. kolovoza 1943. otišlo je 60 dobrovoljaca. Zbog toga što sve kotarske ustanove imaju sjedište u Jasenašu, Okružni NOO Virovitica izdvojio ga je iz grubišno-poljskog i priključio virovitičkom kotaru. Istodobno, iz daruvarskog kotara izdvojena su sela: Velika i Mala Babina Gora, Removac, Mala Klisa i Gvozdanska i priključena virovitičkom kotaru. Iz đurđevačkog kotara priključeno je selo Sedlarica.

Na sjednici Kotarskog komiteta KPH zaključeno je da se pristupi formiranju općinskih komiteta KPH u svim onim općinama u kojima za to postoje uvjeti. U izvještaju navodi se da je organizaciono stanje političkih organizacija i narodnooslobodilačkih odbora na kotaru sljedeće:⁶⁹⁾

- Kotarski komitet KPH ima 6 članova i 8 partijskih organizacija, sa 40 članova.
- Kotarski komitet SKOJ-a ima 4 člana i 10 skojevskih grupa, sa 34 člana.
- Kotarski odbor AFŽ-a ima 4 članice i 14 mjesnih odbora. Zbog loše aktivnosti, od lipnja do kolovoza 1943. raspušten je Općinski odbor AFŽ-a u špišić Bukovici i 13 mjesnih odbora AFŽ-a.
- Kotarski NOO ima izvršni odbor od 7 i plenum od 18 članova. Postoje tri općinska NOO-a, sa 28 odbornika, i 29 mjesnih NOO-a, sa 138 odbornika.

19. kolovoza — Prvi bataljon Podravskog NOP odreda porušio je prugu s obje strane željezničke stanice u Slavonskoj Pivnici. Na stanici nalazila su se dva pomoćna oklopna vlaka. Posade su napustile vlakove i otišle u Miokovićevo. Bataljon je oštetiio lokomotive i zapalio sedam vagona. Pomoćni oklopni vlakovi imali su drvene »G« vagone koji su s vanjske strane bili obloženi debelim limom.⁷⁰⁾

69. Isto, dok. 37.

70. Isto, dok. 93.

21. kolovoza — Budući da je prikupio informacije o pripremanju neprijateljske ofanzive na slobodni teritorij u Bilogori, štab 12. divizije NOV naredio je 16. i 18. NO brigadi da poruše željezničke i cestovne komunikacije na području Daruvara, Miokvićeva, Suhopolja, Virovitice, špišić Bukovice i Grubišnog Polja. Na rušenju angažirani su dijelovi diverzantskog bataljona 6. korpusa NOVJ i Bilogorskog i Daruvarskog NOP odreda. Pomagala im je omladina i narod oslobođenog teritorija. Zadatak je bio da se neprijatelju onemogući komuniciranje oklopnim vozilima i smanji njegova borbena sposobnost. Neprijateljska ofanziva izvedena je od 25. do 28. kolovoza 1943. U njoj sudjelovale su tri bojne, iz sastava prve gorske divizije iz Daruvara, i dva njemačka bataljona (treći bataljon 14. policijskog puka i prvi bataljon 135. grenadirskog puka) Nastupni pravci vodili su od Miokovićeve, Bastaja, Ivanovog Sela, Grubišnog Polja i Velikog Grđevca u smjeru Lončarice, Djakovca i Jasenaša. Ondje je neprijatelj namjeravao okružiti i uništiti 16. i 18. NO brigadu, Bilogorski NOP odred, Komandu Bilogorskog vojnog područja i okružne i kotarske ustanove s područja Grubišnog Polja i Virovitice. Prvog dana ofanzive, neprijateljski su napadi odbijeni. Budući da su neprijatelju naneseni osjetni gubici, postojala je mogućnost da se slobodna teritorija u istočnoj Bilogori obrani. Međutim, pošto se, u međuvremenu, u zaleđu brigade okupio veliki zbjeg naroda, naređeno im je da napuste Bilogoru i prijeđu na Papuk i, pri tom, »navuku« neprijatelja za sobom kako bi se otklonila opasnost od naroda. U tome je postignut cilj, i neprijateljska ofanziva svršila se bez rezultata.⁷¹⁾
22. kolovoza — Dijelovi diverzantskog bataljona 6. korpusa NOVJ razorili su skretnice na željezničkoj stanici u Slavonskoj Pivnici i porušili prugu kod Miokovićeve i Pepelane. Istovremeno, 18. NO brigada porušila je između Miokovićeve i Suhopolja sedam, a 16. NO brigada između Miokovićeve i Bastaja osam kilometara pruge i PTT veza. Slijedećeg dana diverzanti su minirali most na pruzi kod Pepelane. Time bilo je spriječno da oklopni vlakovi sudjeluju u ofanzivi na Bilogori. Pošto su cestovni mostovi ranije porušeni, bila je isključena i upotreba motorizacije.⁷²⁾
- 24/25. kolovoza — Diverzanti su minirali mostove na pruzi kod Pčelića i između Virovitice i špišić Bukovice. Putnički vlak, koji se kretao u Pčelić, propušten je, ali je zasjeda mitraljirala vagone u kojima je primijetila vojnike. U neprijateljskom izvještaju navodi se da je u vagonima bilo žrtava. Dodaje se, da su protjerani partizanski izviđački dijelovi južno od Virovitice.⁷³⁾
- 27/28. kolovoza — Prema neprijateljskom izvještaju, partizani su na željezničkoj stanici u Cabuni minirali skretnice, i kod Pčelića zapalili drveni most.⁷⁴⁾

71. Zbornik, tom V, knj. 18, dok. 87, 195. i 205.
72. Isto, dok. 117. i 140.
73. Isto, dok. 117, 197. i 203.
74. Isto, dok. 207.

- 28/29. kolovoza — Prema neprijateljskim izvještajima, partizani su između Slavonske Pivnice i Pepelane porušili prugu. Istodobno, napali su željezničku postaju u Suhopolju, ali ih je posada odbila, bez vlastitih gubitaka.⁷⁵⁾
29. kolovoza — Na partijskoj konferenciji u Gakovu formiran je Općinski komitet KPH špišić Bukovica, od pet članova. Konferenciji je prisustvovalo dvadeset i pet članova KPH.⁷⁶⁾
3. i 4. rujna — Prema dopisu Velike župe Baranje u Osijeku upućenom vladi tzv. »NDH«, njemačka SS policija iz Virovitice uhapsila je, 3. i 4. rujna 1943. oko 170 osoba na području općine Lukača i špišić Bukovice. Njemački major, zapovjednik SS policije u Virovitici, saopćio je kotarskom predstojniku da uhapšeni imaju rođake u partizanima i da će zbog toga biti odvedeni u sabirni logor u Zenici. Najviše uhapšenih bilo je iz Budrovca.⁷⁷⁾
- ? rujna — Na partijskoj konferenciji u Jasenašu formiran je Općinski komitet KPH Suhopolje od šest članova. Konferenciji s područja općine prisustvovalo je trideset članova KPH.⁷⁸⁾
5. rujna — Prilikom formiranja mjesnog odbora USAOH-a u Gradini, 5. 9. 1943. poginuo je član Kotarskog odbora USAOH-a Virovitica Josip Konečni iz Virovitice ^{78a)}

Josip Konečni

JOSIP KONEČNI

Rođen je 5. rujna 1923. u Virovitici. Ondje je završio osnovnu školu. Radio je kao pomoćni radnik u virovitičkoj ledani. Od srpnja 1941. član je skopjevske organizacije u Petrovcu. Pomagao je u organiziranju ustanka. Preno-

⁷⁵ Isto, dok. 214. i knj. 19, dok. 196. i 198.
⁷⁶ Grada, knj. VII, dok. 37. i 128. i Pregled, 245—250.
⁷⁷ Grada, knj. VII, dok. 161.
⁷⁸ Isto kao u primjedbi 76.

sio je poštu, prikupljao lijekove, pisaci pribor i drugu opremu. Pisao je parole i raspodjeljivao letke u gradu. Zbog opasnosti od ustaša, otišao je u srpnju 1942. u Prvi slavonski NOP odred. Ondje je bio borac. U napadu na Španovicu (sada Novo Selo) 5. 10. 1942. bio je ranjen. Poslije liječenja premješten je u pozadinski odsjek Treće operativne zone. Krajem kolovoza 1943. izabran je za člana Kotarskog odbora USAOH-a Virovitica. 5. rujna 1943. otišao je formirati mjesni odbor USAOH-a u Gradini. Naveče, opkolili su ga folksdojčeri i pokušali uhvatiti. U sukobu ranjen je u obje noge. Da ne padne u zarobljeništvo, ubio se bombom.

- 5 6. rujna — Prema neprijateljskim izvještajima, protjerani su partizanski izviđački dijelovi koji su se približili Pčeliću. Ne navodi se da je bilo gubitaka ni na jednoj strani. Istodobno partizani su u Lukaču zaplijenili od njemačkog natporučnika, na dopustu, pušku, pištolj, municiju, bombe, uniformu i obuću.⁷⁹⁾
8. rujna — Prema neprijateljskom izvještaju, između željezničkih stanica špišić Bukovice i Vukosavljevice naišao je putnički vlak na minu. Iskliznula je lokomotiva s dva vagona. Ranjene su tri osobe. Istodobno, kod Lukača na pruzi eksplodirala je mina prije nego što je vlak naišao. Na mjestu eksplozije nađen je leš. Poginuo je diverzant koji je postavljao minu.⁸⁰⁾
16. rujna — Održana je sjednica Kotarskog komiteta KPH Virovitica. Na sjednici razmatrana su vojno-politička pitanja na kotaru i stanje u političkim organizacijama i narodnooslobodilačkim odborima. Konstatirano je da je politička situacija na terenu povoljna i da je utjecaj reakcionarnih političara u opadanju, izuzev nekih mjesta kao što su Bušetina, Gornje Bazije, Gradina i Rušani u kojima se osjeća utjecaj Hrvatske seljačke stranke. Istodobno, u Jasenašu primjećena je djelatnost nekolicine Srba protiv NOP-a. Odlučeno je da se protiv jednih i drugih povede odgovarajuća politička akcija i da ih se razobliči kao neprijatelje naroda. U Jasenašu osuđena su dvojica od narodnog suda na dva odnosno tri mjeseca prisilnog rada.
Također, konstatirano je da je mobilizacija za NOV na dobrovoljnoj osnovi uspješna. U razdoblju od 16. kolovoza do 16. rujna 1943. u NOV otišlo je 100 vojnih obveznika, od kojih su 53 članovi SKOJ-a i USAOH-a. Otišlo je i više dobrovoljaca koji su pobjegli iz domobranstva.
Organizaciono stanje u političkim organizacijama i narodnooslobodilačkim odborima bilo je slijedeće:⁸¹⁾
 - Kotarski komitet KPH imao je 6 članova, 2 općinska komiteta (Suhopolje i špišić Bukovica) sa 11 članova i 12 partijskih organizacija, sa 72 člana.
 - Kotarski komitet SKOJ-a imao je 5 članova, 2 općinska komiteta (Suhopolje i špišić Bukovica) i 9 skojevskih grupa, sa 47 članova.

78a. Milan Nef, Biografski podaci o Josipu Konečnom.

79. Zbornik, tom V, knj. 19, dok. 206.i Građa, knj. VIII, dok.45.

80. Zbornik, tom V, km. 19, dok. 209.i Građa, knj. VIII, dok.45.

81. Građa, knj. VII, dok. 128.

- Kotarski odbor USAOH-a imao je 8 članova, 2 općinska odbora (Suhopolje i špišić Bukovica) i 27 mjesnih odbora, sa 481 članom i 184 pionira.
 - Kotarski odbor AFŽ-a imao je 2 članice, obnovljen Općinski odbor AFŽ-a u špišić Bukovici i 25 mjesnih odbora.
 - U Kotarskom NOO-u — izvršnom odboru i plenumu — bilo je stanovitih personalnih promjena. Postojala su 3 općinska i 32 mjesna NOO-a. Svi su, uglavnom, zadovoljavali u radu. Naročito ističu se mjesni NOO-i u Rogovcu i Starogradačkom Marofu.
18. rujna — Prema neprijateljskim izvještajima, vod njemačke SS policije iz Virovitice vodio je 18. rujna 1943. u 12 sati borbu kod željezničke stanice u Vukosavljevici. Poginulo je 9 i zarobljena su 2 policajca, dok se 20 bijegom spasilo. Partizani su zaplijenili njihovo oružje.
- Istog dana 12. NO brigada napala je i nakon 11 sati borbi likvidirala uporište u Miokovićevu. Time je dolina uz prugu i cestu između Daruvara i Suhopolja bila oslobođena. Osiguravanje prema Daruvaru i Grubišnom Polju držala je 16. omladinska NO brigada i Daruvarski NOP odred, a prema Podravskoj Slatini i Virovitici 18. NO brigada i Podravski NOP odred. Područje zapadno od Virovitice do Đurđevca kontrolirao je Bilogorski NOP odred i terenske partizanske grupe iz Budrovca, Golog Brda i Starog Graca. One su uz pomoć grupe boraca iz Bilogorskog NOP odreda napale iz zasjede njemački SS policijski vod kod željezničke stanice u Vukosavljevici i nanijele mu gubitke o kojima se govori u neprijateljskim izvještajima ⁸²⁾
21. rujna — Od terenskih grupa iz Budrovca, Detkovca, Korije, Golog Brda i Staroga Graca formirana je, 21. rujna 1943. u Koriji, Virovitička (Podravska) partizanska četa od 48 boraca. Odluku o formiranju donijeli su Okružni i Kotarski komitet KPH Virovitica i štab Bilogorskog NOP odreda, koji je u nju uključio 15 boraca. Četa je djelovala u sastavu Bilogorskog NOP odreda.⁸³⁾
22. rujna — Prema neprijateljskim izvještajima, odbijen je manji napad partizana na vojarnu konjičkog sklopa u Virovitici. Ranjen je jedan njemački policajac. Napad je izvela Virovitička partizanska četa.⁸⁴⁾
27. rujna — U sukobu s četnicima u selu Jabuci kod Pljevalja (Sandžak) poginuo je rukovodilac bombaške grupe druge proleterske NO udarne brigade Boško Buha iz Gradine ⁸⁵⁾

82. Zbornik, tom V, knj. 19, dok. 246, Građa, knj. VII, dok. 157. i knj. VIII, dok. 45.

83. U memoarskim bilješkama Mate Marica iz Virovitice, navodi se, da je poslije uključivanja terenske partizanske grupe Budrovac u Virovitičku partizansku čet, formirana partizanska straža u Budrovcu. Odluku o tome donijeli su Okružni i Kotarski komitet KPH Virovitica. Straža je imala osiguravati djelovanje lokalnih organa narodnih vlasti i političkih organizacija na ondašnjim općinama Gradini i Lukaču. Početkom ožujka 1944. straža bila je napadnuta u Novom Gracu od folksdojčera i imala je jednog mrtvog. Folksdojčeri su, također, imali gubitaka i za odmazdu objesili su pet mještana i zapalili nekoliko kuća. Poslije toga većina članova straže uključena je u Bilogorski NOP odred. Pregled, 296. i Bilogorski partizanski odred, 127.

84. Zbornik, tom V, knj. 19, dok. 253. i Građa, knj. VIII, dok. 45.

85. Zbornik narodnih heroja Jugoslavije i arhiva ŠUBNOR-a općine Virovitica, br. 99/1970.

Boško Buha

BOŠKO BUHA

Rođen je 22. veljače 1926. u Gradini, općina Virovitica. Ondje je završio osnovnu školu. Zatim se bavio zemljoradnjom. U lipnju 1941. internirale su ga ustaške vlasti u Srbiju. Ondje se povezao s antifašistima i stupio u Mačvanski NOP odred. Kasnije bio je u Uzičkom NOP odred i drugoj proleterskoj NO udarnoj brigadi. Sudjelovao je u obrani Titovog Užica 1941. i u kasnijim borbama na Čajniču, Tarčinu, Kupresu, Jajcu, Livnu i drugdje. Bio je rukovodilac bombaške grupe u četvrtom bataljonu druge proleterske NO udarne brigade. Primljen je za člana SKOJ-a i Komunističke partije. Na brigadnoj omladinskoj konferenciji izabran je za delegata Prvog kongresa USAOJ-a koji je održan krajem 1942. u Bihaću. Na Kongresu je govorio kao delegat o iskustvima omladinaca boraca druge proleterske NO udarne brigade u radu s omladinom u krajevima u kojima je boravila, o metodama rada s omladinom u brigadi i o junaštvu mladih u sukobima s neprijateljem. Bio je pohvaljen i nagrađen ručnim satom od vrhovnog komandanta NOV i POJ Josipa Broza Tita. Istaknut je za uzor omladincima u drugim brigadama. Poginuo je 27. rujna 1943. u sukobu s četnicima blizu sela Jabuke kod Pljevalja.

Za besprijeckorno junaštvo, u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika, proglašen je 20. prosinca 1951. narodnim herojem.

1. listopada — Na partijskoj konferenciji u Gakovu formiran je Općinski komitet KPH Lukač, od 6 članova. S općine konferenciji je prisustvovalo 15 članova KPH.⁸⁶⁾
1. listopada — Prema neprijateljskom izvještaju, kod željezničke stanice u Cabuni naišao je vlak na minu. Uništena su četiri vagona i poginule su dvije osobe.⁸⁷⁾
5. listopada — Straža Komande Bilogorskog vojnog područja iz Bukove (nalazila se ranije u Jasenašu) prekopala je na dva mjesta cestu i srušila most između Pčelića i Pepelane. Osiguravala je diverzante pri rušenju pruge i željezničkog mosta. Nakon toga pomagala je dvanaestoj NO udarnoj brigadi u mobilizaciji regruta u Bukovi, Rodinom Potoku i Trapinskoj. Uhapsila je četiri osobe osumnjičene za suradnju s ustaškim vlastima i predala ih vojnom sudu.⁸⁸⁾
13. listopada — Vod diverzantskog bataljona 6. korpusa NOVJ razorio je most na pruzi kod Gornjih Bazija.⁸⁹⁾
15. listopada — Bilogorski NOP odred postavio je zasjedu na željezničkoj stanici u Vukosavljevici i zaustavio teretni vlak koji je došao od Virovitice. Zaplijenjeno je 35 tona bijelog brašna. U Vukosavljevici, Turnašici, Cremušini, Šibeniku i Topolovici mobilizirana su sva zaprežna vozila, pa je brašno izveženo i pohranjeno u konspirativnim skladištima Komande Bilogorskog vojnog područja u Bilogori. Istovarivanje završeno je, predveče, 15. listopada 1943. Nakon toga koicpozicija je zapaljena, i svi su vagoni izgorjeli.

Posada iz Virovitice uputila je poslije podne oklopni vlak da spriječi istovarivanje brašna, ali nije uspjela jer je odred ispred željezničke stanice prekinuo prugu, i vlak se nije mogao približiti. U njemu se nalazio vod njemačke SS policije i nešto domobrana i žandarma. Nijemci su zahtijevali da se pod svaku cijenu izađe iz vlaka i pođe na juriš. Domobrani i žandarmi su se pokorili i pristali. Međutim, kad su pokušali izaći, bili su tučeni preciznom vatrom s obje strane, i mrtvi su padali niz nasipe oko pruge. Jedna skupina domobrana uspjela je iskočiti i naći zaklone uz prugu, ali se odonud nije smjela maknuti, i bila je zarobljena. Budući da je posada u vagonima do smračenja utrošila zalihe municije i primijetila da odred namjerava u zaleđu porušiti prugu, napustila je poprište i vratila se u Viroviticu. Poginulo je 5 Nijemaca, 1 žandarm i 4 domobrana. Zarobljeno je 14 domobrana i 1 željezničar. Zaplijenjena su 2 puškomitraljeza, 20 pušaka, pištolj, 700 metaka i nešto druge opreme. Izgorjela su 3 vagona ogrjevnog drveta, 3 vagona sijena, 3 vagona krumpira i 2 vagona pšenice. Oštećena je lokomotiva. Odred je imao jednog mrtvog i tri ranjena. Utrošio je 130 metaka.

86. Isto kao u primjedbi 76.
87. Grada, knj. VIII, dok. 21.
88. Isto, dok. 58. i 81.
89. Isto, dok. 46. i 81.

U neprijateljskim izvještajima navodi se da su partizani napali teretni vlak. Pošto su otpremili dio plijena, zapalili su 45 vagona i oštetili lokomotivu. U intervenciju upućen je oklopni vlak, ali su i njega napali pa se ovaj, kad je poginulo deset vojnika, morao vratiti.⁵⁶⁾

28/29. listopada — Bilogorski NOP odred napao je noću, 28/29. listopada

1943. njemačke stražare, folksdojčere, u Breziku. Bilo ih je 15. U napadu sudjelovalo je 70 boraca, a ostatak raspoređen je na osiguranje. U kratkotrajnom puškaranju jedan je stražar poginuo, a ostali su se razbježali i posakrivali, ostavivši oružje i opremu. Zaplijenjena su 2 puškomitraljeza, 12 pušaka, 6 pištolja, 12 bombi i 3800 metaka. Pretresem su stanovi njemačkih žitelja čiji su članovi služili u straži. Konfiscirano je 9 radio-aparata, 8 konjskih zaprega, 10 bicikla, neispravan motocikl, 2 sedla, 5 kola razne robe i 5 svinja. U akciji su lakše ranjena dva borca.

Istodobno, vod diverzantskog bataljona minirao je most na željezničkoj pruzi između Virovitice i špišić Bukovice. Dva dana kasnije ovaj vod porušio je most na cesti kod špišić Bukovice.^{9 1)}

31. listopada — U izvještaju Okružnog i Kotarskog komiteta KPH Virovitica, navodi se da je organizaciono stanje KPH na virovitičkom kotaru slijedeće:⁹²⁾

Kotarski komitet KPH ima 5 članova, 3 općinska komiteta (Lukač 5, Suhopolje 7 i špišić Bukovica 6 članova) i 17 partijskih organizacija, sa 75 članova. Partijske organizacije postoje u Budanici, sa 4 člana, Budrovcu 5, Bukovi 3, Dugom Selu 3, Golom Brdu 5, Jasenašu 3, Koriji 5, Levinovcu 5, Lozanu 5, Pčeliću 3, Rogovcu 5, Starom Gracu 4, Trapinskoj 5, Turanovcu 4, Vodicama 3, pri straži Komande Bilogorskog vojnog područja u Bukovi 8 i pri kotarskom komitetu KPH od 5 članova (tehničko osoblje i kuriri). Ukupno bilo je 98 članova KPH, među kojima 12 žena.

1. studenog — U izvještaju Okružnog komiteta SKOJ-a Virovitica, navodi se da je organizaciono stanje SKOJ-a i USAOH-a na virovitičkom kotaru slijedeće:^{5^)}

— Kotarski komitet SKOJ-a ima 3 člana, 5 općinskih komiteta, sa 16 članova, 16 skojevskih grupa na terenu, sa 76 članova, među kojima je 39 djevojaka i 3 skojevska aktiva u gimnaziji, sa 13 učenika.

— Kotarski odbor USAOH-a ima pet članova i 42 mjesna odbora, sa 717 članova, među kojima je 297 djevojaka i 210 pionira. Općinski odbori USAOH-a u Suhopolju i špišić Bukovici slabi su i potrebno ih je popuniti novim članovima.

90 Zbornik, tom V, knj. 20, dok. 134, 219, i 221. i Građa, knj. VIII, dok. 126.

91. Zbornik, tom V, knj. 21, dok. 5, Građa, knj. VIII, dok. 171. i Bilogorski partizanski odred, 131.

92. Građa, knj. VIII, dok. 120. i 143.

93. Isto, dok. 124.

5. studenog — U neprijateljskom izvještaju navodi se da su prilikom »čišćenja« terena jugozapadno od Virovitice protjerani »sitniji« partizanski dijelovi u smjeru Bilogore. Dodaje se, da nisu zapaženi sumnjivi pokreti partizana u smjeru Virovitice. Ovo je javilo zapovjedništvo drugog domobranskog konjičkog sklopa (divizijska) iz Virovitice Glavnom stožeru domobranstva u Zagrebu, jer su ondje dobili podatke od obavještajne službe da predstoji neposredan napad na Viroviticu.⁹⁴⁾
- 6 7. studenog — Jedinice 12. divizije NOV izvele su, 6. studenog 1943. u 18,30 sati, drugi veliki napad na uporište u Virovitici. Napad je izvodila 18. NO brigada s dva bataljona. Na osiguranjima prema Podravskoj Slatini nalazila se 25. brodska NO brigada, prema Daruvaru, Daruvarski NOP odred, prema Grubišnom Polju, Bilogorski NOP odred, prema Bjelovaru i Đurđevcu, čehoslovačka brigada i prema Barču jedan bataljon 18. NO brigade.
- U uporištu nalazio se drugi domobranski konjički sklop sa 640 vojnika, od kojih se 60 nalazilo na osiguranju dravskog mosta u Terezinom Polju, vod njemačke SS policije i vod žandarma. Ukupno 720 vojnika.
- Posredstvom dviju ilegalnih grupa komunista, koje su od ranije djelovale ilegalno u konjičkom sklopu, dogovoreno je da se domobrani predaju bez borbe i oni su to učinili, osim jednog voda od 30 vojnika i polusatnije koja je bila u Terezinom Polju. Predano je cjelokupno naoružanje i oprema. Nijemci i žandarmi pružili su otpor, i s njima vođene su borbe dopodne, 7. studenog 1943. Tada su svladani žandarmi. Sedmorica su poginula ili zarobljena, a ostali su se razbježali i posakrivali. Potom, došli su na red Nijemci. Poginulo ih je 18 i zarobljeno 9. Ostatak, sa zapovjednikom, zabarikadirao se u gradskom dvorcu, i pružio otpor. Brigada ih je namjeravala duljom opsadom prisiliti na predaju. Međutim, Štab dužijc zapovijedio joj je, 7. studenog u 18 sati, da napusti uporište, jer je Brodska NO brigada javila da jedan njemački policijski bataljon od Podravske Slatine pokušava dovesti pojačanje. Brigada se noću povukla iz grada i u nj su osmog studenog 1943. oko 16 sati, ušli Nijemci.
- U napadu i zasjedi 18. NO brigada imala je 8 mrtvih i 24 ranjena, a Brodska NO brigada 6 mrtvih i 7 ranjenih.⁹⁵⁾
- 12/13. studenog — Osamnaesta NO brigada ponovila je, 12. studenog 1943. u 23 sata, napad na uporište u Virovitici. Napad su izvodila dva bataljona, dok je jedan držao osiguranje prema Barču. čehoslovačka NO brigada držala je osiguranje prema Podravskoj Slatini, Daruvarski i Bilogorski NOP odredi prema Daruvaru i Grubišnom Polju i Bjelovarski NOP odred prema Bjelovaru i Đurđevcu. U uporištu neprijatelj je prikupio vod njemačke SS policije, vod domobrana, satniju ustaša i preostale žandarme iz prethodnog napada. Bataljoni 18. NO brigade napadali su ih 31 sat. I ovaj put osvojili su cijeli grad, osim dvorca u parku. U

94. Zbornik, tom V, knj. 21, dok. 177.

95. Isto, dok. 26, 48, 54, 81, 177, 179, 180, 181, 183. i 184.

šest sati, ujutro, 14. studenog naređeno im je da obustave napad i napuste grad, jer su se od Barča probila njemačka pojačanja koja su, ubrzo, stigla u Viroviticu.

Neprijateljska posada u uporištu imala je 6 mrtvih, 12 ranjenih i 39 zarobljenih. Njemačka pojačanja kod Lukača imala su 3 mrtva i 17 ranjenih. Bataljoni 18. NO brigade imali su 2 mrtva i 22 ranjena. Zaplijenili su dosta oružja i opreme i uništili više vojnih objekata.⁹⁶⁾

6. prosinca — Prema neprijateljskom izvještaju, partizani su 6. prosinca 1943. napali kod Lukača njemački vojni kamion i ranili tri Nijemca.⁹⁷⁾
8. prosinca — Vojni sud Komande Bilogorskog vojnog područja osudio je na smrt jednog ustaškog agenta iz Okrugljače zbog špijunaže, izdaje i počinjenih zločina nad narodom.⁹⁸⁾
17. prosinca — Od Virovitičke partizanske čete formiran je treći bataljon (Virovitički) u sastavu Bilogorskog NOP odreda. Imao je blizu 150 boraca. Svečanost, povodom formiranja bataljona, održana je 17. prosinca 1943. prije podne u Lozanu i poslije podne u Starom Gracu.⁹⁹⁾
17. prosinca — Iz Virovitice u špišić Bukovicu došla je satnija domobrana legionara da poruši betonske bunkere, izgrađene prije rata, kako ih partizani ne bi mogli koristiti (Slično kao što su to nešto ranije učinili kod Lukača) Međutim, u špišić Bukovici nalazio se prvi bataljon Bilogorskog NOP odreda i odmah napao legionare. U kratkoj borbi 3 su legionara poginula, 3 ranjena i 2 zarobljena. Ostali su protjerani. Zaplijenjena su 2 puškomitraljeza, šmajser, 4 puške i 830 metaka. Bataljon je imao 2 lakše ranjena.¹⁰⁰⁾
21. prosinca — Treći bataljon (Virovitički) Bilogorskog NOP odreda porušio je, uz pomoć omladine i naroda iz Koriје i špišić Bukovice, oko 2,5 kilometra pruge u smjeru Virovitice, kako bi spriječio eventualna iznenađenja od oklopnih vlakova kojima je patrolirala posada iz Virovitice. U to doba, neprijatelj je u gradu prikupio oko 1000 vojnika (bojnu legionara, satniju ustaša, vod njemačke SS policije i vod žandarma) i izgradio jaka utvrđenja za obranu uporišta. Uspostavio je straže u Gornjim Bazijama, Lukaču i Breziku.¹⁰¹⁾
22. prosinca — Patrola drugog bataljona Bilogorskog NOP odreda izvršila je smrtnu presudu vojnog suda nad jednim ustašom u Borovi, koji je iz Virovitice dolazio kući na spavanje i zaplijenila njegovo oružje i opremu.¹⁰²⁾

96. Isto, dok. 81, 186, 187, 188. i 190.

97. Isto, knj. 22, dok. 152.

98. Vojnohistorijski institut JNA, kut. 1753—5.

99. Bilogorski partizanski odred, 140.

100. Zbornik, tom V, knj. 22, dok. 166. i Bilogorski partizanski odred, 140.

101. Bilogorski partizanski odred, 132—133. i 141.

102. Isto, 140.

Godina 1944.

12. siječnja — Prema neprijateljskom izvještaju, 12. siječnja 1944. raspršeni su partizani kod Kolca, šest kilometara sjeverno od Virovitice, i nanijeti su im veliki gubici, bez vlastitih gubitaka. Vjerojatno se radilo o puškaranju s patrolom prvog bataljona Bilogorskog NOP odreda, koji je, u to vrijeme, kretao u Slavoniju. Ovaj bataljon istjerao je neprijateljsku posadu iz Đurđevca i oslobodio grad, 3. siječnja 1944. Zatim, razoružao je nekoliko graničara kod mađarske granice. Odlukom štaba 6. korpusa NOVJ, uključen je u 28. diviziju. Međutim, nema podataka da je u puškaranju kod Kolca imao gubitaka.¹⁾
21. siječnja — U neprijateljskom izvještaju navodi se da je kod Lozana, deset kilometara sjeverozapadno od Virovitice, ubijeno i zarobljeno više partizana, bez vlastitih gubitaka. Vjerojatno se radilo o manjem sukobu s nekom patrolom, ali nema podataka da je bilo gubitaka. Međutim, moguće je da su legionari i ustaše iz Virovitice uhapsili više civilnih osoba za koje su u izvještaju naveli da su zarobljeni partizani.²⁾
23. siječnja — Diverzanti su na pruzi između Virovitice i Suhopolja postavili minu na koju je naišao oklopni vlak i sletio s tračnica.³⁾
25. siječnja — Drugi bataljon Bilogorskog NOP odreda i grubišnopoljska partizanska četa vodili su dvosatnu borbu s kolonom legionara iz Virovitice, između špišić Bukovice i Lozana. Kolonu su potpomagali tenkovi. Pošto im je oštećen jedan tenk, legionari su se povukli. Imali su nešto gubitaka. Bataljon je imao jednog ranjenog.⁴⁾
29. siječnja — Na putu između Bušetine i Rogovca, i na cesti kod Koriје, postavili su diverzanti mine. Kod Rogovca na minu naišla je kara s granatama. Raznesena je zajedno s konjima. Poginula su tri legionara. Kod Koriје naišla su na minu vojna kola s namirnicima. Također su raznesena.⁵⁾
30. siječnja — Na cesti kod Koriје diverzanti su opet postavili minu. Jedan legionar pokušao ju je demontirati ali je raznesen.⁶⁾
1. veljače — U izvještaju Kotarskog komiteta SKOJ-a Virovitica, navodi se da je organizaciono stanje USAOH-a slijedeće: Kotarski odbor ima 7 članova, 3 općinska odbora (Cabuna, Pivnica i špišić Bukovica) 59 mjesnih odbora, s oko 1000 članova i 200 pionira. Ni su navedena mjesta u kojima su postojali odbori. Dodaje se, da na kotaru ima 13 omladinskih domova, 11 omladinskih rad-

1. Zbornik, tom V, knj. 23, dok. 161. i Bilogorski partizanski odred 144.

2. Zbornik, tom V, knj. 23, dok. 170.

3. Isto, knj. 24, dok. 47.

4. Isto, dok. 37. i Bilogorski partizanski odred, 148.

5. Zbornik, tom V, knj. 24, dok. 37.

6. Isto.

nih četa, 10 odbora pionira, 7 kulturnoprosvjetnih društava, 9 pjevačkih zborova, 5 diletanskih grupa i 4 tečaja za opismenjavanje omladine.⁷⁾

2. veljače — Jači neprijateljski izviđački odjel krenuo je iz Virovitice preko Borove u Pčelić, ali ga je u Borovi dočekaao treći bataljon Bilogorskog NOP odreda i protjerao. Bataljon je imao jednog ranjenog.⁸⁾
3. veljače — U neprijateljskom izvještaju navodi se da su kod Terezinog Polja protjerani partizani i omladinci koji su pokušali porušiti prugu.⁹⁾
6. veljače — Iz Virovitice neprijatelj je uputio izviđače u špišić Bukovicu na jednoj i u Borovu na drugoj strani. U špišić Bukovici dočekaao ih je drugi, a u Borovi treći bataljon Bilogorskog NOP odreda. Kratkim protunapadima izviđači su protjerani.¹⁰⁾
11. veljače — Iz Virovitice neprijatelj je uputio u smjeru Vukosavljevice jači izviđački odjel. Ondje su ga u 7 sati, ujutro, dočekali bataljoni Bilogorskog NOP odreda. Pošto nije mogao probiti zasjedu, pozvao je u pomoć oklopni vlak. Ovaj je krenuo, ali je ispred špišić Bukovice naišao na minu koju je postavio vod diverzantskog bataljona 6. korpusa NOVJ. Od eksplozije iskliznuo je s tračnica. Nakon toga, izveli su bataljoni protunapad i do 14 sati natjerali protivnika u bijeg, nanijevši mu jednog mrtvog i jednog ranjenog. Na svojoj strani imali su jednog mrtvog.¹¹⁾
2. ožujka — Poslije borbe kod Vukosavljevice, 11. veljače 1944. Bilogorski NOP odred prešao je u rajon Gakova. Ondje je preimenovao drugi u prvi, a treći u drugi bataljon. Neprijatelj je to iskoristio i sredinom veljače prodro u Jasenaš i spalio gornji dio sela. 29. veljače napao je od špišić Bukovice bataljone u Gakovu, ali su ga oni protunapadom protjerali. Slijedećeg dana prešli su bataljoni u Podravinu. Prvi se smjestio u špišić Bukovici, a drugi u Vukosavljevici. Ondje su, 2. ožujka 1944. od 7 do 11,30 sati, vodili borbu s legionarima koji su od Lozana jednom kolonom napadali Vukosavljevicu, a drugom špišić Bukovicu. Na obje strane bili su zaustavljeni i protunapadima protjerani. Imali su nešto mrtvih i ranjenih. Zapaljen je kamion, zaplijenjen šmajser, pet pušaka, nešto metaka, motocikl i druga oprema. Bataljoni su imali tri ranjena, među kojima se nalazio komandant drugog bataljona, koji je od zadobivenih rana umro u bolnici.

U neprijateljskom izvještaju navodi se da su kod Vukosavljevice i špišić Bukovice vođene ogorčene borbe s Bilogorskim NOP odredom, ali nisu iskazani podaci o vlastitim gubicima.¹²⁾

7. Arhiv IHRPH Zagreb, kut. 14.
8. Zbornik, tom V, knj. 24, dok. 37, 119. i Bilogorski partizanski odred, 148.
9. Isto.
10. Isto, dok. 127. i Bilogorski partizanski odred, 148.
11. Isto, dok. 90. i 128. i Bilogorski partizanski odred, 149.
12. Zbornik, tom V, knj. 25, dok. 137. i Bilogorski partizanski odred, 151—152.

- 5, 6. ožujka — Dijelovi Brodske NO brigade napali su i protjerali neprijateljsku stražu iz Pčelica u Viroviticu. 13)
9. ožujka — Dva bataljona 17. NO udarne brigade držala su zasjedu sjeverno od Slavonske Pivnice. Na njih je od Suhopolja i Pčelića naišla četa Nijemaca, koja je kratkim protunapadom protjerana. Istovremeno, druga njemačka četa od Cabune naišla je na zasjedu Brodske NO brigade kod Gornjih i Donjih Kusionja. Kratkim protunapadom i ona je protjerana. Obje strane imale su neznatne gubitke.¹⁴⁾
10. ožujka — Drugi bataljon Bilogorskog NOP odreda uputio je jednu četvu iz špišić Bukovice u Bušetin. Četa je ondje napala neprijateljsku izviđačku skupinu i u kratkoj borbi zaplijenila pušku i 200 metaka, bez vlastitih gubitaka.¹⁵⁾
15. ožujka — Neprijatelj je iz Virovitice s dvije satnije, potpomognute tenkovima i oklopnim vlakovima, napao, 15. ožujka 1944. u 7 sati, drugi bataljon Bilogorskog NOP odreda, koji je držao zasjedu na cesti i pruži, istočno od špišić Bukovice prema Koriji i Golom Brdu. Jednu neprijateljsku kolonu, koja je napadala iz smjera Golog Brda, zasjeda je zaustavila i protunapadom protjerala. Ali, kad su se od Virovitice pojavila dva oklopna vlaka, obustavila je tjeranje i vratila se na polazne položaje. Drugu neprijateljsku kolonu, koja je napadala cestom od Korije, nije mogla zaustaviti jer je ova ispred sebe uputila više oklopnih kola. Doduše, minom je oštećen jedan tenk, a mitraljeskom vatrom dvojica blindirana vozila, ali to nije bilo dovoljno, i bataljon je u 8,30 sati napustio zasjedu i povukao se u smjeru Vukosavljevice. Neprijatelj je zatim ušao u špišić Bukovicu i produžio u Lozan. Imao je dva mrtva i devet ranjenih. Bataljon je imao četvoricu ranjenih.
- Istodobno, neprijatelj je zaposjeo komunikacije u smjeru Daruvara, Podravske Slatine i Barč'a da bi osigurao prelazak njemačkih trupa iz Jugoslavije u Mađarsku.
- U neprijateljskom izvještaju navodi se da je pothvatna skupina iz Virovitice slomila otpor partizana i osvojila špišić Bukovicu i Lozan.¹⁶⁾
16. ožujka — Prilikom prelaženja njemačkih trupa dolinom uz komunikacije od Daruvara preko Suhopolja i Virovitice u smjeru Barča, 16. ožujka 1944. došlo je između 28. divizije NOV i njemačke 42. lovačke divizije do žestokih borbi kod Humske Varoši, Klise i Slavonske Pivnice. Obje su strane imale gubitaka.¹⁷⁾
- 18 19. ožujka — Jedinice 28. divizije NOV vodile su borbe s Nijemcima. Kod Slavonske Pivnice, Stare Krivaje i Klise. Uništile su tri kamiona. Obje strane imale su osjetne gubitke.¹⁸⁾

13. Zbornik, tom V, knj. 25, dok. 122.

14. Isto.

15. Bilogorski partizanski odred, 152.

16. Zbornik, tom V, knj. 25, dok. 124, 151. i Bilogorski partizanski odred, 153.

17. Zbornik, tom V, knj. 25, dok. 54, 80, 103, 122. i 151.

18. Isto, dok. 103, 122. i 152.

- 19 20. ožujka — Jedinice 28. divizije NOV vodile su borbe s dijelovima prve njemačke brdske divizije između Slavonske Pivnice i Miokovićeve. Nanijele su im osjetne gubitke u ljudstvu, oružju i opremi, uz manje vlastite gubitke. W)
- 20/21. ožujka — Jedinice 28. divizije NOV pokušale su, ponovno, napasti njemačka vozila na cesti između Pepelane, Slavonske Pivnice i Miokovićeve, ali su zbog vijavice odustale. Mjestimično, bilo je sporadičnog pripucavanja.²⁰⁾
22. ožujka — Kad su Nijemci završili evakuiranjem svojih trupa u Mađarsku, jedna domobranska bojna, koja ih je osiguravala u Slavonskoj Pivnici, pokušala se povući u Miokovićevo. Na izlasku napali su je dijelovi 28. divizije NOV i pokušali privoljeti m, predaju. Ova je to odbila, pa je došlo do borbe koja je trajala cijeli dan. Predveče, probila se u Miokovićevo, ali je pretrpjeli, osjetne gubitke u ljudstvu i oružju. Dva dana kasnije domobranci su napustili Miokovićevo jer su strahovali od napada 28. divizije. Istodobno, posadne snage iz Virovitice povukle su svoja osiguranja iz Pčelića i Suhopolja, pa su komunikacije dolinom između Daruvara i Suhopolja opet bile pod kontrolom jedinica NOV.²¹⁾
- 4 7. travnja — Na osnovi naredbe štaba 6. korpusa NOVJ jedinice 12. i 28. divizije imale su, 4. travnja 1944. u 4,30 sati, napasti i likvidirati neprijateljsko uporište u Podravskoj Slatini. Naredbom je određeno da napad izvedu dvadeset prva i Brodska NO brigada, dok su na osiguranjima prema okolnim uporištima raspoređene sedamnaesta, osamnaesta i čehoslovačka NO brigada. Njih su pomagale Istočna i Zapadna grupa partizanskih odreda kao i diverzantski bataljon. Borbe su trajale dugo i uporište je osvojeno. Osiguranje prema Virovitici držali su Bilogorski NOP odred i 17. NO brigada. Bilogorski NOP odred zaposleo je položaje od Rezovca do Borove, sa zadatkom da napadne neprijateljsku kolonu s boka i začelja, ako pokuša probiti zasjedu 17. NO brigade na vertikali od Gacišta preko Orešca do Cabune. Međutim, neprijateljska posada iz Virovitice uočila je ovu namjeru i, kad joj je zapovijeđeno da pomogne oteretiti uporište u Podravskoj Slatini, pokušala je, najprije, otkloniti opasnost od Rezovca i Borove. Zbog toga, uputila je onamo, 5. travnja 1944. u 9,30 sati, dvije satnije da protjeraju Bilogorski NOP odred. Jedna je nastupala od Čemernice prema Rezovcu, a druga zaobilazno od male željezničke stanice preko Križa i Rezovačkih Krčevina u Borovu. Cilj ove satnije bio je da napadne odred s leđa. U štabu odreda to su opazili i promijenili položaje tako da su, istovremeno, mogli tući obje satnije. Borbe su trajale do 15 sati. Pošto je odred uporno branio svoje položaje, neprijatelj je odustao od napada i vratio se u Viroviticu. Imao je nešto gubitaka. Odred je imao dva mrtva.

19. Isto, dok. 65, 79, 122. i 154.

20. Isto, dok. 71 i 122.

d) Isto, dok. 103, 122, 156, 157. i 161.

Slijedećeg dana, 6. travnja, da bi izbjegla bočni udar na cesti kđd Suhopolja, neprijateljska je posada iz Virovitice pokušala uputiti pojačanje zaobilaznim putom preko Gradine i Gacišta uz Dravu u smjeru Podravske Slatine. Kod Gacišta, u 19 sati, naišla je na zasjedu četvrtog bataljona 17. NO brigade uz potok Breznicu, snažno ga napala i protjerala na drugu stranu. Međutim, bataljon se brzo sradio, organizirao protunapad i povratio izgubljene položaje. Do 23 sata borba je završena. Nakon toga, neprijatelj je pokušao prodrijeti od Gradine preko Naudovca do Cabune. No, kad je primijetio da se ondje nalaze još tri bataljona 17. NO brigade, odustao je od slanja pomoći u Podravsku Slatinu i vratio se u Viroviticu. Kod potoka Breznice imao je nešto gubitaka, četvrti bataljon 17. NO brigade imao je dva mrtva.²²⁾

12. travnja — Prvi bataljon Bilogorskog NOP odreda postavio je u Borovi zasjedu na koju je naišao, 12. travnja 1944. u 11,30 sati, ojačani izviđački odjel iz Virovitice. U borbi koja je trajala do 12,45 sati rastjerao je izviđače i nanio im gubitke od 12 mrtvih i 5 ranjenih. Zaplijenjeno je 2 puškomitraljeza, 3 šmajsera, 7 pušaka i 1200 metaka. Bataljon nije imao gubitaka. Utrošio je 600 metaka. Rezultat bi bio još veći da se na pruži sjeverno od Rezovca nije pojavio oklopni vlak koji je zaštitio preostale izviđače, pa je bataljon morao odustati od njihovog daljnjeg tjeranja. U neprijateljskom izvještaju navodi se da su partizani izveli iznenadni napad na izviđački odjel koji je išao u Borovu, uslijed čega je pretrpio velike gubitke.²³⁾
- 15—16. travnja — Pripremajući se za sedmu i posljednju ofanzivu na NO\ u Jugoslaviji, neprijatelj je u svim uporištima pregrupirao snage. Na svaki način nastojao je uspostaviti promet na prugama. Zbog toga, uspostavio je u više mjesta stalne straže. Na virovićkom području, osim posade u gradu koja je imala oko 1000 vojnika, uspostavio je straže od 50 do 100 vojnika u Lukaču, Turanovcu, Gornjim Bazijama i Terezinom Polju. Petnaestog travnja 1944. u Suhopolje doveo je polubojnu pojačanu sa dva topa. Slijedećeg dana pokušao je ući u Cabunu, ali je odustao kad je ustanovio da se ondje nalazi Brodska NO brigada. Topovima tukao je Cabunu, ali bez efekta.²⁴⁾
17. travnja — Prema neprijateljskom izvještaju, za vrijeme kruženja savezničkih aviona, 17. travnja 1944. u 21,50 sati, iznad Virovitice, partizani su od Rezovca pokušali prodrijeti na veliku željezničku stanicu, ali su odbijeni. Vjerojatno se radilo o improviziranoj akciji prvog bataljona Bilogorskog NOP odreda.²⁵⁾
17. travnja — Dijelovi prvog diverzantskog bataljona 6. korpusa NOVJ minirali su željezničku prugu kod Ovčare i porušili skretnice na željezničkoj stanici u Suhopolju.²⁶⁾

22. Zbornik, tom V, knj. 26, dok. 3, Regesta, svezak 3, dok. 372. Bilogorski partizanski odred, 155. i Dnevnik 17. NO udarne brigade, 69.

23. Zbornik, tom V, knj. 26, dok. 165. i Bilogorski partizanski odred, 155—156.

24. Zbornik, tom V, knj. 26, dok. 170.

25. Isto.

26. Isto, dok. 174.

22. travnja — Dijelovi prvog diverzantskog bataljona postavili su minu na pruzi između Virovitice i špišić Bukovice na koju je naišao oklopni vlak i skliznuo s tračnica. Posada ga je napustila. Dva dana kasnije, 24. travnja 1944. domobrani željezničke bojne pokušali su podignuti vlak i odvući ga u Viroviticu. U međuvremenu, diverzanti su oko vlaka postavili dvije šrapnel mine koje su eksplodirale. Nema podataka o tome da li su domobrani pri tom stradali.²⁷⁾

Demonstrativni napad na Viroviticu

- 29 30. travnja •— Bilogorski NOP odred i Mađarski bataljon »Šandor Petefi« izveli su, noću 29/30. travnja 1944. od 22 do 2 sata, demonstrativni napad na uporište u Virovitici. Napad je pripremljen uz pomoć kotarskog komiteta KPH Virovitica i njegovog, donedavnog, sekretara Valenta Filipovića Viteza iz Korije (Živi sada u Zagrebu) Mađarski bataljon napadao je s jugozapadne strane u smjeru parka u centru, a prvi bataljon Bilogorskog NOP odreda sa sjevera u smjeru kasarne, dok je drugi bataljon držao osiguranje prema Lukaču i Suhopolju. Mađarski bataljon naišao je u južnom dijelu uporišta na jak otpor, pa je odustao od napada. Prvi bataljon Bilogorskog NOP odreda imao je za tu noć neprijateljsku lozinku. Kad je ušao u grad, razoružao je stražara u bivšoj Trenkovej ulici (sada Ulica Josipa Bendaka) a zatim na spavanju zatekao domobranske posade u dva bunkera i bez otpora ih razoružao. Prilikom razoružanja posade trećeg bunkera pobjegla su dva domobrana i u kasarni alarmirali posadu, koja je odmah organizirala protunapad i pokušala opkoliti bataljon u Ulici Josipa Bendaka. Bataljon je dao otpor. Nakon kraćeg puškaranja, povukao se iz grada. Zarobio je 18 domobrana i zaplijenio puškomitraljez, 18 pušaka, 700 metaka i 4 jahača konja. Na svojoj strani imao je jednog lakše ranjenog. U neprijateljskom izvještaju navodi se da su partizani napali sjeverni i južni dio uporišta i da su kod domobranske vojarne zarobili stražarski vod i potom se povukli, dok su iz južnog dijela grada odbijeni. Na osiguranjima oko uporišta nije bilo borbi.²⁸⁾
1. svibnja — Iz izvještaja Komande Bilogorskog vojnog područja vidi se da je ona odlukom štaba 6. korpusa NOVJ, uz suglasnost Okružnog lcomtietu KPH Virovitica, od 1. svibnja 1944. promijenila naziv u Komandu Virovitičkog vojnog područja. U svom sastavu imala je komande mjesta u Suhopolju i špišić Bukovici i više partizanskih straža u Bilogori i Podravini. Imala je 684 vojnika i pomoćnih osoba. U bolnici, u šumi između Lončarice i Turčević Polja imala je naliječenju 85 ranjenika.²⁹⁾

27. Isto, knj. 28, dok. 49.

28. Isto, knj. 27, dok. 114, 172. i Bilogorski partizanski odred

160.

29. Vojnohistorijski institut JNA, kut. 1752—3.

6. svibnja — Dijelovi diverzantskog bataljona minirali su prugu između Virovitice i Terezinog Polja na koju je naišao oklopni vlak i skliznuo s tračnica.³⁰⁾
22. svibnja — Diverzanti su postavili minu na pruzi kod Ovčare na koju je naišao vlak i skliznuo s tračnica.³¹⁾
27. svibnja — Diverzanti su 21. svibnja postavili minu na pruzi između Virovitice i špišić Bukovice. Na nju je 27. svibnja 1944. naišao oklopni vlak i skliznuo s tračnica.³²⁾
31. svibnja — Bilogorski je NOP odred, uz pomoć dijelova diverzantskog bataljona, koji su postavili minu na pruzi kod Ovčare, napao oklopni vlak koji je od eksplozije iskliznuo s tračnica. Vlak je kod Virovitice naletio, 31. svibnja 1944. u 9,13 sati, na minu. U vlaku nalazila se njemačka posada. U borbi do 10 sati poginula su četiri njemačka vojnika. Zarobljeni su vlakovođa, strojovođa, povjerenik ZEMPRA i jedan legionar. Zaplijenjena su dva teška mitraljeza, nekoliko pištolja i 400 metaka. Oštećena je lokomotiva i jedna kola. Uništena su dvojica kola. Odred nije imao gubitaka.
- U neprijateljskom izvještaju navodi se da je oklopni vlak naletio na minu i da su Nijemci imali četiri mrtva, ali se ne spominje zbog čega posada iz Virovitice nije intervenirala.³³⁾
3. lipnja — Dijelovi diverzantskog bataljona minirali su most na pruzi između Virovitice i Suhopolja.³⁴⁾
13. lipnja — Prema neprijateljskom izvještaju, oštećen je most na Dravi. Popucali su nosači i otežan je promet između Virovitice i Barča jer putnici moraju prelaziti iz vlaka u vlak.³⁵⁾
17. lipnja — Prema neprijateljskom izvještaju, zbog ugroženosti od partizana, obustavljen je cjelokupan promet na pruzi između Barča i Lukača.^{3*5)}
- 29—30 lipnja — Budući da je neprijatelj povukao svoje straže iz Lukača i Terezinog Polja, štab 6. korpusa NOVJ naredio je Bilogorskom NOP odreda da poruši prugu i mostove na toj dionici. Ovaj je, 29. i 30. lipnja 1944. uz pomoć omladine iz • okolice, porušio četiri kilometra pruge, razorio most i uništio dvije skretnice, u Lukaču i Gornjim Bazijama, i jedan most na cesti u smjeru Terezinog Polja. Zarobio je jednog legionara i zaplijenio pušku i pištolj.³⁷⁾
- I—2. srpnja — Bilogorski NOP odred, uz pomoć omladinskih radničkih četa iz okolice, porušio je 1000 metara pruge i spalio pragove od Virovitice prema Pitomači. Prema Suhopolju porušio je 1500 metara pruge i jedan most.³⁸⁾

30. Zbornik, tom. V, knj. 28, dok. 49.

31. Isto.

32. Isto.

33. Isto, knj. 28, dok. 49. i 119.

34. Isto, dok. 108.

35. Isto, dok. 131.

36. Isto, dok. 134.

37. Isto, knj. 28, dok. 108, knj. 29, dok. 109, 121. i Bilogorski partizanski odred, 164.

38. Isto, knj. 29, dok. 109. i Bilogorski partizanski odred, 164.

5. srpnja — Bilogorski NOP odred postavio je 5. srpnja 1944. zasjedu na željezničkoj pruzi i cesti kod Lukača i Kolca. Zasjedu je napadala, od 13,30 do 17,30 sati, neprijateljska kolona koja je iz Virovitice došla oklopnim vlakom u Brezik. Budući da zbog porušene pruge nije mogla dalje, iskrcala se kod Brezika i u streljačkom stroju izvela napad. Odred ju je dočekaao jakom vatrom, i protjerao. Istodobno, došla je od Barča skupina mađarskih granicara i s leđa napala odred, ali ih je on s lakoćom protjerao. Od Virovitice došao je u pomoć još jedan oklopni vlak. Napad je ponovljen. No, odred je mitraljeskom vatrom spriječio neprijateljskim vojnicima da se iskrcaju iz vagona i u 17,30 sati oba vlaka otišla su u Viroviticu. Neprijatelj je imao nešto gubitaka. Odred je imao jednog ranjenog. U neprijateljskim izvještajima navodi se da su partizani zaposjeli Lukač i da ih je posada iz Virovitice pokušala protjerati, ali posljedak nije poznat.³⁹⁾
15. srpnja — Kod Virovitice srušio se saveznički bombarder sa 11 članova posade. Straža Komande mjesta Suhopolje priskočila je avijatičarima u pomoć. Šestoricu je spasila, dok je petoricu zaro bila posada iz Virovitice. Straža je iz bombardera izvukla tri avionska mitraljeza. Iz izvještaja Komande Virovitičkog vojnog područja vidi se da su stražari pokušali na svaki načinspasi sve avijatičare, ali nisu uspjeli, jer su petorica iskočila suviše blizu uporišta, pa ih je neprijatelj zarobio.⁴⁰⁾
- 19—22. srpnja — Od 19. do 22. srpnja Bilogorski NOP odred rušio je komunikacije oko Virovitice. 19. srpnja između Virovitice i Suhopolja porušen je most i 1000 metara pruge. Noću, 19/20. srpnja 1944. porušeno je 1000 metara pruge kod Gornjih Bazija i most na cesti u smjeru Terezinog Polja. Noću, 20/21. srpnja, uz pomoć diverzanata, srušen je most i prekinuta je pruga na više mjesta između Virovitice i Suhopolja. 21/22. srpnja u Lukaču, zaplijenjeno je žito koje je prikupila neprijateljska vojska. Mobilizirano je 50 zaprežnih vozila koja su ga otpremila u Bilogoru. Neprijateljska posada iz Virovitice dopremala je preko dana vršalice, iz grada, i obavljala vršidbu, a navečer ih vraćala. Međutim, zrno nije otpremila, pa ga je Bilogorski NOP odred zaplijenio i otpremio u skladište virovitičkog vojnog područja u Bilogori. Iste noći uhapsila je patrola u Bačevcu dva neprijateljska agenta, koji su pljačkali i brutalne postupali s narodom, predstavljajući se da su partizani. U stvari, neprijatelj je, kad mu nisu uspjeli razni trikovi, pokušao pomoću agenata kompromitirati narodnooslobodilački pokret i njegovu vojsku. Međutim, to mu nije uspjelo.⁴¹⁾
20. srpnja — U izvještaju štaba 6. korpusa NOVJ navodi se da Bilogorski NOP odred, zbog sve većeg priliva novih boraca s područja virovitičkog kotara, ima uvjete da doskora preraste u brigadu.

39. Isto, knj. 29, dok. 109. i 125.

40. Vojnohistorijski institut JNA, kut. 1752—3. i Zbornik, tom V, knj. 29, dok. 134.

41. Zbornik, tom V, knj. 29, dok. 109. i Bilogorski partizanski odred, 164.

Odredu je naređeno da formira treći bataljon, što je uskoro i učinjeno. Budući da se u ostalim jedinicama, također, povećalo brojno stanje, postojala je mogućnost za formiranje još jedne divizije u Slavoniji. Tako je došlo do formiranja 40. divizije NOV.⁴²⁾

26. srpnja — Jedan bataljon Bilogorskog NOP odreda postavio je zasjedu na cesti između Virovitice i Brezika. Na nju naišao je kamion sa stražarima koji su osiguravali vršidbu žita za vojne potrebe. Kamion je zaustavljen i stražari pozvani na predaju. Međutim, oni su poskakali u grabe i pokušali pobjeći u Viroviticu. Za njima otvorena je vatra. Nekolicina ih je pogođena. Dvojica su se predala. Zaplijenjene su 4 puške, 2 pištolja, 1000 metaka, 4 bombe i kamion.⁴³⁾
- 29/30. srpnja — Bilogorski NOP odred, uz pomoć omladinskih radnih četa iz okolice, porušio je između Virovitice i Terezinog Polja četiri kilometra pruge i dva mosta.⁴⁴⁾
1. kolovoza — U izvještaju Komande Virovitičkog vojnog područja, navodi se da su komande mjesta u Suhopolju i špišić Bukovici povezane telefonskim linijama s centralom u maloj Dapčevici. U špišić Bukovici uspostavljena je pošta i u Slavonskoj Pivnici poštanska ispostava. U Bilogori je u srpnju izgrađeno šest podzemnih i sedam nadzemnih skladišta. Skladišta su napunjena žitom. U bolnici nalazilo se na liječenju 119 ranjenika. Komanda je imala 787 vojnika i pomoćnih osoba.⁴⁵⁾
7. kolovoza — Posadne snage iz Virovitice, uz pomoć dijelova petog ustaškog stajaćeg djelatnog zdruga iz Pitomače, izvele su, 7. kolovoza od 7 do 12 sati, manji pothvat na Bilogorski NOP odred u širem rajonu špišić Bukovice, s ciljem da ga potisnu dalje od Virovitice i uspostave promet cestom do Pitomače i deblokiraju virovitičko uporište. Cilj su samo djelomično ostvarili. Potisnuli su odred iz Koriје i Lozana do špišić Bukovice, Vukosavljevice i Turnašice. Promet glavnom cestom nije uspostavljen i povremeno održavan je sporednim putem preko Bušetine i Rogovca do glavne ceste u Starom Gracu i dalje do Pitomače. U borbama obje strane imale su nešto gubitaka.⁴⁶⁾
20. kolovoza — Sredinom kolovoza 1944. na narodnom zboru u šumi kod Pčelića, izabran je plenum Kotarskog odbora JNOF-a Virovitica. Dvadesetog kolovoza 1944. održao je plenum u Jasenašu prvu sjednicu i izabrao izvršni odbor od 11 članova. Sjednici je prisustvovalo 26 članova plenuma. U to doba, na kotaru bilo je formirano 25 mjesnih odbora JNOF-a.⁴⁷⁾

42. Isto, knj. 29, dok. 55. i Bilogorski partizanski odred, 167.

43. Isto, knj. 29, dok. 109.

44. Isto.

45. Vojnohistorijski institut JNA, kut. 1752—3.

46. Bilogorski partizanski odred, 168.

47. Zbirka dokumenata o NOR-u u Gradskom muzeju u Virovitici.

20. klovoza — Naredbom štaba 6. korpusa NOVJ Bilogorski NOP odred uključen je 20. kolovoza u sastav 40. divizije NOV, s tim da se sljedećih dana reorganizira u Virovitičku NO brigadu. Njegova dva bataljona nalazila su se na području Pavlovca i Velikog Grđevca, a treći na području Borove, Pčelića i Jasenaša. U to vrijeme, 12. NO udarna brigada napadala je i 18. kolovoza 1944. oslobodila Grubišno Polje, dok je 18. NO brigada 20. kolovoza pokušala oslobotiti uporište Hercegovac, ali nije uspjela zbog intervencije dijelova njemačke prve SS kozačke divizije od Velike Trnovitice. Dva bataljona Bilogorskog NOP odreda držala su zasjedu na cesti prema Bjelovaru. Treći bataljon bio je kod Borove, Pčelića i Jasenaša i osiguravao je održavanje narodnog zbora i izborne konferencije Kotarskog odbora JNOF-a Virovitica.⁴⁸⁾
21. Kolovoza — Prva četa trećeg bataljona Bilogorskog NOP odreda borila se, 21. kolovoza 1944. od 11 do 12 sati, u Novom Rezovcu s neprijateljskim izviđačkim odjelom iz Virovitice. Četa je u početku odolijevala napadima, ali kad je protivniku stiglo kamionima pojačanje, morala se povući do glavnine bataljona u Borovi. U borbi obje strane prošle su bez gubitaka.⁴⁹⁾

Formiranje Virovitičke NO brigade

27. kolovoza — Na osnovi naredbe štaba 6. korpusa NOVJ u Vukosavljevici je 27. kolovoza 1944. formirana Virovitička narodnooslobodilačka brigada. U njen sastav uključen je prvi bataljon 16. omladinske NO brigade i tri bataljona Bilogorskog NOP odreda. Prilikom formiranja imala je 737 boraca i starješina. Pripadala je nedavno formiranoj 40. diviziji NOV u kojoj su bile šesnaesta i osamnaesta NO brigada. Svečanosti u Vukosavljevici prisustvovali su predstavnici štaba 40. divizije NOV, Okružnog i Kotarskog komiteta KPH Virovitica, organa narodnih vlasti i političkih organizacija i narod Vukosavljevice i okolnih mjesta.⁵⁰⁾
3. rujna — Neprijatelj je svojim pothvatom, od 7. kolovoza 1944. želio protjerati Bilogorski NOP odred od Virovitice i olakšati stanje svoje posade u uporištu. Budući da je ovaj uputio svoja dva bataljona u Bilogoru, smatralo se da je postignut cilj. Međutim, samo dvadesetak dana kasnije, pojavila se još veća opasnost. Umjesto odreda, uporište je sada sa svih strana okruživala novoformirana Virovitička NO brigada. Prvi i drugi bataljon rasporedili su se na području Borove i Suhopolja, treći u špišić Bukovici i četvrti u Lukaču. Neprijatelj je to zapazio i ocijenio

48. Bilogorski partizanski odred, 177.
49. Isto, 168—169
50. Isto, 179—181, Virovitička NO udarna brigada, 18—21. i Vojnohistorijski institut JNA, reg. br. 21/61, kut. 476.

kao pripremanje napada na uporište. U štabu 40. divizije NOV to su upravo i željeli, jer je time odvracena pažnja od pripremanja napada na uporište u Lipiku, Pakracu i Daruvaru. Iza toga dolazila su na red uporišta u Podravini. Protivnik je to tek kasnije uvidio. Dotad se na svaki način pokušavao osigurati od iznenadnog napada na Viroviticu. Pojačao je izviđačku i stražarsku službu. Trećeg rujna 1944. poslao je oklopni vlak u izviđanje Lukača. Ondje je četvrti bataljon postavio minu, i vlak je od eksplozije iskliznuo s tračnica. Posada je izašla iz vagona i pokušala organizirati obranu, ali ju je bataljon protjerao. Imala je nešto gubitaka. Bataljon je imao jednog ranjenog koji je do bolnice umro.⁵¹⁾

6. i 7. rujna — Neprijatelj je jačim izviđačkim odredom iz Virovitice napao 6. rujna 1944. položaje drugog bataljona Virovitičke NO brigade, uz potok Breznicu, od kote 121, zapadno od Suhopolja, preko pruge do kote 224 zapadno od Borove. Bataljon ga je zaustavio i nakon kraće borbe protunapadom protjerao, nanijevši mu nešto gubitaka. Na svojoj strani imao je jednog mrtvog i jednog ranjenog. Slijedećeg dana neprijatelj je ponovio napad na iste položaje, ali ga je bataljon opet protjerao. Ovom prilikom bataljon nije imao gubitaka.⁵²⁾

9/10 rujna — Pošto je neprijatelj u toku dana uveo u Suhopolje jači stražarski odjel, koji je ondje zanoćio, štab Virovitičke NO brigade naredio je prvom i drugom bataljonu da ga noću, 9/10 rujna 1944. u jedan sat, napadnu i protjeraju. Bataljoni su izveli napad i u dosta oštroj borbi rastjerali neprijateljske stražare, nanijevši im nešto gubitaka. Na svojoj strani imali su jednog mrtvog i 15 ranjenih.⁵³⁾

17/18 rujna — Četvrti bataljon Virovitičke NO brigade i četvrta četa diverzantskog bataljona prekinuli su noću, 17/18. rujna 1944. od 23. do 4 sata, željezničku prugu između Virovitice i Terezinog Polja na 40 mjesta.⁵⁴⁾

Čišćenje uporišta u Slavoniji i Podravini

25. rujna •— 13/14. rujna 1944. jedinice 16. omladinske NO brigade napale su i likvidirale neprijateljska uporišta u Pakracu i Lipiku. Virovitička NO brigada, bez četvrtog bataljona koji se nalazio na osiguranju kod Virovitice, 16. rujna 1944. oslobodila je Daruvar. Nakon toga štab 40. divizije NOV naredio je podređenim jedinicama da, 25. rujna 1944. napadnu i likvidiraju neprijateljsko uporište u Podravskoj Slatini. Napad je izvodila 16. omladinska i 18. NO brigada, dok je osiguranje prema Virovitici držala Vi-

51. Bilogorski partizanski odred, 184.

52. Isto.

53. Isto.

54. Zbornik, tom V, knj. 33, dok. 87.

20. kovoza — Naredbom štaba 6. korpusa NOVJ Bilogorski NOP odred uključen je 20. kolovoza u sastav 40. divizije NOV, s tim da se sljedećih dana reorganizira u Virovitičku NO brigadu. Njegova dva bataljona nalazila su se na području Pavlovca i Velikog Grđevca, a treći na području Borove, Pčelića i Jasenaša. U to vrijeme, 12. NO udarna brigada napadala je i 18. kolovoza 1944. oslobodila Grubišno Polje, dok je 18. NO brigada 20. kolovoza pokušala oslobotiti uporište Hercegovac, ali nije uspjela zbog intervencije dijelova njemačke prve SS kozačke divizije od Velike Trnovitice. Dva bataljona Bilogorskog NOP odreda držala su zasjedu na cesti prema Bjelovaru. Treći bataljon bio je kod Borove, Pčelića i Jasenaša i osiguravao je održavanje narodnog zbora i izborne konferencije Kotarskog odbora JNOF-a Virovitica.⁴⁸⁾
21. **Kolovoza** — Prva četa trećeg bataljona Bilogorskog NOP odreda borila se, 21. kolovoza 1944. od 11 do 12 sati, u Novom Rezovcu s neprijateljskim izviđačkim odjelom iz Virovitice. Četa je u početku odolijevala napadima, ali kad je protivniku stiglo kamionima pojačanje, morala se povući do glavnine bataljona u Borovi. U borbi obje strane prošle su bez gubitaka.⁴⁹⁾

Formiranje Virovitičke NO brigade

27. kolovoza — Na osnovi naredbe štaba 6. korpusa NOVJ u Vukosavljevici je 27. kolovoza 1944. formirana Virovitička narodnooslobodilačka brigada. U njen sastav uključen je prvi bataljon 16. omladinske NO brigade i tri bataljona Bilogorskog NOP odreda. Prilikom formiranja imala je 737 boraca i starješina. Pripadala je nedavno formiranoj 40. diviziji NOV u kojoj su bile šesnaesta i osamnaesta NO brigada. Svečanosti u Vukosavljevici prisustvovali su predstavnici štaba 40. divizije NOV, Okružnog i Kotarskog komiteta KPH Virovitica, organa narodnih vlasti i političkih organizacija i narod Vukosavljevice i okolnih mjesta.⁵⁰⁾
3. rujna — Neprijatelj je svojim pothvatom, od 7. kolovoza 1944. želio protjerati Bilogorski NOP odred od Virovitice i olakšati stanje svoje posade u uporištu. Budući da je ovaj uputio svoja dva bataljona u Bilogoru, smatralo se da je postignut cilj. Međutim, samo dvadesetak dana kasnije, pojavila se još veća opasnost. Umjesto odreda, uporište je sada sa svih strana okruživala novoformirana Virovitička NO brigada. Prvi i drugi bataljon rasporedili su se na području Borove i Suhopolja, treći u špišić Bukovici i četvrti u Lukaču. Neprijatelj je to zapazio i ocijenio

48. Bilogorski partizanski odred, 177.
49. Isto, 168—169
50. Isto, 179—181, Virovitička NO udarna brigada, 18—21. i Vojnohistorijski institut JNA, reg. br. 21/61, kut. 476.

kao pripremanje napada na uporište. U štabu 40. divizije NOV to su upravo i željeli, jer je time odvracena pažnja od pripremanja napada na uporište u Lipiku, Pakracu i Daruvaru. Iza toga dolazila su na red uporišta u Podravini. Protivnik je to tek kasnije uvidio. Dotad se na svaki način pokušavao osigurati od iznenadnog napada na Viroviticu. Pojačao je izviđačku i stražarsku službu. Trećeg rujna 1944. poslao je oklopni vlak u izviđanje Lukača. Ondje je četvrti bataljon postavio minu, i vlak je od eksplozije iskliznuo s tračnica. Posada je izašla iz vagona i pokušala organizirati obranu, ali ju je bataljon protjerao. Imala je nešto gubitaka. Bataljon je imao jednog ranjenog koji je do bolnice umro.⁵¹⁾

6. i 7. rujna — Neprijatelj je jačim izviđačkim odredom iz Virovitice napao 6. rujna 1944. položaje drugog bataljona Virovitičke NO brigade, uz potok Breznicu, od kote 121, zapadno od Suhopolja, preko pruge do kote 224 zapadno od Borove. Bataljon ga je zaustavio i nakon kraće borbe protunapadom protjerao, nanijevši mu nešto gubitaka. Na svojoj strani imao je jednog mrtvog i jednog ranjenog. Slijedećeg dana neprijatelj je ponovio napad na iste položaje, ali ga je bataljon opet protjerao. Ovom prilikom bataljon nije imao gubitaka.⁵²⁾
- 9/10 rujna — Pošto je neprijatelj u toku dana uveo u Suhopolje jači stražarski odjel, koji je ondje zanoćio, štab Virovitičke NO brigade naredio je prvom i drugom bataljonu da ga noću, 9/10 rujna 1944. u jedan sat, napadnu i protjeraju. Bataljoni su izveli napad i u dosta oštroj borbi rastjerali neprijateljske stražare, nanijevši im nešto gubitaka. Na svojoj strani imali su jednog mrtvog i 15 ranjenih.⁵³⁾
- 17/18 rujna — Četvrti bataljon Virovitičke NO brigade i četvrta četa diverzantskog bataljona prekinuli su noću, 17/18. rujna 1944. od 23. do 4 sata, željezničku prugu između Virovitice i Terezinog Polja na 40 mjesta.⁵⁴⁾

Čišćenje uporišta u Slavoniji i Podravini

25. rujna •— 13/14. rujna 1944. jedinice 16. omladinske NO brigade napale su i likvidirale neprijateljska uporišta u Pakracu i Lipiku. Virovitička NO brigada, bez četvrtog bataljona koji se nalazio na osiguranju kod Virovitice, 16. rujna 1944. oslobodila je Daruvar. Nakon toga štab 40. divizije NOV naredio je podređenim jedinicama da, 25. rujna 1944. napadnu i likvidiraju neprijateljsko uporište u Podravskoj Slatini. Napad je izvodila 16. omladinska i 18. NO brigada, dok je osiguranje prema Virovitici držala Vi-

51. Bilogorski partizanski odred, 184.

52. Isto.

53. Isto.

54. Zbornik, tom V, knj. 33, dok. 87.

rovitička NO brigada. Istovremeno, jedinice 12. divizije NOV napale su uporište u Čađavici i držale osiguranja prema Našicama i Osijeku. Posade u Podravskoj Slatini i Čađavici svladane su, i oba su mjesta oslobođena. Virovitičkoj NO brigadi preporučeno je da pokuša topovima iz Rezovca tući uporišta u Virovitici i na taj način demoralizirati posadu, što bi moglo imati za posljedicu da ova pobjegne iz grada. Brigada je to učinila, ali bez efekta. Istina, posada je bila demoralizirana i nije ni pomišljala pomoći braniti Podravsku Slatinu.

U neprijateljskim izvještajima navodi se, da su partizani, 25. rujna tukli topovskom i minobacačkom vatrom uporište u Virovitici, ali je posada odolijevala i zadržala grad.⁵⁵⁾

28./29. rujna — Virovitička je brigada pokušala, noću 28/29. rujna 1944. od 21 do 3 sata, ponovnim demonstriranjem napada pri voliti posadu u Virovitici da se preda ili napusti grad. Željela je da se izbjegne krvoproliće i razaranje već ionako stradalog grada. Domobranskom dijelu posade preporučeno je da otkáže poslušnost zapovjednicima i da se bez borbe preda. Stavljeno mu je do znanja da su snage 6. korpusa NOVJ nedavno oslobodile Lipik, Pakrac, Daruvar, Podravsku Slatinu i čađavicu i da se spremaju napasti sva uporišta u Podravini. Međutim, apel nije naišao na odziv. Među domobranima nije se našao nitko smion da izvede vojsku iz kasarni i preda oružje. Tome je, svakako, pridonio poštreni nadzor ustaškog dijela posade.

Bataljoni Virovitičke NO brigade prodrli su noću, 28. 29. rujna

1944. do domobranskih kasarni, ali su naišli na otpor i bili istjerani. Pri tom imali su 3 mrtva i 13 ranjenih. Tako ni ovaj pokušaj nije dao željene rezultate.

U neprijateljskom izvještaju navodi se da je odbijen napad na Viroviticu. Dodaje se, da je poginuo jedan domobran i deset građana.⁵⁶⁾

30. rujna — Iz tabelarnog pregleda štaba Virovitičke NO brigade, od 30. rujna 1944. vidi se da je brigada imala četiri bataljona, s ukupno 1216 boraca. Dakle, za nešto više od mjesec dana, otkako je formirana, njeno brojno stanje povećalo se za 579 novih boraca.⁵⁷⁾

30. rujna — Iz tabelarnog pregleda Komande Virovitičkog vojnog područja, od 30. rujna 1944. vidi se da je u njenim ustanovama i stražama bilo 1153 vojnika i pomoćnog osoblja. U ekonomskom sektoru, radnim vodovima, bolnici, ambulantama, vojnim radionicama, poštama i uredima radile su 793 osobe. U komandama mjesta i stražama služilo je 360 vojnika.

Ustrojstvo komandi i straža bilo je slijedeće:

Komanda mjesta Virovitice imala je 80 vojnika.

Komanda mjesta u špišić Bukovici imala je 20 vojnika, a njena straža u Bušetini 30 vojnika.

55. Isto, dok. 141.

56. Isto, knj. 34, dok. 120. i Bilogorski partizanski odred, 182.

57. Bilogorski partizanski odred, 182.

Komanda mjesta u Suhopolju imala je 20 vojnika, a njene straže u Terezinom Polju 40, Rušanima 30, Gradini 20, Lukaču 20 i Slavonskoj Pivnici 10 vojnika.

Komanda mjesta u Grubišnom Polju imala je 30 vojnika, a njene straže u Ivanovom Selu 15 i u Velikim Zdencima 20 vojnika. Komanda mjesta u Velikom Grđevcu imala je 30 vojnika.⁵⁸⁾

2. listopada — Prva četa prvog bataljona Virovitičke NO brigade izvela je, 2. listopada 1944. naveče, manji demonstrativni napad na uporište u Virovitici, s ciljem da ispita budnost i borbenost posade. Na četu iz uporišta otvorena je jaka vatra, pa se odmah povukla. Poginuo je jedan borac.

Istog dana dijelovi petog ustaškog stajaćeg djelatnog zdruga, uz pomoć oklopnog sklopa PTS, pokušali su od Pitomače dopremiti u Viroviticu 80 000 metaka, ali su ih na cesti kod Staroga Graca i Lozana napali i protjerali dijelovi brigade »Matije Gupca« i 18. NO brigade, nanijevši im gubitke od šest mrtvih.⁵⁹⁾

2. i 3. listopada — Nijemci su jednom lovačkom četom od Barča pokušali u 2 sata noću, 2 3. listopada 1944. prodrijeti u Terezino Polje. Budući da su u Virovitici čuli pucnjavu, povjerovali su da se radi o stvarnom napadu, pa su kod Terezinog Polja pokušali uspostaviti mostobran za prijem posade koja se trebala onamo probiti, ako osjeti da neće moći obraniti uporište. Međutim, na desnoj obali Drave naišli su na jak otpor dijelova 16. omladinske NO brigade. Pošto su imali gubitaka, odustali su od namjere i vratili se u Barč. Kako u Barču nisu imali dovoljno snaga, a partizanske su čvrsto držale desnu obalu Drave, javili su da nema uvjeta za povlačenje u smjeru Barča i da se, u slučaju nužde, posada iz Virovitice probija u smjeru Donjeg Miholjca ili Pitomače.

Poslije podne, 3. listopada 1944. u 17,30 sati, jedna bojna petog ustaškog zdruga iz Pitomače probila je položaje dijelova 16. omladinske NO brigade kod Turanovca, i u 18 sati položaje drugog bataljona Virovitičke NO brigade kod Brezika, i dopremila posadi u Virovitici 80 000 metaka i, potom se istim putom vratila.

U borbi kod Terezinog Polja Nijemci su imali nešto gubitaka. Ustaška bojna kod Turanovca i Brezika imala je 3 mrtva i 7 ranjenih. Bataljoni 16. omladinske NO brigade u obje borbe imali su 9 mrtvih, 26 ranjenih i 6 nestalih. Izgubili su nešto oružja. Drugi bataljon Virovitičke NO brigade kod Brezika nije imao gubitaka.

U neprijateljskim izvještajima navodi se da je ustaška bojna iz Pitomače, u ponovnom pokušaju, probila preko Lozana, Turanovca i Brezika partizanske zasjede i predala posadi u Virovitici 80 000 naboja i vratila se natrag. U borbama, navodno, zaplijenila je 3 puškomitraljeza i 1 šmajser.⁶⁰⁾

58. Isto kao u primjedbi 45.

59. Zbornik, tom V, knj. 34, dok. 125. i Bilogorski partizanski odred, 185.

60. Tsto, knj. 34. dok. 26, 33, 125. i 134.

- 4'5. listopada — Jedinice 12. divizije NOV (dvanaesta, osječka i Čehoslovačka NO brigada) napale su, 4. listopada 1944. u 3,30 sati, uporište u Virovitici. Na osiguranjima bile su jedinice 40. divizije NOV (šesnaesta, osamnaesta i Virovitička NO brigada)
- Uporište branila je domobranska bojna Središnje dočasničke škole iz Osijeka (800 vojnika) i ojačana ustaška satnija (200 ustaša). Borbe su vođene do 17 sati, 5. listopada 1944. i posada bila je svladana. Poginule su sve ustaše i oko 130 domobrana, dok ih je 220 zarobljeno. Zaplijenjene su velike količine oružja, municije i druge opreme. Jedinice 12. divizije NOV imale su 36 mrtvih i 189 ranjenih.
- U to doba, 28. divizija NOV, iz sastava 6. korpusa, s tri brigade (sedamnaesta, dvadeset prva i Brodska NO brigada) nakon što je od kolovoza 1944. uspješno operirala na glavnim komunikacijama između Beograda i Zagreba, prešla je u Srbiju i sudjelovala u borbama za oslobođenje Beograda. Beograd je oslobođen 20. listopada 1944. Nakon toga operirala je južno od rijeke Save u sastavu druge armije JA.⁶¹⁾
8. listopada — U Virovitici održana je osnivačka skupštin; Gradskog NOO. Formiran je izvršni odbor od deset članova.⁶²⁾
8. listopada — U Virovitici formiran je Gradski odbor AFŽ-a.⁶³⁾
10. listopada — U Virovitici obnovljen je Mjesni komitet KPH od šest članova.⁶⁴⁾
24. listopada — U izvještaju političkog komesara Komande Virovitičkog vojnog područja, od 24. listopada 1944. navodi se da je poslije oslobođenja Virovitice život u gradu brzo normaliziran i da sve javne službe uredno obavljaju svoje poslove. Povodom oslobođenja grada, i proslave 27. godišnjice oktobarske revolucije, priređena je akademija na kojoj je kazališna družina izvela bogat program. Akademiji prisustvovalo je oko 3000 građana. Proslave su održane i u drugim većim mjestima. Dodaje se, da je cijela teritorija Komande Virovitičkog vojnog područja oslobođena i da su organizirane ekipe za popravak cesta i pruga. Pomaže im narod i omladinske radne čete i vodovi.
- Iz ostalih izvještaja, iz tog vremena, vidi se da su osposobljene za promet ceste od Virovitice u smjeru Terezinog Polja, Počravske Slatine, Daruvara i Pitomače. Započet je popravak željezničke pruge za Daruvar i Pakrac.
- U Komandi je tokom listopada provedena reorganizacija i nježno područje usklađeno je s područjem okruga Virovitice i obuhvaćalo je kotareve Daruvar, Grubišno Polje i Viroviticu. Ukinute su prijašnje i formirane nove komande mjesta u sjedištima svakog kotara. Komanda grada u Virovitici imala je straže u Suhopolju, Gačištu, Lukaču, Bušetini i Starom Gracu.

61. Isto, dok. 22, 33, 125, 127. i 154.

62. Pregled, 279—293.

63. Isto, 267—274.

64. Isto, 237—255.

Komanda mjesta u Daruvaru imala je straže u Končanici, Uljaniku i Siraču. Komanda mjesta u Grubišnom Polju imala je stražu u Velikom Grđevcu. Brojno stanje Komande područja bilo je 2027 vojnika i pomoćnog osoblja.⁶⁵⁾

Dolazak streljačkog puka Crvene armije

6. prosinca — Snage trećeg ukrajinskog fronta Crvene armije osvojile su Barč, i uspostavile vezu s jedinicama NOV u Terezinom Polju.⁶⁶⁾
7. i 8. prosinca — Iz Barča u Viroviticu prešao je, 7. i 8. prosinca 1944. jedan streljački puk iz sastava 57. armije Crvene armije i po jedan artiljerijski i minobacački divizion. Iz Virovitice snage Crvene armije produžile su u smjeru Pitomače i Podravskog Klostra da bi s južne strane osiguravale svoje lijevo krilo u Mađarskoj, koje je napredovalo od Barča u smjeru Baboče.⁶⁷⁾
30. i 31. prosinca — U namjeri da povрати izgubljena uporišta u Podravini, neprijatelj je organizirao, njemačkom drugom SS kozačkom konjičkom divizijom od Koprivnice, i 21. domobranskom pukovnijom od Bjelovara, ofanzivu na jedinice NOVJ i Crvene armije koje su branile Podravinu. Tako je došlo do uspostavljanja zapadnog sektora virovitičkog mostobrana.
- Borbe na mostobranu počele su 10. prosinca 1944. Do 30. prosinca 1944. vođene su na području đurđevačke općine. Jedinice NOVJ i Crvene armije povlačile su se postepeno pred nadmoćnijim protivnikom u smjeru istoka i, 31. prosinca 1944. držale su zaprečnu vatrenu liniju na prilazima Virovitici, na vertikalni od Drave preko Okrugljače, Bušetine, Kori je i špišić Bukovice do Golog Brda. S te linije pružile su odsudnu obranu i spriječile neprijatelja da osvoji Viroviticu.⁶⁸⁾

G o d i n a 1945.

Borbe na virovitičkom mostobranu

2. siječnja — Neprijatelj je snagama kozačke divizije i domobranske pukovnije napao, 2. siječnja 1945. oko 8 sati, streljački puk Crvene armije na zapadnim prilazima ispred Virovitice. Najprije, otvorio je jaku artiljerijsku i minobacačku vatru, a zatim, izveo juriš. Napad je izvodio u četiri kolone: od Staroga Graca, Lozana, Đolte i Radotić brda u smjeru Bušetine, Kori je, Zidina i Golog Brda. Potpomagalo ga je zrakoplovstvo. Borbe su vođene cijelog dana. Crvenoarmejci su popustili na sjevernom krilu kod

65. Isto kao u primjedbi 45.
66. Zbornik, tom V, knj. 37, dok. 17.
67. Isto.
68. Isto.

Bušetine i na južnom kod Golog Brda, ali su odlučno branili glavne položaje kod Koriје, i odbili napade. Naveče, neprijatelj je, zbog osjetnih gubitaka u ljudstvu, nestanka municije i opasnosti od protunapada odustao od pokušaja prodora u Viroviticu i organizirao obranu na dostignutoj vatrenoj liniji. 1)

2/3. siječnja — Dok su vođene borbe na zapadnim prilazima gradu, u Virovitici i u Bilogori pripremala su se za protunapad jedinice 32, 33. i 40. divizije NOV, u cilju opkoljavanja i uništenja kozačkih i domobranskih snaga u dolini kod špišić Bukovice, Staroga Graca, Pitomače i Vukosavljevice ili njihovo protjerivanje prema Koprivnici i Bjelovaru. Prve su krenule u napad jedinice 33. divizije NOV sa sjevernih obronaka Bilogore u smjeru Pitomače. Cilj im je bio da ovladaju komunikacijama kod Pitomače i zatvore neprijatelju odstupnicu u smjeru Koprivnice i Bjelovara. Borbe su počele, 2. siječnja 1945. u 16,30 sati, na Otrovanječkom brijegu i u južnom dijelu Sedlarice. Pod jakim pritiskom neprijatelj se povukao u Otrovanec i Pitomaču. Osvojena je Sedlarica i Turnašica, ali ne i komunikacije zapadno od Pitomače. Noću, 2/3. siječnja 1945. iz Bilogore krenule su u napad jedinice 32. divizije NOV. U borbama do 15 sati, 3. siječnja, protjerale su neprijatelja sa Zidina, Radotić brda i iz Vukosavljevice u Otrovanec i Pitomaču. U 1,15 sati, 3. siječnja 1945. krenule su iz Virovitice u napad jedinice 40. divizije NOV. U borbama u toku noći, i ujutro, potisnule su neprijatelja iz Golog brda, špišić Bukovice, Lozana, Bušetina, Starogradačkog Marofa, Staroga Graca, Rogovca i Đolte. Neprijatelj se povukao u Otrovanec, Pitomaču i Đuretinu. Ondje je organizirao kružnu obranu i spriječio 33. diviziju NOV da mu presiječe odstupnicu u smjeru Koprivnice i Bjelovara. Zbog toga su jedinice NOVJ odustale, 3. siječnja 1945. navečer, od pokušaja uništavanja protivnika u rajonu Pitomače ili njegovog protjerivanja prema Koprivnici i Bjelovaru. Uspostavile su frontalnu liniju koja je vodila od Drave preko Starogradačkog Marofa, Staroga Graca i Turnašice do Sedlarice. Time su operacije na zapadnom sektoru virovitičkog mostobrana opet prenesene na područje đurđevačke općine.2)

16. siječnja — Neprijatelj je 14. siječnja 1945. započeo nove napade od Pitomače kako bi potisnuo jedinice NOV sa zaprečne linije kod Staroga Graca i Turnašice, i ušao u Viroviticu. Osvojio je, 16. siječnja, Vukosavljevicu i Radotić brdo i ozbiljno ugrozio južno krilo obrane kod špišić Bukovice. Međutim, navečer, onamo su stigle jedinice 36. divizije NOV i slijedećih dana pomogle protjerati neprijatelja u Otrovanec i Pitomaču. 18. siječnja 1945. protjerani su Kozaci s Radotić brda i sa željezničke stanice u Vukosavljevici i uspostavljena je prijašnja frontalna linija od Drave preko Staroga Graca, Turnašice i Sedlarice do Bilogore.3)

1. Zbornik, tom V, knj. 37. dok. 18, 60. i 139.

2. Isto, dok. 4, 11, 14, 18, 60, 138. i 145.

3. Isto, dok. 63, 129, 153, 154, 156. i 157.

6. veljače — Neprijatelj je s dvije njemačke divizije (sedmom SS »Princ Eugen« i 297. divizijom) uz podršku tenkova, krenuo, 6. veljače 1945. u 6,30 sati, od Đurđenovca i Našica u napad da slomi obranu istočnog sektora virovitičkog mostobrana. Do noći potisnuo je s položaja 12. i 51. diviziju NOV na zapad i osvojio Feričance, Orahovicu, čačince i Suhu Mlaku.⁴⁾
7. veljače — U produženju napada na istočnom sektoru osvojile su njemačke divizije Podravsku Slatinu i Voćin i primakle se Cabuni i Slavonskoj Pivnici. Jedinice 12. divizije NOV (osim Osječke NO brigade) povukle su se na Papuk, a jedinice 16. i 51. divizije NOV započele su se evakuirati preko Drave u Mađarsku. Zaštitnicu držala im je Osječka NO brigada. Istodobno, polučio je neprijatelj dublje prodore na južnom sektoru mostobrana kod Grubišnog Polja. Pokušao je prodrijeti na zapadnom sektoru kod Male Čerešnjevice, ali nije uspio.⁵⁾
8. veljače Njemačka 297. pješadijska divizija osvojila je na istočnom sektoru mostobrana Budakovac, Detkovac, Cabunu, Gacište i Brezovicu i jednom kolonom stigla do Novog Graca, a drugom do Rušana. Sedma SS divizija »Princ Eugen« osvojila je Levinovac i Slavonsku Pivnicu, ugrozivši obranu kod Pčelića i Suhopolja. Na južnom sektoru neprijatelj je probio obranu kod Velike Barne, Grubišnog Polja i Ivanovog Sela. Jedinice NOVJ povukle su se u smjeru Daruvara. Na zapadnom sektoru postigao je manje prodore kod Velike i Male Čerešnjevice.⁶⁾
- 8 9. veljače — Jedinice 16. vojvođanske divizije povukle su svoje zaštitnice od Pčelića i Suhopolja u smjeru Barča. Istodobno, ispražnjena je Virovitica. Jedinice 36. vojvođanske divizije povukle su se sa zapadnog sektora od Sedlarice i Staroga Graca i obrazovale užu obranu kod Neteče, Budrovca, Žlebina i Lanke-Leševa. Ondje su imale držati osiguranje dok se ostale jedinice ne evakuiraju iz Terezinog Polja u Barč.
- Neprijatelj je, 9. veljače 1945. ušao u špišić Bukovicu, Virovitiču i Suhopolje. Zatim je s dvije divizije (drugom SS kozačkom, s jugozapada, i 297. pješadijskom, s jugoistoka) pojačavao pritisak na obranu 36. vojvođanske divizije kod Terezinog Polja.⁷⁾
- 9.1.0. veljače — Nakon što su do noći, 9. veljače 1945. evakuirane u širi rajon Barča, jedinice 16. i 51. divizije NOV i Osječke NO brigade, započele su evakuiranje jedinica 36. divizije NOV. To su obavile noću. Ujutro, 10. veljače 1945. u 4,30 sati, inženjerijski bataljon rastavio je pontonski most preko Drave i otpremio ga u Barč. Prije podne neprijatelj je ušao u Terezino Polje.
- Time bile su okončane dvomjesečne borbe na virovitičkom mostobranu. Neprijatelj je okupirao Viroviticu i okolicu.⁸⁾

4. Isto, knj. 38, dok. 17, 29, 37, 39, 57, 80, 91, 92, 93, 94. i 95.

5. Isto.

6. Isto.

7. Isto.

8. Isto.

2. ožujka — Poslije svršetka borbi na virovitičkom mostobranu, jedinice 6. i 10. korpusa NOVJ otišle su u Slavoniju i Moslavinu i branile slobodni teritorij, a jedinice 12. korpusa NOVJ otišle su na srijemski front. Neprijatelj je okupirao cijelu Podravinu i manje dijelove Bilogore i Papuka. Na okupiranoj teritoriji ostali su djelovati određeni organi narodnih vlasti, političkih organizacija i vojnih vlasti, diverzanti i specijalne jedinice za borbu protiv pete kolone.
- U izvještaju komesara Komande Virovitičkog vojnog područja od 2. ožujka 1945. navodi se da je prilikom evakuacije otpremljeno preko Mađarske u Baranju više ranjenika, bolničkog i drugog osoblja. Sedmog veljače 1945. evakuirala se kompletna Komanda grada Virovitice, sa svim stražama. Sve ostale komande mjesta i straže su na svojim sektorima. Konspirativna bolnica u Bilogori, pod šifrom VI/4 kod Lončarice, koja je privremeno bila zatvorena, ponovno započela je radom i neprijatelj ju nije otkrio za vrijeme operacija na virovitičkom mostobranu. Do 25. siječnja 1945. iz bolnice bili su otpremljeni svi ranjenici u Vojvodinu, i ona je tada bila zatvorena. Međutim, kako se poslije 10. veljače 1945. pojavio stanovit broj ranjenika iz 6. i 10. korpusa NOVJ, odlučeno je da se ponovno otvori. Dodaje se, da je, uglavnom, normaliziran rad na svim kotarevima izuzev Virovitice, gdje neprijatelj drži jake kozačke snage i obilato pljačka narodnu imovinu. Tu činjenicu potvrđuje i Okružni komitet KPH Virovitica u svom izvještaju, od 24. travnja 1945. godine.⁹⁾
23. ožujka — Dijelovi diverzantskog odreda postavili su minu na željezničkoj pruzi između Cabune i Suhopolja. Od eksplozije oštećena lokomotiva i jedan vagon.¹⁰⁾
25. ožujka — Diverzanti su na cesti između Cabune i Bistrice postavili na zne mine na koje je naišla neprijateljska kolona. Poginulo je i ranjeno više vojnika.¹¹⁾
1. travnja — Na cesti između Cabune i Virovitice postavljene su dvije gazne mine. Obje su eksplodirale, ali rezultat nije poznat.¹²⁾
10. travnja — Na željezničkoj pruzi između Virovitice i špišić Bukovice postavljena je mina na koju je naišao transportni vlak. Oštećena lokomotiva i više vagona.¹³⁾
16. travnja — Na željezničkoj pruzi između Virovitice i Suhopolja postavljena je mina na koju je naišao vojni transportni vlak. Oštećena je lokomotiva i više vagona. Poginulo je nekoliko neprijateljskih vojnika.¹⁴⁾
17. travnja — Između Virovitice i Suhopolja, ponovno, minirana je željeznička pruga. Od eksplozije iskliznula je lokomotiva i nekoliko vagona.¹⁵⁾

9. Vojnohistorijski institut JNA, kut. 1752—3. i Arhiv IHRPH Zagreb, kut. 125—138.

10. Vojnohistorijski institut JNA, reg. br. 12/3, kut. 121.

11. do 17. Vojnohistorijski institut JNA, reg. br. 16/1, kut. 118.

18. travnja — Minirana je pruga između Virovitice i Čemernice. Prevrnuta je lokomotiva i nekoliko vagona.¹⁶⁾
20. travnja — Između Virovitice i špišić Bukovice minirana je pruga. Prevrnut je vojni transportni vlak. Poginulo je i ranjeno dosta neprijateljskih vojnika. Istog dana neprijatelj je popravio prugu i uputio drugi transportni vlak, ali je i ovaj naišao, nešto dalje, na drugu minu i iskliznuo s tračnica. Učestale diverzije na komunikacijama u neprijateljskoj pozadini izvođene su u cilju ometanja transportiranja trupa i materijala neposredno pred početak posljednjih borbi za oslobođenje Virovitice i okolice.¹⁷⁾
22. travnja — U ustanku zatočenika u koncentracionom logoru u Jasenovcu poginuo je Stanislav Čagljević, predratni revolucionar i član KPH, rodom iz Virovitice.¹⁸⁾

Stanislav Čagljević

STANISLAV ČAGLJEVIĆ

Rođen je 19. rujna 1905. u Virovitici. Ondje je završio osnovnu školu, nižu gimnaziju i trgovačku akademiju. Budući da nije dobio zaposlenje u Virovitici, otišao je u Zagreb i namjestio se u Gradskoj štedionici kao bankovni činovnik. Pokušao je nastaviti školovanjem kao izvanredni student na Višoj komercijalnoj školi za vanjsku trgovinu, ali zbog bolesti (TBC) morao je odustati.

Za vrijeme školovanja u Virovitici bio je ponesen idejama oktobarske revolucije koje su, otad, bile vodilje njegova životnog puta. Virovitička policija

18. Milan Nef, Biografski podaci Stanislava Čagljevića, Zbirka dokumenata o NOB-u u Gradskom muzeju u Virovitici.

evidentirala ga je (23. kolovoza 1925.) u »Spisak komunista na teritoriji grada Virovitice«. Zagrebačka policija preuzela ga je u svoju evidenciju.

U Zagrebu bio je član SKOJ-a i KPJ. Djelovao je u Savezu bankovnih činovnika kojim je rukovala Komunistička partija. Zbog političke aktivnosti policija ga je više puta hapsila, zatvarala i zlostavljala.

Održavao je veze između partijskog rukovodstva u Zagrebu i partijske organizacije u Virovitici, prenosio poštu, štampu, letke i literaturu. Pomagao je 1940. u formiranju Mjesnog i Kotarskog komiteta KPH u Virovitici i prenosio im uputstva za rad. Surađivao je s Josipom Bendakom, Ivanom Benjakom, Valentom Gazdekom, Julijem Vukovićem i drugim članovima Kotarskog i Mjesnog komiteta KPH i pridonio razvoju Komunističke partije na kotaru Virovitici.

Poslije okupacije, 1941. uhapsila ga je ustaška policija i zatočila u koncentracionom logoru u Jasenovcu. Ondje je proveo četiri godine. Bio je član ilegalnog partijskog komiteta u logoru, sudjelovao u organiziranju ustanka i bijega zatočenika, 22. travnja 1945. Od 700 ustanika, 600 ih je poginulo. Među poginulima bio je i Stanislav Čagljević.

BORBE NA SVRŠETKU RATA

22. travnja — Jedinice Jugoslavenske armije stigle su u istočne i južne predjele virovitičke općine i započele operacijama za njeno oslobođenje. U operacijama sudjelovale su 12, 16, 32, 33, 36. i 51. divizija, iz sastava treće armije JA, i jedan puk Bugarske armije. Bez borbe oslobođena je Cabuna i okolna mjesta. Kod Pčelića, Borove, Trojstva i Đurđa vođene su borbe i postignuti manji prodori. 19)
23. travnja — Na istočnom odsjeku fronte vođene su žestoke borbe. Dostignuta je crta na dijagonali od Podravskog Sokolca do Suhopolja. Na jugoistočnom odsjeku slomljena je neprijateljska obrana kod Pčelića i Borove i oslobođena su oba mjesta. Na južnom sektoru postignuti su dublji prodori kod Rezovačkih Krčevina, Milanovca, Križa, Trojstva, Đurđa i Golog Brda. 20)
24. travnja — Na istočnom odsjeku slomljen je otpor protivnika. Dostignuta je crta na vertikali od Ade do Ovčare. Na jugoistočnom odsjeku postignut je prodor do Rezovca. Na južnom odsjeku probijena je obrana i dostignuta crta ispod željezničke pruge između velikog i malog kolodvora u Virovitici. 21)
25. travnja — Na svim odsjecima slomljena je neprijateljska obrana i u 21 sat oslobođena je Virovitica. Do ponoći oslobođeno je područje zapadno od Virovitice do crte na vertikali od Okrugljače do Golog Brda. 22)
26. travnja — Oslobođena su sva mjesta na zapadnom dijelu općine osim Đolte, Vukosavljevice i Radotić brda. 23)
29. travnja — Oslobođena je Đolta, Vukosavljevica i Radotić brdo. 24)
- 19 do 24 Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije, 598—626. i 677—680.

IV DIO

Nosioci partizanske spomenice 1941.

Agneza Amanović Vostrel

AGNEZA AMANOVIĆ DARINKA (rođena Vostrel)

Rođena je 21. kolovoza 1925. u Kupincu, općina Jastrebarsko. Od 1932. živjela je u Čemernici, općina Virovitica. U Virovitici završila je osnovnu i srednju školu. Poslije rata završila je studije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Član SKOJ-a je od prosinca 1940. u skojevskoj organizaciji u virovitičkoj gimnaziji. Njen otac, Vaclav Vostrel Vaso, bio je do rata član Kotarskog komiteta KPH Virovitica i sekretar partijske organizacije u Čemernici, pa je od najranije mladosti obavljala brojne poslove za Partiju. Raznosila je poštu, pozive i obavijesti članovima KPH u Čemernici i članovima Kotarskog komiteta KPH u Virovitici. U njihovoj kući održavani su više puta ilegalni sastanci, pa je s ostalim skojevcima stražarila. Od svibnja 1941. obavljala je kurirske poslove za Kotarski komitet KPH Virovitica. U više navrata nosila je poštu u Okružni komitet KPH u Bjelovaru i u partijsku organizaciju u Orahovici, i drugdje. S ostalim skojevcima prikupljala je sanitetski materijal, odjevne predmete, pisali pribor, oružje, municiju i drugu opremu za jedinice NOV. Pisala je parole i raspodjeljivala letke i drugi propagandni materijal u gradu.

Od kolovoza 1942. bila je zadužena za održavanje veza između političkih i vojnih organa na slobodnom teritoriju u Bilogori i Papuku i ilegalnih punktova u gradu i na kotaru Virovitici. Po zadatku Kotarskog i Okružnog komiteta KPH Virovitica organizirala je, sa skojevcima i suradnicima, prikupljanje vojnoobavještajnih podataka o rasporedu i jačini neprijateljske posade u Virovitici za potrebe 4. slavonske divizije NOV, koja je, 12. veljače 1943. napala, prvi put, uporište u gradu i straže u okolici.

9. ožujka 1943. imenovana je za člana Kotarskog komiteta SKOJ-a Virovitice i zadužena za rukovođenje skojevskom organizacijom u virovitičkoj gimnaziji. U travnju 1943. zbog opasnosti od hapšenja, prešla je na slobodnu teritoriju i postavljena za sekretara Kotarskog komiteta SKOJ-a Virovitica. Ondje je 5. svibnja 1943. primljena za člana KPH, a 25. svibnja 1943.

kooptirana je za člana Kotarskog komiteta KPH Virovitica. U lipnju 1943. izabrana je za člana Oblasnog odbora USOH-a za Slavoniju.

U studenom 1943. upućena je na ilegalni rad u Zagrebu. Kooptirana je za člana Mjesnog (Gradskog) komiteta SKOJ-a. Otkrila ju je i uhapsila ustaška policija, 29. prosinca 1943. Odvedena je u koncentracioni logor u Staroj Gradiški i kasnije premještena u Lepoglavu i Varaždin. Oslobođena je od jedinica treće armije JA u svibnju 1945.

Poslije rata radila je u društvenopolitičkim organizacijama i organima narodnih vlasti u Beogradu, Virovitici, Bjelovaru i Zagrebu. Bila je član Republičkog odbora Narodne fronte Hrvatske, Republičkog vijeća Saveza sindikata Hrvatske, Republičkog odbora SUBNOR-a Hrvatske i Saveznog odbora SUBNOR-a Jugoslavije. Bila je zastupnik u Saboru SRH za virovitičku općinu i delegat na Šestom i Osmom kongresu Saveza komunista Hrvatske. Od 1968. u mirovini je u Zagrebu. Više puta birana je u rukovodstva političkih organizacija u mjesnoj zajednici i u gradu Zagrebu. Od 1979. član je Savjeta republike u Zagrebu.

Nosilac je »Partizanske spomenice 1941« i više drugih odlikovanja.

Benedikt Audi Grga

BENEDIKT AUDI GRGA

Rođen je 1. siječnja 1903. u Borovi, općina Virovitica. Ondje je završio osnovnu školu. U Suhopolju izučio je stolarski zanat. Poslije toga, radio je kao stolarski radnik u Suhopolju. Iz Borove otišao je 1926. u Tursku, a 1927. u Španjolsku i Njemačku. U svakoj zemlji radio je po nekoliko mjeseci. Po

povratku, zaposlio se 1928. u Sisku. Zbog aktivnosti u Nezavisnim sindikatima, policijske vlasti protjerale su ga, odanle, u zavičajno mjesto. Otad, radio je u Borovi i, povremeno, u Suhopolju i Virovitici.

U Nezavisnim sindikatima Jugoslavije bio je član od 1925. Djelovao je u strukovnom savezu drvodjelskih radnika. Ondje je surađivao s komunistima iz virovitičke mjesne partijske organizacije i 1938. primljen je za člana KPH. Iste godine formirao je partijsku organizaciju u Borovi i bio njen sekretar. U tom svojstvu sudjelovao je 1940. u formiranju Kotarskog komiteta KPH u Virovitici i bio je izabran za njegova člana.

Nakon okupacije 1941. sudjelovao je u organiziranju ustanka na virovitičkom području. Bio je zadužen za održavanje partijskih veza iz grada s vojno-političkim bazama u Jasenašu Djakovcu, Turčević Polju, Lončarici, i drugdje. U ožujku 1942. imenovan je za sekretara Kotarskog komiteta KPH Virovitica, čije je ilegalno sjedište preseljeno, tada, iz čemernice u Jasenaš. Organizirao je odlazak dobrovoljaca iz grada i s kotara u NOV, prikupljao oružje i opremu, formirao ilegalne mjesne odbore NOF-a i kasnije NOO-e, pomagao u radu skojevskih organizacija i odbora USAOH-a i AFŽ-a i prikupljao obavještajne podatke za NOV. Na dužnosti sekretara bio je do ožujka 1943. Poslije toga bio je član Komiteta i rukovodilac ratne obavještajne službe na kotaru. Od studenog 1943. radio je rajonskoj obavještajnoj službi za okrug Viroviticu. U kolovozu 1944. postavljen je za šefa Odjela za zaštitu naroda (OZN) za kotar Viroviticu. Na toj dužnosti radio je do svršetka rata, i kasnije. Demobiliziran je u travnju 1946.

Od svibnja 1946. do prosinca 1957. radio je na dužnostima direktora u Tvornici kalupa u Virovitici i Tvornici pokućstva u Osijeku i na rukovodećim dužnostima u tvornicama pokućstva u Novoj Gradiški, Varaždinu i Virovitici. Od 1957. u mirovini je u Virovitici. Djelovao je aktivno i više puta bio biran u rukovodstva društvenopolitičkih organizacija u gradu i općini.

Nosilac je »Partizanske spomenice 1941« i više drugih odlikovanja.

MIRKO FIKET MESARIĆ

Rođen je 25. listopada 1899. u Preseki, općina Vrbovec. Bez škole. Samouk. Prije drugog svjetskog rata doselio se u Levinovac i radio kao šumski radnik u Papuku. Djelovao je u radničkom pokretu i bio član strukovnog saveza drvodjelaca URS-a od 1936. Za člana KPH primljen je 15. rujna 1940. u partijskoj organizaciji u Cabuni.

Nakon okupacije 1941. sudjelovao je u organiziranju ustanka. Stupio je 28. studenog 1941. u antifašističku oružanu grupu u Lisičinima. Svojim političkim djelovanjem pridonio je da se grupa priključi Slavonskom NOP bataljonu i bori pod rukovodstvom Partije.

Istakao se hrabrošću u borbama kod Kometnika, 15. siječnja 1942. u Levinovcu, 2. ožujka 1942. zatim na Vilić Selu, Humu, Siraču i drugdje.

Mirko Frikei Mesarić

Bio je borac i desetar u Prvom i Drugom slavonskom NOP odreda i pratećem vodstvu štaba treće operativne zone, delegat voda, zamjenik komesara i komesar čete u Osječkom NOP odreda. Od početka 1944. bio je član Općinskog komiteta KPH i Općinskog NOO-a Slavonska Pivnica. Kasnije, radio je u Kotarskom NOO-u i Kotarskom komitetu KPH Virovitica. Poslije rata radio je u organima narodnih vlasti i društvenopolitičkim organizacijama u Virovitici. Bio je više godina predsjednik Kotarskog odbora SUBNOR-a Virovitica i od 1975. član prvog Savjeta SR Hrvatske.

Za zasluge u organiziranju ustanka i hrabrost u borbama protiv okupatora i domaćih kvislinga proglašen je 24. srpnja 1953. narodnim herojem.

Umro je 7. travnja 1976. u Virovitici.

SRDAN MILJANOVIĆ RASKO

Rođen je 2. svibnja 1916. u Jasenašu, općina Virovitica. Ondje je završio osnovnu školu i, zatim, bavio se zemljoradnjom. Poslije rata završio je nižu gimnaziju i višu upravnu školu Sekretarijata za unutrašnje poslove u Beogradu.

Prilikom napada Njemačke na Jugoslaviju, u travnju 1941. služio je u 18-pješadijskom puku bivše jugoslavenske vojske u Beogradu. Puk se raspao

Srđan Miljanović Rasko

bez borbe, i vojnici su se razišli kućama. Po povratku u Jašenaš sudjelovao je, s još nekoliko mještana, u prikupljanju oružja koje su odbacili vojnici poslije borbe s Njemcima kod Pčelića. Namjeravali su formirati antifašističku oružanu grupu i boriti se protiv okupatorskih i kvislinških vlasti. Međutim, ustaško redarstvo u Virovitici doznalo je za namjeru i u kolovozu 1941. uhapsilo četiri člana grupe i zaplijenilo oružje. Uhapšeni osudio je prijevratni sud u Osijeku na smrt. Srđan se, pravodobno, sklonio u šumi i spasio od hapšenja. Otad je bio u ilegalnosti.

U listopadu 1941. uspostavio je vezu sa suradnikom Kotarskog komiteta KPH Virovitica Dmitrom Acketom, iz Rezovca, i sudjelovao u organiziranju ustanka. Kotarski komitet zadao mu je da prikuplja oružje, municiju i opremu i priprema dobrovoljce za odlazak u NOV. Isto tako preporučio mu je da odvrća Srbe, iz sela, od odlaska na rad u Njemačku. Na ostvarivanju tih zadataka djelovao je od 8. veljače 1942. Tada je, s još trojicom dobrovoljaca iz Jasenaša, stupio u Prvi slavonski NOP bataljon. Kasnije, bio je u prvoj udarnoj četi Prvog slavonskog NOP odreda. U listopadu 1942. uključen je, s odredom, u novoformiranu 12. NO brigadu. U prosincu 1942. premješten je u štab Treće operativne zone. Bio je zadužen za održavanje veza s Okružnim komitetom KPH Virovitica.

1. travnja 1943. primljen je za člana KPH i postavljen za obavještajnog oficira u ispostavi Komande psunjskog vojnog područja u Bilogori. Kasnije, bio je oficir u Rajonskom obavještajnom centru i u Odjelu za zaštitu naroda za okrug Viroviticu.

Poslije rata radio je u OZN-i u Daruvaru i Upravi državne sigurnosti u Virovitici. Imao je čin kapetana prve klase. Od 1952. radio je kao viši referent u UDB-i za kotar Viroviticu. Sada kao umirovljenik živi u Beogradu.

Nosilac je »Partizanske spomenice 1941« i više drugih odlikovanja.

Nedeljko Mrđen

NEDELJKO MRĐEN

Rođen je 23. rujna 1921. u Hasanbegovcima, općina Glamoč, SR Bosna i Hercegovina. U djetinjstvu doselio se s roditeljima u Neteču, općina Virovitica. U Turanovcu i Neteči završio je osnovnu školu, a u Virovitici izučio je strojobravarSKI zanat. Zatim je radio kao strojobravarSKI radnik u Virovitici. Poslije rata završio je šest razreda gimnazije. Pješadijsku oficirsku školu i druge vojne škole.

Od 1940. sudjelovao je u radničkom pokretu i surađivao s naprednim omladincima i radnicima u URS-u. Nakon okupacije 1941. pomogao je u organiziranju ustanka. Prikupljao je i skrivao oružje u svom stanu, prenosio poruke i obavljao druge poslove. Osumnjičen je od policije, i dva puta odvođen na ispitivanje u gradsko redarstvo. Ustaše su mu zaprijetile da će snositi teže posljedice, ako doznaju da surađuje s komunistima. Zbog toga, otišao je u lipnju 1941. svojim rođacima u Hasanbegovce kod Glamoča. Ondje je stupio u Glamočku partizansku četU i 27. srpnja 1941. sudjelovao u narodnom ustanku u Bosni i Hercegovini i oslobođenju Glamoča. Kao strojobravar raspoređen je na rad u radionici Čardak kod Glamoča u kojoj je izrađivao ručne bombe za NOV. Za mjesne i općinski NOO na općini Vagan i za partizanske jedinice izrađivao je štamplje.

U siječnju 1942. primljen je za člana SKOJ-a, a u ožujku 1942. izabran za sekretara Općinskog komiteta SKOJ-a, u općini Vagan. U veljači 1942. primljen je za kandidata i u rujnu 1942. za člana KPJ. Organizirao je omladinsku četU na općini i bio njen komandir. S četom postigao je zapažene uspjehe na kulturnoprosvjetnom i idejnom uzdizanju omladine. Sudjelovao je u brojnim radnim akcijama za potrebe naroda i vojske, na području Glamoča i Bosanskog Grahova, i pomagao jedinicama NOV u vojnim operacijama. Organizirao je prikupljanje hrane, odjeće i obuće za NOV i bio rukovodilac mliha koji je radio za potrebe Vrhovnog štaba NOV i POJ. Na ostvarivanju za-

dataka bio je s još nekoliko vojnih i političkih funkcionera 15. svibnja 1942. zarobljen od četnika, ali je uspio pobjeći i nastaviti radom. U kolovožu 1942. rukovodio je vršidbom žita za potrebe Vrhovnog štaba i centralne bolnice u Livnu.

Početkom ožujka 1943. upućen je u sedmu krajišku NO brigadu s kojom je sudjelovao u borbama u četvrtoj i petoj neprijateljskoj ofanzivi na Neretvi i Sutjesci, i bio ranjavan. U brigadi bio je omladinski i partijski rukovodilac i od 1944. oficir KOS-a (kontraobavještajne službe). Početkom svibnja 1944. bio je delegat brigade na Drugom kongresu USAOJ-a u Drvaru. U brigadi bio je sve do svršetka rata.

Poslije rata radio je kao oficir JNA u Sarajevu i u Državnom sekretarijatu za narodnu obranu u Beogradu. Ima čin pukovnika JNA. Od 1970. u mirovini je u Novom Beogradu. Ondje je više puta biran u rukovodstva društvenopolitičkih organizacija. Bio je predsjednik Općinskog odbora SUBNO-R-a u Novom Beogradu, sekretar osnovne organizacije SKS i član drugih organizacija.

Nosilac je »Partizanske spomenice 1941.« i više drugih odlikovanja.

Rudi Rajh Top

RUDI RAJH TOP

Rođen je 4. travnja 1927. u Virovitici. Ondje je završio osnovnu školu i dva razreda niže gimnazije. Poslije rata završio je šestomjesečnu oficirsku školu i Višu vojnu-tehničku akademiju.

Član SKOJ-a je od jeseni 1941. u gradskom aktivu u Virovitici. Sudjelovao je u prikupljanju oružja, opreme i lijekova, skidao ustaške parole, stržario prilikom održavanja sastanaka i obavljao druge poslove koje mu je zadavala skojevska i partijska organizacija. U siječnju 1942. uhapsile su ga ustaše i odvele, zajedno s roditeljima, u sabirni logor u Bjelovaru odakle su

ga namjeravale otpremiti u koncentracioni logor u Jasenovcu. Zbog pomanjkanja vagona vratili su ga privremeno natrag. Mjesni komitet KPH uputio ga je, preko ilegalnog punkta u Čemernici i Rezovcu, u Bilogorsku partazansku čet u koju je stupio 18. travnja 1942. u Jasenašu, zajedno s još dva člana SKOJ-a i jednim kandidatom KPH iz Virovitice.

Iz čete premješten je 10. listopada 1942. u novoformirani Kalnički NOP odred u kojem je bio referent saniteta u drugom bataljonu. Dvadeset i devetog prosinca 1942. uključen je, s bataljonom, u novoformiranu 17. slavonsku NO brigadu u kojoj je kasnije bio delegat voda i komesar čete. U siječnju 1943. primljen je za člana KPH. U borbama kod Bučja na Psunju, u vrijeme izvođenja neprijateljske ofanzive »Braun« u zapadnoj Slavoniji, bio je ranjen u obje noge. Proveo je mjesec dana na liječenju u bolnici, i zatim vratio se u brigadu. U travnju 1944. premješten je na dužnost politkomesara bataljona u Brodskoj NO brigadi u kojoj je bio do oslobođenja zemlje.

Poslije rata služio je u KNOJ-u u Zagrebu, Skoplju i Sarajevu, a od 1956. bio je direktor Vojnog tehničko-remontnog zavoda. Demobiliziran je u činu pukovnika JNA. Od 1973. je u mirovini u Zagrebu. Više puta biran je u rukovodstva društvenopolitičkih organizacija mjesne zajednice i grada Zagreba.

Nosilac je »Partizanske spomenice 1941« i više drugih odlikovanja.

JAKŠA REBIĆ

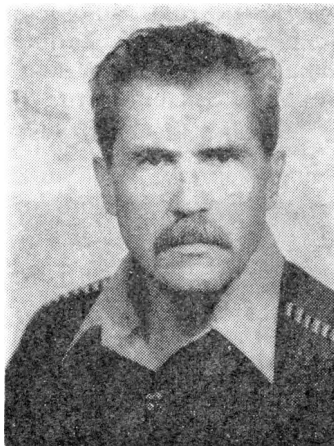
Rođen je 1882. u Jaseniku, općina Gacko, SR Bosna i Hercegovina. Ondje je završio osnovnu školu i u pivskom manastiru, Crnoj Gori, nepotpunu srednju školu. Zatim, bavio se poljoprivredom i pčelarstvom.

Od 1914. služio je kao dobrovoljac u crnogorskoj vojsci i borio se u prvom svjetskom ratu na solunskom frontu. Na toj osnovi stekao je pravo na kolonizaciju, i doselio se 1922. u Gradinu, općina Virovitica. Dobio je pet hektara zemlje. Od 1924. bio je član Samostalne demokratske stranke u Gradini i biran za člana Kotarskog odbora SDS u Virovitici. Zalagao se za zajedništvo hrvatskog i srpskog naroda i uživao je ugled među mještanima.

Nakon okupacije 1941. internirale su ga ustaške vlasti 18. lipnja 1941. u Loznicu u Srbiji. Ondje je u srpnju 1941. sudjelovao u ustanku. U listopadu 1941. povukao se sa snagama NOV ispred njemačke ofanzive u Sandžak u Crnoj Gori. Kasnije, primljen je za člana KPJ. U NOV stupila su i njegova tri sina i supruga. Svi su poginuli.-Sin Velimir poginuo je 1942. kod Stepena u istočnoj Hercegovini. Ljubomir poginuo je 1943. kod Nevesinja u Hercegovini. Milivoj poginuo je 1944. Supruga Stojanka poginula je kao bolničarka u proljeće 1943. kod Sarajeva. Jakša se i dalje borio. Zbog podmaklih godina, premješten je u intendantsku službu. Proizveden je u čin poručnika.

Demobiliziran je 1945. iz Jugoslavenske armije i vratio se u Gradinu. Društvenopolitičke organizacije podigle su mu novu kuću. Djelovao je u političkim organizacijama. Umro je 1955. u Gradini.

Nosilac je »Partizanske spomenice 1941« i više drugih odlikovanja.

Dragan Roller

DRAGAN ROLLER

Rođen je 11. lipnja 1922. u Malenci, SR Slovenija. Osnovnu školu završio je u Đurmancu kod Krapine, nižu gimnaziju u Slavonskoj Požegi i višu gimnaziju u Virovitici i Beogradu. 1940. upisao se na Medicinski fakultet u Zagrebu, ali ga zbog hapšenja (1941) nije završio. Poslije rata diplomirao je na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu i doktorirao iz oblasti ekonomskih nauka.

U gimnaziji u Virovitici djelovao je u ilegalnom marksističkom kružku, aktivnost kojeg je inicirala 1938. mjesna organizacija Komunističke partije, u okviru URS-ove Radničke čitaonice. U jesen 1939. od članova kružoka formirana je prva organizacija SKOJ-a. Imenovan je za njenog sekretara. U tom svojstvu sudjelovao je u lipnju 1940. na prvoj redovnoj okružnoj konferenciji SKOJ-a u Bjelovaru i izabran je za člana Okružnog komiteta. Po povratku, pristupio je reorganiziranju grupe na gimnaziji i formiranju šireg gradskog aktiva od mladih radnika i svršenih đaka. Policijske vlasti su to opazile i naložile upravi gimnazije da mu se uskrati pravo polaganja velike mature. Zbog toga otišao je u Beograd i ondje diplomirao. Kad se vratio, dovršio je poslove u vezi s formiranjem gradskog aktiva koji je djelovao u sklopu organizacije na gimnaziji. U jesen 1940. počeo je studijem u Zagrebu, ali je i dalje rukovodio organizacijom u Virovitici.

Nakon okupacije i proglašenja tzv. NDH, uhapsila ga je ustaška policija, 11. travnja 1941. u Virovitici. Zbog pomanjkanja dokaza, pustila ga je, privremeno, iz zatvora s tim što mu je ograničila kretanje. Obavijestio je o tome Mjesni komitet KPH, i u kolovozu 1941. bio je razdužen od rukovođenja SKOJ-em u Virovitici. Povezao se sa skojevskim rukovodstvom na Sveučilištu i uključio u ilegalnu aktivnost udarnih grupa u Zagrebu.

U studenom 1941. ponovno je uhapšen u Zagrebu i osuđen od Prijekog suda na robiju. Odveden je u koncentracioni logor u Jasenovcu i, kasnije, premješten u Staru Gradišku. Odatle je početkom 1945. odveden u Austriju. U Jasenovačkom logoru primljen je za člana KPH i uključen u ilegalnu aktivnost logorskog partijskog rukovodstva. Oslobođen je u svibnju 1945. od savezničke vojske.

Poslije rata radio je u Planskoj komisiji vlade NR Hrvatske i na Sveučilištu u Zagrebu. Zatim, u Saveznom izvršnom vijeću u Beogradu i u diplomatskoj službi Saveznog sekretarijata za vanjske poslove. Sada je savjetnik za plan u Sekretarijatu OUN u Njujorku.

Nosilac je »Partizanske spomenice 1941« i više drugih odlikovanja.

Ivan Samboliček Slavko

IVAN SAMBOLIČEK SLAVKO

Rođen je 17. srpnja 1909. u Podravskoj Slatini. Osnovnu školu završio je u Podravskoj Slatini i Virovitici. Nakon toga, izučio je u Virovitici brusarsko-nožarski zanat. Od 1928. do 1931. radio je u Osijeku. Od 1933. bio je poslovođa u privatnoj brusarskoj radnji u Virovitici.

Od 1928. član je Nezavisnih sindikata i tada je, prvi put, sudjelovao u radničkim demonstracijama. Od 1933. član je Radničke čitaonice u Virovitici i, kasnije, član Radničkog kulturnoprosvjetnog društva i šahovske sekcije pri Ujedinjenom radničkom savezu u Virovitici. Od 1940. bio je tajnik Radničke čitaonice. Od 1934. surađivao je s komunistima u mjesnoj partijskoj organizaciji u Virovitici. Početkom 1940. primljen je za člana KPH. U ljetu 1940. sudjelovao je u formiranju Mjesnog komiteta KPH u Virovitici, i izabran je za njegova člana.

Nakon okupacije, 1941. sudjelovao je u organiziranju ustanka. U rujnu 1941. kooptiran je za člana Kotarskog komiteta KPH. Prikupljao je oružje, opremu, odjeću, obuću, lijekove i druge potrepštine, upućivao dobrovoljce u NOV i održavao veze između grada i ilegalnih punktova na terenu. Spasio je vrednije knjige iz Radničke čitaonice i prenio u ilegalni punkt u Rezovcu, odakle su otpremljene na slobodni teritorij. U veljači 1942. putovao je po zadatku Partije u Slavonski Brod. Zbog opasnosti od ustaške policije, otišao je 12. lipnja 1942. na slobodni teritorij u Papuku. Raspoređen je u Drugi

slavonski NOP odred. Ondje je bio delegat voda i, kasnije, obavještajni oficir u trećem bataljonu. U listopadu 1942. premješten je u novoformirani Kalnički NOP odred u kojem je bio komesar čete.

Početkom 1943. upućen je na partijski kurs u Slavoniji i, po završetku postavljen je, u ožujku 1943. za sekretara Kotarskog komiteta KPH Virovitica. Na toj dužnosti radio je do prosinca 1943. Početkom 1944. premješten je na dužnost tajnika Kotarskog NOO-a Virovitica. U kolovozu 1944. izabran je za tajnika Kotarskog odbora JNOF-a i u listopadu 1944. za tajnika Gradskog odbora JNOF-a u Virovitici. Kasnije je premješten za pročelnika odjela za trgovinu i opskrbu u Gradskom NOO-u i ondje radio do svršetka rata.

Poslije rata bio je pomoćnik javnog tužioca za kotar Viroviticu do 1946. i načelnik personalnog odjela u Ministarstvu trgovine i opskrbe NRH u Zagrebu do 1948. Kasnije, radio je na rukovodećim dužnostima u Žitoprometu, Direkciji državnih nabavki i Ortopedskom poduzeću »Baniji« u Zagrebu i filijali tog poduzeća u Rijeci. Iz Rijeke se vratio u Viroviticu. Od 1957. je u mirovini. Bio je rukovodilac Komisije za historiju radničkog pokreta i SKJ pri Kotarskom i Općinskom komitetu SKH u Virovitici, član Kotarskog komiteta SKH Virovitica, predsjednik Kotarskog odbora SUBNOR-a, odbornik Kotarskog narodnog odbora i potpredsjednik Kotarskog odbora SUBNOR-a. Predsjednik je delegacije umirovljenika Virovitice, i od 1979. član Savjeta SR Hrvatske.

Nosilac je »Partizanske spomenice 1941« i više drugih odlikovanja.

Stevo Tarbuk

STEVO TARBUK

Rođen je 23. prosinca 1903. u Borovi, općina Virovitica. Ondje je završio osnovnu školu i tri razreda opetovnice. Zatim, bavio se zemljoradnjom.

Poslije 1924. zaposlio se u Šumariji u Virovitici kao lugarski vježbenik. Položio je stručni ispit i radio kao lugar. Do drugog svjetskog rata čuvao je šumske revire u sjeveroistočnim predjelima Bilogore.

Od 1938. surađivao je s članovima partijske organizacije u Borovi i u kolovozu 1941. primljen je za kandidata KPH. Sudjelovao je u organiziranju ustanka. Prikupljao je oružje i opremu za NOV, održavao veze između ilegalnih punktova u Borovi, Slavonskoj Pivnici, Rezovcu, Jasenašu i Trapinskoj i pripremao dobrovoljce za odlazak u NOV. Zbog opasnosti od ustaške policije, otišao je krajem listopada 1941. u Papučko-krndijski partizanski odred. Odveo ga je onamo sekretar Kotarskog komiteta KPH Vaclav Vostrel Vaso. U siječnju 1942. uključen je, s odredom, u drugu četu Prvog slavonskog NOP bataljona. Ondje je u proljeću 1942. primljen za člana KPH. Poslije reorganizacije bataljona, raspoređen je u Prvi slavonski NOP odred. Bio je vodnik i delegat voda. Krajem 1942. obolio je od TBC, pa je upućen na liječenje u konspirativnoj bolnici na Ravnoj gori. Kasnije, radio je u pratećem odjelu štaba Treće operativne zone za Slavoniju, štabu 6. korpusa NOVJ i u stražama pri vojnim bolnicama u Slavoniji.

Demobiliziran je 1945. kao podoficir Jugoslavenske armije. Potom, odselio se iz Borove u Apatin, u Vojvodini. Ondje je djelovao u društvenopolitičkim organizacijama. (Bio je u mirovini) Umro je 23. svibnja 1972. u Apatinu.

Bio je nosilac »Partizanske spomenice 1941« i više drugih odlikovanja.

Zdravko Uskoković Heroj

ZDRAVKO USKOKOVIĆ HEROJ

Rođen je 20. studenog 1916. u Slavonskoj Pivnici, općina Virovitica. Ondje je završio osnovnu školu i, potom, bavio se poljoprivredom. Poslije rata završio je nižu gimnaziju u Beogradu, oficirsku školu u Sarajevu i Višu vojnu akademiju u Beogradu.

Prilikom napada Njemačke na Jugoslaviju, u travnju 1941. služio je u 40. pješadijskom puku bivše jugoslavenske vojske kod čačinaca. Puk se raspao bez borbe 12. travnja 1941. Vojnici su odložili oružje, i razišli se svaki u svoj kraj. Čim se vratio kući, počele su ga maltretirati seoske ustaše koje su u Slavonskoj Pivnici uspostavile općinski tabor. Zbog toga, skrivao se često kod rođaka i znanaca. Samoinicijativno prikupio je puškomitraljez, 12 pušaka, 2 pištolja, 3 sanduka municije, i nešto druge opreme, i sklonio u svojoj klijeti kod Velike Babine Gore. Oružje su kod Pčelića i Pivnice odbacili vojnici 2. konjičkog i 42. pješadijskog puka bivše jugoslavenske vojske. U rujnu 1941. preneseno je na zapadni Papuk i poslužilo je za naoružavanje antifašističke oružane grupe u Lisičinama.

Od kolovoza 1941. surađivao je s partijskom organizacijom u Borovi i održavao veze s ilegalcima u Levinovcu i Lisičinama. Sudjelovao je u organiziranju ustanka. Prikupljao je odjeću i opremu za NOV, osiguravao prehranu i smještaj političkim i vojnim radnicima na terenu, prenosio poštu i organizirao odlazak dobrovoljaca u NOV. Zbog opasnosti od ustaša, otišao je 9. veljače 1942. u NOV. Raspoređen je u drugu četu Prvog slavonskog NOP bataljona. Ondje je primljen za kandidata KPH. U rujnu 1942. upućen je na jednomjesečni oficirski kurs u partizansku oficirsku školu pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske u Donjem Lapcu. Po povratku, u studenom 1942. postavljen je za zamjenika komandira čete u prvom bataljonu (bilogorskom) 12. NO brigade. Primljen je za člana KPH. U siječnju 1943. postavljen je za komandira treće čete u prvom bataljonu, 17. NO brigade. U ljetu 1944. premješten je za načelnika štaba Brodske NO brigade. Na toj dužnosti nalazio se do svršetka rata. Imao je čin kapetana JA. U borbama je dva puta ranjavan.

Poslije rata služio je kao aktivni pješadijski oficir JNA u više mjesta. Demobiliziran je u činu pukovnika JNA. Od 1965. u mirovini je u Voćinu, općina Podravska Slatina. Više puta bio je biran u rukovodstva društvenopolitičkih organizacija u mjesnoj zajednici i u općini.

Nosilac je »Partizanske spomenice 1941« i više drugih odlikovanja.

DRAGAN VOLNER BAČUŠKA

Rođen je 31. srpnja 1920. u Virovitici. Ondje je završio osnovnu školu i nižu gimnaziju i nastavio pohađati višu, ali je osumnjičen zbog širenja marksističkih ideja među srednjoškolcima i, 1937. isključen je iz gimnazije. Nakon toga izučio je tipografski zanat i u privatnom aranžmanu položio veliku maturu. Poslije rata završio je Višu oficirsku školu.

Sa školskom i radničkom omladinom sudjelovao je u aktivnostima koje je od 1937. organizirala mjesna organizacija Komunističke partije. U ljetu

1940. primljen je za člana SKOJ-a, u gradskom aktivu koji je djelovao u sklopu organizacije na gimnaziji. U kolovozu 1941. imenovao ga je Mjesni komitet KPH za sekretara skojevske organizacije u Virovitici. U tom svojstvu djelovao je do travnja 1942. Tada mu je zaprijetila opasnost od ustaške policije, pa ga je Komitet uputio, s još dva člana SKOJ-a i jednim kandidatom KPH, u Bilogorsku partizansku čet u koju je stupio 15. travnja 1942. u Jasenašu. Ondje je u svibnju primljen za kandidata, i u rujnu 1942. za člana KPH. S

Dragan Volner Baćuška

četom uključen je, u listopadu 1942. u prvi bataljon (bilogorski) 12. slavonske NO brigade. Dvadeset devetog prosinca 1942. premješten je u novoformiranu 17. slavonsku NO brigadu. Kasnije, bio je, još, u 21. slavonskoj i 25. brodskoj NO brigadi. Bio je delegat voda, komesar čete, politkomesar bataljona, komandant bataljona i zamjenik komandanta Brodske NO brigade. Imao je čin kapetana. U borbama ranjavan je više puta.

Poslije rata radio je u Vojnohistorijskom institutu JNA u Beogradu, u Državnom sekretarijatu za narodnu obranu u Beogradu, u štabu 2. armije JNA u Zagrebu i u Generalštabu JNA u Beogradu. Demobiliziran je 1960. u činu pukovnika JNA.

Od 1960. do 1971. bio je na rukovodećim dužnostima u privrednim organizacijama u Zagrebu, u Poslovnom udruženju »Nafta«, Vanjsko-trgovačkom poduzeću »Centralcommerce«, »IKOMU« i Novinsko-izdavačkom poduzeću »Globus«. Od 1971. u mirovini je u Zagrebu. Više puta biran je u rukovodstva društvenopolitičkih organizacija mjesne zajednice Tuškanac, općine Centar i grada Zagreba.

Nosilac je »Partizanske spomenice 1941« i više drugih odlikovanja.

Zdenko Volner Sanjo

ZDENKO VOLNER SANJO

Rođen je 26. veljače 1922. u Virovitici. Ondje je završio osnovnu školu i nižu gimnaziju, a u Zagrebu srednju zubarsku tehničku školu. Poslije rata doškolovao se i položio ispit za višeg zubara-dentistu.

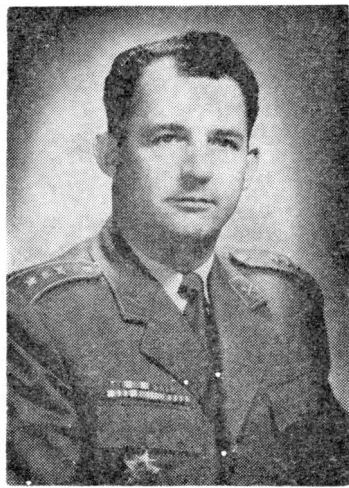
Nakon okupacije Jugoslavije i uspostavljanja tzv. NDH, u travnju 1941. uhapsile su ga ustaše i držale deset dana u zatvoru u Virovitici, pod sumnjom da je pripadnik komunističke omladine. Zbog nedostataka dokaza, pušten je na slobodu.

Od liktopada 1941. član je SKOJ-a u gradskom aktivu u Virovitici. Pri-kupljao je oružje, lijekove i pisaci pribor za NOV, skidao ustaške parole i znakove sa zidova i oglasnih ploča, stražario prilikom održavanja ilegalnih sastanaka i obavljao druge zadatke. Zbog opasnosti od ustaške policije, uputio ga je Mjesni komitet KPH, s još dva člana SKOJ-a i jednim kandidatom KPH, u Bilogorsku partizansku čet u koju je stupio 18. travnja 1942. u Jasenašu. Bio je sekretar SKOJ-a i bolničar. S četom, uključen je u listopadu 1942. u prvi bataljon (bilogorski) 12. slavonske NO brigade. Početkom 1943. premješ-ten je u sanitetski odjel pri štabu Treće operativne zone u Slavoniji i zapos-len u konspirativnoj bolnici na Ravnoj Gori. Od ljeta 1943. bio je u Požeš-kom NOP odredu. Odanle je upućen na tečaj za učitelje, i zatim postavljen za učitelja u osnovnoj školi u Turčević Polju, općina Grubišno Polje. U ruj-nu 1944. premješten je za ratnog dopisnika u Brodskoj NO brigadi u kojoj je bio do svršetka rata.

Poslije rata završio je Sanitetsku oficirsku školu u Beogradu i radio u sanitetskoj službi JNA u Beogradu i Tuzli. Demobiliziran je 1948. u činu sanitetskog potporučnika. Otad, radio je u Domu zdravlja u Otočcu i u zu-barskim klinikama u Zagrebu.

Od 1977. u mirovini je u Zagrebu. Djeluje u društvenopolitičkim organizacijama mjesne zajednice i u stručnim udruženjima žubarskih radnika u Zagrebu.

Nosilac je »Partizanske spomenice 1941« i više drugih odlikovanja.

Miroslav Vostrel

MIROSLAV VOSTREL

Rođen je 9. veljače 1921. u Kupincu, općina Jastrebarsko. Od 1932. živio je u Čemernici, općina Virovitica. Osnovnu školu završio je u Kupincu i Virovitici, a dvogodišnju češku poljoprivrednu u Daruvaru. Poslije rata završio je Višu oficirsku artiljerijsku školu.

Do rata bio je član čehoslovačke besede u Virovitici i Seljačkog kola u Ovčari. Radio je u glumačkoj sekciji i pjevačkom zboru. U društvima bilo je više članova KPH iz Virovitice i Čemernice, pa je, osim kulturnoprosvjetne, u njima razvijana i napredna politička aktivnost. U srpnju 1941. primljen je za člana SKOJ-a, i sudjelovao je u formiranju skojevske organizacije u Čemernici. Prikupljao je oružje, opremu, sanitetski materijal, odjevne predmete i druge potrepštine za NOV. Sa stricom Vaclavom Vostrelom Vašom, koji je od kolovoza 1941. bio sekretar Kotarskog komiteta KPH u Virovitici i član Okružnog komiteta KPH u Bjelovaru, otpremio je, u studenom 1941. puškomitraljez, municiju, bombe i drugu opremu u Papučko-krndijski partizanski odred. Više puta nosio je poštu u Bjelovar i Orahovicu. U prosincu 1941. primljen je za člana KPH, u partijskoj organizaciji u čemernici. Bio je zadužen za održavanje veza s ilegalnim ustaničkim punktovima u Bačevcu, Budrovcu, Jasenašu, Koriji, Rezovcu i Turanovcu i za upućivanje dobrovoljaca iz grada u NOV.

Početkom kolovoza 1942. zaprijetila mu je opasnost od ustaške policije, pa je otišao u NOV. Raspoređen je u Bilogorsku partizansku čet. S njom je

u listopadu 1942. uključen u prvi bataljon (bilogorski) 12. slavonske NO brigade. Krajem prosinca 1942. premješten je u prvi bataljon novoformirane 17. slavonske NO brigade. Ondje je bio desetar i delegat voda. U lipnju 1943. postavljen je za zamjenika komesara čete u četvrtom bataljonu (čehoslovačkom). Prilikom formiranja čehoslovačke NO brigade »Jan Žiška z Trocnova«, u listopadu 1943. premješten je za zamjenika politkomesara u drugom bataljonu. U ljetu 1944. imenovan je za pomoćnika politkomesara čehoslovačke NO brigade. Početkom 1945. premješten je u personalni odjel štaba 12. udarne divizije NOV.

Poslije rata bio je oficir u artiljerijskim jedinicama JNA u Beogradu, Splitu, Lošnju, Prizrenu i Karlovcu. Ima čin artiljerijskog pukovnika JNA.

Od 1965. u mirovini je u Zagrebu. Djeluje u društvenopolitičkim organizacijama mjesne zajednice i općine Peščenica.

Nosilac je »Partizanske spomenice 1941« i više drugih odlikovanja.

R E G I S T A R *)

- A
- Abalić Mato, 50
 - Acketa Đmitar, 27, 47, 168, 169
 - Acketa Vlado, 50, 168
 - Acketa Živko, 27, 47, 169
 - Agitprop Okružnog komiteta KPH Virovitica, 32
 - Akcioni odbor NOF-e Borova, 22
 - Akcioni odbor NOF-e Budrovac, 22
 - Akcioni odbor NOF-e Čemernica, 22
 - Akcioni odbor NOF-e Rezovac, 22, 37, 169
 - Akcioni odbor NOF-e Stari Gradac, 22
 - Akcioni odbor NOF-e Slavonska Pivnica, 22
 - Akcioni odbor NOF-e Trapinska, 22, 37
 - Amanović Agneza Darinka, 11, 47, 223
 - Aleksić Milan, 5, 11
 - Antifašistička oružana grupa u Lisičinama, 157, 160
 - Antifašistički front žena, 33
 - Arapović Zdravko, 49
 - Artiljerijska brigada 16 divizije NOV, 122, 123, 124, 130
 - Artiljerijska brigada 36. divizije NOV, 148
 - Audi Benedikt Grga, 11, 21, 47, 163, 168, 176, 224
 - Audi Marija, 21, 50
- B
- Bakov Josip, 5
 - Bendak Josip, 20, 27, 47, 153, 155, 156, 220
 - Banijski NOP odred, 58
 - Bendak Franjo, 15
 - Benjak Ivan,'21, 27, 47, 176, 220
 - Bergman Adam, 50

* Registar sadržava popis ličnih imena, političkih i društvenih organizacija, narodnooslobodilačkih odbora i vojnih jedinica

Biber Antun Tehek, 49, 166
Bijević Jovo, 27
Bilogorska antifašistička oružana grupa, 57, 154, 165
Bilogorska partizanska četa, 58, 154, 163, 164, 165, 167, 168
Bilogorski bataljon, 59, 70, 170
Bilogorski NOP odred, 38, 42, 69, 71, 73, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 187, 192, 195, 197, 198, 199, 202, 204, 206, 207, 208, 209, 210
Biskup Fetar Veno, 140
Bjelovarski NOP odred, 79, 199
Bogdanović Gedeon Geco, 154
Borotić Pero Boro, 27, 47, 160
Bosanac Bogdan, 27
Brigada »Braće Radića« 32. divizije NOP, 97, 98, 100, 102, 103, 108, 109, 118, 123, 137, 139, 140, 141
Brigada »Matije Gupca« 32. divizije NOV, 98, 100, 102, 108, 109, 118, 123, 139, 140, 141, 143
Brkić Zvonko Dorat, 49, 166
Brodsko NO brigada, 71, 74, 76, 83, 85, 86, 199, 203, 204, 214
Broz Josip Tito, 6
Brozović Mato, 27, 47
Brunović Milan, 170
Buha Boško, 49, 195, 196
Buha M'lan, 5

C

Carević Savo, 27, 50
Centralni komitet KPH, 49, 165
Cet'nja Milan Bager, 27, 47, 163
Crvena pomoć — Mjesni odbor u Virovitici, 18
Cvetković B. Zdravko, 68

C

Čagljević Stanislav, 219, 220
Čehaić Kasim Turčin, 49, 153
Čehoslovačka NO brigada, 71, 72, 74, 75, 77, 80, 81, 89, 91, 103, 105, 113, 116, 118, 124, 126, 127, 199, 204, 214,
čehoslovačka beseda u Virovitici, 17, 161
Četvrta armija JA, 145
Četvrta divizija NOV (slavonska), 23, 60, 62, 63, 65, 68, 173, 174, 184
Četvrta domobranska osječka divizija, 157
Četvrta brigada 12. divizije NOV, 121, 124, 125
Četvrta brigada 16. divizije NOV, 127, 130, 140, 141
Četvrti domobranski gorski združ, 79, 81, 83, 86
Četvrti kubanski konjički puk, 114, 139
Četrdeseta divizija NOV, 43, 88, 89, 104, 105, 107, 108, 110, 111, 113, 116, 120, 121, 124, 125, 126, 129, 133, 144, 210, 211, 214, 216
Četrdeset druga njemačka lovačka divizija, 84, 85, 203
Četrdeset drugi pješadijski puk bivše jugoslavenske vojske, 151, 152
Čorić Nikola, 27

D

Daruvarski NOP odred, 69, 71, 73, 77, 78, 79, 81, 82, 192, 195, 199
Deseta divizija NOVJ (slavonska), 69
Deseti korpus NOVJ (zagrebački), 89, 95, 96, 97, 99, 101, 105, 107, 111, 115, 116, 123, 127, 128, 131, 132, 133, 134, 136, 218
Diverzantska četa 6. korpusa NOVJ, 185
Diverzantski bataljon 6. korpusa NOVJ, 71, 79, 189, 190, 192, 197, 198, 202, 204, 205, 207
Diver/.antska grupa Treće operativne zone, 170
Diverzantski odred, 218
Draganić Danica, 5
Druga brigada 16. divizije NOV, 105,110,140,143
Druga brigada 33. divizije NOV, 141
Druga brigada 36. divizije NOV, 141
Druga proleterska NO udarna brigada,179, 180
Druga moslavačka NO brigada, 105, 108, 109, 118, 119, 120, 140, 143
Druga operativna zona, 70, 83
Druga SS kozačka konjička divizija, 98, 113, 124, 127, 128, 132, 134, 136, 138, 143, 145, 217
Drugi domobranski konjički sklop, 71, 184, 199
Drugi konjički puk bivše jugoslavenske vojske, 151, 152
Drugi sibirski (njemački) konjički puk, 114
Drug: slavonski NOP odred, 175
Drugi ustaški stajaci djelatni zdruk, 127
Dvanaesta NO brigada (slavonska), 38, 59, 71, 88, 89, 91, 93, 94, 95, 103, 117, 118, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 195, 197, 199, 210
Dvanaesta brigada 51. divizije NOV, 141
Dvanaesta udarna divizija NOV, 24, 25, 26, 70, 71, 73, 74, 75, 79, 81, 89, 91, 94, 95, 103, 104, 105, 111, 114, 121, 124, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 137, 144, 145, 147, 188, 189, 192, 204, 212, 214, 217, 220
Dvanaesta divizija prve Bugarske armije, 114
Dvanaesti korpus NOVJ, 101, 104, 111, 131, 134, 218
Dvadeset prva NO brigada (slavonska), 69, 85, 86, 204, 214
Dvadeset prva domobranska pukovnija, 99, 100, 101, 108, 111, 113, 114, 126
Dvadeset prvi SS planinski korpus, 147
Dvadeset druga njemačka divizija, 144, 147
Dvadeset osma divizija NOV, 70, 83, 84, 85, 201, 203, 204, 214
Dvadeset osma ustaška satnija, 58, 59, 157
Dvjesto trideset treća divizija Crvene armije, 98
Dvjesto devedeset sedma njemačka divizija, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 135, 136,217

E

Er-iković Pero, 160
Eterović Velimir, 50

F

Farkaš Ivan, 50
Feketija Andrija, 27
Feketija Đuro, 50
Fiket Mhko Mesarić, 47, 159, 160, 162, 225, 226
Filipović Ivan, 5, 11
Filipović Valent Vitez, 206
Flajnek Martin, 50
Flajnek Vjekoslav, 50
Funarić Mijo, 66

G

Gazdek Valent, 19, 20, 27, 47, 154, 155, 220
Gibanica Marko, 50
Gibanica Rade, 157
Gibanica Spasoje, 156
Glavni stožer domobranstva, 71, 75, 170
Glavni štab NOV i PO Hrvatske, 43, 169
Glamočka partizanska četa, 228
Govedarica Bogdan, 50, 159
Gradski komitet SKOJ-a Virovitica, 29, 30
Gradski NOO Virovitica, 38, 39, 214
Gradski odbor AFŽ-a Virovitica, 34, 214
Gradski odbor JNOF-e Virovitica, 37
Gregor Ivan, 50
Gregotić dr Pavle Brzi, 19, 49, 153, 158
Grubišnopoljska partizanska četa, 201
Gvoić Mile, 27

H

Hercigonja Ivan Braco, 50
Hlaić Vladimir, 110
Hrvatska seljačka stranka, 18, 34
Hrvatska seljačka stranka — općinski odbori, 34
Hrvatska seljačka zaštita, 18, 34, 151

I

Ilić Slobodan čiča, 49
Ivane Emil Fazan, 103
Istočno-posavski NOP odred, 69
Istočna grupa partizanskih odreda 6. korpusa NOVJ, 204

J

Janić Savo, 27, 48, 176, 177
Jankes Ivka Maja, 33, 49
Jedanaesta divizija prve Bugarske armije, 114
Jedanaesta divizija NOV, 144

Jedanaesta njemačka zrakoplovna divizija, 127, 128, 135, 136, 137, 138, 140, 144, 147
Jedinstvena narodnooslobodilačka fronta, 34, 36
Jelić Ivan, 17
Jugoslavenska nacionalna stranka, 18, 35
Jugoslavenska radikalna zajednica, 18, 35
Jugoslavenska narodna stranka (borbaška), 35
Jugoslavenska radikalno seljačka demokracija, 35
Jungić Đorđe Stijenić, 68
Junšić Mato, 27

K

Kalnički NOP odred, 59, 61, 98, 170, 230
Kandidatska grupa KPH — Borova, 24, 184
Kandidatska grupa KPH — Bukova, 24, 184, 186
Kandidatska grupa KPH — Cabuna, 24, 184
Kandidatska grupa KPH — Korija, 24, 186
Kandidatska grupa KPH — Lozan, 24, 184, 186
Kandidatska grupa KPH — Pčelić, 176, 184, 186
Kandidatska grupa KPH — Stari Gradac, 24, 184, 186
Kandidatska grupa KPH — Starogradački Marof, 24, 184, 186
Kandidatska grupa KPH — Špišić Bukovica, 24, 186
Kandidatska grupa — Trapinska, 176, 186
Kandidatska grupa — Vodice, 184
Karalića Đuro, 27
Karalić Jovica, 156
Karanović Vukašin, 197
Kavgić Milan, 68, 78
Knežević Dmitar, 27
Knežević Vlado, 27
Komanda Bilogorskog vojnog područja, 43, 53, 182, 183, 185, 189, 192, 206
Komanda grada Virovitice, 43, 212, 214, 218
Komanda mjesta Daruvar, 215
Komanda mjesta Grubišno Polje, 213, 215
Komanda mjesta Suhopolje, 43, 206, 209, 213
Komanda mjesta Špišić Bukovica, 43, 206, 209, 212
Komanda mjesta Veliki Grđevac, 213
Komanda Virovitičkog vojnog područja, 43, 87, 206, 208, 209, 212, 214, 218,
Konečni Đuro, 50, 66, 174, 175
Konečni Josip, 31, 50, 193
Korać Vitomir, 16
Kotarski komitet KPH Virovitica, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 41, 47, 60,
151, 153, 157, 163, 169, 176, 184, 187, 190, 191, 194, 195, 198, 206, 210
Kotarski komitet SKOJ-a Virovitica, 26, 29, 30, 175, 176, 185, 186, 190, 191, 194,
198, 201
Kotarski NOO Virovitica, 23, 38, 39, 188, 190, 191, 195
Kotarski odbor HSS Virovitica, 34, 156
Kotarski odbor JNOF-e Virovitica, 36, 209, 210

Kotarsk odbor NRPJ Virovitica, 16
Kotarski odbor USAOH-a Virovitica, 31, 195, 198, 201
Kotarski odbor AFŽ-a Virovitica, 33, 34, 173, 176, 185, 186, 191, 195
Kovačević Mijo, 50
Kovačević Miško, 51
Kreditna zadruha Virovitica, 18
Kukić Nikola Đin, 27, 48, 163
Kukić Milka, 163

Lacković Slavoljub, 8
Landsman Albert, 51
Lpndsman Ivan, 51, 162
Laskarin Zvonko, 5
Lipohai Tonči Zoro, 27, 51, 164, 165
Lipšić Edo Ero, 21, 27, 48, 176, 177
Lokmei Zvonko, 11
Louvar Josip Placka, 51

M

Mađarević Dragutin, 51
Mađarski bataljon »Šandor Petefi«, 45, 86, 87, 206
Mađerčić Marko, 50, 179, 180
Marić Luka, 27, 51
Marić Ivlato, 11, 51, 195
Milašinović Petar, 27
Milić Dužico, 51
Miljar.ouć Srđan Rasko, 48, 156, 157, 226, 227
Mjesni komitet KPH Virovitica, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 27, 47, 151, 153, 177, 214
Mjesni komitet SKOJ-a Virovitica, 30
Mjesni odbor USAOH-a — Čemernica, 31
Mjesni odbor USAOH-a — Gradina, 193, 194
Mjesni cdbor USAOH-a — Pčelić, 31
Mjesni odbor USAOH-a — Rezovac, 31
Mjesni odbor USAOH-a — špišić Bukovica, 31
Mjesri odbor USAOH-a — Virovitica, 32
Mjesni NOO Jasenaš, 185
Mjesni NOO Rezovac, 185
Mjesni NOO Rogovac, 195
Mjesni NOO Starogradački Marof, 195
Moslavački NOP odred, 58, 59, 61
Mr ten Boro, 5, 11
Mrđen Nedeljko, 50, 228
Mrvoš M'.lan, 5
Mrmoš Tetar, 156
Murat Josip, 51
Murat Kazimir, 27

N

Narodnooslobodilački odbori, 37
Nef Milan, 8, 11, 160, 162, 163, 168, 180, 194, 219
Nezavisna radnička partija — Budrovac, 16
Nezavisna radnička partija — Lozan, 16
Nezavisna radnička partija — špišić Bukovica, 16
Nezavisna radnička partija — Virovitica, 16
Nezavisni sindikati — Mjesni odbor Virovitica, 16
Ninković Milan, 160
Njemačka partizantska četa »Ernest Telman«, 45

O

Oblasni komitet KPH za Slavoniju, 184
Obrić Mirko, 51
Odjel za zaštitu naroda za kotar Viroviticu, 225
Okružni komitet KPH Bjelovar, 19
Okružni komitet KPH Virovitica, 9, 32, 49, 60, 79, 153, 165, 166, 175, 182, 183, 184,
i 86, 187, 198, 206, 210, 218
Okružni komitet SKOJ-a Bjelovar, 231
Okružni komitet SKOJ-a Virovitica, 29, 173, 198
Okružni NOO Virovitica, 187, 191
Okružni odbor AFŽ-a Virovitica, 33, 173
Okružni odbor USAOH-a Virovitica, 32
Općinski komitet KPH — Cabuna, 25, 26, 195
Općinski komitet KPH — Lukač, 25, 26, 197, 198
Općinski komitet KPH — Slavonska Pivnica, 25, 26, 27
Općinski komitet KPH — Suhopolje, 24, 25, 26, 27, 193, 194, 198
Općinski komitet KPH — špišić Bukovića, 24, 25, 26, 193, 194, 198
Općinski komitet SKOJ-a — Cabuna, 29, 30
Općinski komitet SKOJ-a — Gradina, 30
Općirski komitet SKOJ-a — Lukač, 29, 30
Općinski komitet SKOJ-a — Slavonska Pivnica, 29, 30
Općinski komitet SKOJ-a — Suhopolje, 29, 30
Općinski komitet SKOJ-a — špišić Bukovica, 29, 30
Općinski NOO — Cabuna, 38
Općinski NOO — Gradina, 38
Općinski NOO — Lukač, 38
Općinski NOO — Slavonska Pivnica, 38
Općinski NOO — Suhopolje, 38
Općinski NOO — špišić Bukovica, 38
Općinski odbor AFŽ-a — Cabuna, 33, 34
Općinski odbor AFŽ-a — Gradina, 33
Općinski odbor AFŽ-a — Slavonska Pivnica, 33, 34
Općinski odbor AFŽ-a — Lukač, 33
Općinski odbor AFŽ-a — Suhopolje, 33, 34
Općinski odbor AFŽ-a — špišić Bukovica, 33, 34, 191, 195
Općinski odbor JNOF-a — Cabuna, 37
Općinski odbor JNOF-a — Gradina, 37
Općinski odbor JNOF-a — Lukač, 37

Općinski odbor JNOF-a — Slavonska Pivnica, 37
Općinski odbor JNOF-a — Suhopolje, 37
Općinski odbor JNOF-a — špišić Bukovica, 37
Općinski odbor USAOH-a — Cabuna, 201
Općinski odbor USAOH-a — Slavonska Pivnica, 31, 201
Općinski odbor USAOH-a — Suhopolje, 31, 195, 198
Općinski odbor USAOH-a — špišić Bukovica, 31, 195, 198, 201
Osamnaesta NO brigada (Slavonska), 69, 70, 71, 72, 74, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 83,
90, 103, 106, 108, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 118, 123, 124, 125, 185, 189,
192, 195, 199, 204, 210, 214,
Os'imstodevedcset treći njemački puk, 127
Osječka NO brigada, 89, 91, 92, 93, 103, 105, 124, 127, 129, 132, 133, 214, 217
Osma brigada 51. divizije NOV, 141, 142
Osma domobranska gorska pukovnija, 70

p

Papučko-krndijski partizantski odred, 20, 158, 160
Partijska organizacija — Antunovac, 25, 26
Partijska organizacija — Bačevac, 25, 26
Partijska organizacija — Borova, 17, 22, 23, 176
Partijska organizacija — Budanica, 24, 25, 26, 198
Partijska organizacija — Budrovac, 23, 25, 26, 184, 186, 198
Partijska organizacija — Bukova, 20, 25, 26, 198
Partijska organizacija — Cabuna, 17, 22, 25, 26
Partijska organizacija — Čemernica, 17, 22, 26
Partijska organizacija — Dugo Selo, 24, 25, 26, 198
Partijska organizacija — Golo Brdo, 24, 25, 198
Partijska organizacija — Jasenaš, 22, 24, 25, 26, 198
Partijska organizacija — Jugovo Polje, 25, 26
Partijska organizacija — Korijska, 24, 25, 184, 186, 198
Partijska organizacija — Levinovac, 24, 25, 26, 198
Partijska organizacija — Lozan, 23, 25, 26, 176, 198
Partijska organizacija — Mala Babina Gora, 26
Partijska organizacija — Naudovac, 25, 26
Partijska organizacija — Nova Krivaja, 26
Partijska organizacija — Pčelić, 23, 24, 25, 26, 198
Partijska organizacija — Slavonska Pivnica, 25, 26,
Partijska organizacija — Rogovac, 24, 25, 198
Partijska organizacija — Stara Krivaja, 26
Partijska organizacija — Stari Gradac, 23, 25, 26, 176, 184, 186, 198
Partijska organizacija — Straža Bilogorskog vojnog područja, 25
Partijska organizacija — špišić Bukovica, 20, 23, 26, 176
Partijska organizacija — Trapinska, 22, 23, 25, 26, 176, 184, 186, 198
Partijska organizacija — Turanovac, 23, 25, 26, 176, 184,198
Partijska organizacija — Velika Babina Gora, 26
Partijska organizacija — Velika Klisa, 26
Partijska organizacija — Virovitica, 16, 22, 23, 176
Partijika organizacija — Vodice — Pepelane, 24, 25, 26, 186, 198

Partizanska straža u Budrovcu, 195
Pedeset prva divizija NOV, 111, 114, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 146, 147, 148, 217, 220
Peta NO brigada 36. divizije NOV, 123
Peta hrvatska domobranska divizija, 128, 136, 147
Peti donski kozački puk, 106
Peti ustaški stajači djelatni zdruk, 88, 209, 213
Petnaesta brigada »Šandor Petefi« 16. divizije NOV, 122, 130
Petnaesti SS kozački korpus, 134, 135, 136, 138
Pedeset sedma armija Crvene armije, 97, 215
Podra\ska NO brigada »M. P. Miškine«, 97, 98, 100, 102, 103, 108, 109, 110, 113, 118, 122, 123, 131, 137, 141, 143
Podravski NOP odred 6. korpusa NOVJ, 38, 188, 190, 191, 195
Pokrajac Dušan, 157
Posavac Ivo Milan, 51
Povjereništvo KPH za Slavoniju i Srijem, 173
Prva armija JA, 136, 144
Prva brigada 16. divizije NOV, 105, 130, 140, 141, 143
Prva bugarska armija, 145
Prva domobranska gorska divizija, 58, 61, 68, 69, 73, 77, 192
Prva domobranska pješačka divizija, 61, 68, 124, 131, 132, 133, 134
Prva moslavačka NO brigada, 105, 111, 115, 123, 124, 141, 143, 146
Prva njemačka brdska divizija, 84, 85, 204
Prva slavonska NO brigada, 59, 170, 172
Prva SS kozačka konjička divizija, 113, 114, 115, 116, 119, 125, 126, 127, 128, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 140, 143, 145
Prva oružnička pukovnija, 162
Prva hrvatska udarna domobranska divizija, 113, 114, 115, 117, 122, 123, 125, 127, 128
Prva zagorska NO brigada, 98, 103, 105, 108, 109, 110, 113, 114, 115, 116, 118, 122, 123, 124, 126, 127, 129, 137, 141
Prvi slavonski NOP bataljon, 57, 157, 159, 160, 162
Prvi slavonski NOP odred, 21, 58, 165, 166, 167
Prvi donski puk, 114
Prvi ustaški puk PTS, 97, 107, 111, 122, 124, 125, 127, 128, 130, 132

R

Radanović Rade, 156
Radijevac Ilija, 5, 11
Radnička knjižnica i čitaonica u Virovitici, 17, 18
Radnički nogometni klub »Jadran« u Virovitici, 18
Radovanović Jelka, 51
Rajh Rudi Top, 21, 48, 229
Rebić Jakša, 50, 230
Rebić I. jubomir, 230
Rebić Milivoj, 230
Rebić Stojanka, 230
Rebić Velimir, 230
Ribić Đuro, 27
Roller Dragan, 48, 231

S

Samboliček Ivan Slavko, 5, 11, 21, 48, 232
Salopek Stjepan, 27
Samostalna demokratska stranka, 18, 36
Samostalna bilogorska partizantska četa, 40, 173, 187
Savez mlade generacije — Jasenaš, 22
Sedamnaesta NO brigada (Slavonska), 69, 85, 86, 203, 204, 205, 214
Sedamnaesta divizija treće armije JA, 144
Sedma brigada 51. divizije NOV, 141, 142, 146, 147
Sedma banijska divizija NOV, 89, 95
Sedma SS divizija »Princ Eugen«, 127, 128, 130, 132, 133, 217
Sedma hrvatska domobranska gorska divizija, 127, 128, 133
Skendei Đuro, 27, 48, 162
Skojevska organizacija — Borova, 29, 175
Skojevska organizacija — Budrovac, 28, 29, 175
Skojevska organizacija — Čemernica, 20, 28, 154
Skojevska organizacija — Jasenaš, 29
Skojevska organizacija — Lozan, 28, 29, 175
Skojevska organizacija — Rogovac, 29, 175
Skojevska organizacija — Slavonska Pivnica, 29, 175
Skojevska organizacija — Stari Rezovac, 28, 29, 175
Skojevska organizacija — špišić Bukovica, 28, 29, 175
Skojevska organizacija — Trapinska, 28, 29, 175
Skojevska organizacija — Virovitica, 17, 20, 28, 29, 151, 175, 176, 185, 198
Skojevska organizacija — Petrovac, Virovitica, 20, 28, 29, 30, 154, 175
Skorupan Dušan, 176
Slavonski NOP bataljon, 160
Slavonski domobranski zdruk, 67, 68
Socijaldemokratska stranka— Mjesna organizacija u Virovitici, 15
Solar Aleksandar Akse, 157
Solar Grozdana, 5, 11, 22, 36, 157, 166, 170
Stjepanovski Franjo, 49
SRPJ (k) — Mjesna organizacija — Budrovac, 17
SRPJ (k) — Mjesna organizacija — špišić Bukovica, 16
SRPJ (k) — Mjesna organizacija — Virovitica, 15
SRPJ (k) — Mjesna organizacija — Lozan, 17
Sto četvrta njemačka lovačka divizija, 135, 136
Sto osmi pješadijski puk bivše jugoslavenske vojske, 151, 152
Sto dvadeset prva protutenkovska baterija bivše jug. vojske, 151, 152
Stota njemačka lovačka divizija, 84
Sto trideset druga njemačka artiljerijska divizija, 153
Sto trideset peti njemački grenadirski puk, 62
Sto osamdeset sedma njemačka rezervna divizija, 62, 69
Stranka radnog naroda, 18
Straža Komande Bilogorskog vojnog područja — Bukova, 24, 25, 79, 197
Straža Komande Bilogorskog vojnog područja — Bušetina, 26, 43, 212, 214
Straža Komande Bilogorskog vojnog područja — Cabuna, 26
Straža Komande Bilogorskog vojnog područja — Gačište, 214
Straža Komande Bilogorskog vojnog područja — Gradina, 43
Straža Komande Bilogorskog vojnog područja — Ivanovo Selo, 213

Straža Komande Bilogorskog vojnog područja — Jasenaš 43, 68, 183, 184, 185, 188, 189, 190
Straža Komande Bilogorskog vojnog područja — Končanica, 215
Straža Komande Bilogorskog vojnog područja — Lukač, 43, 213, 214
Straža Komande Bilogorskog vojnog područja — Sl. Pivnica, 43, 213
Straža Komande Bilogorskog vojnog područja — Rušani, 213
Straža Komande Bilogorskog vojnog područja — Sirač, 215
Straža Komande Bilogorskog vojnog područja — Stari Gradac, 43, 214
Straža Komande Bilogorskog vojnog područja — Suhopolje, 43, 208, 214
Straža Komande Bilogorskog vojnog područja — Šp. Bukovica, 43
Slraža Komande Bilogorskog vojnog područja — Terezino Polje, 43, 213
Straža Komande Bilogorskog vojnog područja — Uljanik, 215
Straža Komande Bilogorskog vojnog područja — Veliki Grđevac, 215
Straža Komande Bilogorskog vojnog područja — Veliki Zdenci, 213
Straža Komande Bilogorskog vojnog područja — Virovitica, 43
Streljački puk 233. divizije Crvene armije, 98, 99, 102, 105, 107,108, 110, 113, 124, 126, 134, 135, 215

Š

Šakić Siojan, 162
Šesnaesta omladinska NO brigada (slavonska), 38, 70, 71,88, 89, 90, 91, 103,111, 115, 116, 120, 121, 122, 123, 124, 185, 186, 189, 192, 195, 210,211,213,214
Šesta brigada 36. divizije NOV, 121, 122, 123, 139, 141, 147
Šesti tjcrski kozački puk, 106
Šesti korpus NOVJ, 42, 69, 84, 86, 88, 90, 95, 96, 104, 105, 123, 128,131,132,133, 134, 136, 187, 201, 204, 206, 207, 208, 210, 212, 218
Šesnaesta divizija NOV, 101, 104, 111, 113, 114, 116, 117, 121, 122, 123, 124,125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 136, 137, 139, 140, 141, 143,146,217,220
Šezdeset deveti sibirski konjički divizion, 114, 127
Škjrlič Mladen, 5
Špoljar Eduard, 8

T

Tarbuk Stevo, 48, 233
Terenska partizantska grupa Budrovac, 38, 40, 41, 187, 188, 195
Terenska omladinska grupa Detkovac, 41, 187, 195
Terenska partizanska grupa Golo Brdo, 41, 195
Terenska partizanska grupa Koriје, 41, 195
Terenska omladinska grupa Lozan, 40
Terenska partizanska grupa Stari Gradac, 41, 187, 195
Tihomirović Lazo Baja, 162
Treća aimija JA, 105, 111, 114, 123, 125, 126, 128, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 146, 147, 148, 220
Treća brigada 36. divizije NOV, 122, 123, 131, 141, 147, 148
Treća moslavačka NO brigada, 99, 102, 103, 105, 108, 115, 117, 121, 140, 141, 142
Treća operativna zona, 162, 164, 168, 182
Treći bataljon Bilogorskog NOP odreda, 200 202, 210
Treći bataljon Prvog slavonskog NOP odreda, 21, 37

Treći bataljon »Maks Emanuel fon Bajern«, 59, 182, 183
Treći kubanski kozački puk, 106
Trifur.ović Vladimir, 27, 48
Trinaesti puk prve Bugarske armije, 137, 141, 142, 146
Trideset druga divizija NOV, 89, 97, 98, 99, 100, 102, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 113, 114, 115, 123, 124, 127, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 216, 220
Trideset treća divizija NOV, 89, 102, 106, 107, 108, 110, 111, 113, 115, 117, 120, 124, 125, 126, 127, 129, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 216
Trideset šesta divizija NOV, 111, 114, 121, 123, 124, 125, 127, 131, 132, 133, 137, 138, 139, 141, 144, 146, 147, 217, 220

U

Ujedinjeni radnički savez (URS) — Mjesni odbor Virovitica, 18
USAOH — Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske, 30, 31, 32
Uskoković Milan, 27, 51
Uskoković Dušan, 27, 48, 176, 177, 178
Uskoković Zdravko, 11, 48, 163, 164, 176, 234
Ustaška pripremna bojna iz Bjelovara, 59

V

Valanovic Pero, 27, 51
Velagić Savo, 17, 20, 58, 78
Virovitička partizanska četa, 41, 42, 195, 200
Virovitički NOP bataljon, 42
Virovitička NO brigada, 42, 43, 45, 53, 88, 103, 111, 112, 115, 116, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 210, 211, 212, 214
Vojni sud Komande Bilogorskog vojnog područja, 183, 200
Volner Dragan Baćuška, 8, 11, 21, 48, 176, 177, 235, 236
Volner Zdenko Sanjo, 21, 48, 237
Vostrel Miroslav, 11, 48, 168, 238
Vestrel Ružica, 51
Vostrel Vaclav Vaso, 20, 21, 27, 48, 153, 160, 161
Vrekalić Mato, 51
Vrhovni štab NOV i POJ, 96, 105, 128
Vuković Julio Šišmiš, 21, 27, 48, 176, 178, 179, 220
Vuković Ranko Krndija, 27, 49, 176, 179

Z

Zagrebački NOP odred, 98
Zapadna grupa partizanskih odreda 6. korpusa NOVJ, 204
Zorić Miika Dunja, 33, 49, 166, 167

Ž

Žada Emil, 51
Zada Franjo, 51

S K R A Ć E N I C E

AFZ — Antifasistički front žena
AVNOJ — Antifasističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
CK KPH — Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske
CK KPJ — Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije
GSD — Glavni stožer domobranstva
HAŠ — Historijski arhiv Bjelovar
HIS — Historijski institut Slavonije
HSS — Hrvatska seljačka stranka
IHRPLi — Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske
JA — Jugoslavenska armija
JNOF — Jedinствена narodnooslobodilačka fronta
KK KPH — Kotarski komitet KPH
KK SKOJ — Kotarski komitet SKOJ-a
K NOO — Kotarski NOO
KO AF 2 — Kotarski odbor AFŽ-a
KO JNOF — Kotarski odbor JNOF-a
KO USAOH — Kotarski odbor USAOH-a
KOS — Kontraobavještajna služba
M NOO — Mjesni NOO
NDH — Nezavisna država Hrvatska
NOB — Narodnooslobodilačka borba
NOF — Narodnooslobodilački front
NOO — Narodnooslobodilački odbor
NOP — Narodnooslobodilački pokret
NOP odred — Narodnooslobodilački partizanski odred
NO brigada — Narodnooslobodilačka brigada
NOR — Narodnooslobodilački rat
NOV — Narodnooslobodilačka vojska
OK KPH — Okružni komitet KPH
OK SKOJ — Okružni komitet SKOJ-a
PTS — Poglavnikov tjelesni zdruk — gardijski puk
SDS — Samostalna demokratska stranka
SKOJ — Savez komunističke omladine Jugoslavije
SKS — Savez komunista Srbije

SMG -- Savez mlade generacije
SRPJ (k) — Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista)
SS — Sicherheitstaffelin (Odjel sigurnosti — policija)
UNS — Ustaška nadzorna služba (tajna policija)
URS — Ujedinjeni radnički savez
USAOH — Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske
USAOJ — Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije
VII JNA — Vojnohistorijski institut JNA
ZAVNOH — Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske
ZEMPRO — Ured za promet poljoprivrednih proizvoda u NDH

S A D R Ź A J

U v o d

I DIO

STVARANJE I RAZVOJ POLITIČKIH ORGANIZACIJA, ORGANA NARODNIH VLASTI I JEDINICA NARODNOOSLOBODILACKE VOJSKE NA PODRUČJU OPĆINE VIROVITICE

UVOD	9
STVARANJE I RAZVOJ POLITIČKIH ORGANIZACIJA I ORGANA NARODNIH VLASTI.....	13

Komunistička partija	15
Savez komunističke omladine Jugoslavije	28
Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske ...	30
Antifašistički front žena	33
Jedinstvena narodnooslobodilačka fronta	34
Natodnooslobodilački odbori	37
FORMIRANJE I RAZVOJ JEDINICA NOV.....	39
Terenske partizanske grupe	39
viiiovitička četa, bataljon i brigada	41
Komanda Bilogorskog odnosno Virovitičkog područja ...	43
Mobilizacija	44

II DIO

RAINE OPERACIJE NA PODRUČJU OPĆINE VIROVITICE	55
Pripreme za borbu	57
Operacije 1942.	58
Operacije 1943.	60
Prvi napad na Viroviticu	60
Drugi napad na Viroviticu	70
Produženje drugog napada	79

Operacije 1944.	83
Protunapad neprijatelja kod špišić Bukovice .	87
Ireći napad na Viroviticu .	89
Virovitički mostobran .	95
Operacije na zapadnom sektoru od 10. do 30. prosinca 1944.	97
Kritično stanje na zapadnom sektoru .	101
Pregled operacija na istočnom sektoru .	103
Operacije treće armije na mostobranu .	105
Operacije na tri sektora .	113
Borbe na mostobranu od 21. do 31. siječnja 1945.	125
Borbe na mostobranu od 1. do 10. veljače 1945.	127
Zavisne operacije za oslobođenje općine u travnju 1945. ...	135
Borbe 22. travnja 1945. .	138
Borbe 23. travnja 1945. .	139
Borbe 24. travnja 1945. .	140
Oslobođenje Virovitice 25. travnja 1945. .	141
Borbe na zapadnom području općine od 26. do 29. travnja 1945. .	143

III DIO

KRONOLOGIJA DOGAĐAJA NA PODRUČJU OPĆINE VIROVITICE	
OD 1941 DO 1945.....	149
Godina 1941.....	151
Valent Gazdek .	154
Josip Bendak .	155
Bogdan Govedarica .	159
Godina 1942. .	160
Pero Borotić Boro .	160
Vaclav Vostrel Vaso .	161
Đuro Skender .	162
Milan Cetinja Bagar .	163
Nikola Kukić Ćin .	163
Napad na virovitičko strelješte .	164
Tonči Lipohar Zoro .	165
Napad na vlak u Vukosavljevici .	168
Dmitar Acketa .	169
Živko Acketa .	169
Napad na špišić Bukovicu .	170
Napad na Cabunu .	172
Godina 1943. .	173
Đuro Konečni .	174
Ivan Benjak Ježek .	176
Savo Janić .	177
Edo Lipšić Ero .	177
Dušan Uskoković Dabetić .	177
Julio Vuković šimšir .	178

Ranko Vuković Krndija	179
Marko Mađerčić	180
Napad na Suhopolje	186
Formiranje Kotarskog NOO-a Virovitica	188
Josip Konečni	193
Boško Buha	196
Godina 1944.	201
Demonstrativni napad na Viroviticu	206
Formiranje Virovitičke NO brigade	210
Čišćenje uporišta u Slavoniji i Podravini	211
Dolazak streljačkog puka Crvene armije	215
Godina 1945.	215
Borbe na virovitičkom mostobranu	215
Stanislav Čagljević	219
Borbe na svršetku rata	220

IV DIO

NOSIOCI PARTIZANSKE SPOMENICE 1941.....	221		
Agneza Amanović Darinka (rođena Vostrel)	223		
Benedikt Audi Grga	224		
Mirko Fiket Mesarić	225		
Srđan Miljanović Rasko	226		
Nedeljko Mrđen	228		
Rudi Rajh Top	229		
Jakša Rebić	230		
Dragan Roller	231		
Ivan Samboliček Slavko	232		
Slevo Tarbuk	233		
Zdravko Uskoković Heroj	234		
Dragan Volner Bačuška	235		
Zdeno Volner Sanjo	237		
Miroslav Vostrel	238		
Registar	241		
Skraćenice	2	5	3